

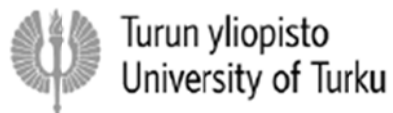
LAPSUUDEN RAJOILLA

LAPSUUDEN RAJOILLA

Normaalin ja poikkeavan määrittäminen huostaanottoasiakirjoissa

Kati Kataja

KOULUTUSSOSIOLOGIAN TUTKIMUSKESKUS, RUSE

RESEARCH UNIT FOR THE SOCIOLOGY OF EDUCATION, RUSE

**Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen
raportti 78**

**Kansi: Minna Rauhala
Kannen kuva: Katri Kuusisto
ISSN 1235-9114
ISBN 978-951-29-4989-2**

UNIPRINT, Turku 2012

Esipuhe

Tutkimusmatkallani olen kohdannut monenmoista kanssakulkijaa, joille nyt, perille päästyäni haluan esittää kiitokset taipaleen jakamisesta. Aloitan työni ohjaajasta professori Osmo Kivisestä. Ohjauksessasi opin ja kasvoinkin paljon, niin tutkijana kuin ihmisenäkin, siitä parhaimmat kiitokset. Tärkein opetus taisi olla se, että peräänantamattomuus palkitaan aikanaan. Esitarkastajani professori Leo Nyqvist sekä dosentti Timo Harrikari ansaitsevat suuret kiitokset arvokkaista ja rakentavista kommentteista, jotka viitoittivat tietäni syvemmälle lastensuojelun problematiikkaan ja auttoivat parantamaan työni laatua huomattavasti. Kiitän molempia myös vastaväittäjäkseni lupautumisesta.

Erinäisiä tekstejäni, luonnoksia, hahmotelmia ja käsikirjoituksen eri versioita ovat kommentoineet myös Juha Hedman, Sakari Ahola, Virpi Honkanen, Rosi Enroos ja Katja Tervahartiala. Kiitos myös teille. Tutkimusavustajani, Krista Heikkinen ja Aino Anttila, olivat suureksi avuksi valtavan dokumenttiaineiston jäsentämisessä. Kiitos teillekin. Katri Kuusistoa kiitän kirjan graafisesta ilmeestä ja Kathleen Grantia englannin kielen tarkastuksesta. Lisäksi kiitän Päivi Kaipaista ja Minna Rauhalaa varauksettomasta avusta niissä lukuisissa käytännön kysymyksissä, joita jatko-opiskelija tiellään kohtaa.

Tutkimukseni rahoituksesta esitän kiitokset Suomen Akatemialle, Koneen Säätiölle sekä Salo-Uskelan opintorahastolle. Lisäksi kiitän kotilaitostani RUSE:a rahoituksen järjestymisestä, jotta sain kaikessa rauhassa viimeistellä tutkimukseni esitarkastuskuntoon.

RUSE:n työyhteisön jäsenenä olen ehtinyt viettää monta vuotta. Käytävällä, opiskelijaruokaloissa, kahvitunnilla, illanistujaisissa ja muissa laitoksen riennoissa olen saanut mahdollisuuden tutustua moniin upeisiin ihmisiin. Joidenkin kohdalla työtoveruudesta on kasvanut syvä ja läheinen, työkontekstin ulkopuolelle ulottuva ystävyys. Erityinen kiitos teille Anu, Kristiina, Milla, Jaakko sekä Irene. Ja Matti.

Tärkeimmät retkievääit olen saanut omasta lapsuudenperheestäni. Äitini, Eila Katajan järkkymätön rauhallisuus auttoi yli niidenkin epätoivon hetkien, jotka onnistuivat kätkemään muilta. Hilpeät iso- ja pikkusiskoni Heli ja Kaisa, teidän ansiostanne on elämäni ollut aina niin paljon rikkaampaa ja rakkaampaa kuin mitä se olisi ollut ilman. Lopuksi haluan vielä kiittää yhtä henkilöä, isääni Risto Katajaa, jonka oma taival tuli tiensä päähän väitöskirjaprosessini aikana.

”Toiset lähtee, toiset jää”, lähtiessäsi sanoit. Minä jäin ja puursin työni loppuun. Ja vaikka en sinua täällä enää näe jakamassa kanssani tätä onnistumisen iloa, niin tiedän, että mukana sinä olet.

Pääsiäisen pyhinä Turussa 2012

Kati Kataja

Kati Kataja: Lapsuuden rajoilla. Normaalin ja poikkeavan määrittäminen huostaanottoasiakirjoissa.

Tiivistelmä

Lasten ja lapsiperheiden hyvin- ja pahoinvointi on säilynyt julkisen keskustelun keskiössä viime vuosikymmenet. Näkemykset lapselle riittävistä kasvuolosuhteista tässä keskustelussa vaihtelevat. Tämän tutkimuksen kohteena ovat lapset, joiden kohdalla on päädytty lastensuojelun äärimmäiseen ja viimesijaiseen toimenpiteeseen, huostaanottoon, sillä näen sen edustavan tapahtumaa, jossa yhteisön normatiivisten ihanteiden rajat ylittyvät. Tutkimuksessani kysyn: Millä tavalla lasten huostaanotto vetää rajaa toisaalta poikkeavan ja normaalin kasvuyhteisön ja toisaalta poikkeavan ja normaalin lapsuuden välille? Tavoitteena on selvittää, millä ongelmatekijöillä lastensuojelutoimia perustellaan ja miten näitä ongelmia kuvataan. Lisäksi olen jäljittänyt sitä hetkeä, jossa normaalin lapsuuden määrittelyn kohteeksi päätyy lapsen kasvuympäristön sijasta itse lapsi ja hänen käyttäytymisensä. Kolmanneksi olen pyrkinyt nimeämään ne institutionaaliset toimijat, jotka osallistuvat normaalin ja poikkeavan lapsuuden määrittelyprosessiin.

Tutkimuksen aineisto koostuu vuonna 2004 huostassa olleen 178 lapsen huostaanoton päätösasiakirjoista sekä sosiaalityöntekijöiden huostaanottoa koskevista lausunnoista. Hahmotan asiakirjat tarinoina, jotka kertovat kulttuurista ”totuutta” normaalista ja poikkeavasta lapsuudesta. Empiirisessä analyysissäni sovellan narratiivista lähestymistapaa, jossa aihetta tarkastellaan konstruktionistisesta näkökulmasta korostaen lapsuuden kontekstisidonnaista, historiallista ja kulttuurista luonnetta. Teoreettinen tulkintakehykseni pohjautuu Pierre Bourdieun ideaan sosiaalisesta kentästä, jonka rajat piirtyvät Edwin M. Lemertin teorian tarjoilemissa yhteisöreaktioiden prosesseissa. Omassa tulkinnassani ne tilanteet, joissa yhteisö reagoi lapsen tai vanhemmuuden olosuhteisiin, osoittavat rajat sille sosiaaliselle tilalle, jonka miellän bourdieulaisittain normaalin lapsuuden kentäksi.

Analyysi osoitti, etteivät lastensuojeluongelmat näyttäytyä selvärajaisina, ja lapselle haitalliset elinolot on vaikeasti konkretisoitavissa selkeiksi näytöiksi. Lastensuojeluongelmat määrittyvät ongelmiksi vasta kun joku niihin reagoi. Reagoimalla lapsen ja perheen elämän olosuhteisiin yhteisön muut jäsenet osallistuvat lastensuojelun tai huostaanoton tarpeen määrittelyyn, näin ollen normaalin ja poikkeavan lapsuuden tuottamiseen. Eri toimijat kohtaavat lapsen ja perheen erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja niinpä eri toimijat myös kiinnittävät huomiota eri asioihin. Lisäksi poikkeavuuden määrittäminen siirtyy pikkuhiljaa lapsen kasvuoloista lapseen itseensä, riippuen siitä, mitä katsotaan ja mihin reagoidaan. Raja ongelmakodin ja ongelmalapsen välille piirtyy vaiheittain. Mitä enemmän lastensuojelullista puuttumista edellyttävät ongelmat painottuvat kodin olosuhteiden sijasta lapsen käyttäytymiseen, sitä virallisemmaksi asiantuntija- ja viranomaisverkostoksi käy tilannetta arvioivien toimijoiden joukko. Normaalin ja poikkeavan lapsuuden välisten rajojen asettuminen riippuu erityisesti siitä, minkä instituution kanssa lapsi tai perhe päätyy tekemisiin. Normaali lapsuus on vaikeasti tavoiteltavaa siksi, että eri tahot tuottavat erilaista tietoa.

Asiasanat: *Lastensuojelu, lapsuuden sosiologia, huostaanotto, poikkeavuus, sosiaalinen konstruktionismi, narratiivinen tutkimus*

Kati Kataja: On the boundaries of childhood. The definition of normal and abnormal in child custody placement documents.

Abstract

The welfare of children has remained a key focus of public debate during the last decades. The perceptions of what is considered socially acceptable or unacceptable growing conditions are situated within this debate. The target group of my exploration comprises of the children who have ended up in the child custody placement as the last resort of the child protection act. I understand this as an event of crossing the limits of accepted conditions. In this research, the question is raised: How does the child custody placement draw a borderline between a normal and abnormal growing environment on the one hand and between the normal and abnormal child on the other? The aim is to clarify by which welfare problems the child custody placements are justified and how these problems are described. In addition, I have traced the moment where the definition of normality changes from the growing environment to the child's behavior. The third target is to name the institutional actors, namely those who are involved in the process of defining normal and abnormal childhood.

The data consist of child custody placement court documents and the social workers' statements concerning the placement during the year 2004 in one large-size city in Finland. Altogether there are 178 child custody placement cases to be examined. The documents are understood here as stories that tell a cultural "truth" about the normal and abnormal childhood. The empirical analysis adopts a narrative approach. The topic is explored from a constructionist perspective underlining the contextual, historical and cultural nature of the concept of childhood. The theoretical framework is based on Pierre Bourdieu's notion of the social field bordered by the processes of societal reactions offered by Edwin M. Lemert. In my interpretation, the situations where society reacts to the living conditions of children and labels them as deviant, distinguishes the boundaries of that social space; in a Bourdieun perspective, this can be understood as a field of normal childhood.

The analysis indicates that the harmful living conditions of the child are challenging to concretize as clear showings. The child welfare problems are defined as such only when someone reacts to them. Thus, the members of society participate in the need for a definition of the child custody placements, in other words, in the definition of normal and abnormal childhood. Different actors meet the child and the family in different social situations, thus enabling them to identify different aspects that have caught their attention. In addition, the definition of abnormality passes on from the growing environment to the child, and the division between the problem family and the problem child is set stage by stage. The more the focus is fixed on the child's behavior rather than the behavior of the parents, the more official and professional groups of actors play a role in evaluating the needs of the intervention. The setting of the boundaries between normal and abnormal childhood differ depending on the given institutions that the family is in touch with; the reacting actors vary depending on the context of the social situation. The idea of normal childhood is intangible because different quarters produce different knowledge.

Keywords: *child welfare, child protection, child custody placement, normality, social constructionism, narrative research*

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	11
2. TARKASTELUKULMIA LAPSUTEEN JA LASTENSUOJELUUN	15
2.1. Lapsen vaihteleva asema.....	15
2.2. Lapsuus-käsitteen määrittelyn haasteita.....	20
2.3. Lapsen suojeleminen: ideologioista lain kirjaimen.....	24
2.4. Koordinaatit tieteenalojen kartalla.....	39
3. TUTKIMUKSEN FOKUS JA VIITEKEHYS	42
3.1. Poikkeavuus sosiologisena käsitteenä.....	42
3.2. Ongelmanasettelu.....	45
3.3. Teoreettinen tulkintakehys.....	52
3.4. Analyysi.....	63
4. OLOSUHTEIDEN UHRISTA ONGELMANUOREKSI	75
4.1. Poikkeava koti vai poikkeava lapsi?.....	75
4.2. Ongelmatekijöiden esiintyvyys.....	79
4.3. Huostaanoton kuusi perustyyppiä.....	86
4.4. Yhteenveto.....	92
5. POIKKEAVA ELÄMÄ	95
5.1. Normaalin rajan ylittävät kodin olosuhteet	95
5.2. Kun lapsen käytös herättää reaktiot.....	119
5.3. Yhteenveto.....	133
6. MITÄ RAJANYLITYSPAIKOILLA TAPAHTUU?	136
6.1. Tarinan juoni kääntyy.....	136
6.2. Portinvartijoita kahdella rajalla.....	147
6.3. Normaalin lapsuuden vaihtelevat määritykset.....	159
6.4. Kuusi pientä kertomusta poikkeavaksi määrittymisestä.....	163
6.5. Yhteenveto.....	169

7. POIKKEAVUUS KATSOJAN SILMÄSSÄ ? – KOKOAVAA

TARKASTELUA	173
7.1. Normaalin lapsuuden rajat.....	173
7.2. Keskeiset tulokset.....	175
7.3. Tutkimusprosessin arviointia.....	180
7.4. Lopuksi.....	184
KIRJALLISUUS	187

1. JOHDANTO

Lasten ja lapsiperheiden yhteiskunnallinen asema kiinnostaa ja keskusteluttaa. Aihe nousee julkiseen keskusteluun säännöllisin väliajoin. Esimerkiksi nuorten syrjäytyminen ja pahoinvointi puhuttaa; siitä kärjekkäimpinä esimerkkeinä ovat surulliset kouluampumistragediat (Oksanen ym. 2010; Hoikkala & Suurpää 2009). Pitkään julkisen keskustelun eturivissä pysytteli myös ”suuri päivähoitokeskustelu”, jossa asiantuntijain voimin ja jopa kypsyyskokein oltiin määrittämässä lapselle sopivaa ikää siirtyä kodin suojista päiväkodin meluisiin ja stressaaviin lapsiryhmiin (ks. esim. Lipponen ym. 2010). Otsikot - ja myös mielipidepalstat - muistuttavat lisäksi yhdestä vanhemmuuteen liittyvästä ikaikaisesta dilemmasta: milloin yhteiskunnan oikeudet lapsen ensisijaisena huoltajana ohittavat vanhempien oikeudet? Lasten huostaanottoihin liittyvät vanhempien kokemukset vääryyksistä ja nöyryytyksistä kuvataan medias- sa niin taitavasti, että niihin samaistuminen on lähes väistämätöntä. Seuraa päivittelyä ja sympatiaa. Oikeutta ja totuutta etsitään, mutta kuka sen lopulta osoittaa?

Näkemykset ja selitykset lastensuojeluongelmien taustalla vaikuttavista tekijöistä, niin julkisessa puheessa kuin tutkimuksissakin, vaihtelevat. Esimerkiksi yksilökeskeinen näkökulma löytää ongelmien syyt yksilöstä kun taas yhteisöllinen näkökulma korostaa enemmän ympäristön vaikutusta yksilön käyttäytymiseen (Harrikari 2008, 10; Pösö 2010, 333). Yksilötasosta lähteviä selityksiä ovat muun muassa vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat tai muu havaittu epäkohta tai vaje vanhemmuudessa tai sitten lapsi itse nähdään käyttöhäiriöisenä, kouluallergikkona tai muulla tavoin sopeutumiskyvyttömänä. Yhteisötason selityksiä taas ovat esimerkiksi ajallemme tyypillinen sukulaisverkostojen oheneminen tai muut yhteiskunnan rakenteellisista muutoksista johtuvat tekijät kuten työelämän asettamat vaatimukset, markkinoiden vapautuminen, ryhmäkokojen kasvu päiväkodeissa ja kouluissa tai terveys- ja sosiaalipalvelujen kaventuminen. (Kalland & Sinkkonen 2000; Peltonen 2004, 326; Kajava 1997, 37-38.) Keskustelua on käyty mm. siitä, että nykyinen lastensuojelupolitiikka näkee ympäristön aiheuttamat ongelmien syyt liian usein yksilötason häiriöinä, jolloin korjaavat toimenpiteetkin kohdistuvat väärin (ks. esim. Hoikkala 2006). Lasten hyvin- ja pahoinvoinnin pysyminen otsikoissa ja olosuhteisiin liittyvä moniääninen keskustelu, toisinaan jopa

moraalipaniikki, viittaavat siihen, että lasten asema ja etu on myös kiistelty aihe. Timo Harrikari (2008, 21-23) on tuonut esille, että lapsuutta koskevaa julkista keskustelua leimaa tietty ”huolen” ja turvattomuuden ilmapiiri, joka kuvastaa tapaamme hahmottaa elämä riskien ja kriisien loputtomana ketjuna.

Sen lisäksi, että lapsiin liittyvien teemojen näkyvyys mediassa kertoo osaltaan lasten ja lapsiperheiden pahoinvoinnista, kertoo se myös välillisesti aivan toisenlaista tarinaa siitä, minkälaiseksi ideaali lapsuus nyky-yhteiskunnassamme muotoutuu. Missä esimerkiksi nähdään ongelmien syiden piilevän sellaisissa tilanteissa, joissa lastensuojelutoimiin on ryhdytty? Julkinen kirjoittelu sisältää kannanottoja lapsen oikeuksista ja edusta, lapsen tarpeista, kasvatuksesta ja kehityksestä. Näkemykset lapselle parhaista tai riittävästä kasvuolosuhteista näissä kannanotoissa vaihtelevat. Lisäksi kullakin ajalla on omat ihanteensa, joiden taustat ja syntyhistoria ovat harvoin aikalaisille itselleen tiedostettuja ja näkyviä. Tätä ihanteiden kokonaisuutta Irka Peltonen kutsuu *moraalikoodistoksi*, jota muovaavat kulloinkin käytössä olevat eettiset ohjeistukset siitä, minkä asioiden katsotaan kuuluvan riittävän hyvään elämään. Peltosen mukaan eettisten käsitystemme taustalla vaikuttaa oleellisesti tieto. (Peltonen 2004, 322.) Lapsuuden ihanteita koskevien arvovalintojemme takana vaikuttaa siis se, mitä lapsuudesta tiedämme ja mitä milloinkin ymmärrämme lapsuustiedolla. Lastensuojelu on yhteiskuntapolitiikassa sellainen osa-alue, joka hyvin herkästi heijastelee aikakauden arvomaailmaa ja ihmiskäsitystä ylipäätään (Uusikylä 1994, 25).

Tutkimukseni on alun perin lähtenyt käyntiin tutkijan ja aineiston ensikoh- taamisen synnyttämästä uteliaisuudesta. Usein lastensuojelua käsittelevät tutkimukset ovat saaneet alkunsa käytännön lastensuojelutyössä karttuneista kokemuksista ja ammattisilmän havaitsemista katvealueista, jotka vaativat paikkaamista tutkimuksen keinoin. Tässä tapauksessa kuitenkin ammattikentän ulkopuolelta tuleva sosiologisesti orientoitunut tutkija astuu ensi kerran lastensuojelun maailmaan ryhtymällä selailemaan lastensuojeluinstituution tuottamaa rikasta ja rönsyilevää tekstimuotoista materiaalia. Melko nopeasti tulee esitettyä kysymyksiä: Mistä materiaalin tuottajat voivat tietää, mitä nämä lapset tarvitsevat? Millä perusteella he voivat olla varmoja, että heidän ratkaisunsa ja päätöksensä palvelevat lapsen etua? Mistä toisin sanoen on peräisin tämä valtava lapsuutta koskeva tieto, jonka tuo aineisto kätkee sisäänsä?

Tutkimukseni on yksi puheenvuoro siinä keskustelussa, jota käydään hyvän lapsuuden rajoista ja niistä auktoriteettiasemista, joista käsin näitä rajoja piir-

retään ja vartioidaan. Tutkimukseni keskittyy lastensuojelutapauksiin, joissa on päädytty nykyisen lastensuojelulainsäädännön mukaan äärimmäiseen ja viimesijaiseen toimenpiteeseen, huostaanottoon. Tavoitteena on tuoda näkyväksi niitä rajaviivoja, joiden sisällä nykypäivän lastensuojelupolitiikan mukaiset ratkaisut tehdään. Koska normaalin ja epänormaalin lapsuuden määrittäminen on aina aika-, paikka- sekä kulttuurisidonnainen prosessi (Harrikari 2008, 17), tutkimukseni aihe on juurrutettu laajempaan keskusteluun erilaisista näkemyksistä lapsen kehityksestä, kasvatuksesta, lapsen oikeuksista ja velvollisuuksista sekä muuntuvista käsityksistä normaalista ja poikkeavasta lapsuudesta.

Haen vastausta kysymykseen: Millä tavalla huostaanotto vetää rajaa toisaalta normaalin ja poikkeavan kasvuyhteisön ja toisaalta normaalin ja poikkeavan lapsuuden välille? Yhteisön normit ja niiden rajat tulevat näkyviin silloin, kun niitä rikotaan. Huostaanotto toimii tässä tutkimuksessa konkreettisena signaalina normaalin ja poikkeavan lapsuuden kulttuurisen rajan ylittymisestä. Se, millä tavoin huostaanoton tarvetta perustellaan, paljastaa samalla normaalin lapsuuden rajat. Huostaanoton perustelut nojaavat viime kädessä aina kulloinkin käytössä oleviin lastensuojelulain pykäliin. Lain tulkinta sitä vastoin sisältää paljon kirjoittamatonta kulttuurista tietoa siitä, mitä hyvään lapsuuteen nähdään kuuluvaksi ja milloin on menty tuon rajan yli.

Väitöskirjatyössäni sovellan sosiologista näkökulmaa lapsuuden määrittymiseen pyrkimyksenäni ottaa kriittistä etäisyyttä monista itsestään selvinä nähdystä käsityksistä hyvästä lapsuudesta. Toki lapset ovat aina olleet osa yhteiskuntaa, mutta lapsiin ja lapsuuteen on eri aikoina ja eri kulttuureissa liitetty erilaisia merkityksiä. Lapset ovat olleet esimerkiksi työvoimaa, kauppavarana, omaisuus, sijoitus, statussymboli, mutta myös yhteiskunnan toivo ja tulevaisuus tai jollekin elämän sisältö ja tarkoitus. Viime aikoina ovat yhä enemmän nousseet esiin lapsen subjektiivista oikeutta painottavat äänet: lapsi subjektina ja osallisena toimijana (esim. Thomas & O' Kane 1998; Shemmings 2000). Michel Vandebroek ja Maria Bouverne – De Bie (2010,17,28) yhdistävät tämän paradigmanuutoksen uusliberaalin jälkimodernin yhteiskunnan arvopohjaan, joka suosii itsenäisiä ja yrittäjämäisiä yksilöitä, joita yhteiskunta tarvitsee uudenlaisen hyvinvointivaltion rakennusprojektia varten. Lisäksi lapsuuden itseisarvo erotuksena aikuisuuteen valmentavasta elämäntilanteesta on nostettu globaaliksi tavoitteeksi YK:n Lapsen oikeuksien sopimuk-

sen myötä (Yleissopimus lapsen oikeuksista 2010; ks. myös Törrönen & Vorananen 2004, 155)¹.

Luvut kaksi ja kolme johdattelevat lukijaa tutkimuksen ongelmanasettelun äärelle luomalla silmäyksen tutkimusaiheen taustoihin, teoreettiseen kehykseen sekä tutkimuksen tekemisen vaiheisiin. Seuraavat kolme lukua keskittyvät empiiriseen analyysiin ja sen synnyttämiin tuloksiin. Luvussa neljä pohdin, miten raja ongelmallisen kasvuyhteisön ja ongelmallisen lapsen välille piirtyy eli missä lapsen kasvua ja kehitystä vahingoittavien ongelmien nähdään olevan, miten ongelmat kohdistuvat. Viidennessä luvussa tarkastelen sitä, miten hiuksenhieno raja riittävien ja riittämättömien kasvuolosuhteiden välillä piirtyy ja minkälaisia kuvauksia nämä puuttumisen tarvetta edellyttävät olosuhteet saavat. Luvussa kuusi erittelen, mitkä konkreettiset arkipäivän tapahtumat ja tekijät lopulta laukaisevat normaalin lapsuuden rajojen ylitykset. Keskityn lisäksi näillä rajoilla vartioiviin toimijoihin eli niihin, jotka määrittelevät normaalin lapsuuden sisällön. Tulosluvut toimivat kukin suhteellisen itsenäisinä kokonaisuuksina, ja niissä jokaisessa lähestyn aineistoa hiukan eri tavalla.

Läpi koko tutkimuksen on erotettavissa kaksi tulkinnan tasoa: pintatasolla kulkevat arkiset ja konkreettiset kuvaukset siitä, minkälaisia ovat 2000-luvun taitteessa ne elämisen olosuhteet, joissa lapsuus konstruoituu epänormaalina. Mitä käytännössä ovat ne tilanteet, jotka herättävät puuttumisen tarpeen? Mitä siedetään ja kuinka paljon ja mikä on liikaa? Syvemmällä tutkimuksessa kulkee samanaikaisesti tulkinnan toinen taso. Se nostaa ajoittain pintaan tulkintoja siitä, minkälaisia käsityksiä normaalista ja poikkeavasta lapsuudesta pintatason ongelmanmääritykset sulkevat sisäänsä.

Johtopäätösluvussa kokoan yhteen tutkimukseni keskeiset tulokset ja liitän ne yhdeksi argumentiksi osaksi moniäänistä keskustelua lapsen paikasta ja asemasta.

¹ YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksen universaalina mielletty arvopohja on herättänyt myös vastalauseita. Äärimmäiset näkemykset pitävät sitä eräänlaisen länsimaisen kulttuurin ja oikeusideologian jälki-imperialismina, ja etenkin kehitysmaissa se saatetaan kokea vieraana ja ulkopuolisena. (Kurki-Suonio 2000.)

2. TARKASTELUKULMIA LAPSUUTEEN JA LASTENSUOJELUUN

2.1. Lapsen vaihteleva asema

Monet yhteiskunnan rakenteelliset tekijät vaikuttavat siihen, miten yhteiskunta suhtautuu lapsiinsa. Lapsen asema on vaihdellut aikakausittain ja eri kulttuureiden välillä. Vastuu lapsen huollosta, hoivasta ja elättämisestä on perinteisesti nähty perheen tehtävänä ja historiallisesti lasten onkin katsottu kuuluneen perheen yksityisyyden piiriin. Viime vuosisadan rakenteelliset, poliittiset ja demografiset muutokset ovat horjuttaneet monia lapsen kasvatukseen liittyviä perinteisiä ajattelumalleja ja muuttaneet lapsen asemaa yhteiskunnan jäsenenä länsimaissa. Tässä luvussa luon silmäyksen lähihistoriaamme ja niihin tekijöihin, joilla on ollut erityinen vaikutus lapsen aseman uudelleen määrittymiseen länsimaissa yleensä, pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan synnyssä sekä Suomessa erityisesti.

Länsimaisen hyvinvointiyhteiskunnan kulmakivet; lapset kehityksen kelkassa

Yleisesti länsimaista yhteiskuntaa leimaava tekijä on siirtyminen maatalousyhteiskunnasta teollistuneeseen tuotantotalouteen, joka myötävaikutti työn tekemisen kulttuurissa huomattaviin muutoksiin. Lapset eivät enää osallistuneet perheen toimeentulon hankintaan työskennellen perheen tilalla. (Corsaro 2004.) Perheen ja tuotantoelämän eriytyminen loi pohjan perheen sisäisen koheesion syntymiselle. Välineelliset siteet heikkenivät ja emotionaaliset siteet perheen jäsenten välillä saivat aivan uuden merkityksen. Lasten produktiivinen arvo hävisi teollisen kapitalismin menestymisen myötä, koska tämä edellytti koulutettua ja osaavaa työvoimaa. (Zelizer 1994.) Kapitalismi kasvat- ti toimeentulon varmuutta ja mahdollisti perhemallin, jonka nykyään ymmärrämme traditionaalisena perhemallina: elättämisestä vastuun kantava isä, lapsista huolehtiva kotiäiti (Esping-Andersen 2002). Sittemmin työmarkkinoiden kasvavat vaatimukset 1900-luvun edetessä johtivat yleisesti ottaen lasten insti-

tutionalisoinneseen osittain siitä syystä, että myös äidit siirtyivät työelämään (Corsaro 2004).

Myös lääketieteen kehityksellä 1900-luvun aikana on ollut myös merkittävä vaikutus lapsiin kohdistuvan suhtautumistavan muutokseen. Lapsikuolleisuuden laskiessa vanhemmat ovat uskaltaneet kiintyä lapsiinsa syvemmin (Zelizer 1994). Lisäksi toimivien perhesuunnittelumenetelmien myötä lapsista tuli toivottuja ja odotettuja sen sijaan, että niitä vain ilmaantui. Hedelmällisyyden laskun on todettu vaikuttaneen siihen, että kun lapsia on vähemmän, heihin panostetaan enemmän. (McLanahan 2004.)

Pohjoismaat mielletään kulttuurisesti yhtenäisenä alueena, jonka politiikkaa luonnehtivat tietyt hyvinvoinnin ulottuvuudet kuten täystyöllisyys, tasa-arvo ja solidaarinen palkkapolitiikka (Harrikari 2008, 18). Lapset, lapsiperheet sekä näille suunnatut palvelut ovat aina olleet merkittävässä asemassa pohjoismaisessa hyvinvointipolitiikassa (Forssén 2000, 7; Satka & Eydal 2004, 33). Arnlaug Leiran mukaan lasten palveluja koskevat uudistukset alkoivat Skandinaviassa 1920-luvulla, mutta toisen maailmansodan jälkeen valtion vastuu lapsista kasvoi. Julkinen rahoitus mahdollisti laajemman repertuaarin opetuksen, terveydenhoidon ja hyvinvoinnin palveluissa. 1950-luvulla ja 1960-luvulla pohjoismaissa tapahtui mittavia talouselämän muutoksia kaupungistumisen ja koulutuksen tasa-arvoistumisen myötä. Nopeasti kohentuva naisten asema sekä perheessä että työmarkkinoilla joudutti työn, perheen ja lastenhoidon keskinäisten suhteiden uudelleen muotoutumista. Kaikki nämä uudistukset johtivat varsinaisen ”hyvinvointivaltion” syntymiseen tarjoten sarjan uusia varhaislapsuuden palveluja. Nämä uudistukset ovat kuitenkin merkinneet jatkuvaa rajojen vetämistä ja neuvottelua yksityisen ja julkisen regiimin, eli valtion ja perheen välillä (Leira 2008.) Mirja Satka ja Gudny Björk Eydal kutsuvat tätä toisen maailmansodan jälkeistä aikaa pohjoismaisen lapsipolitiikan toiseksi vaiheeksi, jota leimasi lapsuuden voimakas institutionalisoiminen sekä lasten hyvinvoinnin ymmärtäminen investointina tulevaisuuteen. Tätä ajanjaksoa leimasi usko siihen, että kansalaisten tarpeet, hyvinvointi ja turvallisuus tulisivat täytetyiksi valtion toimesta ja niinpä julkiset hyvinvointipalvelut kattoivatkin koko lapsen elämäkaaren. (Satka & Eydal 2004, 40-41.)

Suomi saavutti pohjoismaisen hyvinvointivaltion mukaisen lapsipolitiikan vasta 1980-luvulla, vuosikymmeniä Ruotsia myöhemmin (Forssén 2000, 4-5; Satka & Eydal 2004, 40). Suomalainen yhteiskunta teollistui hitaammin kuin naapurimaansa. Satakunta vuotta sitten Suomi oli vielä patriarkaalinen agraa-

riyhteiskunta, jossa lasten toimeentulosta ja kasvatuksesta huolehti maatilan muodostama yhteisö, ja heidän tukena olivat luontaiset sukulais- ja naapuriverkostot. Varsinaisen lapsikysymyksen esiintulo tapahtuikin käsi kädessä kaupungistumisen ja teollistumisen myötä, jolloin maaseudulta kaupunkiin muuttanut väestö synnytti uudenlaisia sosiaalisia ongelmia kuten hygienia- ja terveysongelmia, moraalista rappiota, turvattomuutta ja joutilaisuutta. Ilmiö johti siihen, että perheen ulkopuoliset lastensuojeluinstituutiot saivat ensimmäiset muotonsa. (Pulma 1987; Hearn et al. 2004; Hämäläinen 2007, 30-33.) Ne yhdistyivät osaksi itsenäisyyden saavuttaneen kansakunnan tulevaisuuden rakentamisen ja kansallisen identiteetin lujittamista (Hämäläinen 2007, 143; ks. myös Nieminen 2007).

Hyvinvointivaltion kehittyminen 1900-luvun mittaan paransi suomalaisten lasten asemaa muun muassa lainsäädännöllä. Julkisen vallan oikeudet puuttua perheiden yksityisasioihin kasvoivat. (ks. esim. Hearn et al. 2004.) Yksi keskeisimmistä lasten elinolojen turvaamiseksi säädetyistä laeista oli oppivelvollisuuslaki 1922 (Mikkola & Helminen 1994, 16). Juha Hämäläisen (2007, 304-305) mukaan suomalaisen perhepolitiikan voidaan sanoa varsinaisesti käynnistyneen sotien jälkeen. Yhteiskunnallinen kehitys kiinnittyi taloudelliseen kasvuun ja sosiaalipoliittisista uudistuksista² merkittävin oli varsin kattava lapsilisäjärjestelmä. Erityisesti 50-luvulta eteenpäin Suomi on kunnostautunut sosiaali- ja terveydenhuollon eriytymisessä ja erikoistumisessa. Varsinaisesti lapsen sisäisen kehityksen ymmärtäminen, ja tähän liittyvien kehitysteorioiden soveltaminen, alkoi vuosisadan puolivälin paikkeilla (Arajärvi & Arajärvi 1995). Monet sosiaaliset ongelmat, joita ei vanha maatalousyhteiskunta edes tuntenut, kuten avio-ongelmat tai nuorten käytöshäiriöt, tulivat nyt perheen ulkopuolisten ammattilaisten ratkottaviksi (Satka 1995). Hyvinvointivaltion kehitys on johtanut siihen, että 2000-luvulla jokainen Suomessa syntävä lapsi on saumattoman yhteiskunnallisen hoiva- ja kontrollijärjestelmän alainen. Panu Pulman (1987) sanoin lastenkasvatus ei ole koskaan ollut niin vaikeaa kuin nykyään; lapsuus on ”yhteiskunnallistettu”.

² Katja Forssénin (2000, 3) mukaan yksilön hyvinvointiin vaikuttavat yhdessä yhteiskunnan taloudellinen tila sekä se, millaista sosiaalipoliittikkaa yhteiskunnassa harjoitetaan. Sosiaalipoliittikka on keskeinen työkalu tasoitettaessa markkinatalouden synnyttämää eriarvoisuutta.

Lapset tänään

Vaikka *länsimaisen* yhteiskunnan taloudelliset, rakenteelliset ja poliittiset uudistukset sekä väestörakenteen muutokset ovatkin 1900-luvun mittaan nostaneet lapsen instrumentaalista tuotantohyödykkeestä emotionaalisesti ladattuun ja arvostettuun asemaan, nykyisten hyvinvointistandardien mukaan nähdään osan tämän päivän lapsista olevan varsin ahtaalla. 2000-luvulle tultaessa onkin tapahtunut varsin dramaattisia muutoksia niissä samaisissa tekijöissä, jotka 1900-luvulla kohensivat lapsen asemaa. Näillä muutoksilla on ollut myös voimakas vaikutus lapsiin niin yksilöinä kuin sosiaalisena kategoriana-kin.

Syntyvyyden lasku sekä elinajan piteneminen ovat kääntäneet ikärakenteen pääläelleen. Lasten osuus on puoliintunut kun taas vanhusten osuus on kaksinkertaistunut. (Qvortrup 2005.) Yksi suurimmista väestökysymyksen tuottamista haasteista onkin se, miten tämän päivän lapset pystyvät aikanaan elättämään yhteiskunnan vanhenevan väestön (ks. esim. McLanahan 2004). Esping-Andersen (2002) nostaa esiin kolme tekijää, jotka estävät nykyään ihmisiä perustamasta sellaisia perheitä, kuin he oikeasti haluaisivat. Ensin hän viittaa kustannuksiin, joita lapset tuottavat. Lasten hankkiminen on kallista, ja vähätuloisilla pareilla ei siis välttämättä ole tähän varaa. Toinen este korkeamman syntyvyyden tiellä on se, että nykypäivän nuoret aikuiset tarvitsevat paljon enemmän aikaa koulutuksen hankkimiseen ja työuran vakiinnuttamiseen kuin aikaisemmat polvet. Kolmantena tekijänä Esping-Andersen mainitsee työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudet.

Perherakenteen muutosten on nähty vaikuttavan voimakkaasti nykypäivän lapsiin. Kasvavat avioeroluvut, uusioperheiden sekä yhden vanhemman perheiden määrän lisääntyminen sekä kasvava kuilu rikkaiden ja köyhien perheiden välillä vaikuttavat kaikki myös lasten elinoloihin. (Corsaro 2004.) Ylipääntään lapsuutta ja vanhemmuutta on 2000-luvulle tultaessa leimannut tietty huolen ilmapiiri. ”Huolipuhe” on Timo Harrikarin (2008, 21-22) mukaan kansainvälinen ilmiö, ja Harrikari pohtiikin, löytyykö sen taustalta jokin yhteinen tekijä. Huolipuhe on omiaan lisäämään lapsiin ja perheisiin kohdistuvia kontrollitoimia, jotka saattavat pahimmillaan asettua ristiriitaan lasten ja vanhempien kansalaisoikeuksien kanssa (Parton 2006, 989-990).

Taloudellinen lama ravisutti 1990-luvulla länsimaista yhteiskuntaa ja vaikutti monien elämään, mutta erityisesti perheisiin, jossa oli pieniä lapsia. *Pohjoismainen perhepolitiikka* haki uutta paikkaansa laman ja työttömyyden konteks-

tissa. Lama ajoi leikkauksiin erilaisissa hyvinvointipalveluissa, mistä seurasi pidempiä jonoja mielenterveyshuollossa, suurempia lapsiryhmiä päiväkodeissa ja kouluissa sekä vähemmän henkilökuntaa lastensuojelussa. Monien perheiden sosiaaliset vaikeudet syvenivät, joidenkin kohdalla aina taloudellisten vaikeuksien, päihdeongelmien ja mielenterveysongelmien muodostamaan noidankehään. (Leira 2008.) Satka ja Eydal toteavat pohjoismaisen universaalien sosiaaliturvajärjestelmän pitäneen pintansa myös laman puristuksessa, mutta köyhyyden ohella se joutui sopeutumaan uudensuomalaisiin riskeihin, kuten massamedian ja monikulttuurisuuden tuomiin haasteisiin. (Satka & Eydal 2004, 41-43.) Vapaata taloutta ja yksilökeskeisyyttä edustavat uusliberaalit arvot haastoivat myös lastensuojelun perinteisen tasa-arvoisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen kytkeytyvän arvopohjan (Hämäläinen 2007, 395-396).

Suomalaislasten enemmistön hyvinvointi on viime vuosikymmenen aikana parantunut. 2000-luvun alussa Suomi oli vauraampi kuin koskaan. Luonteenomaista ajallemme on kuitenkin tietynlainen väestön polarisoituminen. Vaikka väestö keskimäärin vaurastuikin, hyvinvointi jakaantuu entistä epätasaisemmin. Pahoinvointi ja sosiaaliset ongelmat kasautuvat pienelle vähemmistölle, monessa tapauksessa lapsiperheille. (Karvonen ym. 2009, 21-23.) Vaikka monissa perheissä varsinaiset toimeentulon ongelmat helpottivatkin 1990-luvun jälkipuoliskolla, laman jälkeensä jättämä epävarmuus nakersi vanhempien voimavaroja aiheuttaen monenlaisia sosiaalisia vaikeuksia kuten psyykkisiä ja parisuhdeongelmia. Laman varjot ulottuivat paljon kauemmas kuin varsinaiset taloudelliset vaikeudet. (Hämäläinen 2007, 391; Lammi-Taskula & Salmi 2010.)

Vuosituhatvuoden vaihteen molemmin puolin, laman jälkimainingeissa, suomalaisessa lapsi- ja perhepolitiikassa oli tunnistettavissa alkujaan anglo-amerikkalaisesta mallista vaikutteita ottanut ”varhaisen puuttumisen buumi”, joka ennaltaehkäisyssä vaati lasten, nuorten ja lapsiperheiden tarkempaa ja systemaattisempaa valvontaa. Varhaista puuttumista korostava perhepolitiikka juontui osittain sosiaalipalvelujen ohenemisen ja lasten ja perheiden tuen tarpeen sekä toisaalta yksilön vastuun lisääntymisen synnyttämästä ristiriidasta (Satka 2009.) Voimistunut kontrollon tarve ilmentää Harrikarin (2008, 259) mukaan uudenlaista, erityisesti lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvaa hallintakäytäntöä, riskipolitiikkaa, jonka keskeisin toimintakeino on juuri *puuttuminen*. Interventioita karsastavaa hyvinvoinnin regiimiä on Harrikarin mukaan seurannut voimistuneita kontrollitoimia ja suvaitsemattomuutta ilmentävä riskiregiimi, joka on syntynyt lääkitsemään laman jälkeisen

myöhäismodernin yhteiskunnan yleisiä epäluottamuksen, turvattomuuden ja kriisintunteita.

Pääpiirteissään suomalaisen perhepolitiikan linjaukset ovat 2000-luvun alusta tähän päivään tultaessa pysyneet samoina. Lammi- Taskula ja Salmi (2010) kuvaavat ”rakenteellisen välinpitämättömyyden” käsitteellä sitä ilmapiiriä, joka liittyy pitkittyneen lapsiköyhyyden yleistymisen sallimiseen. Tietyn väestöosan pahoinvoinnin kasautuminen on alkanut näyttäytyä normaalina yhteiskuntaan kuuluvana ilmiönä.

2.2. Lapsuus-käsitteen määrittelyn haasteita

Muutokset eri yhteiskunnan kentillä ovat vaikuttaneet myös muutokseen lapsuus-käsitteen teoreettisessa määrittymisessä. Lapsuuskäsitys mukaillee sosiaalisia, poliittisia, historiallisia ja moraalisia käsityksiä ja erilaiset katselukulmat tuottavat erilaista lapsuutta. (James et al. 1998, 27.) ”Lapsuus” on sosiaalisenä kategoriana ja teoreettisena käsitteenä ongelmallinen (Alanen 1992, 22). Lapsuus-käsitteen määrittely palautuu lopulta kysymykseen: Mitkä ovat ne universaalit piirteet, jotka erottavat lapset erityisine ominaisuuksineen ja tarpeineen omaksi erityiseksi ihmisryhmäkseen, vai onko sellaisia? Tarkastelenkin seuraavaksi, minkälaisia määritelmiä lapsi ja lapsuus ovat eri aikoina saaneet.

Lasten vuosisata ja moderni lapsuus

Ranskalaisen historioitsijan, Philippe Ariès'n (1962) mukaan varhaisimmat merkit lasten määrittelemisestä muusta väestöstä erilliseksi väestön osaksi sijoittuvat 1500-1600-luvulle. Sitä ennen lapsia ja aikuisia ei eroteltu erillisiksi yhteiskunnan ryhmikseen, vaan siirtymä näistä ”pienikokoisista aikuisista” erityisten lapsille suunnattujen instituutioiden ja kohtelun piiriin tapahtui vähitellen seuraavan kahdensadan vuoden aikana. (Zelizer 1994.) Ariès erottaa kaksi institutionaalista kehityssuuntaa, joiden myötävaikutuksesta lapset vähitellen eroteltiin aikuisten maailmasta. Toinen oli koko lapsiväestön tavoitettavan koulujärjestelmän synty, toinen taas perhe-elämän yksityistyminen. Kumpikin näistä heijastaa uutta käsitystä lapsesta samalla sekä viattomuuden ruumiillistumana että sijoituksena tulevaisuuteen. (Wyness 2006.)

1900-lukua on kutsuttu *lasten vuosisadaksi* siitä syystä, että sen aikana on rakentunut aikaisemmalle ajattelutavalle täysin uusi lapsuuskäsitys, moderni lapsuus. Modernia lapsuutta on kuvattu valtavaksi lapsuutta koskevaksi tietokspansioiksi, jota hallitsevat psykologiset ja pedagogiset, universaaleiksi mielletyt lainalaisuudet lapsen kehityksestä, rajoista ja tarpeista. (Prout & James 2005.) Moderni lapsuuskäsitys tuottaa ”lapset” sukupolvisena kategoriana, johon kohdistuu sekä erilainen kohtelu kuin muuhun väestöön (kasvatus, opetus, suojele) että eri tiloihin sijoittaminen (päiväkoti, koulu) kuin muu väestö. Keskeinen piirre modernissa lapsuuskäsityksessä on lasten erottelemisen muista sukupolvisista ryhmistä eri tavoin. (Alanen 2007, 119.) Moderniin lapsuuteen voidaan katsoa kuuluvaksi kaikki 1900-luvun aikana muodostuneet vain lapsille suunnatut instituutiot ja palvelut, lapsia koskeva lainsäädäntö sekä lapsuutta käsittelevä tutkimus. Lisäksi se käsittää erilaiset lapsuuden erityisasiantuntijat ja näiden hallinnoiman lapsuustiedon. Alasen mukaan ”lapsuus on normitettu ja tiedetään, mitä lapset tarvitsevat ja milloin ja keneltä he sitä tarvitsevat”. (Alanen 2009, 13-14.)

Lapsuudesta voidaan vielä erikseen erottaa vaihe, jota nimitämme ”nuoruudeksi”. John R. Gillisin (1981) mukaan *modernin nuoruuden* olemassaolon tunnistaminen ajoittuu noin kahdensadan vuoden taakse kytkeytyen tiiviisti edellisessä luvussa esittämiini institutionaalisiin, taloudellisiin ja väestöllisiin muutoksiin. Nuoruus alettiin ymmärtää lapsuuden ja aikuisuuden välillä olevaksi siirtymävaiheeksi, jonka aikana yksilö kypsyy täysivaltaiseksi yhteiskunnan jäseneksi. Hän ei ole enää lapsi, muttei ole vielä saavuttanut aikuisenkaan oikeuksia ja velvollisuuksia. Nuoruuden ja aikuisuuden välinen taitekohda palautuu viime kädessä ikärajoihin. (Aapola & Kaarninen 2003, 13.) Toisaalta yksinomaan biologisissa ikärajoissa pitäytyminen ei avaa nuoruuskäsitettä riittävästi. Tommi Hoikkala (1993) kuvaa nuorisoa ”puhetapana”, jolloin siihen, mitä käsitteellä nuoruus kulloinkin ymmärretään, on pitkälti kiinni myös siitä kulttuurisesta kontekstista, jossa käsite esiintyy.

Nuoruus-käsitteen muotoutuminen loi pohjan myös *murrosikä*-käsitteen muotoutumiselle. Murrosiän määrittelyssä korostuvat erityisesti nuoren fyysibiologiset, psykologiset ja sosiaaliset muutokset. Murrosikään on niin ikään liittynyt kautta historian ymmärrys nuoruudesta emotionaalisesti koettelevana ja epävakana vaiheena. (Aapola 2003.) Toisin kuin lapsuus, nuoruus näyttäytyy elämänvaiheena, johon on aina suhtauduttu kaksitahoisesti. Nuorten omat traditiot ja kulttuuri voivat olla täysin toisia kuin aikuisten nuoriin kohdistamat odotukset. Näin ollen nuoruuteen on aina liitetty tiettyjä uhkakuvia, on-

gelmiä ja riskejä samalla kun heihin on ladattu toiveita tulevaisuuden rakentajina ja uudistajina. (Gillis 1981; Aapola & Kaarninen 2003, 12-13; 16-17; Uusitalo 1991, 247-251.) Sosiologisissa tutkimuksissa käsitteen ”nuoriso” sisältö on vaihdellut riippuen siitä, mitä kulloinkin tutkitaan (Puuronen 2001, 11). Nuorisotutkimuksenkin perusparadigmana kuitenkin on ollut hahmottaa myös nuoriso yhteiskunnan suhdejärjestelmää ilmaisevana ja määrittävänä tekijänä, missä nuoruus merkitsee yhteiskunnan valta- ja hierarkiarakenteissa usein alistaisuutta tai toiseutta suhteessa aikuisväestöstä muodostuvaan valta-ryhmään. (Uusitalo 1991, 247-251.)

Modernin lapsuuden yhtenä teoretisoinnin lähtöpisteenä on pidetty rakenne-funktionalismia³. Rakennefunktonalistisessa teoriassa lapsi kuvataan ulkopuolisten virikkeiden armoilla olevana, passiivisena ja mukautuvana, ja sosiaalisaatio näin ollen toimii ”avaimena”, jonka avulla asosiaalinen lapsi kääntyy sosiaalisiksi aikuiseksi. (Prout & James 2005.) Lapsi näyttäytyy systeemille uhkana ennen kuin hänet on sosiaalistettu. Teoriaa on kritisoitu muun muassa siitä, että se jättää yksilöt perhesysteemin sisällä näkymättömiksi.

Tulkinnallisempien näkemystapojen yleistyminen sosiaalitieteiden keskuudessa 1950- ja 1960-luvuilla antoi sysäyksen lapsuuden tutkimuksen uusille suuntauksille. Tulkinnallisen koulukunnan kannattajat alkoivat kritisoida rakennefunktonalistista paradigmaa lapsuudesta ja korostaa enemmän lapsia sosiaalisina toimijoina ja lapsuutta osana sosiaalista todellisuutta. (Prout & James 2005; ks. myös Bühler-Niederberger 2010.) Erityisesti feministit ovat tuoneet esille, että perhe ei suinkaan ole joukko ihmisiä, joilla on yhteneväiset intressit. Feministit katsoivat tarpeelliseksi nostaa naisen esiin ”perheen varjoista” ja sama tapahtui epäsuorasti myös lapsen aseman kohdalla. (Corsaro 2004.) Alasen (1992, 138) mukaan erityisesti perheinstituution rajojen venyminen ja uudelleen muotoutuminen on pakottanut myös lapsikysymyksen esille ottamiseen. Lapsen asema perheessä ja lapsi yhteiskunnan jäsenenä ei ole enää yhtä selkeästi palautettavissa ydinperheeseen.

Michael Wyness (2006) tuo esiin, että lasten sulkeminen ulos yhteiskunnan täysivaltaisesta jäsenyydestä perustuisi pikemminkin aikuisten lapsiin kohdistamaan vallankäyttöön kuin lapsen synnynnäiseen heikkouteen. Wynessin

³ Rakennefunktonalistisessa teoriassa yhteiskunta rakentuu osittaisista sosiaalisista systeemeistä, joilla on koko yhteiskunnan toiminnan kannalta omat erityistehtävänsä. Perhe on yksi esimerkki tällaisesta osasysteemistä ja sen funktio on yhteiskunnan uusien jäsenten tuottaminen ja sosiaalistaminen yhteiskunnan jäseneksi. (Parsons 1962, 156.)

mukaan lapsuus on enemmänkin jonkinlainen myytti, sarja tarinoita, jotka määrittävät ja sijoittavat lapsen alisteiseen asemaan aikuisiin nähden ja näin myös oikeuttavat lapsiin suunnatun holhouksen. Prout ja James (2005) ovat myös todenneet, että kehityspsykologia, joka tarjoaa kehykset lapsen ”luontaisen” kehityksen selityksille on itse asiassa itse oikeuttanut käsityksen lapsen psyykkisten kehitysvaiheiden universaalista luonteesta.

Viime aikoina päätään on nostanut konstruktionistinen⁴ lapsuuskäsitys, joka haastaa aikaisemmat moderniin lapsuuskäsitykseen kuuluvat luonnollisina ja universaaleina lapsuuteen liitetyt piirteet. Konstruktionistinen lapsuuskäsitys erottaa lapsuuteen liitetyt kulttuuriset piirteet biologisista ja korostaa, että lapsuus sosiaalisena kategoriana on jotakin, joka tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa erilaisista lähtökohdista käsin ja erilaisia tarkoituksia varten. Konstruktionistisen näkökulman mukaan on mahdollista että samanaikaisesti on rinnakkain erilaisia lapsuuskäsityksiä (Prout & James 2005). Koulukunnan radikaalein siipi ehdottaa, että lopulta ei edes ole muuta lapsuutta kuin se, mitä ajattelemme ja sanomme sen olevan, että lapsuus on vain ja ainoastaan diskurssin tuote. (Wyness 2006).

Prout ja James (2005) kuitenkin muistuttavat, että olisi naivia olettaa konstruktionistisen lapsuuskäsityksen olevan yksinomaan sosiaalitieteilijöiden aikaansaannosta. Monet murrokset yhteiskunnallisissa ajattelutavoissa pohjustivat sille tietä. Esimerkiksi jälki-imperialismi, naisasialiike tai anti-psykiatria, vastustavat kaikki deterministisiä sosiaalisia ja psykologisia lainalaisuuksia. (James et al. 1998, 27).

⁴ Konstruktionismista olen kirjoittanut tarkemmin sivulla 68.

2.3. Lapsen suojeleminen: ideologioista lain kirjaimiin

Hyvinvointivaltion toimintaperiaatteisiin nähdään oleellisena osana kuuluvan omien lastensa hyvinvoinnin turvaaminen (Blomberg ym. 2010, 32). Lasten nähdään olevan oikeutettuja erityiseen suojeluun. Se, minkälaisin menetelmin lapsia on suojeltu ja suojellaan, on pohdinnan kohteena tässä luvussa.

Perehtymällä lapsuuden ja erityisesti lastensuojelun historiaa käsitteleviin tutkimuksiin voi melko nopeasti havaita, että yhteiskunta on kautta aikain jaotellut lapsensa kahteen kategoriaan: vaarassa oleviin lapsiin sekä vaarallisiin lapsiin. Toiseen kategoriaan lukeutuvat viattomat uhrit, turvattomat tai huono-hoitoiset lapset jotka elävät heille vahingolliseksi katsotuissa kasvuyhteisöissä, ja joita näin ollen tulee suojella ympäristönsä vaikutteilta. Toisaalta lastensuojelu erottaa joukon uhkia, ”kieroon kasvaneita” lapsia, oli heidän pahantapaisuutensa sitten siveettömyyttä tai joutilaisuutta tai mikä milloinkin sopimattomaksi mielletään. Tällöin yhteiskunta näkee velvollisuudekseen suojella lasta häneltä itseltään sekä ympäristöä lapsen poikkeavalta käytökseltä. (Nieminen 2007; Harrikari 2008; Pulma 1987; Pösö 1993; Vehkalahti 2008; Saurama 2002.)

Ajatus lasten patologisoinnista kahteen ryhmään: ”vaarassa oleviin lapsiin” sekä ”vaarallisiin lapsiin”, on lähtöisin Jacques Donzelot’lta. ”Vaarallisten lasten”, Donzelot’n näkemyksen mukaan nuorisorikollisten, kotitaustaa selvittäessä ilmeni, että heitä kaikkia yhdistivät turvattomat kasvuolosuhteet. Oivallettiin, että turvattomuudesta muotoutuu ennen pitkää pahantapaisuutta, ja että pahantapaisen lapsen kehittymisen ehdot luodaan siis jo varhaislapsuudessa. Tämän epäedullisen prosessin ennaltaehkäisy oikeuttaisi perheisiin tehdyt varhaiset interventiot, mutta toisaalta keskeiseksi kysymykseksi nousee, onko ennaltaehkäisyn nimissä oikeutettua leimata tietyt lapset ”potentiaalisiksi pahantapaisiksi” vain heidän taustansa perusteella. (Donzelot 1979, 96-99.) Tämä lastensuojelun jännite onkin toiminut tarkastelua ohjaavana lähtöoletuksena useissa tutkimuksissa (ks. esim. Saurama 2002; Pekkarinen 2010; myös Parton 2006).

Jens Qvortrup (2005) huomauttaa, että suojele-termin taakse on helppo piiloutua silloinkin kun tosiasiaa halutaan ylläpitää aikuisten maailman järjestystä ja suojella tätä siltä kaaokselta, joka lasten läsnäolosta aiheutuu. Voidaankin

kysyä, mitä lopulta suojellaan ja keneltä: lapsia vaaralliselta ympäristöltä vai ympäristöä vaarallisilta lapsilta.

Paljon keskustelua herättää myös se, onko lastensuojelussa kyse tuen tarjoamisesta vai onko se kontrollitoimenpide. Tuen ja kontrollin yhtäaikainen läsnäolo tuo lastensuojelutyöhön tiettyä jatkuvaa kitkaa (Pekkarinen 2010, 171). *Kontrolli* on Peltosen (2004, 326-329) näkemyksen mukaan lastensuojelun ideologiaan ylipäättään huonosti istuva käsite ja ajoittain jopa tabu. Kontrollin käsitettä kierrellään ja väistellään, jolloin toiminnasta saattaa lopulta muodostua eettisesti kyseenalaista *piilokontrollia*. Tilannetta on kuvattu esimerkiksi hoivaavan vallan käsitteellä (ks. esim. Hoikkala 2011, 249). Kysymys nousee keskeiseksi erityisesti tahdonvastaisissa huostaanotoissa, joissa joku asianosaisista vastustaa ratkaisua. Tuen ja kontrollin välisen rajanvedon vaikeutta on pohtinut muun muassa J.P. Roos (2002). Hän ehdottaa, että lasten huostaanotto voidaan esittää myös asetelmana, jossa viranomaiset mestaroivat vanhempien näkemyksiä hyvästä vanhemmuudesta. Pahimmassa tapauksessa ”häikäilemätön viranomaismielivalta” tunkeutuu ihmisten yksityisalueelle. Huostaanottoihin liittyy aina väärintulkinnan mahdollisuus. On mahdotonta täysin varmasti tietää, milloin on oikea aika ottaa lapsi huostaan. Entä päätyvätkö oikeat lapset huostaan?

Lastensuojelun erilaiset ideologiat

Se, miten tapahtuu lastensuojelun käytännön toteutus, pohjautuu viime kädessä ideologisiin arvoihin, jotka määrittävät lastensuojelun tehtäväaluetta, kohdetta sekä lastensuojelun eri osapuolten: lapsen, vanhempien sekä valtion, oikeuksia ja asemaa. Tunnetuin kuvaus lastensuojelun ideologisista eroista lienee Lorraine Fox Hardingin (1991, 9-10) neliosainen luokittelu, jossa lastensuojelun ideologiat määrittyvät seuraavasti: 1) Minimalistinen ideologia: Perheen yksityisyyteen ja valtaoikeuksiin ei tule valtion puuttua kuin ainoastaan ääriolosuhteissa. Valtion rooli lapsen kasvatuksessa on mahdollisimman minimaalinen. 2) Valtiopaternalistinen ideologia: Valtion tehtävänä on suojella lapsia, tarvittaessa myös omilta vanhemmiltaan, ja perhesiteiden merkitystä ei niinkään painoteta. Valtion interventiot perheeseen nähdään oikeutettuina. 3) Biologisten vanhempien oikeuksia korostava ideologia: Valtion puuttuminen perhe-elämään nähdään oikeutettuna, mutta tavalla, joka korostaa enemmänkin perhekokonaisuuden säilyttämistä, tukemista ja ongelmien ennaltaehkäisyä. 4) Lapsen oikeuksia korostava ideologia: Lapsi näyttäytyy subjektiivisena ja alistussuhteesta riippumattomana toimijana, jolla on yhtäläiset oikeudet kuin aikuisilla tulla kuulluksi häntä koskevassa päätöksenteossa.

Kansainvälisesti vertailtuna lastensuojelun taustalla olevissa aatteissa ja ideologioissa on eroja. Näin ollen myös tavoissa, joilla lapsi tarpeineen ja uhkiineen kohdataan, vaihtelevat maittain (Hetherington 2002.) Tässä otan esiin Rachael Hetheringtonin (2002) esittämän luokittelun, jossa hän yhdistää Neil Gilbertin (1997) hahmottelemat kaksi lastensuojeluorientaatiota sekä Göran Esping-Andersenin (1990) kolme hyvinvointiregiimiä. Hetheringtonin malli avaa havainnollisella tavalla eri maiden kulttuuristen erojen vaikutusta siihen, miten lastensuojelun toimintakäytännöt eroavat toisistaan.

Gilbert (1997) näkee, että lastensuojelua ohjaavat toimintaperiaatteet voidaan jakaa kahteen ideaalimalliin: niihin, jotka korostavat perheen kokonaisvaltaista tukemista ja hyvinvoinnin tuottamista sekä toisaalta niihin, jotka keskittyvät suppeammin lapsen suojelemiseen poistamalla lapsen elämästä erilaisia riski- ja vaaratekijöitä⁵. Ensimmäisessä mallissa perheen ja valtion välinen suhde on konfliktinsävyinen, ja lasten suojelemiseksi tarkoitetut kriisi-interventiot tehdään pääasiassa vastentahtoisesti. Jälkimmäisessä mallissa perheen ja valtion välistä suhdetta luonnehtii yhteistyön henki ja sijoitukset perustuvatkin usein perheen suostumukseen.

Esping-Andersen (1990, 26-28) jakaa hyvinvointivaltiot eri regiimeihin poliittisen aateperheen mukaan. Hän erottaa kolme erilaista hyvinvointiregiimiä, joissa valtion, markkinoiden ja perheen keskinäinen vastuunjako vaihtelee. Liberaalia mallia edustavat Yhdysvallat, Kanada ja Australia. Näissä yksityinen sektori osallistuu suuressa määrin hyvinvoinnin tuottamiseen. Konservatiiviseen malliin päätyivät Itävalta, Ranska, Saksa, ja Italia (manner-eurooppalaiset maat), joissa hyvinvoinnin nähdään nojaavan pitkälti ydinperheideaalin varaan. Sosiaalidemokraattiseen hyvinvointiregiimiin lukeutuu mm. Skandinaavia. Tässä regiimissä päävastuu hyvinvointipalvelujen tuottamisessa on valtiolla ja pyrkimyksenä on kaikkien kansalaisten tasa-arvoinen mahdollisuus niiden käyttöön.

Hetherington esittää mallissaan (taulukko 1) että maat, joissa lastensuojelu orientoituu suojelun eetokselle, kategorisoituvat Esping-Andersenin jaottelussa liberaaliin hyvinvointiregiimiin korostaen sekä yksilön vastuuta että oikeuksia. Hetherington luokittelee tähän ryhmään englanninkieliset maat. Perheen kokonaisvaltaista tukemista korostavaa lastensuojeluorientaatiota tava-

⁵ Tarja Pösö (2007, 72-76) on kuvannut samaa jakoa puhuessaan ”suojeleupainotteisesta” sekä ”hyvinvointipainotteisesta” lastensuojelumallista.

taan sitä vastoin maissa, jotka lukeutuvat joko sosiaalidemokraattiseen tai konservatiiviseen hyvinvointiregiimiin. Ero näiden kahden ryhmän välillä on siinä, että valtion rooli palveluiden tuottajana on erilainen. Manner-Euroopan maissa palveluiden jako tapahtuu ensisijaisesti paikallisesti, mikä on johtanut suureen määrään erilaisia paikallistason järjestöjä ja tarjoaa näin ollen perheille erilaisia vaihtoehtoja avun hakemiseen. Pohjoismaissa taas valtio on hyvinvointipalvelujen pääasiallinen tarjoaja, ja perheiden odotetaan luottavan valti-oon apua tarvitessaan. (Hetherington 2002; ks. myös Blomberg 2010, 33-34.)

Taulukko 1: Hyvinvointiregiimit ja lastensuojelumallit 1) Norja, Ruotsi, Tanska ja Suomi, 2) Belgia, Ranska, Saksa, Kreikka, Italia, Luxemburg ja Hollanti, 3) Britannia, Irlanti, Yhdysvallat, Kanada ja Australia. (Lähde: Hetherington 2002)

Lastensuojelumalli:		Hyvinvointiregiimi:		
		Sosiaali- demokraattinen	Konservatiivinen	Liberaali
Perheen tukemiseen orientoituvaa malli	Valtio palvelun tarjoajana	Pohjoismaat (1)		
	Paikallisyhteisöt palvelujen tarjoajana		Manner-eurooppalaiset maat (2)	
Lapsen suojeluun orientoituvaa malli				Englanninkieliset maat (3)

Niin Gilbertin, Esping-Andersenin kuin Hetheringtoninkin mallit ovat pelkistyksiä. Johtuen muun muassa kasvaneesta taloudellisesta globalisaatiosta, yksilöitymiskehityksestä sekä perhekulttuurin muutoksesta myös lastensuojelun toimintakäytännöt ovat muuttumassa paljon kompleksisemmiksi kuin aikaisemmin. Esimerkiksi maat, jotka aikaisemmin hahmottuivat suojelumallin kautta, ovat omaksuneet enemmän vaikutteita perheen tukemiseen orientoituneesta mallista ja päinvastoin. Myös täysin uudenlainen orientaatio on tunnistettavissa: *lapsikeskeinen malli* (child-focused orientation). Tämä tarkoittaa siirtymistä suppeasta lapsen suojelemisen ideasta lapsen hyvinvoinnin edistämiseen laajemmin, mutta kuitenkin siten, että lapsen hyvinvointi erote-

taan perheen hyvinvoinnista. Tämä kehitys on seurausta siitä näkemyksestä, että lapset yhä yleisemmin nähdään perhekokonaisuudesta erillään olevina yksilöinä omine oikeuksineen. (Gilbert ym. 2011.)

Keith Pringle (2010, 168) toteaa lisäksi, että eräänlaisena hyvinvointivaltion esimerkkimaana profiloituneet Pohjoismaat ovat tulevaisuuden massiivisten sosiaalisten, poliittisten ja taloudellisten haasteiden edessä etäännyneet niistä hyvinvointisaavutuksista, joilla sen on ajateltu näyttävän muille mallia siitä, miten sosiaalisen hyvinvoinnin haasteet kohdataan.

Tilastojen monet kasvot

Lastensuojelun piirissä olevien lasten määrää on pidetty huono-osaisuuden kasautumisen ja syrjäytymisen eräänlaisena indikaattorina (Heino & Johnson 2010, 266; Saarikallio-Torp ym. 2010, 236-237). Lukujen valossa lasten ja nuorten vointi Suomessa ei näytä ongelmattomalta. Lastensuojelun sosiaalityön asiakkaiden määrä on ollut tasaisessa nousussa tavoittaen vuoteen 2010 mennessä jo lähemmäs 80 000 lasta ja nuorta, mikä tarkoittaa yli kuutta prosenttia alaikäisistä. Myös kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on kasvanut Suomessa huomattavasti viimeisen kymmenen vuoden aikana.⁶ Viimeaikaisin ilmiö on nuorten, 16-17-vuotiaiden huostaanottojen yleistyminen. (Kuoppala & Säkkinen 2011.) Seuraavan sivun taulukko kuvaa lastensuojelun asiakasmäärän muutoksia kymmenen vuoden ajalta.

⁶ Vuonna 2009 huostassa olleiden lasten määrä tosin kääntyi ensimmäistä kertaa (vuoden 1991 jälkeen, jolloin vuosittainen lastensuojelutietojen keruu aloitettiin) pieneen laskuun, mutta kasvun suunta muuttui taas vuoteen 2010 tultaessa.

Taulukko 2: Vuosina 2000-2010 Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten määrä Suomessa. (Lähde: Kuoppala & Säkkinen 2011)⁷

	Avohuollon piirissä	Huostassa	Yhteensä asiakkaana
2000	45 661	6 975	52 636
2001	45 263	7 182	52 445
2002	49 464	7 566	57 030
2003	51 785	7 979	59 764
2004	55 063	8 319	63 382
2005	54 553	8 674	63 227
2006	54 594	9 036	63 630
2007	57 622	9 511	67 133
2008	59 055	9 634	68 689
2009	62 846	9 548	72 394
2010	70 212	9 576	79 778

1990-luvun alusta alkaen poikien osuus kodin ulkopuolisissa sijoituksissa on ollut tyttöjä suurempaa. Viimeaikaisimpia trendejä näyttäisi kuitenkin olevan se, että teini-ikäisten (15-17 v.) tyttöjen osuus uusista sijoituksista on lisääntynyt ja tytöt ovatkin ohittaneet reippaasti pojat. Tämä uusi ja yllättävä ilmiö on herättänyt hämmennystä ja kysymyksiä tutkijapiireissä. (Heino & Säkkinen 2011, 137-139.)

Lastensuojelun asiakkaista ei voida muodostaa selkeää ja yhtenäistä profiilia, mutta tutkimustiedon perusteella joitakin yleisiä nimittäjiä lastensuojeluasiakkuuden taustalla on kuitenkin tunnistettavissa. Koko väestöön verrattuna lastensuojelun asiakkaat tulevat useammin joko monilapsisemmista tai yksinhuoltajien perheistä (Heino & Johnson 2010, 269). He ovat myös todennäköisemmin köyhistä perheistä, joissa vanhemmat osallistuvat ansiotyöhön har-

⁷ Olen koostanut taulukon Lastensuojelu 2010 –tilastoraportin pohjalta yhdistelemällä avohuollon asiakkaina olevien lasten määrää sekä kodin ulkopuolelle sijoitettuna olevien lasten määrää kuvaavien taulukoiden tietoja. (ks. Kuoppala & Säkkinen 2011).

vemmin kuin väestö keskimäärin (Heino 2009). Lisäksi lasten huostaanotot näyttäisivät olevan selvästi yleisempiä kaupungeissa kuin taajamissa tai maaseudulla. (Saarikallio-Torp ym. 2010, 236-237).

Mitä tilastojen perusteella sitten tulisi päätellä? Jo 1970-luvun lopulla Urho Rauhala (1978, 11) esitti kysymyksen: ”Merkitsekö huostaanottojen korkea määrä sitä että asiat ovat hyvin vai huonosti?”. Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen yleistyminen Suomessa yhdistetään taloudellisen eriarvoisuuden kasvuun sekä köyhyyskierteeseen ajautuneiden ihmisten syrjäytymiseen. Tähän sosiaalisten ongelmien vyyhtiin yhdistyvät usein tiiviisti sekä vanhempien että nuorten psyykkisten ongelmien että päihteiden käytön lisääntyminen. (Hämäläinen 2007, 391; Hiilamo 2009.) Lama yksinään ei selitä kaikkea, sillä lastensuojelun asiakkaiden ja kodin ulkopuolisten sijoitusten määrä kasvoi talouden vakiintumisesta huolimatta laman jälkeen. (Saarikallio-Torp ym. 2010, 236-237.)

Esimerkiksi Tarja Heino (2009) näkee kasvavien lukujen taustalla myös sellaisia rakenteellisia syitä kuin työntekijöiden vaihtuvuus, muutokset kuntien organisaatio- ja palvelurakenteissa sekä tilastointiperusteiden ja puuttumiskynnysten muutokset. Saarikallio-Torp ym. (2010, 260) esittävät myös haastavan kysymyksen, missä määrin lasten huostaanotot kertovat pikemminkin mielenterveys- ja päihdepalvelujen puutteesta koko yhteiskunnan tasolla, kuin lastensuojelun asiakkaiden yksilöllisistä ongelmista. Lisäksi raha puhuu myös lasten hyvinvointia koskevissa päätöksissä. Laman syvimmässä notkossa leikkaukset vaikuttivat tilastojen laskuun, sillä lasten pitkäaikaiset sijoitukset aiheuttivat kunnille liikaa kustannuksia. (Heino 2009, 206.) Heikki Hiilamo ja Olli Kangas (2010) esittävätkin artikkelissaan tämän sosiaali- ja terveydenhuoltotutkimuksen klassisen kysymyksen: kumpi määrää palveluiden käyttöä, niiden tarve vai tarjonta (myös Kivinen 1994, 149)?

Lastensuojelun kasvavat asiakasmäärät selittyvät siis eri tavoin näkökulmasta ja tulkinnasta riippuen. Toki huostaanotot heijastavat lasten ja perheiden pahoinvointia, mutta toisaalta niiden voidaan nähdä olevan osoitus siitä, että yhteiskunta on ottanut vastuun. Se on puuttunut tilanteeseen, jossa lapsen kehitys ja terveys olisi muuten ollut uhattuna ja pyrkinyt näin turvaamaan lapsen hyvinvoinnin. (Heino 2009, 210-211.)

Lastensuojelulaki

Lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun turvataan lainsäädännöllä. Lastensuojelulain pääperiaate on, että vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta on ensisijaisesti vanhemmilla. Jos osoittautuu, että lapsen terveys ja kehitys ovat uhatuna, on yhteiskunnalla oikeus ja velvollisuus puuttua tilanteeseen.

Suomalaisen lastensuojelun yhtenä keskeisenä käännekohtana on pidetty vuotta 1936, jolloin ensimmäinen varsinainen lastensuojelulaki säädettiin. Laki oli oirekeskeinen keskittyen määrittelemään tietyt tunnusmerkit, jotka oli todettava ennen tuen antamista lapselle tai nuorelle. Oireiden lisäksi laissa korostui seuraamusajattelu, jonka mukaan ongelmien takana olevat syylliset pyrittiin tunnistamaan ja heitä rankaisemaan. (KM 1982:67, 28.) Vuoden 1936 lastensuojelulaki keskittyi lähinnä lapsen huollon varmistamiseen ja olennaisena pidettiin sitä, että valtio saattoi lain puitteissa evätä holhoojaoikeuden lapsen huollon laiminlyöville vanhemmilta. Lain myötä valtio saavutti juridisen oikeuden puuttua perheen yksityiselämään. (Hämäläinen 2007, 239-246.) Lastensuojelulaki uudistettiin vuonna 1983. Uudistetun lain valossa lapsi näyttäytyi nyt enemmän suojelun tarpeen näkökulmasta (Mikkola 2004, 78). Yhteiskuntapoliittiseksi tavoitteeksi määrittyi perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu, jonka johtavana periaatteena nähtiin lapsen edun ja oikeuksien vahvistaminen sekä toisaalta huoltajien tukeminen kasvatustehtävässään. Valvontaan ja rankaisuun perustuvat toimenpiteet korvautuivat neuvonnan, ohjauksen sekä tukemisen muodoilla. (KM 1982:67)

Oman aineistoni lastensuojelutapauksissa on sovellettu vuonna 1983 voimaan tullutta lastensuojelulakia. Siksi tuon nimenomaan tämän lain muotoilun kaikkein selkeimmin esiin tässä tutkimuksessa. Lastensuojelulaki (683/1983) jakaa lastensuojelun kokonaisuuden kolmeen osa-alueeseen: avohuoltoon, sijaishuoltoon ja jälkihuoltoon.

Avohuollon tukitoimiin ryhtyminen voitiin mieltää eräänlaisena ”porttina” lastensuojelun asiakkuuden piiriin (Mikkola & Helminen 1994, 131). Avohuollon idea on tukea lasta tai perhettä omassa elinympäristössään. Avohuollon muotoja on useita. Avohuolto voi olla esimerkiksi erilaista ohjausta tai neuvontaa, tukihenkilö tai –perhe, taloudellista tukea, kotipalvelua, päivähoidon, harrastus- tai virkistystoiminnan järjestämistä tai terapiapalveluja. Toisinaan nuori voidaan sijoittaa väliaikaisesti erilleen perheestään myös avohuollon tukimuotona. (KM 1982:67, 65-69; Mikkola 2004b, 77; Mikkola & Hel-

minen 1994, 133-149.) Laki muotoilee avohuollon tukitoimiin ryhtymisen tarpeen seuraavasti: Sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä viipymättä avohuollon tukitoimiin,

- 1) jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä; taikka
- 2) jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään.

Sijaishuolto merkitsee sitä, lapsi huostaan otetaan ja hänen kasvatuksensa ja huolenpitonsa järjestetään kodin ulkopuolella. Huostaanotto jatkuu kunnes sille ei enää ole edellytyksiä. Lapsen täyttäessä 18 vuotta huostaanotto kuitenkin päättyy. Huostaanotto on tahdonvastainen silloin, kun joku asianosaisista (12 vuotta täyttäneellä lapsella on vanhempien lisäksi oikeus käyttää puhevaltaa) vastustaa sitä, ja tällöin huostaanotto siirtyy tuomioistuimen ratkaistavaksi. Jos lapsen tai perheen tilanne on akuutti, voidaan tehdä myös kiireellinen interventio, jos huostaanoton kriteerit täyttyvät. Kiireellinen huostaanotto/sijoitus on aina vain väliaikainen ratkaisu, mutta sen aikana kuitenkin on mahdollista, että varsinaisen huostaanoton valmistelut käynnistyvät. (Mikkola 2004, 77-80.) Huostaanottopäätöksen tekeminen edellyttää sosiaalityöntekijältä tarkkaa tilanteen arviointikykyä, sillä mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sen välttämättömämpää on ryhtyä nopeisiin päätöksiin. (KM 1982:67, 71.)

Vuoden 1983 huostaanottoa koskeva lakisäädännön 16 §:ssä todetaan, että sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, kun seuraavat kolme edellytystä täyttyvät yhtä aikaa:

- 1) jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla tavalla,
- 2) jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja
- 3) jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Jälkihuollon tarkoitus on tukea perhettä sekä lasta palaamaan perheeseen huostaanoton päätyttyä niissä tilanteissa, joissa huostaanotto päättyy sen edellytysten lakattua. Vaihtoehtoisesti jälkihuollon keinoin autetaan itsenäistyvää nuorta siirtymään itsenäiseen elämään hänen saavutettuaan täysi-ikäisyyden.

(Mikkola 2004, 77.) Jälkihuoltoa voisi verrata vanhempien itsenäistyville nuorilleen antamaan tukeen, joka jatkuu usein pitkälle nuoren kotoa pois muuttamisen ja täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeenkin (KM 1982:67, 90-91).

Nykyään voimassa oleva laki tuli voimaan vuoden 2008 alusta. Lakiuudistukseen ajoivat muun muassa Suomen ratifioimat ihmisoikeussopimukset⁸ (Taskinen 2007, 7; Mahkonen 2010, 40). Lisäksi 30 vuodessa oli tapahtunut merkittäviä muutoksia niin lasten ja nuorten elämässä, perherakenteissa kuin sosiaalialan ammatillisissa käytännöissäänkin (Mahkonen 2010, 40). Lakia nähtiin tarpeelliseksi päivittää myös lapsen ja perheen oikeusturvan parantamiseksi. Lisäksi painopistettä siirrettiin entistä selkeämmin ennaltaehkäisyn puoleen. (Taskinen 2007, 7.)

Omaa tutkimusaluettani koskettavat muun muassa seuraavat uudistukset: Lastensuojelun asiakkuus alkaa nykyään lastensuojelutarpeen selvityksestä, kun lastensuojeluasian vireille tultua, esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen kautta, ryhdytään selvittämään, onko varsinaisille lastensuojelun toimenpiteille tarvetta. Asiakkuus päättyy, mikäli tarvetta ei ilmene. Tahdonvastaiset huostaanotot menevät nykylainsäädännön mukaan suoraan hallinto-oikeuden ratkaistaviksi ilman alistusta tai valitusta. Tämä on merkittävä lasten ja perheiden oikeusturva-aseman parantamiseksi tehty muutos. Nykyisen lainsäädännön huostaanottoa koskeva muotoilu poikkeaa myös hieman vuoden 1983 laista. Esimerkiksi ”kodin olosuhteet” on uudemmassa laissa korvattu termillä ”kasvuolosuhteet”. Lisäksi avohuollon toimenpiteiden ”epätarkoituksenmukaisuus” ja ”riittämättömyys” määritellään adjektiivien ”sopiva” ja ”mahdollinen”, kautta. (ks. lastensuojelulaki 417/2007.)

⁸ YK:n Lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin vuonna 1989, ja Suomi ratifioi sen vuonna 1991. Lisäksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tekemät päätökset sekä Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitean vuoden 2000 periaatepäätös lasten oikeuksista vaikuttavat lastensuojelun oikeudellisten standardien taustalla (ks. Mikkola 2004a.)

Lain tulkinnan haasteet

Lastensuojelunlain ehdot kuvaavat lapsen kasvua ja kehitystä vaarantavien tekijöiden kautta hyvää lapsuutta koskevia normatiivisia odotuksia ja ihanteita. Laki jättää tilaa myös tulkinnalle. Mikkolan ja Helmisen (1994, 154) mukaan huostaanottoon ryhdyttäessä sosiaalityöntekijät kohtaavat väistämättä tilanteita, joissa vakavaa vaaraa tai uhkaa joudutaan punnitsemaan ja arvioimaan turvautuen enemmänkin eriasteisiin todennäköisyyksiin, kuin selkeään näyttöön. Selkeistä soveltamisohjeistaan huolimatta lastensuojelulakiin jää aina aukkoja, joita lakia soveltavat viranomaiset täyttävät ajan hengen mukaisilla käsityksillä. Tiivistetysti voidaan todeta, että huostaanoton lainsäädäntö vaatii vastauksia kolmeen erilliseen kysymykseen, joihin päätösasiakirjoissa on näihin kysymyksiin vastattu esimerkiksi seuraavasti:

1) Mikä on ongelma?

”(Lapsi) vaarantaa psyykkisen ja fyysisen kehityksensä olemalla öitä poissa kotoa pitkiä aikoja, äidillä ei ole tietoa missä (Lapsi) viettää aikaansa. (Lapsi) on laiminlyönyt koulunkäynnin totaalaisesti kevätlukukaudella. (Lapsen) äiti on voimaton ja kyvytön asettamaan (Lapselle) rajoja. (Lapsen) ajoittainen masennus on ilmennyt kotona joko raivoamalla tai sitten nukkumalla.”

”Kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä johtuen sekä puolisoiden että äidin ja äidinäidin välisistä ristiriidoista, jotka johtavat väkivaltaisuuksiin, sekä äidin psyykkisestä tilanteesta, johon liittyy voimakkaat tunnereaktiot.”

”(Lapsen) äiti on vaikean elämäntilanteen seurauksena kokenut uupumusta yli vuoden ajan. Hän ei jaksaa hoitaa (Lasta) yksinään. Hän on itse muun muassa huolestunut siitä, että on lähtenyt kävelemään ja jättänyt (Lapsen) yksin väsyttyään lapsen vaatimuksiin.”

Sosiaalityöntekijät joutuvat ratkaisemaan vaikean kysymyksen, milloin ja millaiset kodin olosuhteet ylittävät lastensuojelun kynnyksen vaarantamalla vakavasti lapsen terveyden ja kehityksen. Kodin olosuhteilla ei tarkoiteta vain fyysistä kotia ja kodin seinien sisäpuolella vallitsevia olosuhteita, vaan ”kodin olosuhteet” on ymmärrettävä laajempänä lapsen elämänpiirinä, jonka katsotaan kuuluvan huoltajan vastuualueeseen. (Mikkola & Helminen 1994, 152). Lapsen terveyttä, kasvua ja kehitystä vaarantavat lapsen fyysisen, sosiaalisen tai psyykkisen hoidon laiminlyönti. Lapsen kasvuympäristön tulee olla turvallinen, siinä tulee olla virikkeitä sekä pysyvät ihmissuhteet. Sopimaton ympäristö on epäsäännöllinen, ristiriitainen tai runsaan päihteiden käytön tai rikollisuuden kyllästävä. (KM 1982:67, 73) Kodin olosuhteita arvioitaessa keskity-

tään seuraaviin tekijöihin: Miten hoituu lapsen perushoito, kuten riittävä ravinto, puhtaus, lepo, ulkoilu, sään mukainen vaatetus, terveys ja säännöllinen vuorokausirytmä? Onko lapsen ja kasvattajan välinen suhde vastavuoroinen; saako lapsi osakseen ymmärrystä ja tukea, ohjausta, turvaa ja hellyyttä vai joutuuko hän kohtaamaan välinpitämättömyyttä, liiallista ankaruutta ja kuritusta tai alistamista ja nöyryytystä? Lapselle on hyvä suoda sopivasti myös velvollisuuksia ja päätösvaltaa iän ja kehitystason mukaisesti. Loppujen lopuksi kasvatuksen suurimmista haasteista tuntuisi olevan se, että kasvattajalta edellytetään lähtökohtaisesti käsitystä siitä, mitä minkäkin ikäiseltä lapselta voi vaatia. (Taskinen 2007, 50-52.)

Kun huostaanotto perustellaan lapsen omaa terveystään ja kehitystään vaarantavalla käytöksellä, on usein kyse nuorista ja heidän itseään vahingoittavasta käytöksestä. Tällaista käyttäytymistä ovat muun muassa koulukäynnin laiminlyönti, huumeiden käyttö tai muu toistuva itsetuhoinen käyttäytyminen sekä epäsosiaalinen tai rikollinen elämäntapa. Kuitenkaan mikään yksittäinen tekijä lapsen itseään vahingoittavassa käyttäytymisessä ei ole riittävä peruste huostaanoton kriteereiden täyttymiseen (Taskinen 2007, 50-52.) Vähäiset rikolliset teot, joista seuraa vähäisiä rangaistuksia, katsotaan nuoruuden ”irtiottoihin” kuuluvaksi käyttäytymiseksi (Mikkola & Helminen 1994, 154). Rikollisuuden aste ja sen kytkeytyminen muuhun epäsosiaaliseen käyttäytymiseen on kuitenkin tilannekohtaisesti harkittava kussakin tapauksessa erikseen. Samoin lapsen päihteiden väärinkäytön uhka lapsen terveydelle ja kehitykselle arvioidaan tapauskohtaisesti riippuen muun muassa käytettävästä päihteestä, väärinkäytön laajuudesta tai muista mahdollisista tapaukseen liittyvistä olosuhteista. (KM 1982:67, 73-74)

Tietynlaiset vaikeudet, haasteet ja riskit niin kodin olosuhteissa kuin nuorten käyttäytymisessä siis kuuluvat elämään. Huostaanoton tarvetta arvioitaessa usein kamppaillaan jatkuvan rajanvedon ongelman kanssa. Näillä rajoilla se, miten lakia konkreettisesti viime kädessä tulkitaan, saattaa saada paljonkin painoarvoa.

2) Mitä havaitulle ongelmalle on yritetty tehdä?

”Avohuollon tukitoimenpiteenä ovat olleet yksilö- ja verkostotapaamiset lasten psykiatrian poliklinikalla, ratsastusterapiassa tukeminen ja tutkimusjakso (Avohuollon sijoituskohteessa) ajalla (Pvm). Tällä hetkellä avohuollon tukitoimet eivät ole tarpeeksi riittäviä ja tarkoituksenmukaisia.”

”Kodinhoitajan palveluita lähes päivittäin, tehostettua perhehoitoa, päiväkotia. Mitkään sopimukset eivät pidä, äiti toimii hetken mielijohteesta oman päänsä mukaan, eikä ymmärrä miksi pitää toimia sopimuksen mukaan.”

”Lapsen äitiä on pyritty sekä terveydenhuollon että sosiaalitoimen taholta vuosien ajan tukea huumevieroitushoitoon ja psykiatrisen hoidon piiriin hakeutumisessa ja hoitoon sitoutumisessa. Tässä ei ole kuitenkaan onnistuttu. Avohuollon tukitoimet lapsen tilanteen turvaamiseksi ovat riittämättömiä ja epätarkoituksenmukaisia.”

Koska vanhempien oikeutta toimia lastensa huoltajana ja kasvattajana kunnioitetaan, lasta ja perhettä pyritään tukemaan ensisijaisesti omassa kodissaan ja avohuollon tukitoimin. Huostaanotto tulee ajankohtaiseksi vasta tilanteessa, jossa kaikkea muuta on jo kokeiltu. (KM 1982:67, 17.)

Ratkaisut siitä, missä vaiheessa avohuolto osoittautuu riittämättömiksi, päätyvät sosiaalityöntekijöiden arvioitaviksi. Usein tähän päädytään erilaisia tukitoimia kokeilemalla. Jos avohuollon tukitoimin arvioidaan päädyttävän oleellisesti huonompaan tulokseen kuin ottamalla lapsi huostaan, on perusteltua ryhtyä huostaanoton valmisteluihin. Toki on aina niin ”krouveja” elämäntilanteita, että minkäänlaiseen arviointiin ei ole tarvetta. Avohuollon tukitoimet eivät tule kysymykseen, jos tilanne on niin akuutti, että huostaanotto nähdään selvästi ainoana vaihtoehtona. (Mikkola & Helminen 1994, 156.) Avohuollon tukitoimet eivät myöskään ole mahdollisia, jos asianosaisten ja viranomaisten välillä ei löydy yhteistyöhalua, eli asianomaiset vastustavat ehdotettuja tukitoimia. Lisäksi avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia, jos jokin olosuhde, esimerkiksi huoltajan sairaus, estää niiden toteutumisen. Riittämättömiä avohuollon tukitoimet ovat silloin, kun tarvittavaa muutosta ei niillä ole saatu aikaan. (KM 1982:67, 75)

Avohuollon ajatuksena on, että ongelmiin puututtaisiin ennen kuin ne kasvavat ylivoimaisiksi (Taskinen 2007, 16). Avohuollon tukitoimet kytkeytyvätkin keskusteluun varhaisesta puuttumisesta ja houkuttelevat kysymään, onko avohuollossa kyse välttämättömästä ennaltaehkäisystä vai perheen yksityisyyteen puuttuvasta kontrolloinnista. Tarja Heino (2009) esimerkiksi tuo ongelman esiin esittämällä kysymyksen: tyydytäänkö kontrollin pelossa avohuoltoon sellaisissakin tilanteissa, joissa huostaanotto olisi selkeästi lapsen edun mukaista?

Avohuollon riittävyden ja tarkoituksenmukaisuuden sekä erilaisten tukimuotojen sopivuuden arviointi edellyttää jatkuvaa tulkintojen tekemistä ja oikei-

den valintojen puntarointia, jolloin vaakakupissa painavat myös ne normatiiviset käsitykset ja odotukset, joita lastensuojelulaki ei nosta esiin.

3) ja mihin pyritään

”Lapsen ikä huomioiden huostaanotto on lapsen edun mukaista, Huostaanotolla ja sen jälkeisellä perhesijoituksella pyritään turvaamaan lapsen iän ja kehitystason edellyttämä päivittäinen hoito ja huolenpito.”

”(Lapsi) tarvitsee turvalliset ja säännölliset elinsuhteet ja pysyvät ihmissuhteet, jotta hänen terve kehityksensä mahdollistuisi.”

”Huostaanotolla ja sijoituksella (Sijoituskohteeseen) pyritään turvaamaan (Lapsen) koulunkäynti, järjestämään valvontaa ja rajoja ja lopettamaan vahingollinen elämäntapa.”

Lastensuojelulain viimeinen ehto, lapsen edun takaaminen, korostaa sitä, että huostaanotto keskittyy ensisijaisesti lapsen elämän edellytysten kohentamiseen. Lapsen etu menee perhe-elämän yksityisyyden suojan edelle näiden kahden ollessa ristiriidassa keskenään. (Taskinen 2007, 14-15.) Siispä vaikka perheen yhtenäisyyttä pyritäänkin kunnioittamaan pysyttelemällä mahdollisimman pitkään avohuollon tukitoimissa, vanhemman kasvatusoikeuden evääminen on oikeutettua lapsen edun sitä vaatiessa.

Lapsen edun toteutuminen edellyttää, että häneen suhtaudutaan myönteisesti ja että häntä hoitavilla ja kasvattavilla aikuisilla on lapsen kasvattamiseen riittävästi tietoa ja taitoa (KM 1982:67, 60-61). Sisällöllisesti lastensuojelun lainsäädännössä lapsen edun määrittelyssä painottuvat oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin, läheisiin ja jatkuviin ihmissuhteisiin, mahdollisuuden saada ymmärrystä ja hellyyttä sekä ikää ja kehitystasoa vastaavaa huolenpitoa ja valvontaa. Lapsen etu käsittää myös oikeuden taipumuksia ja toiveita vastaavaan koulutukseen, ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen, itsenäistymiseen ja mahdollisuuteen vaikuttaa itseä koskevissa asioissaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimiseen. (Taskinen 2007, 19.)

Lapsen etu määrittyy eri tavalla riippuen siitä, minkä ikäisestä lapsesta on kysymys: jos pienen vauvan kohdalla jo vakavat puutteet perushoidossa voivat olla kohtalokkaita, itsenäistyvän nuoren oikeus vanhemmista eriytymiseen taas näyttäytyy keskeisenä lapsen etuna. (Taskinen 2007, 19.) Lapsen etu määrittyykin pitkälle lapsen ikätasoisten kehitystehtävien kautta. Sami Mah-

konen (2010, 98-99) pohtii, miten pitkälle lapsen etuun kiinnittyvä ikänormitus lopulta palautuu tavalla tai toisella aina Erik. H. Eriksonin 1960-luvulla julkaisemiin tutkimuksiin lapsen kehityskaaresta, jossa kullekin ikävaiheelle on määritelty ominainen kehitystehtävänsä (ks. Erikson 1962, 239-257).

Se, mitä ”lapsen parhaalla” tarkoitetaan, riippuu siis tilanteesta ja olemassa olevista vaihtoehdoista (KM 1982:67, 71). Käytännössä lapsen etua arvioitaessa kyse onkin eräänlaisesta ”riskianalyysistä”, jossa selvitetään käytettävissä olevat vaihtoehdot ja pohditaan niiden uhkia ja vahvuuksia. Vain harvoissa tapauksissa lapsen etu nousee esiin selkeänä ja yksittäisenä. (Taskinen 2007, 53.)

Lapsen etu on suhteellinen ja ristiriitainen käsite, jonka sisältö saa usein erilaisia määrittelyjä riippuen siitä, kuka lapsen edun kulloinkin määrittelee (Uusikylä 1994, 28). Kirsti Kurki-Suonio (1999) kysyykin, onko ylipäättään mahdollista löytää oikeudellisesti kestäviä ratkaisuja siihen, mikä kulloinkin olisi paras ratkaisuvaihtoehto havaittuun ongelmaan. Lapsen etu – käsite on avoimuudessaan ja arvosidonnaisuudessaan hyvin ongelmallinen. Lopulta lain tulkinnan haasteet juontavat siitä tosiasiasta, että ei ole olemassa vain hyviä perheitä, joissa toteutetaan onnistunutta kasvatusta ja sitten huonoja, epäonnistuneita perheitä, joiden lapset yleisellä yksimielisyydellä huostaanotetaan. Tämän dilemman voisi havainnollistaa janaalla, jossa kasvuyhteisön toimivuus liukuu asteittain ”täydellisestä perheestä” täysin ”epäonnistuneeseen”. Keskustelu kilpistyy lopulta kysymykseen, mihin kohtaan tätä janaa piirretään viiva, joka osoittaa intervention olevan tarpeellista, oikeutettua ja välttämätöntä.

Milloin siis ulkopuolisten on aika puuttua lapsen kasvuolosuhteisiin? Tarja Heino (1997, 72-73) käyttää väitöskirjassaan käsitettä ”naksaus” siitä hetkestä, jolloin sosiaalityöntekijä oivaltaa, että kyseessä on lastensuojeluasiakkuutta edellyttävä tilanne. Naksaus-käsite kuvaa osuvasti sitä sisäistä tietoa tai tulkintaa, joka lastensuojelutyötä tekevällä sosiaalityöntekijällä on, mutta josta ei ole suoraa ohjeistusta tai opaskirjaa olemassa. Asiat vain naksahavat tai loksahavat oikeille paikoilleen, ja sosiaalityöntekijälle herää tietty sisäinen varmuus ryhtyä toimenpiteisiin. Kyse on kaikei osittain tiedostamattomasta tulkintaprosessista, jonka takana vaikuttavat normatiiviset käsitykset, vallitsevat arvot, ammatilliset käytännöt, työntekijän oma kokemus ja työhistoria jne. Johanna Korpisen (2008, 275) mukaan lastensuojelulain suoma tulkinnan väljyys on tunnustus ”arjen asiantuntijuudesta”, jolla lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät tulkintoja lastensuojelutoimenpiteiden tarpeellisuudesta.

Arjen asiantuntijuus on uhkien ja riskien tunnusmerkkien ”oikeanlaista” tunnistamista korvaten näin tarkat mittarit ja ongelma-asteikot.

Esimerkeiksi poimimani lainaukset päätösasiakirjoista osoittavat, että sekä huostaanoton perustelut että ne tavoitteet, joihin huostaanotolla pyritään, vaihtelevat. Toisissa esimerkeissä huomio kiinnittyy lapsen kasvuympäristön ongelmiin kuten vanhempien päihteiden käyttöön, mielenterveysongelmiin, perheristiriitoihin tai voimattomuuteen. Lisäksi osa esimerkeistä tuo esille, että huostaanotolla tavoitellaan nimenomaan muutoksia tähän kasvuympäristöön takaamalla lapselle turvalliset ja pysyvät aikuiskontaktit, jotka huolehtivat lapsen perustarpeista ja mahdollisuudesta ikätasoiseen kehitykseen. Osassa esimerkkejä taas huomio kohdistuu lapsen ongelmakäyttäytymiseen ja niin ikään myös huostaanoton tavoitteena on ensisijaisesti oikaista tätä ”ei-toivottuun suuntaan” johtavaa kasvua. Toisin sanoen suojele-problematiikan kaksijakoisuus on ulos luettavissa aina lain muotoilusta lähtien.

2.4. Koordinaatit tieteenalojen kartalla

Oman tutkimukseni paikka tieteenalojen kartalla sijoittunee jonnekin *lapsuuden sosiologian* ja *lastensuojelututkimuksen* välimaastoon. Minkään yksittäisen tieteenalan lokeroon työni mahdollittaminen tuntuu väkinäiseltä, enkä näe sellaiseen mitään erityistä tarvetta. Kyse on pikemminkin poikkitieteisestä tutkimuksesta, joka lapsuuden sosiologian ja lastensuojelututkimuksen lisäksi käväisee monen muunkin tieteenalan alueella.

Lapsuudentutkimuksen suosio erityisesti poikki- ja monitieteisenä yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksen alueena on viime vuosikymmeninä sekä kansainvälisellä että kansallisella tasolla kasvanut (Kallio ym. 2010, 8). Leena Alanen (2009, 24-25) kuvaakin nykyistä lapsuudentutkimusta ”laajaksi sateenvarjoksi”, jonka alle mahtuvat monenlaisten tieteenalojen piirissä tehdyt, lapsia ja lapsuutta käsittelevät tutkimukset. Tieteenalojen välisen keskustelun haasteena Alanen näkee muun muassa sen, että näiden perustavat metateoriat voivat erota toisistaan paljonkin. Parhaimmillaan monitieteellinen yhteistyö tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden nostaa esiin uusia näkökulmia ja tutkimusaiheita, kun erilaiset lähestymistavat lapsuuteen kohtaavat tieteenalojen välisellä rajapinnalla (Tähtinen ym. 2009, 5). Lapsuudentutkimuksen kasvanutta suosiota

on selitetty muun muassa sillä, että samoihin aikoihin lapsuuteen liittyvät ongelmat ovat merkittäväällä tavalla lisääntyneet. Esimerkiksi lasten hyvinvointiin liittyvä huoli ja huono-osaisuuden kasvu ovat antaneet monelle lapsuuden tutkijalle syitä ilmiöiden taustojen selvittämiseen. Toisaalta kaikki lapsuuden tutkijat eivät ole valmiita täysin allekirjoittamaan näitä ”kurjistumisteesejä” (Mt. 2009, 3-4.)

Sosiologisessa tutkimuksessa lapsuutta koskevat teemat, lapsuuden sosiologia, on suhteellisen nuori osa-alue, joka on historiallisesti tarkasteltuna jäänyt valtavirta-aiheiden varjoon (Bühler-Niederberger 2010). Suomalaisessa lapsuuden sosiologisessa tutkimuksessa Harriet Strandell (2010) erottaa karkeasti kolme vaihetta: 1) Ensimmäisessä vaiheessa, 1980 alkaen, lapsudentutkimus hahmottui historiallisesta ja etnologisesta näkökulmasta. Lapsuus tunnustettiin rakenteelliseksi osaksi yhteiskuntaa, mikä samalla myös legitimoitiin sosiologisen lapsuustutkimuksen. 2) 1990-luvulla keskityttiin enemmän taas lapsipolitiikan tutkimukseen, johtuen muutoksista taloudellisella sektorilla, hyvinvointipolitiikassa sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioitumisen myötä. 3) viimeisin lapsuutta koskeva tutkimus tavoittelee yhä joustavampaa tapaa käsitteellistää lapsuutta pyrkimyksensä ylittää rakenteen ja toiminnan välinen jaottelu.

Lastensuojelututkimus taas liittyy yhtä lailla lapsuuteen ja nuoruuteen, mutta yleisestä lapsuus- ja nuorisotutkimuksesta sen erottaa se, että siihen kytkeytyy aina jollain tavalla *suojelun* näkökulma (Pekkarinen 2011, 12-13). Tuija Eronen (2007, 5-6) mukaan tämänhetkisessä lastensuojelututkimuksessa kaivataan lisää keskustelua ja teoreettista pohdintaa siitä, mitä lopulta lastensuojelun käsite pitää sisällään. Tutkimuskohteenahan lastensuojelu on rajaton kattaen koko inhimillisen ja yhteiskunnallisen toiminnan (Pekkarinen 2011, 72-73). Lastensuojelun tutkimus voi kohdistua lastensuojelun *perustietoon*, kuten lastensuojelutarpeen syihin, asiakkaiden taustoihin ja asiakkuuspolkuihin tai pitkittäisaineistoihin perustuvaan vaikuttavuus- ja seurantatietoon. Toisaalta voidaan tutkia lastensuojelun taustalla vaikuttavia ideologioita, poliittisia, historiallisia tai taloudellisia syitä tai vaihtoehtoisesti voidaan keskittyä kysymyksiin lapsen oikeuksista, valtasuhteista, eriarvoisuudesta jne. (Eronen 2007, 34; Pekkarinen 2011.)

Lastensuojeluaiheista tutkimusta tehdään eniten sosiaalityön tutkimuksen piirissä. Esimerkiksi lastensuojelun asiakirjat ovat inspiroineet Suomessa useita tutkijoita, ja aineistona sitä on lähestytty hyvin erilaisista näkökulmista. Lastensuojelun asiakirjoja tutkimusaineistonaan ovat käyttäneet esimerkiksi

Urho Rauhala (1978; 1980), Päivi Kähkönen (1994), Mirja Kajava (1997), Anna-Liisa Lämsä (2009) sekä Laura Kestilä ym. (2012). Kaikissa näissä tutkimuksissa on pureuduttu lastensuojeluongelmien taustalla oleviin tekijöihin pyrkimyksenä identifioida niitä sosiaalisia ongelmia, jotka ovat lastensuojelutoimenpiteiden takana. Lisäksi lastensuojeluorganisaation tuottamaa asiakirja-aineistoa on tarkasteltu siitä näkökulmasta, minkälaista tietoa ne varsinaisesti sisältävät eli on ensisijaisesti tutkittu asiakirjojen kirjaamiskäytäntöjä. Näin asiakirja-aineistoa ovat lähestyneet mm. Aino Kääriäinen (2003) sekä Johanna Mäenpää ja Maritta Törrönen (1996). Vastauksia siihen, keitä lastensuojelun asiakkaat oikein ovat, verrattuna koko väestöön, ovat etsineet mm. Katja Forssén (1993) sekä Tarja Heino (2007). Tarkemmin lastensuojelun asiakkaaksi valikoitumisen prosesseja ovat tarkastelleet mm. Tarja Kivinen (1994), Tarja Heino (1997), Tarja Pösö (2010) sekä Saila Huuskonen ym. (2010). Normaalin ja poikkeavan viitekehystä lastensuojelukysymystä taas ovat lähestyneet muun muassa Tarja Pösö (1993), Erja Saurama (2002), Johanna Korpinen (2008) ja Elina Pekkarinen (2010).

Lapsuuden sosiologian ja lastensuojelututkimuksen lisäksi tutkimukseni sivuaa kuitenkin myös useita muita tieteen osa-alueita, kuten perhetutkimusta (esim. Häggman 1993; Yesilova 2009), Lapsuuden ja kriminologian rajapinnoille sijoittuvaa tutkimusta (esim. Salmi 2004, Harrikari 2004;2008, Elonheimo 2010) tai varhaiskasvatukseen ja koulumaailmaan sijoittuvaa kriittistä tarkastelua (mm. Alasuutari 2010; Tolonen 2001; Karila & Alasuutari 2012). Kytkeytyväthän lastensuojelun kysymykset yhteen elämän perustehtävään: sen jatkuvuuden ylläpitämiseen tuottamalla jälkeläisiä ja kasvattamalla heistä uusia jälkeläisiä tuottavia yhteiskuntakelpoisia yhteisön jäseniä. Tämän perustehtävän hoitamiseen tiede monine näkökulmineen ottaa kantaa; ja huostaanottoa koskevassa tutkimuksessa pikemminkin siihen, mikä tuon perustehtävän hoidossa on mennyt pieleen.

3. TUTKIMUKSEN FOKUS JA VIITEKEHYS

Huostaanotto voidaan hahmottaa äärimmäisenä rajapyykkinä riittäväksi katsottujen ja vahingolliseksi todettujen kasvuolosuhteiden välillä. Kun lapsi päätetään konkreettisesti irrottaa jostakin kasvuyhteisöstä ja siirtää toiseen, selkeästi ilmaistaan, että jokin kulttuurinen *poikkeavuuden* kynnyks on ylittynyt. Tässä luvussa pyrin avaamaan poikkeavuuden käsitettä lähestymällä sitä eri näkökulmista ja pohtimalla, miten poikkeavuus erityisesti lastensuojelun kontekstissa voitaisiin tulkita. Tähän pohdintaan kytkeytyen esittelen tässä luvussa oman tutkimukseni tarkemman kysymyksenasettelun, sen tulkinnallisen viitekehysten, jonka läpi tutkimukseni tuloksia tulkiten sekä esittelen tutkimuksen konkreettisen työstämisen vaiheet.

3.1. Poikkeavuus sosiologisena käsitteenä

Sosiologisena käsitteenä poikkeavuus kuvaa sitä, että yhteisön normatiiviset odotukset jäävät jollakin tapaa täyttymättä. Useimmiten poikkeavuus mielletään negatiiviseksi, mutta yhtä lailla poikkeava käyttäytyminen voi herättää yhteisössä positiivista vastakaikua. (Lemert 1967; Dovidio et al. 2000.) Poikkeavuuden roolista ja ilmenemisestä yhteisössä on esitetty useita näkemyksiä. On esimerkiksi todettu, että se, mitkä piirteet määrittyvät poikkeaviksi kulloinkin, riippuu siitä, mikä palvelee vallassa olevien ryhmien tarpeita. Tällöin poikkeavuus toimii valtaeliittiä säilyttävänä, esimerkkinä tästä Natsi-Saksan juutalaisvainot. (Dovidio et al. 2000.) Sara Bergstresserin (2006) mukaan poikkeavuudella on oleellinen rooli erityisesti yhteisön integraation ylläpysmisessä siitä syystä, että poikkeavien roolien näkyvä ilmeneminen sosiaalisella kentällä tarjoaa yhteisön jäsenille sen heijastuspinnan, johon he voivat peilata omaa normaaliuttaan. ”Normaali” määrittyy vain poikkeavuuden kautta. Elina Pekkarinen (2010, 15) ehdottaa että tarpeemme tunnistaa, diagnosoida ja kontrolloida poikkeavuutta voisi olla nykyaikainen vastine ikaikaiselle syntipukkiriitille. Tällöin poikkeavat yksilöt toimisivat yhteisössä kohteina, joihin yhteisön jäsenet voivat attribuoida yhteisön epäonnistumiset, pettymyk-

set ja muut negatiiviset kokemukset. Poikkeavat yksilöt toimisivat tällöin yhteisön ”hyvinä vihollisina” (ks. Christie & Bruun 1986).

Tarkasteltaessa poikkeavuuden käsitteen alkuperää sosiologisessa tutkimuksessa, palaudutaan aina sosiologian klassikko Emile Durkheimin ajatuksiin asti. Durkheim (1982, 69-91) korosti, että poikkeavuus on normaali sosiaalinen ilmiö; poikkeavuus on universaalia, sitä on havaittu kaikkina aikoina ja kaikissa yhteisöissä. Amerikkalainen sosiologi Robert Merton (1938) tutki poikkeavuuden ilmiötä 1930-luvun suuren lamakauden aikana. Hänen mukaansa oleellista poikkeavuuden ymmärtämisessä on yhteiskunnassa arvostettujen päämäärien ja niihin johtavien keinojen ristiriita. Tästä on seurauksena normittomuuden, anomian tila ja poikkeavuudet, kuten rikollisuus tai psykopatologinen käyttäytyminen, voidaan nähdä sopeutumisyriyksiä anomiaan. Kolmas poikkeavuuden sosiologian alkutahteihin usein yhdistetty henkilö on Talcott Parsons (1951), jonka funktionalistisessa teoriassa poikkeavan käyttäytymisen kontrollointi näyttää yhtenä keskeisenä piirteenä (Scull 1988, 675).

Durkeimia, Parsonsia ja Mertonia seuranneet sosiologit paikantavat poikkeavuuden lähteen yhteiskunnan rakenteellisiin ominaisuuksiin. Yhteiskunnan modernisoitumisen myötä uudemmat teoriat alkoivat ottaa etäisyyttä tähän näkökulmaan. Ne kasvoivat ulos aikaisemmista tavoista hahmottaa ja määrittellä sosiaaliset ongelmat, koska nämä olivat liikaa sidoksissa pysyvään ymmärrykseen yhteiskunnan arvovakenteesta, mikä moniarvoistumisen myötä alkoi käydä toimimattomaksi (Lemert 1967.) Poikkeavuuden tarkastelu jatkuikin ”Chicagon koulukunnan”, niin kutsuttujen leimautumisteoreetikkojen piirissä. Leimautumisteorialla tarkoitetaan Scullin (1988, 677) mukaan tutkimussuuntausta, jota luonnehtii huomion kohdistaminen poikkeavuuden yhteisöllisiin määrittelyprosesseihin ja niiden seurauksiin.

Leimautumisteoreettista näkökulmaa edustavien Edwin M. Lemertin (1951;1967), Howard S. Beckerin (esim. 1963) ja Erwing Goffmanin (esim. 1963), huomio kohdistui poikkeavan yksilön sijaan yksilön ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Leimautumisteoriat kiinnittivät huomion poikkeavaan käyttäytymiseen suuntautuvaan sosiaaliseen kontrolliin. Keskeisenä kiinnostuksen kohteena ei niinkään ole poikkeava käyttäytyminen sinällään, vaan se, miten muut yhteisön jäsenet siihen suhtautuvat. Aikaisempiin poikkeavuuden määrittelytapoihin asetelma on siis käännteinen. Huomio kiinnittyy niihin sosiaalisen kontrollin harjoittajiin, jotka ikään kuin ”keksivät” poikkeavuuden, ei poikkeavaan yksilöön itseensä. (Furlong 1985, 126-129.)

Sosiaalityön tutkimuksen piirissä tutumpia käsitteitä poikkeavuuden ja leimautumisen sijaan ovat mm. huono-osaisuus, toiseus, syrjäytyminen, marginalisaatio tai eksklusio. Näiden käsitteiden sisällöllisistä määrittelyistä ja keskinäisistä suhteista on olemassa runsaasti tutkimusta (esim. Järvinen & Jahnukainen 2001; Helne 2002; Lämsä 2009; Raunio 2006; Mannila & Peltoniemi 1997). Käsitteellä syrjäytyminen viitataan suomalaisessa kielenkäytössä mitä erilaisimpiin hyvinvoinnin ongelmiin ja sosiaalisista yhteisöistä karsuutumisen muotoihin, kuten työttömiin, köyhiin, päihteiden käyttäjiin, mielen-terveysongelmaisiin, asunnottomiin tai hoivaa vaille jääneisiin lapsiin ja nuoriin (Lämsä 2009, 28-29.) Yhteisenä nimityksenä erilaisille näkökulmille voidaan pitää Kyösti Raunion (2006) mukaan sitä, että yksilöt ovat joutuneet sivuun ”yhteiskunnallisesta normaaliudesta”. Toisin sanoen nämä yksilöt ovat poikkeavia, valtakulttuurin ongelmatapauksia, jotka edustavat elämäntavallaan ja toiminnallaan jotakin sellaista, mikä ei ole kiistattomasti sovitettavissa yhteisön määrittelemiin ”normatiivisiin kehyksiin”. (Mt., 2009, 33.)

Käsitteiden välisen määrittelyn sijasta näen itse tärkeämmäksi selkiyttää sitä kenttää tai keskustaa, josta kulloinkin ollaan ulkona. Tällöin tulee olennaiseksi jollakin tapaa määritellä, *mistä* ihmiset syrjäytyvät. On eri asia, syrjäytyvätkö ihmiset koulutusmarkkinoilta, työmarkkinoilta tai mahdollisesti sosiaalisen tuen tai vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle. (ks. Jyrkämä 1986, 39-40). Käsite viittaa implisiittisesti tilaan, josta on syrjäydytty. Tässä mielessä käsitteen käytön yhteydessä on välttämätöntä määritellä myös se konteksti, josta syrjäydytään. Tutkimuksessani lastensuojelu näyttäytyy sinä yhteiskunnallisenä instituutioon, joka osoittaa normaaliuden rajat aktivoitumalla tilanteissa, joissa lapsen elinolosuhteet hahmotetaan epänormaaleina. Näin ollen tuo instituutio osoittaa viime kädessä normaalin lapsuuden sisällön sekä myös normaalin ja poikkeavan välisen rajan. Mm. Kirsi Juhila (2002, 14) pohtiikin, onko sosiaalityö lopulta itsessään marginalisoivaa, sillä se arvioi asiakkaita normittavasta keskuksista päin hyväksymällä tai hylkäämällä näitä sisä- ja ulkopiiriin.

Lastensuojeluasiakkaiden leimautumisesta poikkeavaksi voidaan ottaa esimerkiksi Andy Westin (1999) tutkimus, jossa hän on tarkastellut huostassa kasvaneiden lasten julkisuuskuva. Tutkimus osoitti, että monet lapset salasivat taustansa siihen liittyvien negatiivisten ennakkoluulojen vuoksi. Lastensuojelutausta yhdistetään helposti yhteiskunnan ongelma-alueisiin kuten rikollisuuteen tai jopa prostituutioon. Huostassa asuvat lapset olivat usein kiusaamisen ja nöyryytyksen kohteena kouluissa. Lastenkotitausta saattoi asettua

esteeksi myös muun muassa työpaikan saannille myöhemmässä elämässä. Lisäksi näen, että lastensuojeluasiakkuuden kautta määrittyvä poikkeavuus määrittyy liian ahtaasti, jos sitä katsotaan ainoastaan yksilötason näkökulmasta (vrt. Jyrkämä 1986, 41). Jäsennystä voi soveltaa myös laajemmalle, kuten omassa tutkimuksessani, jossa esille nousee väistämättä lastensuojeluongelmien ylisukupolvinen luonne. Tällöinhän poikkeavuus ei näyttäydy enää yksilötason ”ongelmana”, vaan voidaan pikemminkin puhua poikkeavuuden sosiaalisesta periytymisestä.

3.2. Ongelmanasettelu

Meillä kaikilla on omaan elämäkokemukseensa pohjautuvia käsityksiä siitä, mitä on olla lapsi, mitä on hyvä lapsuus tai mitä se ei ole tai mitkä asiat kuuluvat normaaliin lapsuuteen. Tästä syystä lapsudentutkimus on aina myös hyvin henkilökohtaista (Tähtinen ym. 2009.) Asioita, joita olemme oppineet pitämään itsestään selvyyksinä, toisinaan jopa faktoina (ks. Durkheim, 1982, 33-42), ei ole aina helppo kyseenalaistaa. Tutun ja turvallisen nurinpäin kääntäminen saattaa herättää huvittuneisuutta, epävarmuutta, pelkoa ja toisinaan voimakastakin vastustusta. Nämä reaktiot osoittavatkin juuri sen, miten lujasti uskomuksemme, jotka pohjimmiltaan ovat relationaalisia, ymmärretään valmiina totuuksina. Zygmunt Bauman (1999, 11) toteaa tähän, että näemme uskomuksemme itsestäänselvyyksinä vain siksi, ettemme vaivaudu pidemmälle pohtimaan kaikkia niitä hiljaisia taustaoletuksia, joita tuon uskomuksen oikeuttamiseksi teemme.

Tutkimukseni yksi tavoite on purkaa ja kyseenalaistaa lapsuuteen, lapsen kehitykseen ja kasvatukseen liittyviä itsestään selvyyksiä. Tutkimukseni kohteena ovat ne kulttuuriset rajat, jotka ympäröivät käsitystä normaalista lapsuudesta, ja tutkimukseni tarkoitus on jäljittää noita rajoja niin pitkälle kuin mahdollista. Koska sosiaaliset normit ovat usein näkymättömiä ja niiden olemassaolo ilmenee vain tilanteissa, joissa niitä rikotaan, löytävät normaalin lapsuuden ääriiviivat muotonsa ja paikkansa vasta, kun joku ne ylittää. Itse asiassa tämän hyväksytyä ja sopimatonta käyttäytymistä erottavan rajan voidaan katsoa ylittyvän vasta siinä vaiheessa, kun jokin normaalin lapsuuskäsityksen vastainen teko herättää ympäristössä reaktioita. Vasta tällöin voidaan puhua normaalin lapsuuskäsityksen sosiaalisesta luonteesta.

Huostaanotto voidaan sosiologisesti mieltää prosessina, joka koostuu useista peräkkäisistä ja päällekkäisistä yhteisön reaktioista sekä näiden reaktioiden käynnistämistä institutionaalista toimenpiteistä (Lemert 1951). Normaalin lapsuuden hyväksytyt ääriiviivat konkretisoituvat tässä prosessissa ja tähän prosessiin kohdistuu myös tutkimukseni kysymyksenasettelu. Normaalin lapsuuden ääriviivoja pyrin selkiyttämään muotoilemalla tutkimusongelman seuraavasti:

Millä tavalla lasten huostaanotto vetää rajaa toisaalta normaalin ja poikkeavan kasvuyhteisön ja toisaalta normaalin ja poikkeavan lapsen välille?

Tutkimusongelmaani tarkennan jakamalla sen kolmeksi erilliseksi tutkimuskysymykseksi, joilla lähestyn tutkimusaiheeni eri näkökulmista.

1. Mitkä tekijät täyttävät huostaanoton kriteerit ja miten näitä lastensuojelun asiakirjoissa kuvataan?

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni keskittyy siihen, minkälaisin perustein lapsen huostaanotto juridisesti oikeutetaan. Minkälaisia sisällöllisiä tulkintoja lastensuojelulaki saa ja millä tavoin huostaanoton asiakirjat kuvaavat niitä tilanteita ja olosuhteita, joissa näkymätön raja hyväksytyyn ja sopimattoman välillä ylittyy? Pyrin myös syvemmin pohtimaan sitä, mitä huostaanoton kriteerit ja näiden ylitystä todistavat tilannekuvaukset paljastavat niistä asenteista ja arvoista, joita nykypäivänä liitetään normaaliin lapsuuteen.

2. Miten raja ongelmallisten kodin olosuhteiden ja ongelmallisen lapsen välille huostaanoton asiakirjoissa asettuu?

Huostaanoton kriteerit nostavat esiin ongelmia sekä kodin olosuhteissa että lapsen käyttäytymisessä. Raja ongelmallisen kodin ja ongelmallisen lapsen välillä on kuitenkin epätarkka. Niinpä olen tutkimuksessani kiinnostunut siitä, millä perusteella huostaanoton syyt nähdään kodin olosuhteissa ja millä perusteella lapsen käyttäytymisessä, sekä milloin ja missä tilanteessa katse kodin olosuhteista siirtyy lapseen? Milloin normaalin lapsuuden rajojen ylittäjä on koti ja milloin rajojen yli kulkee lapsi itse? Missä vaiheessa siis poikkeavan kodin sijaan siirrytään näkemään lapsi poikkeavana?

3. Mitkä tahot osallistuvat lastensuojelutarpeen määrittelyyn ja millä tavoin tilanteisiin puututaan?

Viimeisellä tutkimuskysymyksellä haen vastausta siihen, mitä näillä normaalin lapsuuden rajanylityspaikoilla oikein tapahtuu. Mitkä ovat ne tekijät ja tilanteet, jotka ensinnäkin tuovat lapsen lastensuojeluasiakkuuden piiriin ja mikä lopulta käynnistää varsinaiset huostaanottovalmistelut? Keitä ovat ne institutionaaliset toimijat, jotka toimivat ongelmanmäärittelijöinä huostaanottoprosessin käännekohtissa? Lopuksi vertailen sitä, miten nämä rajojen ylityksiin vaikuttavat tekijät ja toimijat vaihtelevat erityyppisten huostaanottopausten välillä.

Raja on tutkimuksessani metaforinen käsite, jota käytän tutkimuksessa kolmessa eri merkityksessä: Ensinnäkin etsin rajoja tutkimalla sitä, miten poikkeavuutta kuvataan sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa. Missä menevät ne kulttuurimme epäviralliset, usein ääneen lausumattomat, piilevät ja häilyvät normaalin ja poikkeavan käyttäytymisen väliset rajat, jotka ovat sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa tulleet näkyviksi ylittämällä raportointikynnyksen⁹. Toiseksi tutkin työssäni niitä tilanteita, joissa institutionaaliset lastensuojelutoimet aktivoituvat. Näiden toimien myötä lapsi siirtyy ensin avoimuuden piiriin ja siitä lopulta kodin ulkopuoliseen sijoitukseen. Tarja Pösö (2010) on omassa tarkastelussaan käyttänyt samassa yhteydessä ”lastensuojelun institutionaalisen rajan” käsitettä. Pösön mukaan tällä rajalla tapahtuu valikointi asiakkuuteen tai siitä pois. Tämä valikointi on näin ollen myös samalla konkreettinen kannanotto lastensuojelun tehtävästä ja roolista yhteiskunnassa (Mt., 325). Kolmas raja-metaforan tulkinta tutkimuksessani tulee käyttöön silloin, kun rajaa poikkeavan kodin ja poikkeavan lapsen välillä pyritään paikantamaan. Päädytään siis tarkastelemaan poikkeavuuden taipumuksia periytyä sukupolvien yli ja tunnistamaan tuon kielteiseen kehän kriittisiä siirtymäkohtia (ks. Holmila ym. 2008; Airio ym. 2004). Raja-metaforaan palautuvat lopulta monet muutkin työssäni käyttämät kielikuvat. Puhuessani esimerkiksi *kulttuurisista ääriviivoista, rajojen piirtymisestä, rajanylityspaikoista* tai *rajoilla päivystävistä portinvartijoista*, viittaaan lopulta aina pyrkimykseen tuottaa abstraktista ja teoreettisesta ilmiöstä jokin havainnollinen ja konkreettisempi kuvaus, ikään kuin normaalin ja poikkeavan välillä olisi hahmotettavissa jokin selkeä, joskin näkymätön raja-aita.

⁹ Tuula Helne (2002, 27-28) puhuu ”rajakriisistä” tarkoittaen sitä myöhäismodernin yhteiskunnan arvojen relativisoitumisesta johtuvaa ahdistusta, jota podemme, koska yhä vaikeammaksi on käynyt osoittaa normaalin ja poikkeavan välistä rajaa.

Aineisto

Tutkimukseni empiiriset analyysit perustuvat Turun yliopiston Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen (RUSE) aineistoon, joka on kooste yhdessä suurehkoissa Suomen kaupungissa huostassa olleiden lasten lastensuojelun asiakirjoista. Perhehuollon asiakastietojärjestelmän mukaan kesällä 2004¹⁰ tarkasteltavassa kaupungissa oli huostassa yhteensä 359 lasta. Heistä aineistooni päätyi lopulta 211 huostassa olleen lapsen asiakaskansiot. Aineistoni sisältää asiakaskansiot useasta eri aluetoimistosta, mutta ei kuitenkaan kaikista. Tästä syystä aineistossa eivät ole mukana kaikki aineistonkeruuhetkellä tarkastelu-kaupungissa huostassa olleet lapset.

Lastensuojelun asiakirjat ovat joukko erilaisia tekstimuotoisia dokumentteja, jotka sosiaalitoimi on tapauskohtaisesti arkistoinut. Suurin osa asiakirjoista koostuu sosiaalityöntekijöiden laatimista lausunnoista ja muistiinpanoista. Sosiaalihuollon jäljiltä on lukuisasti myös muita raportteja kuten huoltosuunnitelmia, kotikäyntikertomuksia tai kuvauksia toteutetuista avohuollon tukitoimista. Myös sijoituskohteena toimiva lastensuojelulaitos usein raportoi säännöllisesti lapsen kuulumisista. Sosiaalityöntekijöiden lisäksi asiakirjoja ovat tuottaneet myös muiden instituutioiden (esim. oikeuslaitos, koulu, poliisi, terveystoimi) edustajat sekä toisinaan myös lapsen omaiset. Jokaisella lastensuojeluasiakkaana olevalla lapsella on oma kansionsa, jonne kaikki lastensuojeluun liittyvä materiaali kerätään. Asiakirjamäärä vaihtelee tapausten kesken riippuen monesta tekijästä: 1) Siitä, miten pitkään lapsen lastensuojeluasiakkuus on kestänyt, 2) siitä, miten paljon lapsen elämässä on sosiaalitoimen lisäksi ollut muita erinäisiä raportteja tuottavia tahoja, 3) siitä, minkälaiset ovat olleet eri sosiaalityöntekijöiden tai sijoituskohteiden omat raportointikäytännöt tai 4) siitä, miten ahkerasti lapsen omaiset ovat toimittaneet omia kirjallisia kannanottojaan.

Tässä tutkimuksessa kaikesta käytettävissä olevasta dokumenttipaljoudesta tarkastelun kohteeksi on otettu kahdentyyppiset asiakirjat: 1) huostaanoton

¹⁰ Koska aineisto on kerätty ennen vuoden 2008 lastensuojelulakiuudistusta, aineiston kaikissa huostaanotoissa on sovellettu vuonna 1983 laadittua ja vuoden 1984 alusta voimaan tullutta lastensuojelulakia.

päätösasiakirjat sekä 2) sosiaalityöntekijöiden laatimat, huostaanottoa puoltavat, lausunnot.¹¹

PÄÄTÖSASIAKIRJAT. Kun on kyse huostaan päätyneistä lastensuojelutapauksista, kaikkien tutkimuksessa mukana olevien lasten kansioista löytyy (ainakin yksi) sosiaalilautakunnan¹² vahvistama päätösasiakirja. Päätösasiakirja on strukturoitu kaavake, josta selviää 1) lapsen sekä 2) hänen vanhempiansa tai huoltajansa taustatiedot, 3) merkintä siitä, onko kyseessä kiireellinen huostaanotto vai ei, 4) huostaanoton ja sijaishuollon perustelut, 5) merkintä asianosaisten kuulemisesta, eli tieto siitä, onko huostaanotto tahdonvastainen vai ei, 6) kuulemisesta ilmoittaminen asianosaisille, 7) sijaishuoltosuunnitelma jossa selvitetään mm. sijoituskohde, sijoituksen pituus ja sijaishuollon kustannukset, 8) asian valmisteluun osallistuneet: tässä kohden luetellaan kaikki ne viranomaiset, jotka ovat toimittaneet lausuntojaan lasten sijoitusasiaa koskien kuten sosiaalityöntekijöiden lausunnot, avohuollon sijoituskohteen lausunnot ja lääkärilausunnot tai opettajien lausunnot, 9) yhteyshenkilöksi nimetty sosiaalityöntekijä. Lopuksi päätösasiakirjassa ilmoitetaan 10) päätösehdotus lapsen sijoittamiseen liittyen sekä 11) varsinainen päätös.

LAUSUNNOT. Sosiaalitekijöiden laatimat yhteenvedot, lausunnot tai selvitykset lapsen huostaanottotarpeesta ovat vapaamuotoisempia kuin päätösasiakirjat. Useimmiten ne noudattavat kuitenkin enemmän tai vähemmän tiettyä narratiivista rakennekaavaa. Lausunto alkaa taustakatsauksella, jossa selvitetään keitä lapsen perheeseen kuuluu ja mikä on perheen aikanaan saattanut lastensuojeluasiakkaaksi. Taustakatsausta seuraa lausunnon keskiosa, joka useimmiten on kronologisesti esitetty yksityiskohtainen kuvaus siitä, mitä perheessä tapahtui ja mikä ajoi tilanteen aina siihen, että huostaanottoa ryhdyttiin suunnittelemaan. Tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta tämä lausunnon keskiosa kuvaa mielenkiintoisella tavalla sitä, minkälaiset tekijät ja olosuhteet nähdään vahingollisina lapsen terveen kasvun ja kehityksen kannalta. Sosiaalityöntekijöiden lausunnot sisältävät välillä myös ”nousuhdanteita”. Tapahtumakulku ei välttämättä aina ole yksisuuntainen, vaan välillä lapsen ja perheen elämässä tulee rauhallisempia jaksoja, jolloin kaikki tuntuisi menevän hyvin. Lisäksi lausunnot sisältävät kuvauksia sosiaaliviranomaisten vastareaktioista havaittuihin ongelmiin, eli minkälaisin avohuollon

¹¹ Joidenkin tapausten kohdalla tästä sosiaalityöntekijöiden laatimasta kirjallisesta kannanotosta on käytetty nimitystä *selvitys* tai *yhteenvedo*.

¹² Tahdonvastaiset huostaanotot alistettiin 1983 lainsäädännön mukaan vielä oikeus-toimielin ratkaistavaksi.

tukitoimin tilannetta on pyritty korjaamaan. Lopuksi lausunnoissa vedetään yhteen, missä määrin kodin olosuhteet tai lapsen käytös vaarantavat vakavasti lapsen terveyttä ja kehitystä ja mistä syystä siis huostaanottoratkaisuun tulisi päätyä. Lausunnon kolmas osa kiteyttää sen, mitä lastensuojelulaki edellyttää, jotta huostaanotto olisi juridisesti oikeutettu. Sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa on selvästi tunnistettavissa erilaisia raportointikäytäntöjä; jokaisella sosiaalityöntekijällä näyttäisi olevan omia manereitaan lausuntojen laatimisessa. Eri sosiaalityöntekijät myös nostavat esiin hyvin erilaisia puolia lapsen tilanteesta. Päivi Kähkönen (1994, 25) näkee näiden työntekijäkohtaisten erojen juontuvan muun muassa työntekijän omista kokemuksista ja henkilökohtaisesta taustasta.

Lopullisen tutkimusjoukon koostaminen vaati vielä hiukan karsintaa. Kaikkien saavutettavissa olleiden 211 huostaanottotapausten asiakaskansioista en löytänyt sellaista sosiaalityöntekijöiden lausuntoa, joka olisi täyttänyt edellä esittämäni tarinallisen rakenteen, ja siksi katsoin niiden olevan sopimattomia omaan tarkasteluuni. Osa lausunnoista oli alle sivun mittaisia tiivistettyjä koosteita, osa taas ranskalaisin viivoin esitettyjä luetteloita perheen ongelmista ja toteutetuista avohuollon tukitoimista. Tutkimusaineistolleni asettamani kriteerit täyttävä sosiaalityöntekijöiden lausunto löytyi lopulta yhteensä 178 lapsen asiakaskansiosta. Tämän tutkimuksen lopullisen aineiston muodostaa siis tämä 178 huostassa olevan lapsen joukko (ks. taulukko 3). Tutkimuksessa käyttämäni aineisto ei ole alueellisesti edustava, eikä sen perusteella voida tehdä laajempia yleistyksiä. Yhteistä näille 178 lapselle on vain se, että aineistonkeruuhetkellä he ovat kaikki olleet huostaan otettuja. Tutkimuksen lopulliseksi aineistoksi valikoituneiden huostaanottotapausten paperimäärä on vieläkin melkoinen, muodostaen kaiken kaikkiaan noin kymmenen asiakirjamapilista A4-liuskoja.

Taulukko 3: Tutkimusjoukon muotoutuminen (N=178)

Huostassa olleet lapset kesällä 2004	Tavoitetut asiakaskansiot	Sosiaalityöntekijän lausunto tai yhteenveto löytyy
359 tapausta	211 tapausta	178 tapausta

Aineistoa luonnehtivia taustajakaumia

LAPSEN SUKUPUOLI. Tutkimukseni kohteeksi päätyneessä aineistossani tyttöjä on 79 ja poikia 99, eli poikia on selvästi enemmän kuin tyttöjä. Sinänsä lapsen sukupuoli ei ole merkityksetön taustatekijä lastensuojelussa. Esimerkiksi Tarja Heinon ja Salla Säkkinen (2011, 135) mukaan poikien suurempi taipumus häiriökäyttäytymiseen johtaa siihen, että poikien ongelmiin puututaan, kun taas tyttöjen ongelmat jäävät herkemmin näkymättömiin. Tämä selittyy sillä, että tytöt reagoivat tunteella, pojat toiminnalla. En työssäni kuitenkaan tee sellaisia tulkintoja, että lausunnon löytymisellä ja lapsen sukupuolella olisi jokin selitettävissä oleva yhteys, vaan olen päättänyt rajata lapsen sukupuolen tutkimukseni tarkastelun ulkopuolelle tietoisena siitä, että tuon rajauksen myötä menetetään sosiologisesti kiinnostavia sukupuoleen kytkeytyneitä stereotyyppioita sosiaalisten ongelmien määrittelyssä.

LAPSEN IKÄ LASTENSUOJELUASIAKKUUDEN ALKAESSA. Lastensuojelun asiakkuutta on tässä tutkimuksessa jäljitetty niin pitkälle kuin se käsillä olevien dokumenttien puitteissa on mahdollista, sillä tutkittavaan kaupunkiin muuttaneiden perheiden asiakkuuksista lähtökunnissa on aineistossa tietoa sattumanvaraisesti. Myöskään kaikissa lausunnoissa ei asiakkuuden alkamisen ajankohdasta ilmene tarkkoja tietoja, vaan lastensuojelun mukaan-tuloon lapsen ja perheen elämään on toisinaan viitattu suurpiirteisemmin¹³. On tärkeää myös tehdä ero lastensuojelun ja muun sosiaalihuollon kuten toimeentulotukiasiakkuuden välillä, vaikka useassa tapauksessa aineistossani lastensuojelun asiakasperheet ovatkin myös toimeentulotuen asiakkaita (ks. myös Saarikallio- Torp 2010, 241-244).

Ikäjakauma asiakkuuden alkuhetkellä on vino. Noin puolet aineistoni lapsista on päättänyt lastensuojelun asiakkaaksi ennen ensimmäistä ikävuottaan ja 80 % heistä on lastensuojelun asiakkaita 7 ikävuoteen mennessä. Kaikki aineistoni lapset ovat olleet lastensuojelun piirissä viimeistään 16 ikävuoteen mennessä.

LAPSEN IKÄ HUOSTAANOTTOHETKELLÄ. Huostaanottoikä on tutkimuksessa tarkasteltu vuoden tarkkuudella ja se on tässä tutkimuksessa laskettu alkavaksi huostaanottopäätöksen päiväyksen perusteella. Kuten lastensuojelun asiakkuuden alkaminen, myös huostaanotot ovat aineistossani painottu-

¹³ Nykylainsäädännön mukaan lastensuojelunasiakkuus alkaa selkeämmin lastensuojelutarpeen selvityksestä (ks. Lastensuojelulaki 417/2007).

neet lapsuuden varhaisempiin vuosiin. Puolet aineistoni lapsista on huostassa 4 vuoden iästä alkaen. Teini-ikässä (13 v. tai enemmän) tehdyt huostaanotot taas muodostavat kaikkiaan vain noin 20 % kaikista aineiston tapauksista.

HUOSTAANOTTOJEN AIKA-AKSELI. Vuonna 2004 huostassa olleet lapset ovat syntyneet 18 vuoden aika-akselilla vuosien 1987 ja 2004 välillä. Niinpä myös huostaanottojen ajankohdat asettuvat tälle aika-akselille. Samaiselle akselille asettuu esimerkiksi 1990-luvun alun lama ja sen aiheuttamien elinolojen kiristymisen mahdollinen vaikutus huostaanottojen perusteluihin. Aineistossani kyse ei kuitenkaan ole yhden tai parin vuoden aikana tapahtuneista huostaanotoista, jolloin tutkimani ilmiö saattaisi olla herkempi kulttuurin ja talouden yhtäkkisille heilahduksille, vaan se kuvaa ilmiötä laajemmin ja pidemmällä aikavälillä. Aineistoni huostaanotot ajoittuvat melko tasaisesti tälle aika-akselille. Ainoastaan aikajanan alkupään huostaanottoja on suhteessa vähemmän. Tämä johtunee yksinkertaisesti siitä, että moni aineistoni lapsista on jo ehtinyt saavuttaa täysi-ikänsä aineistonkeruun ajankohtaan mennessä, eikä näin ollen enää löydy lastensuojelun asiakastietojärjestelmästä.

Tutkittavat huostaanottotapaukset poikkeavat toisistaan myös monen muun taustatekijän suhteen. En esimerkiksi ole rakentanut vertailuasetelmia tahdonvastaisten ja suostumukseen perustuvien huostaanottojen välillä, vaikka molempia huostaanoton muotoja löytyy aineistostani. En myöskään ole tässä tutkimuksessa kiinnostunut siitä, mitä lapsille tapahtuu huostaanottoimenpiteen jälkeen. Lapsen sijoituskohte, mahdolliset jatkosijoitukset tai sijoituksen purku jäävät näin ollen tutkimukseni rajauksen ulkopuolelle

3.3. Teoreettinen tulkintakehys

Normaalin ja poikkeavan lapsuuden välistä rajanvetoa tarkastelen soveltamalla viitekehystä, johon olen ottanut vaikutteita Edwin M. Lemertin yhteisöreaktion teoriasta sekä Pierre Bourdieun kentän käsitteistöstä. Yhdistämällä näiden kahden, täysin erilaisesta tieteen perinteestä nousevan teorian aineksia, olen omia tutkimustarpeitani varten luonut mallin, joka huomioi sekä poikkeavuuden määrittymisen sosiaalisen ulottuvuuden että sen sosiaalisen kontekstin, johon poikkeavuus relationaalisesti suhteutuu.

Yhteisöreaktion teoria ohjaa analyysia keskittymään erityisesti niihin reaktioihin, joita lastensuojelun kohteena olevat yksilöt ympäristössään herättävät. Lemertin yhteisöreaktion teoriaa lastensuojelututkimuksessa ovat soveltaneet mm. Harrikari (2008, 210-212); Pekkarinen (2010); Harrikari & Pekkarinen (2011) sekä Katajamäki (2010).

Lastensuojelu voidaan nähdä eräänlaisena, relationaalisena, normaalia lapsuutta määrittävänä ”tilana” tai areenana, jolle on olemassa yhteisön tunnus-tamat rajat. ”Tilan” ulkopuolelle jäävät tai päätyvät määrittyvät näin ollen poikkeaviksi suhteessa tähän nimenomaiseen tilaan; poikkeavuus on aina kontekstisidonnaista. Lastensuojelun kenttää voisikin tästä syystä olla hedelmällistä analysoida kenttänä siten kuin Bourdieu kentän käsitteen hahmottaa. Viittauksia bourdieulaiseen viitekehykseen erityisesti lastensuojelukysymysten yhteydessä ovatkin tehneet mm. Lämsä (2009, 30-31) sekä Forssén, Laine & Tähtinen (2002, 88-89).

Esittelen seuraavassa lyhyesti sekä Lemertin että Bourdieun käsitteiden keskeisen sisällön, minkä jälkeen kuvaan oman viitekehýkseni sekä havainnollistan, miten sovellan muodostamaani tulkintakehikkoa aineistooni.

Lemert: yhteisöreaktion teoria

Edwin M. Lemert esitteli *yhteisöreaktion* teoriansa teoksessaan ”Social Pathology” (1951). Merkittävimmäksi Lemertin teoksista kuitenkin osoittautui ”Human Deviance, Social Problems and Social Control” (1967), jossa Lemert esittelee teorian empiirisiä sovelluksia niin rahanvärentäjiin, alkoholiongelmiin kuin mielenterveysongelmiin. Antropologiset vaikutteet läpäisivät kaiken Lemertin tuotannon, minkä lisäksi Lemertin kirjoituksissa on voimakas sosiaalipsykologinen painotus (Winter 1996, 60-64.) Huolimatta laajalaisesta empiirisestä tutkimuksestaan Lemertin merkittävin anti on kuitenkin teoreettisella puolella ja yhteisöreaktion teoria onkin laajasti sovellettu momentyyppisten sosiaalisten kysymyksen tutkimuksessa. (Mt., 1996, 71.)

Lemert pyrki teoriassaan osoittamaan, että poikkeavuus syntyy yksilöiden ja heihin kohdistuvan yhteisön reaktioiden vuorovaikutuksen tuloksena. Poikkeavan käyttäytymisen sijaan hän kiinnittikin teoriassaan huomiota niihin sosiaalisiin kontrolliprosesseihin, jotka kohdistuvat poikkeavaan käyttäytymiseen. Poikkeavuus ei Lemertin mukaan siis johda sosiaaliseen kontrolliin vaan toisin päin: poikkeavuus on sosiaalisen kontrollin seuraus. (Lemert 1967.)

Poikkeavuus sosiaalisessa ryhmässä herättää sen jäsenissä laajan variaation erilaisia reaktioita riippuen poikkeavuuden luonteesta sekä yhteisön odotuksista. Reaktiot voivat olla niin ihailua, kateutta, sympatiaa kuin pelkoa, inhoa ja vihaa. Reaktiot samaa käyttäytymismuotoa kohtaan voivat vaihdella kulttuureittain hyvinkin paljon. Esimerkkinä Lemert mainitsee suhtautumisen alkoholin käyttöön. Toisessa kulttuurissa siihen saatetaan suhtautua hyvinkin sallivasti toisten yhteisöjen tuomitsevan alkoholin käytön täysin. (Lemert 1951, 54-55.)

Yhteisöreaktion käsitteellä (societal reaction) Lemert tarkoittaa näitä näkyvän poikkeavan käyttäytymisen yhteisössä herättämiä, monenlaisia reaktiota (Lemert 1967, 41-42). Yhteisöreaktioiden monimuotoista toimintaa Lemert kuvaa suvaitsevaisuuden suhdeluvun käsitteellä (ratio of tolerance). Suvaitsevaisuuden suhdeluku ilmoittaa, mikä on havaitun poikkeavuuden sekä yhteisön suvaitsevaisuuden välinen suhde. *Toleranssiasteen kriittinen piste* saavutetaan ja *suvaitsevaisuuskynnys* ylittyy, kun havaitun poikkeavuuden määrä yhteisössä saavuttaa suvaitsevaisuuden määrän. Tällöin ylittyy suvaitsevaisuuskynnys, eli eräänlainen yhteisön kollektiivinen ”sietokynnys” ja yhteisössä nousee tarve tehdä asialle jotain: yhteisö reagoi. Suvaitsevaisuuden suhdeluku on teoreettinen käsite, jonka tarkoitus ei ole niinkään mitata yhteisössä olevan poikkeavuuden tai suvaitsevaisuuden määrällistä esiintymistä, vaan käsitteellä Lemertin tarkoitus on enemmänkin havainnollistaa yhteisöreaktioiden suhteellisuutta ja vaihtelua eri yhteisöissä. Suvaitsevaisuuden suhdeluku on aina sidoksissa yhteisön normatiivisiin odotuksiin. Lemert muistuttaa toisaalta, että suvaitsevaisuuden suhdeluku voi olla kahdessa kulttuurissa sama, vaikka poikkeavuuden määrä vaihtelisi paljonkin. Esimerkiksi yhteisön reagointi alkoholin käyttöä kohtaan voi johtua joko alkoholin käytön kasvusta mutta yhtäläisesti tiukentuneista asenteista alkoholin käyttöä kohtaan. (Lemert 1951, 57-58.)

Yhteisöreaktiot voivat tulla joko yksityiseltä taholta, jolloin niiden voidaan sanoa olevan epävirallisia. Kun reaktiot tulevat toimijoilta, jotka edustavat niitä instituutioita, jotka ovat yhteisössä organisoituneet erityisesti tiettyjen sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen, ovat ne julkisia, virallisia ja muodollisia. Virallisia yhteisöreaktiota tekevät muun muassa oikeus- ja rangaistuslaitoksen edustajat, poliisit, psykiatrit, sosiaalityöntekijät, opettajat. Kukin omasta erikoistuneesta roolistaan käsin antaa poikkeavuudelle näin ollen erilaisen merkityksen ja luo näin tietynlaisen ”sosiaalisen mikrokosmoksen”. (Lemert 1951, 68-71.)

Lemert mainitsee kolme erilaista tapaa, jolla havaittuun poikkeavuuteen yhteisössä suhtaudutaan. Poikkeavuus voi johtaa yhteisön hyväksymiseen, jolloin alkuun poikkeavana nähty käyttäytyminen integroituu osaksi yhteisön normaalia käyttäytymiskoodistoa. Toiseksi poikkeavuus jää jollain tapaa epävakaiseen asemaan suhteessa normaaliin ikään kuin hakemaan lopullista tasapainotilaa. Kolmanneksi poikkeava käytös voi johtaa täydelliseen torjumiseen ja kieltämiseen sekä pyrkimykseen eliminoida poikkeava käytös. (Lemert 1951, 59.)

Lemert jakaa poikkeavuuden käsitteen vielä *primaari- ja sekundääripoikkeavuuteen* (primary and secondary deviation). Primaarina poikkeavuus pysyy niin kauan, kun poikkeava yksilö kykenee rationalisoimaan norminvastaisen käytöksensä sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla osaksi normaalia sosiaalista käyttäytymistä. Jos poikkeava käytös kuitenkin toistuvasti herättää yhteisöreaktioita, todennäköisyys sille, että yksilö myös itse omaksuu poikkeavan roolin, kasvaa. Siinä vaiheessa kun yksilö alkaa mukauttaa poikkeavaa käyttäytymistä osaksi omaa sosiaalista rooliaan, toisin sanoen identifioituu poikkeavaksi, on kyse sekundäärisestä poikkeavuudesta. Lemert muistuttaa, että sekundääripoikkeavuuden muotoutuminen on seurausta vaiheittaisesta, vastavuoroisesta prosessista yksilön ja reagoivan yhteisön välillä. Harvoin mikään yksittäinen teko herättää niin suuria yhteisöreaktioita, että se johtaisi sekundäärisen poikkeavuuteen. (Lemert 1951, 75-76.)

Bourdieu: kenttä, pääomat ja habitus ja toimijat

Pierre Bourdieu lienee aikamme tunnetuin sosiologi. Vaikka hänen laaja tuotantonsa kattaa useita tieteen alueita, kuten kulttuurintutkimus, antropologia, filosofia ja sosiologia ja vaikka hänet onkin yhdistetty moniin koulukuntiin, voidaan Bourdieun ajatusten nähdä edustavan selkeimmin vain häntä itseään ja hänen omaperäistä sosiologiaansa. (Sabor 1995, 10-11.) Alun perin Bourdieun kenttäteoretisointi on syntynyt ranskalaisen luokkayhteiskunnan inspiroimana (ks. Bourdieu 1998, 11). Bourdieun käsitteistön soveltaminen on ollut kuitenkin suosittua monenlaisten sosiologisten tutkimusten piirissä ja osittain Bourdieun suosiota selittääkin hänen käsitteidensä tarjoamat laajat soveltamismahdollisuudet (Purhonen ym. 2006, 30). On ehdotettu, että Bourdieun teoreettisia ajatuksia voidaan soveltaa myös sellaisiin sosiaalisen elämän alueisiin, joita ei yleensä nähdä vahvasti institutionalisoituneina. Tällaisia elämän alueita ovat esimerkiksi perhe- ja läheissuhteet. (ks. esim. Alanen 2007, 113.) Bourdieu'laista lähestymistapaa onkin viime aikoina sovellettu myös lapsia ja nuoria koskevassa tutkimuksessa (mm. Leonard 2005; Morrow

1999; Ellonen & Korkiamäki 2005; Helve & Bynner 2007; Lehtinen & Vuorisalo 2007.) Sosiaalityön tutkimuksen piirissä Bourdieun kenttäteoriasta ovat inspiroituneet mm. Mustafa Emirbayer ja Eva M. Williams (2005) sekä Michel Peillon (1998).

Pierre Bourdieun teoria perustuu ajatukseen, että modernit yhteiskunnat rakentuvat lukuisista, suhteellisen itsenäisistä, mutta toisiaan leikkaavista limitteisistä ja lomittaisista sosiaalisen elämän alueista. Näitä alueita Bourdieu kutsuu *kentiksi*. Jokainen yksittäinen kenttä muodostuu sillä vallitsevista erilaisista asemista, sekä näiden käymästä keskinäisestä ”pelistä”, jossa kentän toimijat kamppailevat nimenomaisella kentällä arvostettujen voimavarojen eli *pääomien* hallinnasta. Taitava pelaaja toimii kentällä strategisesti suhteessa muihin kentällä pelaaviin toimijoihin. Jokainen kenttä noudattaa omaa erityislogiikkaansa. Esimerkiksi taiteen, uskonnon ja talouden kentät perustuvat kukin omiin sääntöjärjestelmiinsä. Koska jokaisella kentällä peli saa erilaiset säännöt, on kentän dynamiikka ymmärrettävissä vasta niiden asemien kautta, joille toimijat kullakin kentällä paikantuvat. Asemien väliset voimasuhteet määrittelevät sekä kentän rakenteen että sen toiminnan logiikan. Kenttä on systeeminä avoin; se on jatkuvassa muutoksessa ja sen rajat ovat jatkuvan kamppailun kohteena (Bourdieu & Wacquant 1995, 122-132.)

Esseessään ”The Forms of Capital” (1986) Bourdieu esittelee kolme kentän pelissä käytettävää pääoman lajia, *taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman*. 1) Taloudellinen pääoma ilmenee yksinkertaisesti sellaisena omaisuutena, joka on suoraan mitattavissa rahalla tai vaihdettavissa rahaan. 2) Kulttuurinen pääoma ilmenee yksilön pitkäaikaisina, elämäntapaan juurtuneina taipumuksina ja tapoina. Kulttuurinen pääoma on sukupolvelta toiselle periytyvää ja usein vaikeasti tunnistettavissa olevaa. Koska kulttuurisen pääoman kasautuminen ja periytyminen tapahtuu usein piilevästi ja näkymättömästi, sen kartuttaminen tietoisesti on vaikeaa. Kulttuurinen pääoma objektiivituu usein joko konkreettisten esineiden (kirjat, maalaukset, monumentit) muodossa tai toisaalta koulutuksellisenä kompetenssina, jolloin yksilön loppu-tutkiminto antaa kantajalleen julkisesti tunnustetun pätevyyden, ja näin takaa hänen arvonsa ja asemansa kentällä. Tällaista legitiimiä tunnustusta nauttivaa kulttuurista pääomaa Bourdieu nimittää symboliseksi pääomaksi. 3) Sosiaalinen pääoma voidaan määritellä yksilön käytettävissä olevana hyödyllisten sosiaalisten suhteiden potentiaalina. Sosiaalinen pääoma koostuu sekä institutionalisoituneista että epävirallisemmista sosiaalisista verkostoista. Sosiaalinen pääoma aktivoituu ja uusintaa itsensä sosiaalisessa vaihdossa. Toisin sa-

noen yksilön sosiaalinen pääoma tietyllä kentällä määrittyy sen mukaan, miten suuren joukon kentän muita jäseniä hän saa mobilisoitua parantaakseen omaa etuaan ja asemaansa kentällä. Myös sosiaalinen pääoma voi olla sukupolvelta toiselle periytyvää. Esimerkiksi arvostettuun sukuun tai ylempään sosiaaliluokkaan syntyminen helpottaa sosiaalisen suhdeverkoston rakentamista. (Bourdieu 1986.)

Kenttä vaatii toimijoilta näiden maailmojen sanattomien toimintalakien hallintaa, *habitusta* (Bourdieu 1998, 150-151). Habitukset ovat pääomien käytön ja keruun taustalla vaikuttavia sisäistyneitä elämäntavallisia käyttäytymistapaumuksia. Ne konstituivat historiallisesti erilaisista asenteista ja suhtautumistavoista, joita toimijat ovat omaksuneet sisäistämällä tietyt sosiaaliset ja taloudelliset ehdot kentällä (Bourdieu & Wacquant, 1995, 133). Habitus voidaan ymmärtää tietynlaiseksi yksilöt ylittäväksi elämäntyyliksi tai -tavaksi, jossa yhdistyvät tietyt kulutusvalinnat, luokittelutavat, erottelut, maut sekä toimintatavat. Bourdieu havainnollistaa habituksen käsitettä seuraavasti: ”Se, mitä työläinen syö ja ennen kaikkea miten hän syö, hänen urheilulajinsa ja tapansa urheilla, hänen poliittiset mielipiteensä ja tapansa ilmaista ne eroavat järjestelmällisesti teollisuusjohtajan vastaavasta kulutuksesta ja toiminnasta.” (Bourdieu 1998, 18.) *Hexis* puolestaan on habituksen ruumiillinen ilmiö. Tällä Bourdieu tarkoittaa toimijoiden käyttäytymistä, tapoja, tyylejä eli sitä miten he ”kantavat itsensä”. *Hexis* ilmenee muun muassa ihmisen käyttäytymisessä: puheissa, eleissä, esiintymistavassa, asennoissa, äänensävyissä ja suhtautumisessa muihin. Habitusta voisikin luonnehtia asenteelliseksi suhtautumistavaksi ja *hexistä* fyysiseksi käyttäytymiseksi. (Bourdieu 1977, 87-88.)

Kentän rakenne ja toiminnan logiikka viime kädessä määrää, mitkä pääoman lajit ovat tehokkaimpia kentällä. Bourdieun pääomateoretisoinnissa perusajatus kuitenkin on, että kaikki pääoman muodot ovat lopulta – tietyin kustannuksin – muunnettavissa taloudelliseksi pääomaksi. Kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman teho kentällä riippuukin lopulta siitä, miten hyvin niiden taloudellinen alkuperä on onnistuttu piilottamaan. Näennäinen riippumattomuus taloudellisista yhteyksistään tekeekin juuri symbolisesta pääomasta erityisen tehokkaan välineen kentällä käytävässä pelissä. (Bourdieu 1986.)

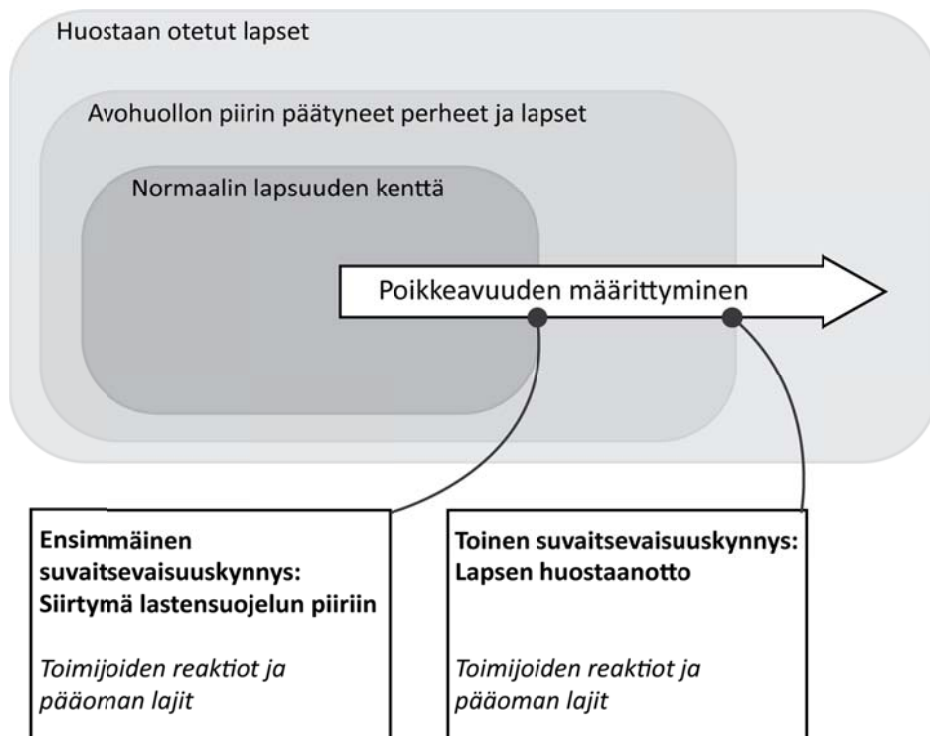
Bourdieun mukaan yhteiskunnan eriarvoisuus perustuu juuri siihen, että hallitsevilla luokilla on enemmän käytössään symbolista pääomaa. Kentän dynamiikka pohjautuu valtaan, joka ylläpitää hallitsevien ja hallittujen epäsymmetristä suhdetta. Vallan käyttö on usein epäsuoraa, habitukseen ja pääomien käyttöön perustuvaa alistamista ja alistumista. Tällaista vallankäyttöä Bour-

dieu nimittää *symboliseksi vallaksi*, jota hän avaa *doksan* käsitteen kautta: Doksinen suhde sosiaaliseen maailmaan tarkoittaa sitä, että maailma otetaan valmiina ja annettuna, yhtenä ainoana ja oikeana tapana ymmärtää sosiaalinen järjestys. Doksa hyväksytään niin kauan, kun kukaan ei kyseenalaista sen legitimiisyyttä. Näin ollen hallitsevat luokat ylläpitävät käsitystä tietynlaisesta legitimitistä hierarkiasta, joka periaatteessa on keinotekoinen, mutta jota hallittujen luokkien on vaikea kyseenalaistaa. Vasta kun hallittujen puolelta joku onnistuu nostamaan esiin kilpailevan näkemyksen, doksan itsestään selvänä ymmärretty pohja ajautuu kriisiin. (Bourdieu 1977, 167-169; 1985, 105-107.) Symbolisella pääomalla on taipumusta keskittyä tunnustetuille auktoriteeteille ja Bourdieun mukaan erityisesti valtio on symbolisen vallan keskeisin harjoittaja (Bourdieu 1998, 99).

Bourdieun malli tarjoaa välineet tarkastella myös lastensuojelua valtasuhteena, jossa normaalin lapsuuden määrittäminen näyttäytyy kentällä käytävänä toimijoiden välisenä kamppailuna. Bourdieu ei tarjoa tutkijalle lopullista sabluunaa, jota voitaisiin suoraan soveltaa empiiriseen aineistoon. Empiiriset sovellukset ovat aina tulkintoja Bourdieun teoreettisesta mallista ja tutkimuksessa on aina siis erikseen eksplikoitava, mikä on se kenttä, jota tutkitaan ja mitkä pääoman lajit ovat tällä nimenomaisella kentällä aktiivisia. Oleellisinta on, että käsitteet kenttä, habitus ja pääoma, eivät operoi irrallisina, vaan ne ovat aina kytköksissä toisiinsa. Ne muodostavat keskinäisen systeemin, ja vain yhdessä ne tuottavat sen merkityksen, jota Bourdieu teoriallaan tarkoittaa. (Bourdieu & Wacquant 1995, 123-126.)

Analyysin teoreettinen tulkintakehys

Suhtaudun Lemertin ja Bourdieun teorioihin eräänlaisina työkalupakkeina, joista otan käyttöön analyysini kannalta hyödyllisiä osia. Näiden kahden pääteorian tarjoamista käsitteistä olen koostanut tutkimusasetelmaani sopivan, erityisen tulkintakehysten. Lemertin ja Bourdieun käsitteiden yhdistäminen voidaan tiivistää seuraavasti: Ne tilanteet, joissa yhteisön toleranssiasteen kriittinen piste ylittyy, rajaavat alueen, joka voidaan mieltää normaalin lapsuuden kenttänä. Tulkintakehys sekä tutkimusongelman istuttaminen kehyyseen havainnollistuu seuraavan sivun kuvion avulla.

Kuvio 1: Tutkimuksen viitekehys

Lemertin käsitteiden soveltaminen omassa tutkimuksessani:

YHTEISÖREAKTIO. Lastensuojelutoimet käynnistyvät tilanteissa, joissa joku lapsen elinympäristössä oleva taho havaitsee epäkohdan ja reagoi tähän jollain tavalla. Toisin sanoen kun poikkeavuudeksi mielletään suojelun tarve, poikkeaviksi määrittyvät siis lopulta ne lapset, joiden elinolosuhteisiin on jotenkin reagoitu. Näin ollen lapsen kannalta haitallisen olosuhteen olemassa-olo nimetään ja määritetään poikkeavaksi vasta vuorovaikutuksessa.

TOLERANSSIASTEEN KRIITTINEN PISTE JA SUVAITSEVAISUUSKYNNYKYNYS. Tutkimukseni kohteena ovat lapset käyvät läpi kaksivaiheisen poikkeavaksi valikoitumisen prosessin, jonka ensimmäinen vaihe on se, kun perheen lastensuojeluasiakkuus alkaa. Asiakkuuden perusteena on jokin havaittu ongelma tai joukko ongelmia, jotka johtavat yhteisön toleranssiasteen kriittisen pisteen täyttymiseen. Suvaitsevaisuuskynnys ylittyy ja yhteisö rea-

goi aiheuttaen viranomaisten mukaantulon lapsen kasvuympäristöön. Toisessa vaiheessa lapsi siirtyy avohuollon tukitoimien piiristä huostaan. Tähän vaiheeseen liittyvät niin ikään tietyt tapahtumat ja tilanteet, jotka herättävät yhteisön reagoimaan ja suvaitsevaisuuskynnyksen ylittymiseen, joka johtaa huostaanottovalmistelujen käynnistymiseen.

Suvaitsevaisuuskynnysten väliin jäävä alue, lastensuojelun avohuollon asiakkuus, näyttäytyy eräänlaisena *kontrollivyöhykkeenä* – tai huolen vyöhykkeenä (vrt. Arnkil 2004, 224). Useimmissa tapauksissa huostaanottoa edeltävä avohuolto mahdollistaa tukitoimien ohella (tai sijasta) lapsen kasvua ja kehitystä vahingoittaviksi miellettyjen tekijöiden tarkemman seurannan ja niihin puuttumisen. Tämä välitila saattaa muodostua kontekstiksi, jossa muutoin normaaleina nähdyt lapsen ja perheen elämään liittyvät tapahtumat näyttäytyvät leimautumisviitekehyksen kautta. Yhteisö reagoi lapsen ja perheen olosuhteisiin herkemmin ja suvaitsevaisuuskynnys on mahdollisesti matalampi kuin tilanteissa, joissa asiakkuustaustaa ei ole.

Poikkeavuuden kuvaaminen kaksivaiheisena prosessina on pelkistävä. Kaikissa aineistoni tapauksissa asiat eivät etene yhtä yksinkertaistetusti. Esimerkiksi jotkin aineistoni lapset syntyvät suoraan lastensuojelun asiakkuuteen, jos heidän perheellään jo on asiakkuus lastensuojelussa. Tällöin kyseinen lapsi ei varsinaisesti kohtaa ensimmäisen suvaitsevaisuuskynnyksen ylittämiseen johtavaa yhteisön reagointia. Jossain huostaanottotapauksissa käy myös niin, että ensimmäinen ja toinen suvaitsevaisuuskynnys ylittyvät samanaikaisesti. Tällaisesta tilanteesta on kyse silloin, kun lapsen olosuhteet nähdään niin vahingoittavina, että avohuollon keinoin niitä ei nähdä ratkaistavan, vaan lapsen huostaanottovalmistelut käynnistyvät välittömästi lastensuojeluasiakkuuden alkaessa. Useimmissa tapauksissa kaksi suvaitsevaisuuskynnystä erottuvat omiksi erillisiksi vaiheikseen, jotka käynnistyvät erillisistä yhteisöreaktioista.

Myös kiireellinen huostaanotto (LsL 14 §) on seurausta toleranssiasteen kriittisen pisteen ylittymisestä ja yhteisön reagoinnista. Kiireellinen huostaanotto, siinä tapauksessa että se ei suoraan johda pysyvän huostaanoton valmisteluihin, ei omassa tutkimusasetelmassani kuitenkaan täytä niitä kriteereitä, joita sovellan poikkeavuuden operationalisoinnissa. Vasta, kun kyse on pysyvästä, luottamushenkilötoimielimen vahvistamasta lapsen huostaanotosta (LsL 16 §), katson toisen suvaitsevaisuuskynnyksen ylittyneen. Lisäksi tulee vielä muistaa, että huostaanotto voidaan myös purkaa ja lapsi palaa takaisin kotiin. Osalle aineistoni lapsista näin on tapahtunutkin. Kuitenkin sen, mitä lapselle tapahtuu varsinaisen huostaanoton jälkeen (jatkosijoitukset, huostaanoton

purku tai täysi-ikäisyyden saavuttaminen) olen rajannut tarkasteluni ulkopuolelle.

PRIMAARI- JA SEKUNDAARIPOIKKEAVUUS. Primaaripoikkeavuudesta omassa tulkinnassani on kyse silloin, kun lastensuojelutoimien kohteena olevat lapset tai perheet vastustavat heihin kohdistuvia interventioita. He eivät tällöin itse miellä omaa käyttäytymistään poikkeavaksi eli interventiota edellyttäväksi. Sekundääripoikkeavuudesta taas on kyse niissä tilanteissa, joissa asianosaiset toimivat yhteistyössä sosiaaliviranomaisten kanssa, joissain tapauksissa ovat itse jopa aloitteellisia tunnistuen oman lastensuojelutarpeensa. Tässä ilmenee keskeisin ero suostumukseen perustuvien ja tahdonvastaisten huostaanottojen välillä.

Bourdieun käsitteiden soveltaminen omassa tutkimuksessani:

KENTTÄ. Perheen tai lapsen määrittyminen poikkeavaksi yhteisöreaktioista aktivoituvien lastensuojelutoimien myötä merkitsee ajautumista ulos normaalin lapsuuden kentältä. Kentän idea toimii omassa tulkinnassani siis niin päin, että pääasiassa siellä pyritään pysyttelemään. Toisaalta tilanteissa, joissa lastensuojeluasiakkuus päättyy tarpeettomana tai huostaanotto puretaan, voidaan puhua myös kentälle takaisin pyrkimisestä.

TOIMIJAT JA ASEMAT. Toimijoita ovat niin lastensuojeluinterventioiden kohteena olevat lapset ja perheet kuin toisaalta kaikki ne tahot, jotka joko varsinaisesti toimeenpanevat interventioita (sosiaaliviranomaiset) tai ovat jollain muulla tapaa osallisina siihen, että lastensuojelutoimet käynnistyvät (mm. lastensuojeluilmoitusten tekijät). Normaalin lapsuuden kentällä on siis oma toimintalogiikkansa. Normaalin lapsuuden määrittyminen palautuu peliksi, jossa hallitseviin asemiin asettuneet toimijat arvioivat hallittujen toimijoiden oikeuksia kentällä oloon. Hallitsevissa asemissa olevia toimijoita olen analyysissäni nimittänyt normaalin lapsuuden portinvartijoiksi, sillä määritellyillään he säätelevät sisällä pysymistä ja ulos joutumista kentän rajoilla.

PÄÄOMAT. Pysytelläkseen normaalin lapsuuden kentällä tietyt pääoman lajit osoittautuvat hyödyllisiksi kentällä pysymisessä. Lastensuojeluasiakkaaksi päätyminen ilmentää näin ollen tällä kentällä relevantin pääoman puutetta. Toisaalta tietyt pääoman lajit osoittautuvat käyttökelpoisiksi niissä kamppailuissa, joita käydään normaalin lapsuuden kentän rajojen paikoista. Tämä tarkoittaa sitä, että portinvartijat, jotka jollakin tapaa edesauttavat lastensuoje-

lutoimien käynnistymistä, hyödyntävät näissä ratkaisevissa käänneissä pääoman eri muotoja.

HABITUS. Yhteisö reagoi nimenomaan hallittujen eli lastensuojelun kohteena olevien kentän toimijoiden habitukseen: vääränlaiseen käyttäytymiseen tietyssä kontekstissa. Pysyäkseen normaalin lapsuuden kentällä toimijoilla on oltava oikeanlainen habitus. Poikkeavat yksilöt ilmentävät habitusta, jotka istuvat huonosti normaaliin lapsuuteen liitettyihin odotuksiin. Lastensuojeluasiakkuuden alkaminen ja lapsen huostaan ottaminen ovat tämän näkökulman mukaan seurausta sekä kentällä relevantin pääoman että habituksen puutteesta. Käytännössä tämä tarkoittaa joko perheen tai lapsen, tai molempien, sellaista käyttäytymistä ja ulkoista olemusta, jota pidetään epänormaalina.

Portinvartija-asemassa olevien toimijoiden habitus ei nouse tarkasteluni kannalta merkittäväksi. Nämä hallitsevassa asemassa olevat toimijat ovat tavallaan itse suojassa arvioilta. Toisaalta, vaikka asemat normaalin lapsuuden kentällä ovat epäsymmetriset, yksilöt asemien sisällä voivat vaihdella: On täysin mahdollista, että itse lastensuojelun asiakkaana oleva henkilö tekee lastensuojeluilmoituksen esimerkiksi sosiaalityöntekijän lapsesta. Tällöin pelin logiikka on täysin sama, mutta yksilöt asemien sisällä ovat vain vaihtaneet paikkaa.

Tulkintakehyksen ohjaamana nostan analyysissäni esiin erityisesti seuraavia kysymyksiä: mitkä ovat lapsiperheen elämässä ne tilanteet, joissa yhteisön toleranssin kriittinen piste täyttyy ja normaalin lapsuuden kentän raja ylittyy? Keitä ovat ne toimijat, jotka näissä tilanteissa reagoivat ja millaista pääomaa heidän voidaan ajatella reaktioissaan hyödyntävän? Minkälaista pääomaa ja habitusta normaalin lapsuuden kentällä tulisi omata, jotta onnistuisi pysyttelemään tällä kentällä. Mitä oman aineistoni lastensuojeluasiakkailta toisin sanoen puuttuu? Tulkinnalliseen viitekehykseen suhtaudun tässä tutkimuksessa työkaluna ja apuvälineenä, joka ohjaa katsomaan aineistoa ja analyysia sellaisista näkökulmista, jotka ilman viitekehystä jäisivät huomioimatta. Viitekehys antaa tulkinnalle siis tietyn suunnan; se ohjaa katsomaan lasten ja perheiden valikoitumista lastensuojelun toimenpiteiden kohteiksi eräänlaisena

mekanismina, joka omassa erityisessä kontekstissaan tuottaa sekä poikkeavuutta että normaaliutta.¹⁴ Parhaimmillaan viitekehyksen avulla analyysistä saa enemmän irti kuin ilman sitä. Työni tavoitteena ei ole testata sen enempää Lemertin kuin Bourdieunkaan käsitteiden toimivuutta omassa tutkimusasetelmassani. Viitekehyksen ei myöskään tule etukäteen sanella, millaisia tuloksia tutkimuksen on mahdollista tuottaa tai pakottaa tutkimusta kulkemaan orjallisesti viitekehyksen sanelemin ehdoin. Käsitteet ovat teoreettisia mallinnuksia, joita sovellan tässä tutkimuksessa omaan tutkimusasetelmaani parhaiten sopivalla tavalla. Analyysin tulosten ja teorian välisiä kytköksiä olen pohtinut erityisesti aina jokaisen tulosluvun yhteenveto-osiossa.

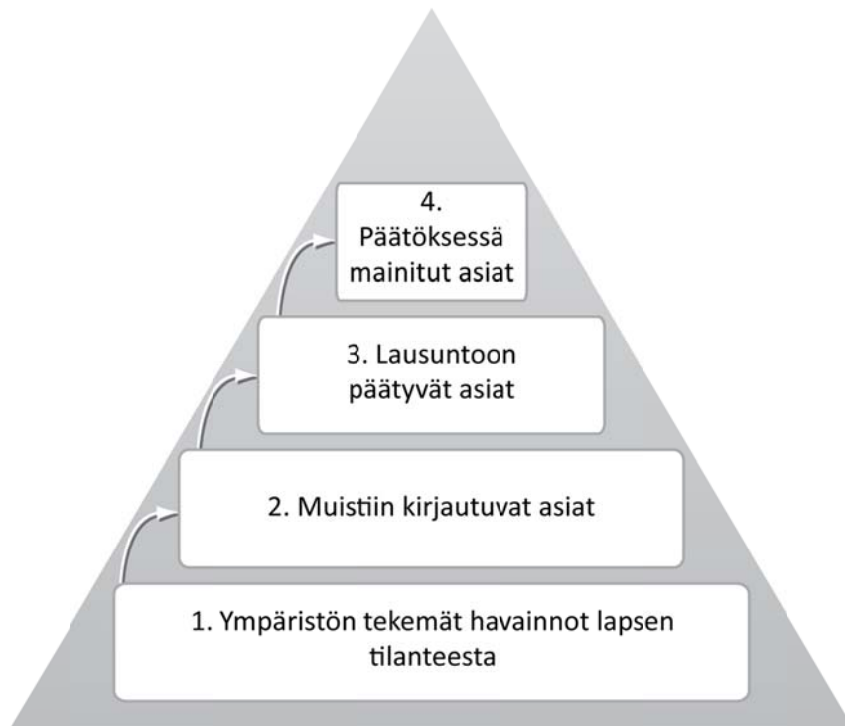
3.4. Analyysi

Sosiaalityön asiakirjat tutkimusaineistona ovat herättäneet tutkijapiireissä kysymyksiä siitä, mistä nämä aineistot tarkalleen ottaen kertovat. Asiakirjat on toisinaan mielletty objektiivisena ja luotettavana aineistona verrattuna esimerkiksi asiakashaastatteluun kerättyyn materiaaliin, jonka nähdään olevan subjektiivisemmin värityneempää. Asiakirjojen objektiivisuus on toisaalta joutunut kyseenalaistetuksi ja on osoitettu, että asiakirjat sulkevat sisäänsä yhtä lailla subjektiivisia ja kontekstisidonnaisia tulkintoja. (ks. Saurama 2002, 51.) Toisaalta taas asiakirja-aineistoja on pidetty epäluotettavina erityisesti siitä syystä, että niiden nähdään olevan vain näytteitä siitä sosiokulttuurisesta ympäristöstä, jossa ne on tuotettu. Tämän näkemyksen mukaan asiakirjat kertovat lähinnä ammatillisista käytännöistä tai asiakirjojen laadintaa ohjaavasta lainsäädännöstä. (Kääriäinen 2003, 20.) Sekundaariaineiston, eli alun perin muuhun kuin tutkimustarkoitukseen luodun aineiston syntyprosessissa onkin Sundin (2008) mukaan aina mukana aineiston laatijan subjektiivista tulkintaa sekä valintoja, joiden perusteet eivät käy sekundaariaineistoa käyttävälle tutkijalle selväksi.

¹⁴ Vastaavanlaista mekanismiajattelua poikkeavuuden ja normaaliuden tuottamisen prosessissa ovat soveltaneet mm. Osmo Kivinen, Risto Rinne sekä Joel Kivirauma (1985, 39). Heidän analyysissään yhteiskunnallinen konteksti on vain toinen: lastensuojeluasiakkaiden sijasta toimenpiteiden kohteina on normaali- ja erityisopetukseen valikoituva oppilasaines.

Asiakirjat tiedon tuottajana

Tässä tutkimuksessa hahmotan lastensuojelun asiakirjat lapsia ja lapsuutta koskevan *kulttuurisen tiedon* näkyväksi tekijänä. Sosiaalityöstä puhuttaessa viitataan usein juhlallisesti ”hiljaiseen tietoon”, ”vaikutelmanvaraiseen tunnetietoon” tai ”kokemukselliseen tietoon” (Raunio 1998, 251-252; Kääriäinen 2003, 124). Lastensuojelun asiakirjat voidaankin nähdä aineistona, joka kätkee sisälleen niitä normituksia, joita lapsuuteen joko tiedostaen tai tiedostamatta liitetään. Lasten huostaanotto on tapahtuma, jossa lapselle sopimattomaksi katsotut olosuhteet todetaan ”ääneen”. Tällöin huostaanottokäytännön tuottamasta tiedosta tulee julkista ja legitiimiä. Tämä tieto on kuitenkin tulosta monivaiheisesta prosessista ja sen juuret itävät syvällä kulttuurin ja ihmisten ajattelutavoissa. Kuviossa 2 havainnollistan sitä prosessia, jonka myötä näen tutkimuksessani käyttämäni aineiston syntyneen ja saaneen muotonsa.

Kuvio 2: Asiakirjoihin päätyneen lapsuustiedon syntyprosessi

1. Kaikki lähtee aluksi siitä, että joku tekee havainnon lapsen tilanteesta. Jokin lapsessa tai hänen kasvuolosuhteissaan herättää yhteisössä huolen ja reaktion: tarpeen tehdä asialle jotain (ks. Lemert 195, 57-58). Havainnon syntyminen edellyttää jonkinlaista käsitystä siitä, minkälaiset olosuhteet ylipäätään ovat lapsen kasvulle ja kehitykselle sopivia ja minkälaiset sopimattomia. Kulttuuriset käsitykset ohjaavat sitä, mihin havainnointi kohdistuu. Havainnot poikkeaviksi nähdystä olosuhteista ovat asiakirja-aineiston, ja niin myös tiedonmuodostuksen ensimmäinen askel. Havaintoja ovat tekemässä niin sosiaalityöntekijät ja eri ammattiasemissa toimivat, lasten ja perheiden kanssa tekemisissä olevat ihmiset kuin myös muut lapsen ja perheen kanssa samassa arjessa ja yhteisössä elävät tai nämä satunnaisesti kohtaavat ihmiset. Näitä ensimmäisiä, prosessin liikkeelle panevia havaintoja kutsun normaalin lapsuuden *arkitiedoksi* (vrt. Lemert 1951, 68; Berger & Luckman 1966, 33).

2. Havainnosta osa päätyy merkinnöiksi viranomaisten asiakirjoihin, kuten muistiinpanoiksi, suunnitelmiksi ja raporteiksi sosiaalityöntekijöiden arkistoihin, lääkäreiden potilasrekisteriin, opettajien päiväkirjoihin tai poliisin kuulustelupöytäkirjoihin. Tieto, joka kirjautuu ylös papereihin tai tiedostoihin, voidaan ymmärtää poikkeavuuden viralliseksi määrittelyksi. Tämän tiedon taustalla on arkipäivän havainnointia yksilöidymmät kriteerit ongelmiksi määrittyvien asiointilojen, kuten sairauden, rikoksen, oppimisvaikeuksien tai lastensuojeluongelmien, täyttymisestä. Ylös kirjautuvat havainnot ovat niitä, jotka velvoittavat (ja oikeuttavat) viranomaisten puuttumisen lapsen ja perheen elämään. Tällä tavoin muotoutunutta tietoa kutsun normaalin lapsuuden *viralliseksi tiedoksi* (vrt. Lemert 1951,68.)

3. Pieni osa tästä valtavasta, eri rekistereihin kirjatusta tietovarannosta, valikoituu niihin lausuntoihin, joita sosiaalityöntekijät laativat huostaanottovalmistelujen taustaksi. Sosiaalityöntekijöiden lausunnot ovat tiivistelmiä siitä valtavasta tietomäärästä, jota niin viralliset kuin epävirallisetkin toimijat ovat lapsen ja perheen tilasta tuottaneet. Lausuntojen tiedon voidaan nähdä edustavan sitä, missä menevät viimesijaiset, hyvän lapsuuden rajat. Tämän tiedon valikoitumiseen vaikuttavat sekä viralliset että epäviralliset käsitykset lapsen parhaasta, mutta toisaalta myös lastensuojelulain määrittämät ehdot huostaanotolle. Lausuntojen tieto voitaisiin nimetä normaalin lapsuuden *institutionaaliseksi tiedoksi*.

4. Lopulta viimeisin määrittely lapselle sopimattomista olosuhteista tiivistyy huostaanoton päätöskaavakkeeseen ruudulle, johon kirjataan huostaanoton perustelut. Tässä vaiheessa tiedonmuodostusprosessia normaalia lapsuutta

kuvaava tieto on tiivistynyt muutaman virkkeen mittaiseksi pelkistykseksi. Se on käynyt läpi monta karsintavaihetta. Päätösasiakirjojen perusteluruudun teksti on poimittu sosiaalityöntekijöiden lausuntojen pohjalta keskittyen vain kaikkein oleellisimpaan. Toisaalta siihen, mitä päätösasiakirjoihin päätetään kirjata, vaikuttaa osin se, että päätösasiakirjat näyttelevät merkittävää roolia lastensuojelun hallinnollisessa päätöksenteossa. (ks. Kähkönen 1994, 25). Kääriäinen (2003, 143) taas pohtii, miten tietoista ylipäätään on, että päätösasiakirjojen teksti tapaa hyvin pitkälle lakitekstiä, ja ehdottaa, että huostaanoton perusteleminen lain muotoilua mukaillen tekee päätöksistä ehkä helpompaa ja varmempaa. Päätösasiakirjoissa sosiaalityöntekijät pyrkivät lapsen olosuhteiden kuvauksilla todistamaan nimenomaan lainehtojen täyttymistä. Lainehdot täyttävää tietoa voisi kutsua normaalin lapsuuden *juridiseksi tiedoksi*.

Normaalin lapsuuden kulttuurisen tiedon syntyprosessi on analoginen Nigel Partonin, David Thorpen ja Corinne Wattamin (1994) esittämän lastensuojelun suppilo-mekanismien kanssa, joka kuvaa lastensuojelutapausten kulkua lastensuojeluprosessissa arvioinnista toiseen. Osa tapauksista jatkaa prosessissa eteenpäin aina tarkempiin ja tarkempiin arviointeihin, osan suodattuessa kokonaan ulos prosessista. (ks. myös Kivinen 1994, 122-123.) Oma näkemykseni keskittyy varsinaisten lastensuojelutapausten sijasta *tiedon* kulkuun suodattimesta toiseen. Huostaanotto prosessi näyttää näin ollen eräänlaisena kaapelina, joka kanavoi kulttuurisen lapsuustiedon. Tieto ilmenee institutionaalisoituneessa muodossa ja aktualisoituu konkreettisissa lastensuojelutoimenpiteissä, mutta lastensuojelun sosiaalityö ei kuitenkaan toimi tyhjiössä.

Asiakirjat tarinan kertojina

Aineistoni kulttuurinen tieto on luonteeltaan kertomuksellista. Kaasilan (2008, 41) mukaan me elämme kertomusten maailmassa: Ihmiset kuvaavat tekemisiään ja viestivät niistä toisilleen kertomuksen muodossa. Hahmotan myös sosiaalityöntekijöiden tekstimuotoiset koosteet tarinoina, joilla on oma ominainen juonirakenteensa. Kertovathan asiakirjat siitä, mitä näille lapsille oikein tapahtui, ja miksi heille tapahtui niin kuin tapahtui. Juonen käännteitä seuraamalla haen vastauksia muun muassa sille, mikä saa toiset lapset näyttäytymään viattomina uhreina kun taas toiset lapset leimautuvat uhkaksi, vaaraksi ja riskiksi.

Tekstien näkemiseen kertomuksena kutsutaan narratiiviseksi lähestymistavaksi, jonka Jane Elliot (2005,4) tiivistää seuraavaan kolmeen perusprinsippiin: 1) narratiivit ovat kronologisesti eteneviä tapahtumaketjuja, 2) niillä on jokin

sisäinen merkitys ja 3) ne on tuotettu jotain tiettyä yleisöä varten. Narratiivit ovat siis pohjimmiltaan sosiaalisia ja tästä syystä kertomukset kiinnostavat sosiologeja. Narratiivisen tutkimuksen viimeaikainen suosio on saanut jotkut tutkijat puhumaan jopa eräänlaisesta tekstien tutkimuksen paradigmanmuutoksesta, jota on tavattu kutsua ”narratiiviseksi käänneeksi” (Plummer 2001, 11; Heikkinen 2002, 14).

Narratiivinen tutkimusote voidaan ymmärtää väljäksi viitekehyykseksi, jossa huomio kohdistuu kertomuksiin tiedon, todellisuuden ja merkitysten tuottajana ja välittäjänä. Todellisuuden perimmäistä olemusta tutkiva tieteen osa-alue, ontologia, etsii vastauksia kysymykseen, mitä tai mikä *todellisuus* on. Epistemologia taas tutkii *tiedon* käsitettä; sen alkuperää sekä sitä, minkälaisia mahdollisuuksia ylipäätään on saavuttaa tietoa. Tieteen osa-alue, joka tarkastelee niitä menetelmiä ja tutkimustapoja, joilla todellisuudesta pyritään saamaan tietoa, kutsutaan metodologiaksi (Niiniluoto 1980.) Erilaiset ontologiset näkemykset muotoilevat tutkimuksen kiinnostuksen kohteet eri tavoin. Epistemologia ja metodologia pohjautuvat aina joihinkin tiettyihin ontologisiin näkemyksiin. (Raunio, 1998, 31-32.) Niinpä tietyn metodologisen valinnan tehdessään tutkija sitoutuu aina samalla myös tiettyihin ontologisiin lähtökohtiin.

Ihmistieteiden kohdalla ontologiset kannanotot ovat usein hiukan haasteellisempia kuin luonnontieteissä. Esimerkiksi Panu Raatikainen (2004, 11) viittaa keskusteluun siitä, missä määrin ihmistieteiden tutkimuskohteet, kuten sosiaaliset suhteet, yhteiskunnalliset rakenteet tai kulttuuri, ovat redusoitavissa luonnontieteellisen tutkimuksen kohteeksi vai ovatko ihmistieteiden tutkimuskohteilla jokin oma erityinen luonteensa. Mikä on se todellisuus, jossa ihmistieteen tutkimat asiat ”ovat”? (Ks. myös Alasuutari 2007.)

Narratiivinen analyysi ei tunne ajatusta yhdestä oikeasta todellisuudesta, jota kertomukset representoisivat. Narratiivisuus on pluralistista, relativistista ja subjektiivista. Narratiivinen tutkimus yhdistetäänkin usein ontologialtaan *konstruktionistisiin* näkökulmiin. (Lieblich ym. 1998, 2.) Kertomuksen keinoin yksilöt konstruoivat käsityksiään itsestään ja maailmasta ja välittävät tämän muille. Narratiivinen lähestymistapa luo käsityksen jatkuvasti kehittyvästä ja muuttuvasta, aikaisemman tiedon ja kokemuksen pohjalle rakentuvasta todellisuudesta (Heikkinen 2002, 17.)

Laajasti ymmärrettynä konstruktionismia voidaan pitää ontologisena kantana, jonka mukaan tieto todellisuudesta muotoutuu ja rakentuu sosiaalisessa vuo-

rovaikutuksessa. Tämän lähestymistavan mukaan ei ole olemassa autonomista tai neutraalia tietoa, vaan kaikki tieto ja viime kädessä koko inhimillinen todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta. (Aittola & Raiskila 1994, 226-229.) *Sosiaalisesti konstruktionismiksi* nimetyn tieteellisen tradition tienraivaajana pidetään Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin teosta: ”The Social Construction of Reality” (1966), joka onkin Aittolan ja Raiskilan (1994, 213) mukaan osoittautunut yhdeksi vaikutusvaltaisimmista yhteiskuntatieteellisistä teoksista viimeisinä vuosikymmeninä.

Teoksen keskeinen sanoma on, että sosiaalinen todellisuus on ihmisten itsensä rakentama instituutioiden maailma, joka objektivoituu legitimiiksi todellisuudeksi historiallisessa prosessissa. Kaikki perustuu siihen, että ihmisten toiminnalla on taipumusta totunnaistua ja muuttua rutiineiksi. Tapoja, joita aletaan pitää itsestään selvinä ja ennakoitavissa olevina, Berger ja Luckman kutsuvat instituutioiksi. Koska nämä tavat ja rutiinit syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, instituutiot ovat sosiaalisesti jaettuja. Instituutioista muotoutuva sosiaalinen todellisuus objektivoituu siirtyessään uusille sukupolville. Toisin sanoen instituutiot edustavat uusille sukupolville sosiaalista todellisuutta; ainoata ”oikeata” tapaa tehdä asioita. Yhteiskunnan uudet jäsenet näin ollen sosiaalistuvat tähän todellisuuteen. (Berger & Luckmann 1966, 70-77.) Risto Heiskala (1995, 149) tiivistää osuvasti sosiaalisen konstruktionismin ydinajatuksen kokonaisuudessaan seuraavasti: ”Yhtäältä yhteiskunta on ihmisten tuote, mutta toisaalta ihmiset ovat yhteiskunnan tuotteita”.

Konstruktionistiset kannat voivat edustaa niin jyrkkää ja ehdotonta suhdetta todellisuuteen, kuin maltillisempiakin todellisuuden tulkintoja. Jyrkimmillään konstruktionistinen kanta kiistää, että mitään kielestä tai käsitejärjestelmästä riippumatonta todellisuutta olisi olemassakaan. Maltillisempi konstruktionistinen kanta ei varsinaisesti kiistä lopullisen todellisuuden olemassaoloa, mutta mikä se sitten onkin, jää konstruktionistisen kiinnostuksen ulkopuolelle kiinnostuksen kohdistuessa enemmän siihen, miten sosiaalista maailmaa tulkitaan. (Raatikainen 2004, 45.)

Jokisen, Juhilan ja Pösön (1995, 9) mukaan konstruktionistinen tutkimusote sosiaalityöhön sovellettuina keskittyy tarkastelemaan sitä, miten sosiaalisia ongelmia tuotetaan, eli mitkä ovat ne tulkintaprosessit, joiden kautta tietyt arkielämän olosuhteet määritellään ja nimetään ongelmiksi. Omassa työssäni lastensuojelutoimet ovat siis seurausta siitä, että arkielämän tilanne, tapahtuma tai olosuhde määrittyy niin haitalliseksi, että se täyttää tietyt sosiaalisen ongelman kriteerit ja oikeuttaa toimenpiteisiin ryhtymisen. Sosiaalityönteki-

jöiden ylös kirjaama tieto on lastensuojeluinstituution totena pitämä käsitys riippumatta siitä, mikä suhde sillä on niihin todellisiin asiantiloihin, joita se kuvaa (Kähkönen 1994, 24-25). Sosiaalityöntekijälle tekstin laatiminen sisältää strategisia valintoja, joilla rakennetaan mielekkäitä merkityksiä (Kääriäinen 2003, 169), joten tätä tietoa voidaankin tutkia sosiaalisesti rakennettuina merkityksinä. Kivinen ja Ristelä (2001) kiteyttävät saman asian toteamalla, että ei ole olemassa yhtä parasta selitystä millekään. Erilaiset selitykset vain sopivat kulloinkin tilanteessa mielekkäisiin tarkoituksiin.

Tutkimukseni tulkinnassa etsin siis lastensuojelun asiakirjoista sosiaalisesti rakennettuja merkityksiä eli sosiaalisesti konstruoitunutta totuutta. Tähän käytän tutkimustani varten luomaani tulkintakehystä, joka on yhdistelmä Lemertin ja Bourdieun teoreettisia käsitteitä. Pohdinkin vielä lopuksi, miten Lemertin ja Bourdieun ideat istuvat konstruktionistiseen todellisuuskäsitykseen. Juha Kääriäinen (1994, 18) näkee leimautumisteorioiden olevan lähellä sosiaalisen konstruktionismin mukaista todellisuuskäsitystä. Niissä tutkimuksen kohteeksi asettuu nimenomaan se sosiaalinen prosessi, jonka myötä tietty käyttäytyminen tai ominaisuus *määrittyy* ongelmaksi. Leimautumisteoreettinen käsitteistö – oman tutkimukseni tapauksessa Lemertin käsitteet - toimii siis toisin sanoen ongelmitta konstruktionistisesti orientoituneessa tutkimusasetelmassa. Jokinen ym. (1995, 26) osoittavat, että konstruktionistinen sosiaalisten ongelmien tutkimusperinne 1970-luvulla yhdysvalloissa itse asiassa kehittyikin jatkamaan 1960-luvulla virinnyttä leimaamisteoreettista keskustelua. Enemmän haasteita asettaakin se, miten bourdieulaisten käsitteiden ja konstruktionistisen todellisuuskäsityksen yhdistäminen perustellaan, sillä esimerkiksi Purhonen, Rahkonen ja Roos (2006, 27) toteavat, että Bourdieuta on hankala luokitella ylipäätään mihinkään ontologiseen suuntaukseen. He arvioivat kuitenkin, että konstruktionistista todellisuutta voisi ajatella mukaillevan Bourdieun näkemykset doksan paljastamisesta, jossa tulee esiin vallitsevan ajattelutavan konstruktionistisuus.

Edellisiin viittauksiin nojaten näen oman tulkintamallini myös konstruktionistisena, joskin maltillisessa mielessä. Kysymys siitä, missä määrin asiakirjat ”onnistuvat” tavoittamaan totuuden, on tutkimukseni ontologisten valintojen suhteen toissijainen. Asiakirjat ovat todisteena siitä, että konkreettisiin toimenpiteisiin on ryhdytty: lapsi on otettu huostaan. Pohdinnat kriteerien riittävydestä tai totuusarvosta ovat tarpeettomia. Asiakirjat *luovat* totuuden. Siten keskityn tutkimuksessani vain siihen, miten käsittämämme todellisuus on konstruoitu, enkä ota kantaa lopullisen todellisuuden olemassaoloon. Tarkoi-

tus on siten tutkia todellisuuden tulkintoja eli sitä, millaiseksi todellisuus kuvataan ja rakennetaan. Nämä kuvaukset toimivat aineistossani kielen varassa. Kivinen ja Ristelä (2001) korostavatkin, että kieli on läpikotaisin sosiaalista. Totuus ei näin ollen voi olla kielen ulkopuolella. Koska kielet ovat inhimillisiä luomuksia, on lopulta myös todellisuus ihmisten itsensä ”luoma”.

Tekstimuotoisista asiakirjoista tutkimusaineistoksi

Asiakirja-aineisto tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia tutkimusongelman asetteluun ja analyysiin. Asiakirja-aineistot eivät ole missään määrin ”valmiita” ja heti tutkimuskäyttöön soveltuvia aineistoja, vaan toistaiseksi tutkijan näkökulmasta vielä perin hahmottomatonta tekstimassaa. Niiden muokkaaminen varsinaiseksi tutkimusaineistoksi on jo sinällään yksi vaihe tutkimuksen tekemisessä (Saurama 2002, 50.) Esimerkiksi Urho Rauhala (1978, 11) kutsuu asiakirja-aineiston seulomista ”kullanhuuhdonnaksi”, jossa asiakirjoista poimitaan erinäisiä tietoja, jotka sitten tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa saattavat osoittautua kiinnostaviksi ja käyttökelpoisiksi. Reijo Sund (2008) taas muistuttaa, että varsinainen tutkimuksen lopputuotoksena aikaansaatu informaatio ei ole säilöttyä asiakirja-aineistoon, vaan se on jotakin, joka ”puserretaan” ulos aineistosta käyttäen hyväksi aikaisempaa tietoa, teoriaa sekä analyysityökaluja.

Tämän tutkimuksen analyysi on luonteeltaan laadullista. Tekstimuotoisen aineistoni analysointi lähtee liikkeelle siitä, että ensin laadin operationalisoinnin, jolla aineistosta saatoin saada tutkimuksen kannalta systemaattista tietoa. Analyysini ensimmäinen vaihe oli jakaa lastensuojelun asiakkuuden alkuun sekä huostaanottoon johtaneet asiakirjoissa mainitut ongelmat pääkategorioihin, joiden myötä koko aineiston käsittely jäsentyy. Asiakkuuden alkamisen syyt löytyivät sosiaalityöntekijöiden lausunnoista; huostaanoton perustelut taas on kirjattu päätösiakirjoihin¹⁵. Lisäksi moniäänistä aineistoa on yksinkertaistettu tyypittelemällä tutkittavat 178 huostaanottotapausta kuuteen taustaltaan erilaiseen tyyppiin. Kategorisoinnin ja tyypittelyn myötä luotua pohjaa olen syventänyt narratiivista lähestymistapaa soveltaen.

Laadullinen analyysi voi olla aineistolähtöistä, jolloin aikaisemmat tiedot ja teoriat eivät ohjaa tutkimuksen tekoa, tai teorialähtöistä, jolloin analyysi pohjautuu johonkin valmiiseen teoreettiseen malliin. Lisäksi laadullisessa tutki-

¹⁵ Kategorisointi tapahtui laadullista tietoa kvantifioimalla ja tässä olen apuna käyttänyt SPSS-tilasto-ohjelmaa.

muksessa voidaan puhua teoriasidonnaisesta analyysistä, jolloin työstämistä ohjaavat sekä itse aineisto että aikaisemmat tiedon pohjalta muodostuneet valmiit mallit. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97-99.) Oma analyysini nojaa tiettyihin teoreettisiin taustaoletuksiin, mutta koska tämä tapahtuu osittain aineiston sanelemin ehdoin, analyysini lienee lähinnä teoriasidonnainen. Käytännössä analyysin eteneminen on ollut teorian ja aineiston välistä dialogia, jossa jompikumpi on aina vuorollaan ollut vetovastuussa.

Narratiivinen tutkimusote tarjoaa lisäksi oman välineistönsä toteuttaa laadullinen analyysi. Narratiivisen lähestymistavan edellä esitetyt ontologiset ja epistemologiset sitoumukset jättävät vielä avoimeksi sen, miten tekstimuotoisen asiakirja-aineiston analyysi konkreettisesti ja teknisesti toteutetaan. Kun tekstimuotoista aineistoa ryhdytään lukemaan, niin mitä narratiivista analyysia tekevä tutkija sieltä tarkalleen ottaen lähtee hakemaan? Tähän löytyy useita erilaisia mahdollisuuksia jopa siinä määrin, että tutkijoiden kesken ei ole olemassa yksimielisyyttä siitä, mitä narratiivisella tutkimusmetodilla lopulta tarkoitetaan (Elliot 2005, 3; Mishler 1995, 87).

Määrittelyjä siitä, mitä narratiivinen tutkimus käytännössä on, ovat tehneet mm. Mishler sekä Lieblich ym. Elliot G. Mishler (1995) jaottelee narratiivisen tutkimuksen keskeiset tavoitteet ja kiinnostuksen kohteet kolmiosaisen typologian avulla: 1) Mikä on tosiasiallisten tapahtumien ja niitä kuvaavan kertomuksen välinen suhde? Tässä mallissa tutkijat ovat kiinnostuneita siitä, miten todelliset tapahtumat ja kokemukset rekonstruoidaan narratiivisessa kerronnassa. Tällöin tutkimuksen fokus on erityisesti kertomuksen sisällössä. 2) Miten syntyy kertomuksen sisäinen koherenssi? Tällöin kiinnostus kohdistuu siihen, miten kertomuksen muoto ja rakenne luovat kertomukseen johdonmukaisen ja ymmärrettävän kokonaisuuden. 3) Mikä on kertomuksen sosiaalinen tai kulttuurinen konteksti? Tutkimuksen kiinnostus voi suuntautua niihin vuorovaikutuksellisiin ja institutionaalisiin tilanneyhteyksiin, joissa kertomus tuotetaan, luetaan ja uudelleen konstruoidaan. Mishlerin mukaan näiden kolmen analyysimallin alle mahtuu vielä erilaisia alaluokituksia ja tapoja, joilla narratiivisen tutkimuksen päätehtävää pyritään määrittämään.

Hieman toisentyyppisen jaottelun tarjoavat Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach sekä Tamar Zilber (1998, 12-14). He ehdottavat, että erilaiset tavat tehdä narratiivista analyysia voidaan sijoittaa kentälle, jonka toinen akseli koostuu navoista *holistinen* analyysi – *kategorinen* analyysi ja toisen akselin ääripäät ovat *sisällön* analyysi – *muodon* analyysi. Holistinen analyysi hahmottaa ja tutkii kertomuksia kokonaisuuksina esimerkiksi etsien kertomukses-

ta yhtenäistä juonirakennetta tai luokittelemalla kertomukset kokonaisuuksina erilaisiin kertomustyyppeihin kuten menestystarinoihin, selviytymistarinoihin jne. Kategorinen lähestymistapa taas pilkkoo, luokittelee ja analysoi kertomuksen osia eikä pyri kokonaisuuden säilyttämiseen. Sisältöön keskittyvä narratiivinen analyysi etsii vastausta kysymyksiin: mitä tapahtui ja miksi, kun taas kertomuksen muotoon keskittyvät analyysit sitä vastoin hakevat kertomuksesta rakenteellisia elementtejä kuten, kertomuksen tyyliä tai kerrontatapa- metaforien, adjektiivien tai muiden tehokeinojen käyttöä. Lieblichin ym. typologia avaa mahdollisuudet toteuttaa narratiivinen tutkimus niin holistisena sisällön- kuin muodonanalyysinä tai vastaavasti kategorisena sisällön- tai muodonanalyysinä.

Omassa narratiivisessa sovelluksessani olen hyödyntänyt Lieblichin ym. nelikentän tarjoamia välineitä. Kaikkien tapausten sosiaalityöntekijöiden lausunnot olen lukenut läpi kahteen kertaan. Ensimmäisellä lukukerralla on kiinnitetty huomiota lausuntojen keskiosaan, jossa on kuvattu huostaanoton tarvetta kuvaavia tai tätä edeltäviä olosuhteita, eli niitä sosiaalisia ongelmatekijöitä, joihin sosiaaliviranomaiset kiinnittävät huomionsa. Tutkimuksessani olen kiinnostunut nimenomaan siitä, mitä kuvataan ja minkälaiset puolet asiasta nousevat kuvauksen kohteeksi, toisin sanoen, mitä lapsen ja perheen elinolosuhteissa on nähty tarpeelliseksi raportoida. Tähän olen soveltanut kategorista sisällönanalyysiä. Lisäksi lausunnoista on poimittu erilaisia muutoseikkoja, joita sosiaalityöntekijät ovat kuvauksissaan käyttäneet pyrkiessään vakuuttamaan huostaanoton tarpeellisuuden. Niinpä olen analyysissäni keskittynyt myös tapahtumia värittäviin adjektiiveihin, kriisitilanteiden yksityiskoh- taisiin kuvauksiin, toistoihin sekä ”elämänmakua” teksteihin tuoviin puhekie- len ilmaisiin. Tällöin on analyysissä kyse kategorisesta muodon analyysistä.

Toisella lukukerralla keskityin siihen, miten kulttuurisesti ja yhteisöllisesti ymmärretyt normaalin lapsuuden reunaviivat kuvataan lausunnoissa ylitty- neeksi, eli milloin yhteisön toleranssiasteen kriittinen piste saavutetaan ensin lastensuojeluasiakkuuden alkaessa ja toiseksi huostaanottovalmistelujen käynnistyessä. Tällöin analyysissä on mukana myös holistisempi ote, sillä nämä tekstien ”juonenkäänteet” ovat oleellinen osa kertomusten kokonaisuut- ta, joskin näiden käännekohtienkin analysointi on enemmän kategorista.

Juoni on keskeinen osa kertomusta. Ken Plummer (2001, 187) kuvaa kerto- muksen juonta dynamoksi, jonka voimin kertomus kulkee eteenpäin. Juoni sitoo yksittäiset episodit yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Juoni on näin ollen koko kertomuksen punainen lanka (Polkingthorne 1995, 5.) Juonenkäänteissä

olen keskittynyt lähinnä sisällöllisiin seikkoihin, kuten siihen, minkälaisiin tilanteisiin yhteisö reagoi sekä miten reaktiot lapsen tilanteissa vaihtelevat eri toimijoiden välillä eli kuka havainnoi mitään ja kuka reagoi mihinkin ja miten. Nämä normaalin lapsuuden rajanylityspaikat eivät aina heti ensilukemalta ”hypänneet ulos” lausunnoista, vaan niiden löytäminen vaati toisinaan useita lukukertoja, teksteihin uudelleen palaamista ja omaa tulkintaani. Lausuntojen erilaiset kirjoitustyylit ja raportointikäytännöt tekivät myös relevanttien tekstiosien poimimisen ajoittain haasteelliseksi.

Tutkimuksen etiikka

Lopuksi tuon esiin vielä ne tutkimuseettiset käytännöt, jotka koskevat omaa tutkimustani ja joita olen tutkimusta tehdessäni noudattanut. Periaatteessa tutkimuksen ajatellaan pyrkivän objektiivisuuteen - myös sensitiivisten tutkimusaiheiden kohdalla -, eettiset kysymykset ovat tällaisissa tilanteissa kuitenkin aina yhteen kietoutuneita tutkimuksen suorittamisen ja tiedontuotannon kanssa. (Honkatukia ym. 2006, 296-297). Toisinaan nämä kaksi päämäärää voivat asettua keskinäiseen ristiriitaan, ja tutkijan osaksi jää ratkaisun löytäminen kumpaakin päämäärää kunnioittavalla tavalla.

Alaikäisiä koskevassa tutkimuksessa eettisten kysymysten huomiointi korostuu. Erilaisten dokumenttiaineistojen, rekisteritietojen ja tilastojen analysointiin perustuva tutkimus kohtaa tutkittavat henkilöt epäsuorasti, toisin kuin esimerkiksi haastatteluissa tai muissa sellaisissa kenttätutkimuksissa, joissa tutkija ja tutkittavat kohtaavat suoraan. Tiedon keräämisen, tulkitsemisen, käyttämisen ja levittämisen suhteen on kuitenkin yhtä lailla huomioitava tutkimuseettiset velvoitteet. (Kallio 2010, 163.) En koskaan kohdannut aineistoni ihmisiä, joten suhteeni tutkittaviin oli epäsuora. Joka tapauksessa tutkimukseni kohdistuu aitojen ihmisten henkilökohtaiseen elämään, joten kysymykset tutkittavien henkilöiden yksityisyyden suojasta nousevat oman tutkimukseni kohdalla erityisen eettisen pohdinnan kohteeksi. Arja Kuulan (2006, 124) mukaan yksityisyyden suojan turvaamiseksi tutkimuksessa on huomioitava ensinnäkin tutkittavien anonymiteetin turvaaminen tutkimusjulkaisuissa, toiseksi tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, mikä tarkoittaa sitä, tutkittavalla on itsellään oikeus päättää, mitä tietoja hänestä saa käyttää tutkimuskäyttöön sekä kolmanneksi tietojen luottamuksellisuuden turvaaminen hyviä tietosuojakäytäntöjä noudattaen.

Yksityisyyden suojaa koskevat säädökset on määritelty henkilötietolaissa (Henkilötietolaki 523/1999). Rekisteritutkimuksessa, kuten omalla kohdallani,

on kyse hyvin laajojen kohderyhmien tutkimisesta, ja tutkittavien omaa suostumusta ei ole useinkaan mahdollista saavuttaa tietojen suuren määrän, tietojen iän tai muun sellaisen syyn takia. Henkilötietolain mukaan rekisteriaineistoja voidaan käyttää tieteelliseen tutkimukseen myös ilman tutkittavien suostumusta. Tällöin tulee muulla tavoin varmistaa, etteivät henkilötiedot ole tunnistettavissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että henkilötietoja ei paljasteta ulkopuolisille sekä henkilörekisteri hävitetään tai sen tiedot muutetaan sellaiseen muotoon, ettei tiedon kohde ole niistä tunnistettavissa. (Henkilötietolaki 1999/523; Ks. myös Johnson 2010,133.)

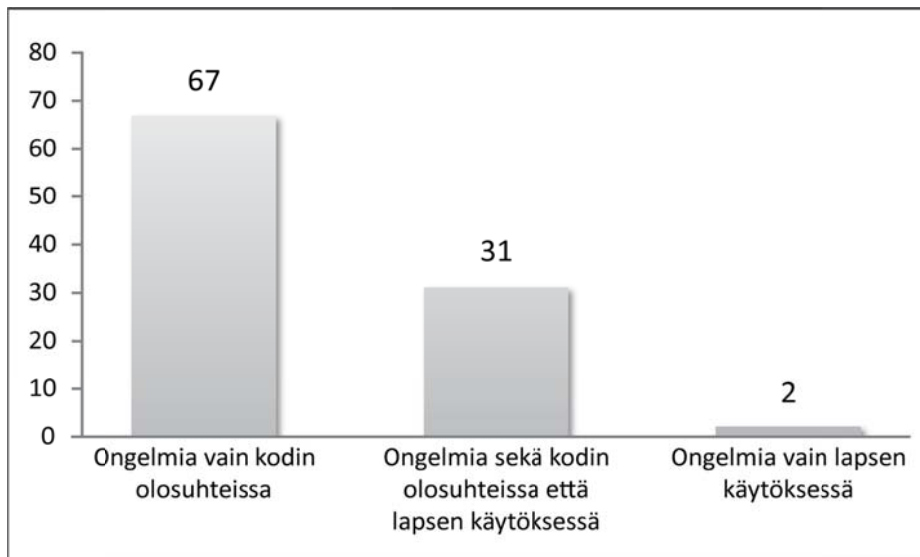
Henkilötietosuojan varmistamisen olen ottanut huomioon tutkimusprosessini kaikissa vaiheissa. Aineisto on kerätty, säilytetty ja käsitelty siten, että kenelläkään tutkimuksen ulkopuolisella ei ole ollut mahdollisuus päästä siihen käsiin. Tarkkaan jouduin pohtimaan myös sitä, miten paljon tutkittavien henkilöiden kokemuksia voin lopullisessa tutkimusraportissani avata, jotta ne riittävästi havainnollistaisivat tutkimukseni tuloksia, mutta samanaikaisesti riittävästi suojaisivat tutkittavien henkilöllisyyden. Henkilötiedot voidaan jakaa suoriin (nimi, osoite, teletunniste tai syntymäaika) ja epäsuoriin (asuinpaikka, koulut, työpaikat tai muut selkeät tunnistevihjeet, kuten ainutkertaiset tapahtumat) tunnistetietoihin. (Kuula 2006, 128-129). Olen poiminut raporttiini runsaasti tekstimuotoisia suoria lainauksia aineistosta analyysini havainnollistamiseksi. Suojatakseni lainauksissa esiintyvien todellisten ihmisten henkilöllisyyden olen tekstikatkelmissa korvannut ajankohdat ja paikannimet käyttäen sulkumerkkien sisään sijoitettuja merkintöjä: (vuosi), (pvm), (kadun nimi), (sijoituskohde), (kaupunginosa) jne. Aineistossani mainitut erisnimet olen korvannut isoa alkukirjainta käyttäen seuraavalla tavalla: (Äiti), (Lapsi), (Isoäiti) jne. En ole myöskään valinnut raporttiini sellaisia tekstinosia, jotka sisältävät sellaista erityistä tietoa, joiden perusteella tekstissä mainitut henkilöt olisi jäljitettävissä. Myös epäsuorien tunnistetietojen suhteen noudatin äärimmäistä varovaisuutta pyrkien muuntamaan aineistonäytteiden sisältöä siten, että tunnistettavuus olisi mahdotonta.

4. OLOSUHTEIDEN UHRISTA ONGELMANUOREKSI

4.1. Poikkeava koti vai poikkeava lapsi?

Lastensuojelun lainsäädäntö nostaa esiin kaksi eri tahoja, joiden nähdään aiheuttavan lastensuojelullista puuttumista edellyttävät toimet. Joko kodin olosuhteiden nähdään aiheuttavan vahinkoa lapsen terveydelle ja kehitykselle tai sitten lapsen oman käyttäytymisen todetaan olevan vaaraksi hänelle itselleen. Lastensuojelutoimiin on syytä ryhtyä, mikäli jommassakummassa tai molemmissa näistä tahoista ilmenee riittävän suurta huolta aiheuttavia ongelmia. Lastensuojeluasiakirjoissa mainitut puuttumista edellyttävät ongelmat painottuvat näihin kahteen kohteeseen eri tavoin. Osassa lastensuojelutapauksia kaikki ongelmat kohdistuvat kodin olosuhteisiin. Osassa tapauksia taas puuttumisen välttämättömyys perustellaan yksinomaan lapsen käyttäytymisen ongelmilla. Monesti ongelmia havaitaan samaan aikaan sekä kodin olosuhteissa että lapsen käyttäytymisessä.

Aloitin aineistoni käsittelyn jakamalla tarkasteltavat 178 tapausta kolmeen ryhmään sen mukaan, keskittyvätkö asiakirjoissa mainitut lastensuojeluongelmat 1) vain kodin olosuhteisiin, 2) vain lapsen käytökseen vai 3) löytyykö samasta tapauksesta havaintoja molemmista. Kysymyksenasettelu voidaan muotoilla myös seuraavasti: Mihin reagoivan yhteisön katse kohdistuu? Mihin lastensuojelutoimenpiteiden perustelut siis kohdistuvat, kodin ongelmiin vai lapsen käyttäytymisen ongelmiin vai molempiin? Ongelmien määrittäminen on tässä tarkastelussa huomioitu jokaisen aineistoni lapsen ”lastensuojeluran” kahdella eri suvaitsevaisuuskyvyksellä. On mahdollista, että esimerkiksi lastensuojelun asiakkuus käynnistyy alunperin kodin olosuhteista johtuneista ongelmista, mutta lapsen lopulta päätyessä huostaan perustelut keskittyvätkin lapsen käyttäytymiseen. Tai toisaalta sekä asiakkuuden alkaessa, että huostaanottohetkellä perusteet löytyvät niin kodista kuin lapsesta.

Kuvio 3: Tapausten jakautuminen kolmeen pääryhmään ongelmien kohdistumisen perusteella / %, (N=178)

Kuvio 3 kuvaa aineistoni 178 tapauksen jakautumista mainittuun kolmeen ryhmään. Selkeästi suurimman ryhmän aineistossani muodostavat sellaiset tapaukset, joissa *kaikki* ongelmat nähdään yksinomaan kodin olosuhteista johtuvina. Lapsen käyttäytymiseen liittyvistä ongelmista ei löydy mainintoja sen enempää asiakkuuden alkaessa kuin huostaanoton hetkelläkään. Tällaisia tapauksia aineistossa on kaikkiaan 119. Tämä ryhmä muodostaa 67 prosenttia koko aineistosta. Toinen ääriyhmä ovat lapset, joiden asiakirjat ilmoittavat lastensuojelutoimien perusteeksi *yksinomaan* lapsen ongelmakäyttäytymisen. Näiden ongelmien yhteyksiä kodin olosuhteisiin eivät asiakirjat raportoi lainkaan. Tähän ryhmään kuuluu vain viisi tapausta, jotka muodostavat kaksi prosenttia koko aineistosta. Näiden kahden ryhmän väliin jäävät 54 tapausta muodostavat tutkimukseni kannalta mielenkiintoisimman joukon. Tähän ryhmään lukeutuvat asiakirjat sisältävät mainintoja sekä kodin olosuhteiden että lapsen käyttäytymisen ongelmista, ja se, mikä näissä tapauksissa lopulta määrittyy ongelmaksi, jää hämärän peittoon. Näissä tapauksissa siis ja ”uhreja” ja ”uhkia” ei voida selkeästi osoittaa. Tämä ryhmä muodostaa 31 prosenttia tutkimusaineistosta.

Monissa tutkimuksissa on osoitettu, että pienten lasten kohdalla huostaanoton taustatekijöiden on havaittu usein liittyvän vanhempien ongelmiin, kun taas

teini-ikäisten huostaanotot ovat yhteydessä enemmän nuorten omaan käyttäytymiseen (esim. Myllärniemi 2006; Hiitola & Heinonen 2009; Lämsä 2009; Saarikallio-Torp ym. 2010.) Lapsen ikä ja ongelmien varsinaiset syyt näyttävät kulkevan käsi kädessä. Seuraavaksi tarkastelenkin, mihin lapsen ikävaiheisiin nämä lastensuojelun kaksi suvaitsevaisuuskynnyksen ylittymistä omassa aineistossani ajoittuvat. Onko sillä, missä ongelmien nähdään olevan: kodissa vai kodin lisäksi myös lapsessa, jokin yhteys siihen, missä lapsen ikävaiheessa yhteisön toleranssiasteen kriittinen piste saavutetaan ja suvaitsevaisuuskynnys ylittyy?

Erikokoisten osaryhmien keskinäinen vertailu asettaa haasteita, jotka tässä kohtaa olen ratkaissut siten, että olen laatinut jokaiselle edellä esittelemälleni aineiston osaryhmälle oman ”ikähaarukan”. Ikähaarukka ulottuu kussakin ryhmässä varhaisimmasta lapsen ikähavainnoista myöhäisimpään ja kuvaa näin ollen sitä lapsen ikäaluetta, jonka sisällä suvaitsevaisuuskynnykset ovat ylittyneet.¹⁶ Tarkastelussani korostuu erityisesti se, miten lapsen ikä on yhteydessä yhteisön katseen ja reaktioiden suuntautumiseen.

Taulukko 4: Lastensuojelun asiakkuuden alkamisen sekä huostaanoton ajoittuminen aineiston kolmen eri osaryhmän kohdalla

Aineiston osaryhmät:	Asiakkuus alkaa		Huostaanotto	
	Varhaisin ikähavainto	Myöhäisin ikähavainto	Varhaisin ikähavainto	Myöhäisin ikähavainto
Ongelmat vain kodin olosuhteissa (n=119)	alle 1 v.	12 v.	alle 1 v.	15 v.
Ongelmia sekä kodin olosuhteissa että lapsen käyttäytymisessä (n=54)	alle 1 v.	15 v.	1 v.	17 v.
Ongelmat vain lapsen käyttäytymisessä (n=5)	7 v.	13 v.	11 v.	16 v.

¹⁶ Ikähaarukavertailu ei kerro yksittäisten tapausten tasolla esimerkiksi sitä, miten pitkiksi asiakkuus tai huostassaoloajat ovat lopulta päätyneet. Tällaista lähestymistapaa on soveltanut esimerkiksi Manu Kitinoja (2004, 104) koulukotilapsia käsittelevässä tutkimuksessaan, jossa hän on jakanut tapauksia eri tyyppisiin lastensuojeluasiakkuuden keston perusteella.

Kun yhteisö reagoi yksinomaan kodin olosuhteisiin, varhaisimmillaan tämä tapahtuu jo ennen lapsen ensimmäistä syntymäpäivää (ks. taulukko 4). Toisaalta 15 vuotta vanhempien lasten kohdalla ei aineistossani enää nähdä ongelmia yksinomaan kodin olosuhteissa. Laajin ikähaarukka löytyy siitä aineiston osaryhmässä, jossa ongelmia on nähty sekä kodin olosuhteissa että lapsen käytöksessä ulottuen lapsen syntymästä aina lapsen täysi-ikäisyyteen saakka. Tästä voidaankin todeta, että teini-ikäisten ongelmia ei siis aina nähdä yksinomaan lapsen omasta käytöksestä johtuvina, vaan myös useissa tapauksissa kotitaustan ongelmat tunnistetaan. Viimeisessä aineiston osaryhmässä taas sekä asiakkuuden alkaminen että huostaanotot ajoittuvat selvästi useammin lapsuuden myöhempisiin vaiheisiin. Yksikään tähän ryhmään kuuluvista lapsista ei ole huostassa syntymästään alkaen, mikä tietenkin johtuu siitä, että kovin pienten lasten ollessa kyseessä ei ole aiheellista puhua lapsen käyttäytymisen ongelmista.

Lapsen käyttäytymiseen liittyviä havaintoja löytyy asiakirjoista kuitenkin jo lapsen ensimmäisestä ikävuodesta alkaen, aineiston osaryhmässä, jossa ongelmia nähdään sekä kodin olosuhteissa että lapsen käyttäytymisessä. Lapsi nähdään siis yksilönä, reagoivana subjektina. Tässä kohtaa on kuitenkin tarpeellista tehdä ero sen välillä, nähdäänkö lapsen oma käytös erityisesti hänen omaa terveyttään ja kehitystään vaarantavana vai onko lapsi muulla tavoin ollut asiakirjoissa havainnoinnin kohteena. Varhaisimmat kuvaukset lapsesta liittyvät tavalla tai toisella hänen oireilunsa kuvailuun. Jossain kohtaa oireilusta tulee kuitenkin ongelma. Jos esimerkiksi lapsen koulunkäynti menee huonosti, tämä saatetaan hahmottaa ensin merkkinä siitä, että lapsi oireilee ulospäin kodin vaikeita olosuhteita. Jossain vaiheessa kuitenkin nähdään, että lapsi itse aktiivisesti omalla käyttäytymisellään vaarantaa omaa kehitystään laiminlyömällä koulunkäyntinsä. Tässä vaiheessa poikkeavaksi on määrittynyt lapsen kasvuympäristön sijaan lapsi itse. Toisaalta eroja voidaan tulkita myös niin, että lapsen iän karttuessa lapsen ajatellaan olevan itse enemmän vastuussa itsestään, ja nämä taustakäsitykset ohjaavat yhteisöä nimeämään ja näkemään ongelmia myös enemmän lapsessa.

4.2. Ongelmatekijöiden esiintyvyys

Lastensuojelun tarve on sosiaalityön asiakirjoissa perusteltu monenkirjavin sanakäantein. Ongelmia kuvatessaan sosiaalityöntekijät saattavat käyttää erilaisia nimityksiä samoista ilmiöistä tai samaa nimitystä hyvinkin erityyppisistä ilmiöistä. On myös huomattava, että kun sosiaalityöntekijä tapausta kuvattaessaan ilmoittaa jonkin syyn, hän usein tulee tietoisesti tai tiedostamattaan valinneeksi lastensuojelun perusteiksi sellaisia tekijöitä, jotka kuvastavat aikakauden käsityksiä lapsille haitallisista olosuhteista (ks. esim. Saurama 2002.) Huostaanottoa käsittelevissä aikaisemmissa tutkimuksissa, joissa aineistona on käytetty nimenomaan lastensuojelun asiakirjoja, puuttumisen kriteereitä on luokiteltu monella eri tavalla riippuen paljolti siitä, mikä on ollut tutkimuksen tarkoitus. (Ks. esim. Rauhala 1978; Kajava 1997; Myllärniemi 2005; Heino 2007; Korpinen 2008; Lämsä 2009.)

Tässä työssä olen muodostanut lastensuojeluongelmien luokittelun osittain aineistolähtöisesti ja osittain tutkimuksen kysymyksenasettelun suunnasta. Kahden pääluokan, 1) kodin olosuhteiden ongelmat sekä 2) lapsen ongelmakäyttäytyminen, alle olen listannut kaikki ne maininnat, joilla aineiston päätösasiakirjoissa perustellaan huostaanoton tarvetta. Lista kummankin pääkategorian alla on ensin pitkä, johtuen esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden erilaisista tavoista nimetä ongelmia. Olen ryhtynyt supistamaan näitä listoja aineistolähtöisesti jakamalla niitä yläkategorioihin¹⁷. Lopulta kaikki ongelmatekijät jakautuivat 12 eri ongelmakategoriaan. Kuusi niistä kuvaa kasvuyhteisön puutteita, eli tällöin huostaanottoon johtava syy nähdään kodin olosuhteissa. Toiset kuusi perusteluluokkaa näkevät ongelman olevan lapsessa, tämän kehitystään ja terveyttään vaarantavassa käyttäytymisessä.

Sovellan ongelmaluokittelua molemmilla suvaitsevaisuuskynnyksillä: sekä lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen että huostaanottopäätökseen liittyvässä tarkastelussa. Ongelmakategorisointiin pohjautuen aineistosta löytyy kaiken kaikkiaan 274 yksittäistä mainintaa lastensuojelun avohuollon alkamiseen liittyen ja 552 mainintaa, joilla perustellaan huostaanottoa. Ongelmatekijöiden kategoriat ovat seuraavat:

¹⁷ Arja Jokisen, Kirsi Juhilan sekä Tarja Pösön (1995, 17) mukaan kategorisoinnissa on aina kyse ilmiön nimeämisen lisäksi myös sen määrittelystä, sen konstruoinnista. Toisin sanoen tutkimuksessani esittelemäni ongelmakategoriat vain harvoin esiintyvät selvärajaisina ja toisistaan erottuvina luokkina käytännön elämässä.

Kodin olosuhteista johtuvat ongelmatekijät:

1. KYVYTTÖMYYS VANHEMMUUDESSA ilmenee esimerkiksi lapsen perushoidon laiminlyöntinä kuten kyvyttömyytenä tyydyttää lapsen fysiologisia tai sosioemotionaalisia tarpeita. Myös epäjohdonmukainen kasvatus tai lapsen ikätasolle sopimattomat vaatimukset asettuvat tämän ongelmaluokan alle. Yksinkertaistetusti kyvyttömyydessä vanhemmuuteen on kyse siitä, että vanhemmat eivät osaa ottaa aikuisen roolia suhteessa lapseen, vaan vanhempien käyttäytymistä leimaa tietty henkinen kypsymättömyys ja vastuuttomuus. Aineiston 178 lastensuojelutapauksesta 57 tapauksen lastensuojelun asiakkuus alkoi johtuen vanhempien kyvyttömyydestä vanhemmuuteen. Huostaanottovaiheessa tämä vanhemmuuden puute mainittiin jopa 113 päätösasiakirjassa.

2. VANHEMMAN MIELENTERVEYSONGELMAT ovat hiukan selkeämmin rajautuva ongelmakategoria. Päätösasiakirjoissa esiin tuodut vanhemman mielenterveysongelmat liittyvät lähinnä masennukseen, ahdistukseen ja itsetuhoiseen käyttäytymiseen. Mainintoja on myös vanhemman sekavasta mielentilasta, psykoottisuudesta tai skitsofreniasta ja joskus huostaanoton perusteena on vanhemman psykiatrinen laitoshoido. Vanhempien psyykkiset ongelmat johtivat lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen 16 tapauksen kohdalla ja huostaanottoa perusteltiin tällä ongelmalla 37 tapauksen kohdalla.

3. VANHEMMAN PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ viittaa pääasiassa jommankumman vanhemman ongelmalliseksi määrittäneeseen alkoholin käyttöön. Lisäksi vanhempien huumeiden käytöstä tai lääkkeiden väärinkäytöstä löytyy aineistosta mainintoja. Vanhemman päihteenkäyttö oli kaikkein yleisin lastensuojelun asiakkuuden alkamisen syy. Sosiaalityöntekijöiden lausunnot nostivat esiin tämän ongelman yhteensä 71 tapauksessa. Huostaanottopäätökset taas viittasivat vanhempien päihdeongelmiin 98 eri tapauksessa.

4. VANHEMMAN VOIMAVAROJEN RIITTÄMÄTTÖMYYS nähdään useimmiten vanhempien käytettävissä olevien tukiverkoston puutteena. Esimerkkinä tällaisesta on yksinhuoltajuus. Voimavarojen puutteeseen viitataan toisaalta myös silloin kun vanhemmat ovat iäkkäitä tai sairaita. Voimavarojen puutteena tässä työssä nähdään myös jokin muu neuvottomuus tai keinottomuus lapsen kanssa. Voimavarojen puutteesta johtuen lastensuojelun asiakkuus alkoi aineistossani 23 lapsen kohdalla. Huostaanottoja perustellaan voimavarojen riittämättömyydellä 50 tapauksessa.

5. PERHERISTIRIIDAT ilmenevät mainintoina vanhempien parisuhdeongelmista ja usein erotilanteisiin liittyvistä konflikteista. Myös vanhempien keskinäinen tai lapseen kohdistuva väkivalta on jaoteltu tämän ongelmakategorian alle. Myös lapsen ja vanhemman välinen riitely on luokiteltu perheristiriitoihin, ja näin ollen kodin olosuhteiden ongelmiin, vaikka epäselväksi jääkin, miltä osin vanhempien ja lasten välisissä riidoissa on kyse lapsen ongelmakäyttäytymisessä. Perheristiriidat johtivat lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen 23 tapauksessa ja huostaanottopäätöksistä taas löytyi 71 perheristiriitoihin viittaavaa mainintaa.

6. ELÄMÄNHALLINTAONGELMAT liittyvät arjen ylläpitämiseen liittyviin vaikeuksiin. Tällaisia ovat esimerkiksi kyvyttömyys hakeutua tai sopeutua työelämään. Asumiseen ja taloudenhoitoon liittyvä epäjohtonmukaisuus nähdään myös elämänhallintaongelmana. Myös epäselvät sosiaaliset suhteet, kuten perhekokoonpanon jatkuvat muutokset tai vanhempien epäsäännölliset seurustelusuhteet on liitetty elämänhallintaongelmiin. Lastensuojelun asiakkuuden alkaessa elämänhallintaongelmat nostettiin esiin 32 lapsen lausunnoissa. Huostaanoton perustelut viittasivat vanhempien elämänhallintaongelmiin 47 tapauksen kohdalla.

Taulukko 5 havainnollistaa sitä, miten paljon kuhunkin kodin olosuhteita kuvaavaan yksittäiseen ongelmatekijään viitataan kahdella eri suvaitsevaisuuskynnyksellä:

Taulukko 5: Kodin olosuhteista johtuvien ongelmatekijöiden mainintojen kokonaismäärä lastensuojelun asiakkuuden kynnyksellä sekä huostaanoton kynnyksellä.

Ongelmatekijä	Asiakkuuden kynnyksellä (n=222)	Huostaanoton kynnyksellä (n=416)
Kyvyttömyys vanhemmuudessa	26 %	27 %
Vanhemman mielenterveysongelmat	7 %	9 %
Vanhemman päihteiden käyttö	32 %	24 %
Voimavarojen riittämättömyys	10 %	12 %
Perheristiriidat	10 %	17 %
Elämänhallintaongelmat	15 %	11 %
Yhteensä:	100 %	100 %

Lastensuojelun asiakkuuden yleisin alkamissy liittyy jollain tavalla vanhemman päihteiden käyttöön. Toiseksi eniten mainintoja on vanhempien kasvatuskyvyttömyydestä. Samat ongelmat saavat kaikkein useimmin myös huostaanotokynnyksen ylittämään, joskin järjestys on päinvastainen: Vanhempien kyvyttömyydellä perustellaan huostaanottoja hiukan useammin kuin vanhempien päihdeongelmilla. Muuten yksittäisten kodin olosuhteiden ongelmien osuudet eivät juuri eroa toisistaan näillä kahdella suvaitsevaisuuskynnyksellä.

Lapsen käyttäytymisestä johtuvat ongelmatekijät:

1. KOULUVAIKEUDET ilmenevät muun muassa lapsen vaikeutena sopeutua koulumaailman sääntöihin ja koulutyöskentelyn rutiineihin. Ongelmat näkyvät keskittymisvaikeuksina, selittämättöminä poissaoloina koulusta tai koulumenestyksen laskuna. Lastensuojelun asiakkuus alkoi kouluvaikeuksista johtuen 13 tapauksessa ja huostaan otettiin tämän ongelmatekijän vuoksi 33 lasta. Kouluvaikeudet olivat kaikkein yleisin lapsen ongelmakäyttäytymiseen liittyvä peruste huostaanotolle.

2. RAJATON KÄYTÖS viittaa siihen, että lapsi kapinoi hänelle asetettuja sääntöjä ja rajoja vastaan. Tähän viittaavat muun muassa maininnat lapsen selittämättömistä katoamisista, karkailusta tai piittaamattomuudesta noudattaa

kotiintuloaikoja. Rajattomuuteen puututtiin lastensuojelun asiakkuuden alkaessa 14 lapsen kohdalla. Huostaanottopäätöksissä lapsen rajattomasta käytöksestä löytyi kaikkiaan 27 erillistä mainintaa.

3. LAPSEN PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ näytti aineistossani olevan riittävä huostaanoton peruste silloin kun selkeää näyttöä huumeiden käytöstä löytyi. Huumeiden käytön lisäksi esiin nostetaan lapsen ongelmalliseksi määrittyvä alkoholin sekä lääkkeiden väärinkäyttö. Vain yksi aineistoni 178 tapauksesta raportoi lapsen päihteiden käytön ongelmista lastensuojelun asiakkuuden alkamisen aikoihin. Huostaanottovaiheessa tähän ongelmaan viitattiin kuitenkin yhteensä 17 eri huostaanottopäätöksessä.

4. LAPSEN PSYKKINEN OIREILU on joko sisäistä oireilua kuten masennusta, ahdistusta ja itsetuhoisuutta tai sitten ulkoisesti ilmenevää levottomuutta, aggressiivisuutta tai häiriökäyttäytymistä. Lisäksi mainitaan havaintoja lapsen psykosomaattisesta oireilusta. Havainnot lapsen psyykkisestä oireilusta olivat yleisin lapsen käyttäytymisestä johtuva syy lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen. Yhteensä 13 lausunnossa kuvattiin havaintoja lapsen psyykkisestä pahoinvoinnista. Myös huostaanottopäätöksissä lapsen mielenterveysongelmiin vedottiin usein, yhteensä 32 erillisessä huostaanottotapauksessa.

5. MUUTOKSET YSTÄVÄPIIRISSÄ nähdään varoittavana signaalina siitä, että lapselle on tapahtumassa jotakin huolestuttavaa. Ystäväpiirin yllättävä vaihtuminen ja lapsen liikkuminen itseään vanhempien ystävien seurassa tai porukoissa, joita lapsen vanhemmat eivät tunne, nähdään ongelmallisena. Lastensuojelun asiakkuuteen päädyttiin viiden lapsen ystäväpiiriin liittyvien riskitekijöiden johdosta. Huostaanottopäätöksissä ystäväpiirin muutoksiin viitattiin 10 kertaa.

6. RIKOLLINEN KÄYTÖS on selkeä merkki ongelmien ilmenemisestä. Näpistyksen, järjestyssääntörikkomukset tai ilkivalta mainitaan useissa päätösasiakirjoissa. Lapsen rikollinen käytös saa toisinaan myös vakavia muotoja, kuten huumeiden välitys tai pahoinpitelysyytteet. Lapsen rikollisesta käyttäytymisestä mainittiin kuuden lapsen lastensuojelun asiakkuuden alkamisen yhteydessä. Huostaanottopäätöksistä taas löytyi 17 mainintaa lapsen rikollisesta käyttäytymisestä.

Seuraavassa taulukossa on nähtävissä lapsen käyttäytymistä kuvaavien yksittäisten ongelmatekijöiden prosenttijakaumat sekä lastensuojelun asiakkuuden alkaessa että huostaanottotilanteessa:

Taulukko 6: Lapsen käyttäytymisestä johtuvien ongelmatekijöiden mainintojen kokonaismäärä lastensuojelun asiakkuuden kynnyksellä sekä huostaanoton kynnyksellä / %.

Ongelmatekijä	Asiakkuuden kynnyks (n=52)	Huostaanoton kynnyks (n=136)
Kouluvaikeudet	25 %	24 %
Rajaton käytös	27 %	20 %
Päihteiden käyttö	2 %	12 %
Psyykinen oireilu	25 %	24 %
Muutokset ystäväpiirissä	10 %	7 %
Rikollinen käytös	11 %	13 %
Yhteensä:	100 %	100 %

Taulukoista voidaan havaita muun muassa, että lastensuojelun asiakkuus alkaa osittain hyvinkin eri syistä kuin huostaanotto. Lapsen rajattomaan käytökseen puututaan asiakkuuden alkaessa kaikkein herkimmin, mutta huostaanottovaiheessa tämän ongelmatekijän merkitys on vähäisempi. Sitä vastoin asiakkuus alkaa vain harvoin lapsen päihdeongelmista johtuen, mutta huostaan päättyy huomattavasti useampi lapsi päihteiden käytön seurauksena. Lapsen psyykinen oireilu sekä kouluongelmat taas nähdään lähes yhtä tärkeinä tekijöinä niin asiakkuuden kuin huostaanotonkin kynnyksellä.

Mitä ongelmien kokonaismäärä kertoo?

Tässä tutkimuksessa esitetyt 12 ongelmatekijää eivät lapsen arkisessa elämässä ilmene selvärajaisina. On mahdotonta erottaa, milloin esimerkiksi vanhemman mielenterveysongelmat erottuvat elämänhallintaongelmista tai milloin lapsen aggressiivinen käytös on rajattomuutta ja milloin siinä on kyse lapsen psyykkisistä ongelmista. Kategorisointi on tämän tutkimuksen tarpeisiin luotu pelkistys. Ongelmakategoriat eivät myöskään ole toisiaan poissulkevia. Tämä tarkoittaa sitä, että yhden tapauksen asiakkuuden alku tai huostaanotto saatetaan perusteella usealla eri syyllä.

Lastensuojelun asiakkuuden alkuun johtaa keskimäärin 1,5 erillistä ongelmatekijää. Joskus ongelmien lista yhdessä lausunnossa on pitkä, ennen kuin avoimuuden tukitoimien aloittaminen katsotaan tarpeelliseksi.

”(Isä) oli syyskuussa ottanut yhteyttä perheneuvolaan, koska (Lapsella) oli mm. toistuvia, luvattomia, pari kolme vuorokautta kestäviä yöpoissaoloja, kotoa näpistelemistä, tytön ja isän välisiä kovia riitoja, jotka johtivat molemmin puoliseen käsiksi käymiseen. Joskus isän käyttäytymiseen oli sekä että (Lapsen) kertoman mukaan vaikuttanut isän liiallinen alkoholinkäyttö. Koulussa (Lapsi) oli väsynyt, levoton ja hänellä oli keskittymisvaikeuksia. (Lapsi) kertoi, että hänellä on jatkuvaa päänsärkyä, migreenioireita ja nukahtamisvaikeuksia. Lisäksi (Lapsi) kertoi, että hänellä on muistikatkoja eikä hän muistanut lähipäivien tapahtumia.”

Useimmiten kuitenkin lausunnot ilmoittavat lastensuojelun asiakkuuden käynnistyvän jostakin selkeästä yksittäisestä tekijästä johtuen:

”Toimeentulotuen sosiaalityöntekijä teki lastensuojeluilmoituksen perheen tilanteesta (pvm). Ilmoituksen mukaan (Äiti) oli raskaana, laskettu aika oli tammikuun lopulla ja kummallakin vanhemmalla oli ollut huumeiden käyttöä.”

Huostaanoton päätösasiakirjat ovat usein koosteita kaikista lapsen avoimuuden aikana kertyneistä ongelmista, niinpä niitä päätösasiakirjoissa listataan runsaammin. Keskimäärin eri ongelmatekijöitä on yhdessä huostaanottopäätöksessä kolme. Maksimissaan niitä oli aineistossani jopa kahdeksan:

”Huostaanoton ja sijaishuollon perusteena ovat vanhempien pitkäaikainen alkoholinkäyttö, epäjohtomukaisuus kasvatuksessa ja lapsen hoidon laiminlyönti. Perheessä on myös väkivaltaa ja sen uhkaa, mitkä aiheuttavat turvattomuutta. (Lapsen) turvattomuus ja psyykinen oireilu, karkailut, väkivaltaisuus, koulunkäynnin laiminlyönti ja päihteen käyttö vaarantavat vakavasti (Lapsen) suotuisan kasvun ja kehityksen.”

Toisaalta aineistossa on tapauksia, joissa huostaanotto on perusteltu yhdestä ongelmatekijästä johtuen:

”Äiti ei pysty näkemään ensisijaisena lapsensa tarpeita eikä toimimaan pitkäjänteisesti hänen hoitajanaan. (Lapsen) terveys ja kehitys vaarantuvat jatkuvien hylkäämisten seurauksena äidin toistuvasti kadotessa pitkiksi ajoiksi huolehtimatta lapsensa hoidosta.”

Ongelmien määrä ei siis kerro mitään tilanteen vakavuudesta. Yksittäinen ongelmatekijä voi olla joko lievä tai vakava. Lievänä se ei siis yksinään johtaisi yhteisön toleranssiasteen kriittisen pisteen ylittymiseen, vaan suvaitsevaisuuskykyä ylittyisi näin ollen vasta sitten, kun erillisiä ongelmia kertyy riittävästi.

Kun yksittäinen tekijä mielletään vakavaksi uhkaksi lapsen kasvulle ja kehitykselle, se laukaisee yhteisön suvaitsevaisuuskynnyksen yksinään. Esimerkiksi perheristiriidat voivat olla toisaalta satunnaista äänekästä välienselvittelyä, mutta pahimmillaan lapsen tai jommankumman vanhemman henkeä uhkaavaa fyysistä väkivaltaa. Ongelmien kokonaisuutta voitaisiinkin tulkita pikemminkin siten, että yhden ongelman tapaukset ylittävät yhteisön suvaitsevaisuuskynnyksen ja näin ollen normaaliuden rajan selkeämmin ja sosiaaliviranomaisten puuttumista ei näin ollen ole tarvetta kyseenalaistaa. Monimuotoiset ongelmakasaumat sitä vastoin kuvaavat tilanteita, joissa rajanveto toisaalta hyväksytyjen ja toisaalta puuttumista edellyttävien olosuhteiden välillä on epäselvä. Urho Rauhala (1980,159) toteaaakin, että lastensuojelussa samaan lopputulokseen voidaan päätyä hyvinkin erilaisia teitä. Joskus tilanne vaatii ”usean höyheneen katkaisemaan kamelin selän”, ennen kuin yhteisö reagoi tilanteeseen.

Johanna Hiitola (2008, 28-29) on ryhmitellyt huostaanoton perusteluja faktoriaalialueanalyysin avulla, ja päätynyt kolmeen ongelmien pääryhmään: 1) (Vanhempien) pääteet, rikollisuus ja taloudelliset vaikeudet, 2) vaikeudet vanhemmuudessa sekä 3) ristiriidat perheessä. Omassa tarkastelussani kuitenkin esimerkiksi vanhempien pääteiden käyttö sekä perheristiriidat ilmenivät hyvin usein samojen huostaanottotapausten kohdalla. Lopulta onkin todettava, että kaikenlainen huostaanoton perustelujen kategorisointiin tai ongelmakasaumien lainalaisuuksien osoittamiseen on suhtauduttava ensisijaisesti ohjeellisenä.

4.3. Huostaanoton kuusi perustyyppiä

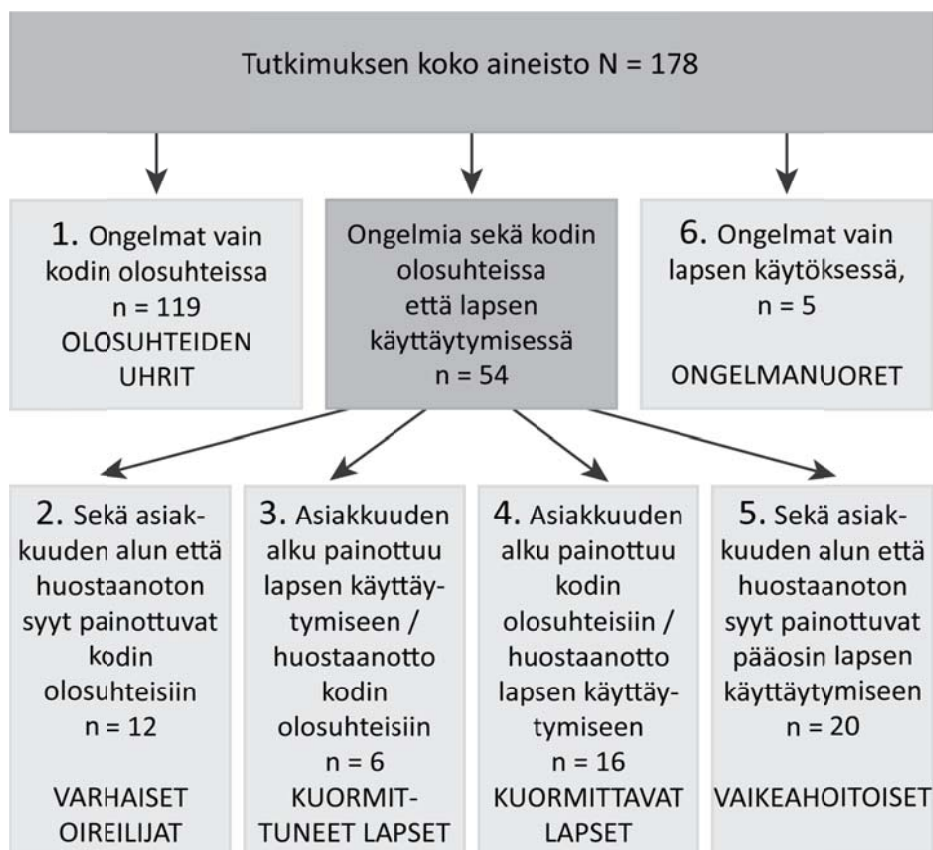
Lapsella ei ole mahdollisuuksia valita vanhempiaan eikä sitä kasvuympäristöä, johon hän syntyy. Lasta ei myöskään hänen ensimmäisinä elinvuosinaan nähdä lastensuojeluongelmien aiheuttajana. Jossain vaiheessa lapsen ongelmat kuitenkin tulevat nähdä, nimetyiksi ja toimenpiteiden ensisijaiseksi kohteeksi. Ennen pitkää osat vanhempien ja lapsen välillä saattavat jopa vaihtua: Kodin olosuhteisiin kiinnitetään huomiota yhä vähemmän sitä mukaa kun lastensuojeluongelmat yhdistetään yhä useammin lapseen ja tämän ongelmaikäyttäytymiseen.

Tutkimukseni yhtenä tavoitteena on jäljittää sitä siirtymää, jossa ongelmien päätekijäksi päätyy kodin sijaan lapsi. Tätä varten olen muodostanut aineiston kaikista tapauksista kuusiosainen typologian perustuen siihen, missä määrin toisaalta lastensuojelun asiakkuuteen johtaneet syyt ja toisaalta huostaanottoon johtaneet syyt painottuvat kodin olosuhteisiin ja missä määrin lapsen käyttäytymiseen. Tyypit muodostavat jatkumon, jossa siirtymä ongelmakodista ongelmanuoreksi tapahtuu vaihe vaiheelta. Jatkumon toisessa päässä on siis tyyppi, joka edustaa täysin ongelmallista kotia. Tähän tyyppiin lukeutuvat kaikki ne 119 tapausta, joita on tarkasteltu jo edellä. Typologian toisessa ääripäässä taas on tyyppi, jossa tuodaan esiin vain lapsen ongelmakäyttäytymisen. Näitä tapauksia aineistossani on viisi. Ääripäiden väliin jäävästä 54 tapauksesta muodostuva ryhmä sisältää mainintoja sekä kodin olosuhteiden että lapsen käyttäytymisen ongelmista. Nämä tapaukset on jaettu vielä neljään alaryhmään ongelmien erilaisten painotusten perustella.

Koska näissä 54 tapauksessa puuttumista edellyttäviä ongelmia on nähty sekä kodissa että lapsessa, joko alaryhmiin on tehty keskittymällä siihen, kumpaan tahoon ongelmat *pääasiassa* kohdistuvat, eli miten ongelmat kussakin tapauksessa *painottuvat*. Jokaisen 54 tapauksen kohdalla olen laskenut erikseen sekä lastensuojelun asiakkuuden alkamisen että huostaanoton kynnyksellä asiakirjoissa mainittujen ongelmakategorioiden yhteismäärän. Mikäli kodin olosuhteita kuvaavia ongelmatekijöitä on enemmän kuin lapsen käyttäytymistä kuvaavia ongelmatekijöitä, voidaan puhua *kotipainotteisesta* tapauksesta. Jos taas lapsen käyttäytymistä kuvaavia ongelmatekijöitä löytyy enemmän, on tapaus *lapsipainotteinen*. Lisäksi tapaukset, joissa yksittäisiä kodin olosuhteiden sekä lapsen käyttäytymisen ongelmia on yhtä suuri määrä, on luokiteltu lapsipainotteisiksi. Painotusten tarkastelu mahdollistaa tapausten järjestelyn typologian jatkumolla, vaikka yksittäisten ongelmatekijöiden yhteismäärä vaihteleeekin yhdestä ongelmasta kahdeksaan yksittäiseen ongelmatekijään tapausten välillä.

Lopulta aineiston kaikista 178 tapauksesta voidaan muodostaa kuusiosainen typologia (asetelma 1), jossa jokaisessa lastensuojelutoimia perustellaan erilaisin painoituksin. Lapsen käyttäytymisestä johtuvien ongelmien osuus kasvaa typologian edetessä. Tyyppien tarkempi sisältö, kuten yleisimmät ongelmatekijät ja lapsen ikäkeskiarvot on kuvattu asetelmassa 2 (ks. s. 91). Sisällön perusteella olen nimennyt huostaanoton kuusi perustyyppiä seuraavasti: 1.

Olosuhteiden uhrin, 2. Varhaiset oireilijat, 3. Kuormittuneet lapset, 4. Kuormittavat lapset, 5. Vaikeahoitoiset ja 6. Ongelmanuoret.¹⁸

Asetelma 1: Aineiston tapausten jakautuminen kuuteen erilaiseen huostaanototyyppiin

¹⁸ Lasten ja nuorten syrjäytymistä on tyyppitellyt myös mm. Anna-Liisa Lämsä (2009, 217-218). Hän on jakanut lastensuojelun asiakkaat yhdeksään eri tyyppiin, jotka jäsentyvät *elämänhallinnan* ja *syrjäytymisen* muodostamalle ulottuvuudelle. Lämsän tyyppittely perustuu ideaan, että lähellä elämänhallintaa olevat asiakkuustyyppit tunnistivat aktiivisesti voimavarojaan ongelmiansa ratkaisemiseksi, mutta mitä lähempänä syrjäytymistä asiakkuustyyppi oli, sitä enemmän tämä näyttäytyi passiivisena toimenpiteiden ja kontrollin kohteena. Toinen esimerkki lastensuojeluasiakkaiden tyyppittelystä on Saila Huuskosen ym. (2010) seurantatutkimus, jossa lastensuojelulapset tyyppiteltiin asiakasprosessin pituuden eli ”asiakkuuspolun” perustella kolmeen tyyppiin: huostaan otettuihin, avohuollossa jatkaviin sekä lastensuojelusta poistuneisiin lapsiin.

Tyypeistä ensimmäinen, *olosuhteiden uhrit*, edustaa hyvin vakavia kodin ongelmia, kuten merkittäviä puutteita vanhempien elämänhallinnassa tai syviä päihdeongelmia. Tarve sekä lastensuojelun asiakkuuden alkamiselle että huostaanotolle perustellaan yksinomaan kodin olosuhteista aiheutuvilla ongelmilla. Lapseen liittyviä havaintoja ei tämän tyyppin osalta löydy.

Varhaisten oireilijoiden kohdalla huomataan kodin lisäksi myös lapsen oireilu, vaikka ongelmien pääpaino pysyykin kodissa. Lapsi ilmaantuu teksteihin mukaan huostaanoton perusteluissa havaintona psyykkisestä oireilusta. Lapsi huomataan siis ensi kerran hänen ilmaistessaan jonkinlaista psyykkiseksi tulkittua pahaa oloa¹⁹.

Kolmannessa tyyppissä lastensuojelun asiakkuus käynnistyy pääosin lapsen käyttäytymisestä johtuvista ongelmista, mutta huostaanottohetkellä ongelmat kohdistetaan kuitenkin pääsääntöisesti kotiin. Näissä tapauksissa lapset toimivat ikään kuin herkkinä indikaattoreina kasvuolojensa ongelmista. Havaittu lapsen oireilu johdattaa siis sosiaalityöntekijät tutkimaan kodin oloja tarkemmin ja löytämäänkin viimein ongelmien alkuperät kodista. Tästä syystä käytän tämän tyyppin kohdalla nimitystä *kuormittuneet lapset*.

Neljännessä tyyppissä asetelma onkin jo päinvastainen. Lastensuojelun asiakkuuden alkamisen syyt keskittyvät kodin olosuhteisiin, mutta huostaanottoa perustellaan kuitenkin enimmäkseen lapsen ongelmilla. On erityisen kiinnostavaa, että tilanteissa, joissa kodin ongelmat on jo tunnistettu ja nimetty, huostaanottoa perustellaan kuitenkin lapsen käyttäytymisellä. Kyseessä ovat vanhempiaan *kuormittavat lapset*.

Viidennessä tyyppissä kodin vaikutus häviää taustalle ja lapsi päätyy ensisijaiseksi katseiden kohteeksi. *Vaikeahoitoisten* lasten häiritsevä ja ongelmallinen käytös huomataan ja tästä syystä käynnistyy lastensuojelun asiakkuus. Lapsen käyttäytyminen on niin ikään myös huostaanoton pääasiallinen syy.

¹⁹ Eron tekeminen sen suhteen, missä vaiheessa lapsen havaittu käytös tulkitaan terveyttään ja kehitystään vaarantavaksi ja tässä mielessä lastensuojelutoimet oikeuttavaksi, ei perusteluista aina selkeästi ilmennyt. Esimerkiksi lapsen psyykinen oireilu, jonka varhaisimmat asiakirjoissa esiin tuodut merkit liittyivät psykosomaattisiin häiriöihin, eivät tietenkään kuvaa lapsen omaa terveyttään ja kehitystään vaarantavaa käyttäytymistä. Lapsen selkeä itsetuhoinen käytös tätä jo on. Milloin siis on lopulta kyse oireesta, milloin ongelmakäyttäytymisestä? (ks. myös s. 78) Tämän problematiikan häilyvä raja tulee typologiassani vähän näkyvämmäksi.

Koti tuodaan esiin enemmänkin voimattomana ja kyvyttömänä asettamaan sellaisia rajoja, joita vaikeahoitoinen lapsi tarvitsisi ja näin rajojen asettajat korvataan vahvemmillä aikuisilla. Näissä tilanteissa lapsen ongelmakäytös näyttäisi syntyvän tyhjästä; vaikea lapsi saa käyttäytymisellään vanhemmat oireilemaan.

Viimeinen tyyppi näkee enää pelkän lapsen, *ongelmanuoren*. Kodin olosuhteita ei mainita sen koommin lastensuojelun asiakkuuden aloittamisen perusteena kuin huostaanoton päätösasiakirjoissakaan. Jostain vain ilmestyy lapsi, (tai näissä tapauksissa ikänsä perusteella nuori), jonka käytös aiheuttaa ongelmia ja näin ollen edellyttää puuttumista. Nämä lapset ovat jo voimakkaassa syrjäytymisvaarassa ennen minkäänlaisia lastensuojelutoimia.

	1. OLOSUHTEIDEN UHRIT	2. VARHAISET OIREILIJAT	3. KUORMITTUNEET LAPSET	4. KUORMITTAVAT LAPSET	5. VAIKEAHOITOISET	6. ONGELMANUORET
Asiakkuus alkaa keskimäärin	1,2 vuoden iässä	3,3 vuoden iässä	5 vuoden iässä	6,3 vuoden iässä	10,8 vuoden iässä	10,4 vuoden iässä
Kolme yleisintä asiakkuuden perustetta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vanhemman päihteiden käyttö 2. Kyvyttömyys vanhemmuudessa 3. Elämännhallinta-ongelmat 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vanhemman päihteiden käyttö 2. Kyvyttömyys vanhemmuudessa 3. Perheristiriidat 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lapsen psyykinen oireilu 2. Lapsen rajaton käytös 3. Voimavarojen riittämättömyys 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vanhemman päihteiden käyttö 2. Elämännhallinta-ongelmat 3. Perheristiriidat 	<ol style="list-style-type: none"> 2. Lapsen rajaton käytös 1. Lapsen kouluvaikeudet 2. Lapsen psyykinen oireilu 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lapsen kouluvaikeudet 2. Lapsen rikollinen käytös 3. Lapsen rajaton käytös
Huostaanotto keskimäärin	3 vuoden iässä	7,6 vuoden iässä	6,8 vuoden iässä	12,6 vuoden iässä	14,7 vuoden iässä	14 vuoden iässä
Kolme yleisintä huostaanoton perustetta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kyvyttömyys vanhemmuudessa 2. Vanhemman päihteiden käyttö 3. Perheristiriidat 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lapsen psyykinen oireilu 2. Vanhemman päihteiden käyttö 3. Perheristiriidat 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Voimavarojen riittämättömyys 2. Perheristiriidat 3. Vanhemman päihteiden käyttö 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Voimavarojen riittämättömyys 2. Lapsen kouluvaikeudet 3. Lapsen psyykinen oireilu 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Voimavarojen riittämättömyys 2. Lapsen kouluvaikeudet 2. Lapsen rajaton käytös 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lapsen kouluvaikeudet 2. Lapsen rajaton käytös 3. Lapsen rikollinen käytös

Asetelma 2: Kuusi huostaanottotyyppiä sekä näiden lastensuojelun asiakkuuden alkamisen ja huostaanoton yleisimmät perustelut.

Kiinnostava tulos edettäessä tyypistä toiseen on se, että lapsen ikä niin asiakkuuden alkaessa kuin huostaanoton hetkelläkin on sitä korkeampi, mitä pidemmälle tyypeissä edetään. Ensimmäiset merkit lapsen käyttäytymisestä rekisteröidään keskimäärin kolmen vuoden iässä. Viimeiset havainnot vanhempien liikkeistä taas tehdään lapsen ollessa noin 15-vuotias. Tämä havainto vahvistaa sitä jo edellä esittämäni tulkintaa, että yhteisön reaktiot herättävät ongelmat yhdistetään kodin sijasta lapseen sitä todennäköisemmin, mitä varttuneemmasta lapsesta on kysymys. Lapsen varhaisimpina vuosina taas ongelmat ovat yhteydessä kodin olosuhteisiin. Lapsen iän ja lastensuojeluongelmien yhteys tuntuu toisaalta luonnolliselta, sillä eiväthän pienet lapset käyttäydy ongelmallisesti. Toisaalta asetelma herättää kysymään, mikä estää yhteisöä näkemästä, että myös teini-ikäisellä ongelmanuorella on koti-tausta?

4.4. Yhteenveto

Kun lastensuojeluongelmat nähdään kodin olosuhteissa, päätyy perhe lastensuojelun asiakkaaksi jo varhain, useassa tapauksessa suoraan lapsen syntymästä. Myös huostaanottoon päädytään lapsen varhaisissa elinvaiheissa silloin, kun perustelut ovat kotipainotteisia. Niissä tapauksissa, joissa kodin lisäksi ongelmia havaitaan myös lapsen käyttäytymisessä, käynnistyvät sekä lastensuojelun asiakkuus että huostaanotto lapsen myöhemmissä elinvaiheissa.

Kodin olosuhteita kuvaavista yksittäisistä ongelmatekijöistä yleisimpiä ovat vanhempien päihdeongelmat sekä kyvyttömyys vanhemmuudessa. Nämä kaksi ongelmatekijää olivat useimmin mainitut perusteet sekä lastensuojelun asiakkuuden alkamiselle että huostaanotolle. Lapsen käyttäytymistä kuvaavista ongelmista koulunkäyntiongelmat sekä lapsen psyykinen oireilu nähtiin merkittävinä syinä sekä lastensuojelun alkaessa että huostaanoton hetkellä. Tarkastelussa nousi esiin myös se, että yksittäisten ongelmatekijöiden kokonaismäärä tapausta kohti ei välttämättä kerro mitään siitä, miten vakaviksi ongelmatekijät mielletään.

Tapausten siirtymää olosuhteiden uhrista ongelmanuoreksi tarkastelin kuusi-osaisen typologian avulla, jossa tyypistä toiseen edettäessä ongelmat painotuivat yhä enemmän kodin olosuhteista lapsen käyttäytymiseen. Lapsen oi-

reilu alkaa useimmiten jonkinlaisesta psyykkisestä oireilusta jatkuen kouluongelmiin ja muuttuen siitä yhä vakavammiksi ongelmiksi päihteiden ja rikollisuuden tullessa kuvaan mukaan. Samassa tahdissa kodin ongelmien osuus vähenee ja ne nähdään ylipäättään lievempinä suhteessa lapsen ongelmiin sitä mukaa, mitä vakavampana lapsen ongelmakäyttäytyminen nähdään. Myös tyyppien rakentamisen myötä vahvistui se tulos, että mitä myöhemmin lapsen tilanteeseen havahdutaan, sen suuremmalla todennäköisyydellä painotetaan lapsen ongelmakäyttäytymistä kodin ongelmien ohella tai sijasta. (vrt. Lämsä 2009, 102.) Lastensuojelutoimien ajoittuminen lapsen erikävaiheisiin näyttää siis oleellisesti yhdistyvän siihen, miten lapsen ja perheen tilanne mielletään ja mistä ongelmia aletaan etsiä. Lapsen iän sekä suojelutarpeen tiiviin yhteyden lastensuojelun asiakirjoissa ovat havainneet myös Nigel Parton, David Thorpe sekä Corinne Wattam. Lapsen ikä kategorisoi ja määrittää lapsia. Lapsen ikään suhteutetaan, mikä on lapselle sopivaa ja mikä ei ja toisaalta ikä näyttää merkittävänä variaabelina suojelun tarvetta arvioitaessa. (Parton ym. 1997, 106.)

Lemertin (1967, 41-42) yhteisöreaktion teorian valossa tarkasteltuna ongelmatekijät, joilla lastensuojelutoimia perustellaan kertovat siitä, mihin reagoivan yhteisön katse kohdistuu. Vanhempien päihteiden käyttö ja kasvatuskäyttäytyminen näyttäisivät tarkasteluni perusteella olevan niitä tilanteita, jotka herättävät yhteisöreaktioita herkästi, lapsen käyttäytymisen kohdalla taas erityisesti ongelmat koulunkäynnissä. Suvaitsevaisuuskynnyksen (Lemert 1951, 57-58) ylittyminen tapahtuu toisinaan yhden, selkeän tilanteen myötä, jolloin jo yksi teko herättää yhteisön reaktiot. Toisinaan taas yhteisö reagoi vasta monen yksittäisen tekijän kasauduttua.

Yhteisöreaktion teorian näkökulmasta siis myös se, valikoituuko poikkeavaksi vanhemmat vai lapsi, riippuu yhteisön reaktioista. Nämä ”vaarassa olevat lapset” ja ”vaaralliset lapset” (ks. Donzelot 1979) näyttävät löytyvän myös omasta aineistostani. Vaikka suurin osa aineistoni lapsista ei näytä osoittavan itseään vahingoittavaa käyttäytymistä, pienikin ongelmanuorten joukko herättää kysymyksiä. Miksi näin on päässyt käymään, mistä nämä ongelmanuoret tulevat ja miksi heidän tilanteeseensa ei ole puututtu aikaisemmin? Miten lapsi määrittyy poikkeavaksi (vrt. Pekkarinen 2010.)

Huostaanottotyypeistä muodostuva jatkumo voidaan mieltää prosessina, joka tuo lapsen määrittymisen poikkeavaksi näkyväksi. Typologia avaa toisaalta katsomaan lastensuojelua myös eräänlaisena mekanismina, joka itse tuottaa poikkeavuutta. Arvioimalla ensin lapsen kotitaustaa ja vanhempia, mutta

lopulta pelkästään lasta, myös symbolisesti hänen siteensä ja yhteytensä perhetaustaansa katkaistaan keskittymällä vain lapseen ja näkemällä vain lapsen ongelmat. Kun lastensuojelutoimia päädytään perustelemaan vain lapsen käyttäytymisen ongelmilla, voidaanko puhua lapsen suojelemisesta vai olisiko ehkä osuvampaa puhua lapsen leimautumisesta?

Monet tutkimukset viittaavat huono-osaisuuden ja sosiaalisten ongelmien taipumukseen periytyä sukupolvien yli (ks. esim. Kajava 1997, 137; Hämäläinen 2007, 392-393). Lämsä (2009, 219) havaitsi perheongelmien periytymisen tapahtuvan muun muassa siten, että jossain vaiheessa vanhempien ja lasten hyvinvoinnin ongelmat alkavat kietoutua toisiinsa. Myös omassa tyyppitelyssä voidaan nähdä piirteitä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuudesta. Typologiassani idea on hiukan sama kuin Sven Hesslen kehittämässä mallissa. Hessle esitti, että vanhempien kyvyttömyys ottaa vastuu vanhemmuudesta saattaa olla osa pitkää sukupolvien ketjua, jossa vanhemmat ovat itse aikanaan joutuneet kokemaan hylätyksi tulemisen. Hesslen mukaan tunte siitä että ei ole lapsena toivottu ja hyväksyty voi johtaa täydelliseen ulkopuolisuuden tunteeseen kaikilla yhteiskunnan areenoilla. Mitä hauraampi on tämä perusluottamus, sen suuremmat ovat syrjäytymisen riskit aikuisena. Näin ollen Hessle näkee, että oireilevaa lasta tai nuorta tulisi myös katsoa tulevaisuuden vanhempana, joka mahdollisesti kuljettaa ei-toivottuna olemisen taakkaa eteenpäin. (Hessle 1988, 159-174.)

Toisaalta on monin tutkimuksin osoitettu, että sosiaaliset ongelmat eivät siirry deterministisesti sukupolvelta toiselle, vaan kyse on monimutkaisemmasta dynamiikasta, johon ovat vaikuttamassa useat eri tekijät samanaikaisesti (Holmila ym. 2008). Myös Kyösti Raunio (2006, 135-136) on havainnut, että syrjäytymisen riskitekijät ja hyvinvoinnin ongelmat eivät jäsenny selkeisiin syy-vaikutus-suhteisiin. Markku Jahnukainen ja Tero Järvinen (2005) korostavat myös suojaavien tekijöiden osuutta sosiaalisten ongelmien siirtymisessä sukupolvelta toiselle, eikä tästä syystä syrjäytymisen prosessia voida heidän mukaansa selittää tai ennustaa pelkästään yksittäisiin riskitekijöihin pohjaavalla tarkastelulla.

Typologiaani ei voida suoraan lukea sukupolvet ylittävänä jatkumona tai siirtymänä myöskään siksi, että tyyppien sisällä olevat tapaukset ovat erillisiä. Kuitenkin voidaan pohtia sitä, näinkö tämä siirtyminen sukupolvelta toiselle tapahtuu ja missä vaiheessa tällaiseen sukupolvet ylittävään syrjäytymisen prosessiin tulisi puuttua, jotta epäsuotuisa kehityskulku saataisiin katkaistua.

5. POIKKEAVA ELÄMÄ

Sosiaalityöntekijöiden lausunnot käsittelevät lapsen elämässä pääsääntöisesti sitä aikavyöhykettä, joka jää lastensuojelun asiakkaaksi tulon ja huostaanoton väliin. Teoreettisesti ajatellen suvaitsevaisuuden ensimmäinen kynnyks on ylitetty ja lapsi ja perhe ovat päätyneet lastensuojelun viranomaisten valvovan silmän alle. Keskityn tässä luvussa siihen, minkälaisia poikkeavuuden konkreettisia ilmentymiä edellä esitetyt ongelmakategoriat sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa saavat. Etsin asiakirjoista ensinnäkin sitä, *mitä* sosiaalityöntekijät lausunnoissaan varsinaisesti kuvaavat, kun he kertovat huostaanoton perusteena olevista ongelmista? Mitkä teemat siis erityisesti nousevat tarkkailun kohteiksi, kirjautuvat lausuntoihin ja näin ollen edustavat normaalin ja poikkeavan välisen kentän rajan ylittymistä? Lisäksi tarkastelen sitä *miten* näitä tilanteita kuvataan? Millä tavalla tekstiin on synnytetty se vaikutelma, että ongelmat ovat puuttumista edellyttäviä?

Käsittelen kodin olosuhteiden ongelmia ja lapsen käytöksen ongelmia omis- sa erillisissä alaluvuissaan. Tarkasteluni tuloksena rakentuu tietynlainen vanhempien sekä lapsen habitus, joka viestii siitä, että heidän asemansa normaalin lapsuuden kentällä on uhattuna.

5.1. Normaalin rajan ylittävät kodin olosuhteet

Kyvyttömyys vanhemmuudessa

Selkeimmin vanhempien hukassa oleva vanhemmuus ilmenee puutteina lapsen fyysisten perustarpeiden ja terveyden, perushoidon²⁰, ylläpitämisessä. Perushoidon puutteita kuvaavat lausuntojen toteamukset siitä, että lapsi on ”hoitamaton”, ”huonohoitoinen” tai ”huonokuntoinen”. Yksityiskohtaisempiakin havaintoja voidaan tehdä. Lapsen ulkoista olemusta kuvataan esimer-

²⁰ Minna Salmi, Marjatta Bardy ja Hannele Sauli (2004, 17) määrittelevät *perushoidon* riittävästä puhtaudesta, ravinnosta, turvallisuudesta sekä unesta huolehtimiseksi.

kiksi havainnoilla: ”lapsi on valkoinen”, ”sairaalloinen” tai että lapsella on heikot hiukset. Huomio kiinnittyy herkästi lapsen puhtauteen ja hygieniaan. Hygienian voidaan todeta olevan ”heikkoa”. Todetaan että lapsi käy suihkussa vain kerran viikossa tai että pesunkin jälkeen lapsi saattaa olla vielä likainen. Lausunnot raportoivat myös, että lapsi tuodaan päiväkotiin yövapoissa. Ilmenee vaippaihottumaa ja löytyy täitä. Lapsen todetaan haisevan pissalle tai oksennukselle.

”Päiväkodissa oli pitkin kevättä kiinnitetty huomiota siihen, että (Lapsen) vaatteet olivat likaisia ja haisevia. Aamulla (Lapsen) tullessa päiväkotiin aamupalan jäljet olivat kasvoilla pyyhkimättä.

Piittaamattomuus lapsen terveydestä tulee myös lausunnoissa selkeästi esiin. Monessa asiakirjassa lasten todetaan sairastavan. Lapsella todetaan heikot veriarterit, riisitauti ja kalkinpuute, hoitamattomia tulehduksia, ”silmiä rämmii”, ”korvat täynnä vaikkua”. Lasta ei viedä lääkäriin, vaikka hän on kuumeinen tai lapselle määrättyä lääkettä ei haeta. Tulehdukset jäävät hoitamatta ja pääsevät pahaksi. Lisäksi ruoka ja vaatetus voi olla puutteellista tai vääränlaista. Yhteisön reaktiot heräävät myös, jos lapsella ei ole ”kunnan vaatteita” tai ”asianmukaista vaatetusta”. Jos havaitaan että lapsi on puettu vajavaisesti pakkasella, vanhempien välinpitämätöntä asennetta korostetaan esimerkiksi toteamalla: ”lapsella ei pipoa koska äiti ei löytänyt”. Naapureiden huomautukset siitä, että ”lapset juoksevat ulkona kengittä ja vaatteitta”, kirjautuvat ylös muistiinpanoihin.

Ravinnon puuttuminen kokonaan ilmenee pahimmillaan muun muassa siten että ”lapset kerjäävät parvekkeilla olevilta ihmisiltä ruokaa”. Asiakirjoissa saatetaan kuvata myös lapsen olevan ”nälkäinen” tai jopa ”nälkiintynyt”. Neuvolakäynneillä saatetaan todeta lapsen olevan aliravittu esimerkiksi siten, että painonnousu on heikkoa, tai että paino on laskenut. Riina Kokkonen tuo esiin, että lasten fyysistä terveyttä ja normaaliutta määritetään Suomessa keskeisesti tarkkailemalla lasten pituus- ja painokäyriä neuvolassa ja koulu-terveydenhuollossa. Käyrät kertovat Kokkosen mukaan paitsi lapsen sijainnista normaalijakaumalla, myös epäsuorasti hyvästä ja vastuullisesta vanhemmuudesta, sillä näiden tehtävänä on lopulta turvata lapsen hyvinvointi ja normaali kasvu. (Kokkonen 2010.)

”(Pvm) pihapiirissä oltiin huolissaan (Sukunimi) perheen lapsista, jotka olivat hoitamattomia ja nälkäisiä. Lapset käyvät naapureissa kerjäämässä ruokaa ja ilmoittavat olevansa nälissään.”

Puutteet ruokahuollossa voivat ilmetä myös siten, että lapselle tarjottu ruoka on sisällöllisesti joko liian ravintoköyhää tai muulla tavoin lapselle sopimattonta. Kotikäynneillä sosiaalityöntekijät ovat tehneet havaintoja, että jääkaapissa ei ole ruokaa tai jos on, se on vääränlaista: puuro on lapselle vierasta tai kotona ei ole muuta ruokaa kuin jugurttia. Ruuat ehkä joskus korvataan makeilla välipaloilla tai lapsi muuten saa ruuasta liian vähän tärkeitä vitamiineja ja ravintoaineita. Myös tavat, joilla pientä lasta ruokitaan, kuten ruokinta-asennot, saattavat olla suositusten vastaisia ja siitä syystä huolta herättäviä. Asiakirjoissa todettiin joissakin tapauksissa myös, että lapsi saa suurimman osan ravinnosta vielä tuttipullosta, vaikka olisi jo pitänyt siirtyä kiinteään ruokaan.

(Isä) valmistelelee mukaan tuttipullon, johon summittaisesti mittaa vastiketta ja päättää kahvinkeitin läpi vettä pulloon ja sekoittaa lopuksi sormella seoksen. Lisäksi antaa vesipullon joka täynnä kelluvia hiutaaleita.”

Lapsen ja vanhempien välistä vuorovaikutusta tarkkailemalla saadaan käsitys siitä, miten hyvin vanhemmat suoriutuvat tehtävästään lapsen emotionaalisten tarpeiden kohtaamisessa. Vuorovaikutuksen perheenjäsenten kesken on sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa todettu olevan vähäistä tai täysin olematonta. Äiti esimerkiksi ei puhu lapselle mitään, ei kysele miten päivä on sujunut, ei kuuntele eikä reagoi lasten kinailuun tai itkuun vaan on puhumaton ja omissa ajatuksissaan. Huolta ovat herättäneet myös havainnot, että äiti ei toimi aloitteellisesti lapsen kanssa, ei ota aktiivisesti kontaktia lapsiin vaan odottaa lasten tekemän aloitteen. Ongelmana nähdään lisäksi jos vanhemmat eivät leiki tai keskustele lapsen kanssa, vaan pääasiassa vain katselevat lasten leikkejä. Asiakirjoissa vanhempien ongelmalliseksi havaittua suhdetta lapseen on luonnehdittu ”ulkokohtaiseksi” tai ”välinpitämättömäksi”.

”(Lapsen) ja vanhempien välinen vuorovaikutus oli kuitenkin vastavuoroisuudeltaan puutteellista molempien vanhempien kanssa. Kumpikaan vanhemmista ei riittävällä tavalla pystynyt rakentamaan (Lapsen) ikäiselle lapselle vuorovaikutuksellista leikkiä eikä jäsentämään ympäristöä ikätasoa vastaavasti.”

Asiakirjojen mukaan puutteet vanhempien ja lapsen vuorovaikutuksessa kertovat vanhempien ongelmista vastata lapsen tarpeisiin. Lapsen tarpeiden tunnistamiseen ja niihin reagoimiseen liittyvät vaikeudet tulivat monen tapauksen kohdalla esiin. Lausuntojen mukaan äiti ei ”kykene tunnistamaan viestejä, joita lapsi hänelle välittää”. Äiti ei näin ollen kykene asettumaan lapsen asemaan vastatakseen lapsen tarpeisiin ”riittävästi”, ”säännöllisesti” ja ”johdonmukaisesti”. Ongelma on muotoiltu myös siten, että äidin on vaikea

ymmärtää lasten kehitysvaiheita ja niihin liittyviä tarpeita. Vanhemmat eivät esimerkiksi huomaa lapsen tarvetta saada virikkeellistä toimintaa kehittyäkseen. Yhden tapauksen lausunnossa koko vanhemmuuden ydin näyttäisi tiivistyvän siihen, että: ”äidin on ollut vaikea toimia lapselle äitinä”.

Asiakirjat sisältävät myös kuvauksia siitä, miten lapset jäävät vanhempiensa jalkoihin. Todetaan esimerkiksi, että vanhemmat eivät pysty asettamaan lasta etusijalle, vaan heidän omat tarpeensa menevät lapsen tarpeiden edelle.

”Lapsilla on ristiriitainen suhde vanhempiinsa. (Äiti) ja (Isä) ovat lapsille tärkeitä, mutta he eivät kykene luomaan perheeseen turvallisuuden tunnetta ja ennustettavuutta. Lapset ovat oppineet elämään ja käyttäytymään vanhempiensa tunnetilojen pohjalta. Tällöin lapsen tarpeet eivät tule huomioiduiksi eikä lapselle synny turvallisuuden tunnetta.”

Rajojen asettamisen ongelmat ovat yhtä lailla tarkastelun kohteena asiakirjoissa. Ylös on kirjattu esimerkiksi, miten ”näkyi silmiinpistävästi, että äiti ei pysty pitämään lapsiaan järjestyksessä” tai ”äidillä ei ole mitään otetta lapsiin vaan lapset tekevät mitä tahtovat”. Rajoja koskevassa raportoinnissa korostetaan rajojen asettamisen yhdistymistä erityisesti lapsen turvallisuuden tunteen syntymiseen. Kun esiin tuodaan äidin puutteellinen kyky rajojen asettajana, korostetaan äidin kyvyttömyyttä toimia ”turvallisena vanhempana”, ja niinpä lapsilla onkin ”aikuisen puute”. Asia voidaan nähdä niinkin, että äidin on vaikea asettaa lapselle rajoja, koska hän on itsekin hyvin rajaton ihminen. Rajojen asettamisen vaikeudet kuvastavat jämpätyden ja päättävyyden puutetta tai vaikeutta kieltää lapsilta asioita. Nähdään, että vanhemmat hemmottelevat lapsiaan liikaa.

”Keskusteluissa keskityimme siihen, että äidin tulisi laittaa selkeämmin ja päättäväisemmin rajat lapsille. Lapset osaavat taitavasti vetää narusta, joka saa äidin syyllisyydentuntoiseksi ja perumaan puheensa. Äiti neuvottelee liikaa lasten kanssa asioista, joista hänen tulisi itse aikuisena päättää.”

Puutteellisesta rajojen asettamisesta seuraa tietysti valtataisteluja lapsen ja vanhempien välille. Äidin kerrotaan olevan itsekin huolissaan siitä, että lapsella on ylivalta perheessä. Löyhärajaiset lapset käyvät vanhempiensa hermoille. Asiakirjat tuovat esiin, että turvattomuutta ja rajattomuutta lapsessa herättää nimenomaan se, että vanhemmat ovat kykenemättömiä käsittelemään emootioita aikuisen edellyttämällä tavalla. Äiti saattaa hermostua vauvan itkun, koska ei osaa siihen millään muulla tavoin reagoida.

”Äidillä oli ongelmia kohdata (Lapsen) uhmakohtauksia. Äiti sanoo menevänsä wc:hen, laittavansa oven kiinni ja odottavansa kunnes huuto loppuu.”

Sosiaalityöntekijöiden lausunnot sisältävät myös kuvauksia yksin jätetyistä tai yksinään väärään aikaan ja väärässä paikassa harhailevista lapsista, jotka herättävät yhteisössä ihmetystä ja reaktioita. ”Huollotta” jätettyjä lapsia tavaataan esimerkiksi pihapiirissä yksinään myöhäiseen aikaan illalla tai yöllä. Pienten lasten nähdään matkustavan linja-autossa ilman aikuista tai harhailevan kaupungilla. Eksyneiden oloisia lapsia maleksii rappukäytävässä tai ”ulkona kaiket päivät ilman vanhempien valvontaa”. Pieniä lapsia jätetään myös kotiin liian paljon joko keskenään tai yksinään, myös yöksi.

”Poliisi tehnyt kotikäynnin, koska asunnosta oli jo pidemmän aikaa kuulunut lapsen itku. (Lapsi) ollut yksin pimeässä asunnossa olutpullojen keskellä.”

Vanhemmat ovat toisaalta osoittaneet vastuuttomuuttaan jättämällä lapsen sellaisten ihmisten huomaan, joita ei pidetä tähän tehtävään sopivina. Sopimattomia hoitajia ovat esimerkiksi ”alaikäiset”, ”humalaiset”, ”tuntemattomat” tai ”nuorisjoukko”. Lisäksi ongelmallista on, jos lapsen hoitajat vaihtuvat tiheään. Kääriäisen (2003, 106) mukaan lapsesta tulee tällaisessa tilanteessa ”kiertopalkinto”, joka sysätään hoitajalta toiselle ilman, että varsinaista vastuunkantajaa löydyy.

”Sosiaalityöntekijälle alkoi tulla lastensuojeluilmoituksia, joiden mukaan (Äiti) kulki pienen lapsensa kanssa kavereittensa luona ja parikuukautista (Lasta) hoiti useat eri ihmiset, usein hoitajat olivat alaikäisiä.”

Lukuisat hoitopaikat ja hoitajat mielletään epäviralliseksi viestiksi siitä, että ”äiti on siirtänyt kasvatusvastuun muille”. Usein tällaista tapahtuu silloin kun vanhemmilla on kiire ”juhlimaan” ja sovitut hoitoajat venyvät yöhön, viikonlopun yli tai joskus myös päiväkausiksi kestäviksi katoamisiksi. Vanhemmat unohtuvat omille teilleen, eivätkä lapset tiedä, missä nämä ovat. Vanhemmat ”eksyvät kapakkaan” tai joskus yksinkertaisesti ”unohtavat hakea lapsen hoidosta”.

”Vanhemmat olivat lähteneet lauantai-iltana juhlimaan ja jättäneet lapset yksin kotiin. Naapuri oli käynyt muutaman kerran lapsia hoitamassa, mutta koska vanhemmat eivät vielä sunnuntai-iltana klo 22.00 mennessä olleet tulleet kotiin, hän soitti poliisit paikalle.”

Tyypillinen tapa tuoda esiin vanhemmuuden puuttuminen on se, että lapset joutuvat ottamaan vastuuta asioista ja tehtävistä, jotka mielletään aikuisille kuuluviksi. Tällaisia tilanteita kuvataan asiakirjoissa ilmaisuin: ”Lapsi on joutunut ottamaan vastuuta enemmän kuin on kohtuullista iän ja kehitystason perusteella” tai ”lapsi joutui käyttäytymään ikätasoaan omatoimisemmin ja huolehtimaan asioista, jotka kuuluvat vanhemmalle”. Esimerkiksi arjen su-

jumisesta lapset saattavat kantaa suuremman vastuun kuin mitä heidän ikätasonsa suhteen nähdään sopivana. Isommat sisarukset joutuvat ottamaan kohtuuttoman paljon vastuuta pienempien sisarten hoidossa. Joissain tapauksissa kaikki arjen käytännön asiat ovat lapsen harteilla kodinhoidosta ja ruokahuollosta aina taloudenpitoon. Keskittyessään enemmän kodin- ja sisarustenhoitoon lasten todetaan uhraavan oma hyvinvointinsa ja esimerkiksi koulunkäynnin todetaan kärsivän.

”Äiti kysyy (Lapselta), että riittävätkö heidän rahansa. (Lapsi) sanoo, etteivät ne riitä. Sanon (Äidille), että hän on aikuisena vastuussa raha-asioista ja hänen pitää tietää riittääkö raha vai ei.”

Toisinaan lasten huoleksi jää vanhempien psyykkinen pystyssä pitäminen. Lausunnoissa raportoidaan tilanteista, joissa lapsi on joutunut ottamaan vanhemman roolin. Perheen emotionaaliset suhteet saattavat olla hyvin epätasapainoiset ja lapset jatkuvasti herkistyneenä ja valmiudessa mukautumaan muuttuviin olosuhteisiin. Lapsen tehtäväksi voi esimerkiksi koitua vanhempien pitäminen rauhallisena ja näiden aggressiot hallinnassa.

”Roolit perheessä ovat sekaisin. Lapset joutuvat kantamaan aikuisten murheita ja taakkoja. He joutuvat ottamaan vastuuta asioista, jotka eivät heille kuulu. He ovat lojaaleja ja ylisuojelevia vanhempia kohtaan yrittäen sopeutua parhaansa mukaan erilaisiin tilanteisiin.”

Ääritapauksissa sosiaalityöntekijöiden lausunnot kertovat myös tilanteista, joissa vanhempien terveys tai jopa henki saattaa olla lasten käsissä. Paljon perheväkivaltaa nähnyt lapsi voi tottuneesti hälyttää ambulanssin paikalle. Lapset saattavat joutua myös todistamaan vanhempiensa itsemurhaukkuja.

”Perhepiirustukseen hän (lapsi) piirtää itsensä aikuisena. Piirtäessään hän kertoo perheen tilanteesta. Hän kertoo isällään ja äidillään olleen paljon tappeluja. Hän kertoo ”me jouduttiin menemään väliin”. (Lapsi) myöntää tilanteiden olleen pelottavia. (Lapsi) miettii sitä, että hän on joutunut jo pienenä ottamaan vastuuta perheen tilanteesta. (Lapsi) kertoo joutuvansa edelleenkin arvioimaan isän kuntoa hänen tullessaan vierailulle ja toisinaan hän ei päästä isää sisälle tämän ollessa liian paljon humalassa.”

Myös tilanteista, joissa vanhemmat käyttäytyvät korostuneen regressiivisesti, on lausunnoissa raportoitu. Äiti esimerkiksi hakee turvaa lapsensa vierestä koska ei pysty nyt nukkumaan yksin. Asiakirjoissa on mainintoja myös äideistä, jotka ”kiukuttelevat kuin lapset” tai käyttäytyvät kuin murrosikäiset. Joskus vanhemmat saattavat myös nähdä asiat niin, että lasten tuleekin huolehtia heidän hyvinvoinnistaan:

”(Isä) haluaa saada lapset itselleen heti, se motivoisi tekemään ratkaisuja. Huostaanottoa (Isä) pitää jo ajatuksena typeränä, naurettavana, jos lapset menevät lastenkotiin, se kaataa kaikki. (Isä) kokee tulevansa sairaaksi, jos lapset menevät laitokseen.”

”Tukiperheessä välillä aikaa viettävät lapset ovat äidin mukaan ”juosseet pois”, vaikka lasten olisi pitänyt ymmärtää, että äiti tarvitsi heidän tukeaan.”

Vanhemman mielenterveysongelmat

Vanhemman psyykkisen sairastumisen on todettu vaikuttavan merkittävästi lapsen hyvinvointiin ja olevan vakava riskitekijä lapsen kasvulle ja kehitykselle (Leijala 2004, 177). Vanhemmuuden esteeksi asettautuvista mielenterveysongelmista aineistossani yleisin on jommankumman vanhemman arkea häiritsevästi vaikeuttava masennus. Havainnot on puettu sanoiksi esimerkiksi seuraavalla tavalla: ”äidin mielenterveysongelmat ilmenevät masentuneisuutena, saamattomuutena ja päättämättömyytenä.” Masennuksesta viestivät esimerkiksi vanhemman ulkoisesta olemuksesta tehdyt huomiot: äiti palaverissa väsynyt ja apaattinen, vaikutti voimattomalta, itkuisen oloinen, äiti väsyneen ja laihtuneen näköinen, peloissaan ja hädissään, henkisesti aivan loppu tai ei kyennyt muuta kuin itkemään, flegmaattinen. Toisaalta vanhempien kuvataan itse tuovan esiin omia tuntemuksiaan ja tilannettaan ja hakevan aktiivisesti apua niihin: ”äiti otti yhteyttä neuvolaan väsymisensä takia” tai ”palaverissa äiti kertoi olevansa psyykkisesti hyvin väsynyt”. Vanhempien oma huoli mielenterveysongelmien vaikutuksesta lapseen tulee lausunnoissa esiin myös:

”(Äiti) oli uupunut. Hän kertoi sosiaalityöntekijälle nukahtaneensa lapsi sylissä ja heränneensä kun lapsi putosi lattialle.”

Vanhemman päätyminen mielenterveyssyistä laitoshoitoon on erityisen vahva merkki siitä, että hän ei kykene suoriutumaan vanhemmuudesta. Yhtä lailla asiakirjat raportoivat vanhempien aktiivisista teoista hoitoon hakeutumisen suhteen kun nämä ovat itse todenneet että kaikki ei ole kunnossa. ”Äiti hakeutuu mielenterveystoimistoon ainaisen masennuksen ja väsymyksen takia”.

”Äiti hakeutui hoitoon psykiatrian klinikalle. Hän ei pystynyt käymään työssä ja on saamassa myös hädän asunnostaan.”

Mielialan yhteys toimintakyvyn laskuun tuotiinkin selkeästi esille. Arjen velvollisuudet jäivät hoitamatta. Työstä ei masennuksen takia tahdo tulla

mitään tai äiti toteaa, että ei jaksaa huolehtia lapsista. Myös vanhemman itsensä huolehtimisen laiminlyönti tulee esiin:

”Mielialassa ja toimintakyvyssä oli selvää heikkenemistä eikä hän (äiti) pystynyt omatoimisesti huolehtimaan vaatuksestaan ja hygieniastaan.”

Itsetuhoisuus nousee yleisenä teema liittyen vanhempien psyykkisiin ongelmiin. Vanhemman itsemurhayritykset tai itsetuhoiset ajatukset ja puheet nostetaan voimakkaina merkkeinä vakavista masennusoireista. Kuvaukset itsemurhayrityksistä saattavat olla hyvinkin yksityiskohtaisia. Esimerkiksi äidin kerrotaan yrittäneen itsemurhaa voimakkaiden lääkkeiden ja kaljan kanssa. Itsetuhoisen käyttäytyminen ei välttämättä kuitenkaan aina ole niin ilmiselvää vaan se tulla esiin myös piilevästi:

”Äiti oli joutunut (pvm) ensiapuun otettuaan pienehkön määrän psyykenlääkkeitä. Äidin mukaan kyseessä ei ollut itsemurhayritys vaan hetken mielijohde.”

Masennuksen lisäksi toinen yksittäinen ja monessa asiakirjassa esiin nostettu vanhemman psyykkisestä epätasapainosta kertova piirre oli vanhemman psykoottisuus, jota kuvataan muun muassa vanhemman harhaisilla suuruuskuvitelmillä tai toisaalta vanhemman perusteettomalla sairauden pelolla, lisääntyneenä epäluuloisuutena, sekavuustiloina tai psykoottisina raivokohtauksina: ”Äiti heiluu veitsen kanssa”, ”äiti uhkaa tappa sosiaalityöntekijän”.

”(Äidin) saaman psykoosikohtauksen jäljiltä olohuone ja parveke olivat täysin sekaisin. (Äiti) oli mm. heitellyt lattialle kaikenlaista tavaraa ja repinyt tavaroita alas hyllyiltä sekä heittänyt välioven parvekkeelta alas”.

Seikkaperäisesti on raportoitu myös skitsofreniaan liittyvistä vainoamisajatuksista, jotka johtavat muun muassa erilaisten lukkojen asentamiseen asuntoon, pelkoon asunnossa vierailevista luvattomista henkilöistä tai asuntoon piilotetuista mikrofoneista.

Yksityiskohtaiset kuvaukset harha-aistimuksista todistavat vanhemmuuden puutetta. Asiakirjoissa korostetaan erityisesti sitä, miten vihamielisyys ja paranoidisuus kohdistuvat lapsiin, kuten lapsen syyttäminen ruuan ja kodin saastuttamisesta, äidin miesystävän viettelystä tai perusteettomat pelot lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Muita asiakirjoissa esiin nousseita mielenterveysongelmiin viittaavia luonnehdintoja, joita asiakirjoissa ilmeni, ovat esimerkiksi unettomuus ja paniikki- ja syömishäiriöt, eristäytyminen ulkomaailmasta, pelkotilat, taantumisen

tai kyvyttömyys luottaa muihin. Toisaalta saatetaan myös todeta suurpiirteisemminkin psyykkisen oireilun olevan ”monimuotoinen” tai ”psyykkisen kunnan olevan erittäin heikko”.

Vanhemman päihteiden käyttö

Vanhemman päihdeongelmat, erityisesti äidin päihteiden käyttö, on niin omassani kuin muidenkin tutkimuksissa (Kajava 1997, 88-89; Saurama 2002, 183) osoittautunut pahimmaksi hyvää lapsuutta uhkaavaksi sosiaaliseksi ongelmaksi. Vanhempien päihteiden käyttö näyttäisi aineistoni perusteella olevan ongelma, joka näkyy ja kuuluu ulospäin ja herättää herkästi yhteisöreaktioita. Erinäisissä julkisissa paikoissa häiriömäisesti ja äänekkäästi käyttäytyvä humalainen äiti tai isä nousi monessa asiakirjassa esiin. Päihtyneet vanhemmat metelöivät, riitelevät, konttaavat, oksentavat tai löytyvät sammuneina rappukäytävissä, pihalla ja kauppakeskuksissa. Lausunnoissa kuvataan, miten ”äiti tullut lastenvaunujen kanssa ruusupuskien läpi” tai liikkeellä on havaittu ”humalainen seurue jossa vauva vaunuissa. Meno toraisaa ja horjuvaa”. Jaana Jaatinen (1995, 100) toteaaakin, että akuuttina päihtymystilana ilmenevä alkoholiongelma onkin varsin näkyvä ja konkreettinen, mutta kietoutuessaan ongelman kantajan elämänhistoriaan ja elämäntapaan, ihmissuhteisiin ja psyykeeseen, siitä tulee ”puolinäkyvää” ja vaikeammin tunnistettavaa.

Päihtymystilan aiheuttamat vaaratilanteet on kuvattu asiakirjoissa tarkoin. Vaunujen kanssa kompuroidaan päin seinää, lapsi meinaa pudota pyörän takaa, äiti kaatuu lumihankeen roskia viedessään, humalaisen äidin lapsi konttailee maassa syöden tupakantumppeja jne. Ongelmallinen päihteiden käyttö, joka tulee ulos kodin seinien sisäpuolelta herättää siis ympäristön ärtymyksen. Häiriö ei aina välttämättä ole näkyvää, vaan asunnosta kantautuva meteli, huuto ja lapsen itku, yhdistetään yhtä lailla alkoholin käyttöön:

”(Lapsen) ollessa puolivuotias tulivat ensimmäiset lastensuojeluilmoitukset vanhempien juopottelusta ja lapsen jatkuvasti kuuluvasta itkusta. Äiti oli ilmoitusten mukaan tavallisesti ”tukkihumalassa” ja isä hieman selvempi. Syyt ilmoituksiin ovat olleet samat vuodesta toiseen; vanhempien juopottelu ja perheriidat, äidin sammumiset pihalle tai äidin tolkuton humalaila julkisella paikalla, perheessä majailevat henkilöt ja asunnossa vietettävä juopotteleva elämäntapa, poliisi on käynyt perheessä rauhoittelemassa tilanteita.”

Raskaus ja päihteet näyttäisi olevan yhdistelmä, joka erityisen herkästi herättää yhteisön reagoimaan. Siinä vaiheessa kun raskaus alkaa näkyä, siitä näyttää tulevan julkisesti jaettu huolen aihe. Klaus Mäkelän (2010) mukaan

nykypäivänä raskaana oleva nainen nähdään ensisijaisesti sikiön kantajana, ei itsenäisenä yksilönä, ja näin ollen myös hänen itsemääräämisoikeuttaan katsotaan voitavan rajoittaa myös tarvittaessa pakkotoimenpitein. Mäkelä arvelee, että pohjimmiltaan hyvää tarkoittavalla ajatuksella ehkäistä sikiövaurioita on riski saavuttaa moraalipaniikin mittasuhteet jolloin tarkoitus voikin toimia itseään vastaan.²¹

Raskaana olevien naisten on aineistossani ilmoitettu ”kaljoittelevan” ja lisäksi vielä ”laiminlyönyt muutenkin itsensä hoitamisen.”

Marraskuussa (vuosi) tuli sosiaaliasemalle ilmoitus, että ”viimeisillään oleva (Äiti) joi joka päivä, oli juonut koko raskauden ajan”.

Vakavasta päihdeongelmasta kärsivät äidit myös synnyttävät lapsensa vahvassa humalatilassa tai huumeiden vaikutuksen alaisena ja vauvoilta mitatut ainepitoisuudet ilmoitetaan raporteissa niin ikään merkkinä siitä, että tilanne on hälyttävä.

Vanhempien päihdeongelmat voivat tulla esiin myös siten että lapsi reagoi. Lapset pakoilevat ikävää perhetilannetta ystäviensä luokse tai toivovat pääsevänsä avoimuuden sijoitukseen pois vanhempiensa päihdeympyröistä. Lapsi itse uskoutuu jollekin perheen ulkopuoliselle perheessä harjoitettavasta alkoholikäytöstä. Lapset purkavat pahaa oloaan opettajalle, koulukuraattorille, naapurille, sosiaalityöntekijälle tai tukiperheelle. He kertovat, miten pelkäävät, häpeävät, valvovat ja vahtivat vanhempiaan tai kärsivät muulla tavoin humalaisten vanhempiensa käytöksestä aiheutuvia seurauksia:

”(Lapsi) itkenyt eilen koulussa ja kertonut äidin juomisesta ja siitä, että hän lyö humalassa lapsia.”

Vihjeitä mahdollisista päihdeongelmista luetaan myös vanhempien ulkoisesta olemuksesta tai käyttäytymisen muutoksesta. Sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet havaintoja laajentuneista tai kokoa vaihtavista pupilleista, verestävistä silmistä tai lasittuneesta katseesta. Epäilyjä päihdeongelmista herättävät myös takelteleva ja hidas tai sekava puhe, myöhästelyt tapaamisista, sovittujen asioiden unohtelu sekä tokkuraisuus ja reagointihitaus. Päiväkodista ilmoitetaan, että äiti on hakenut lapsen ”iloisella tuulella alkoholilta tuoksuen” tai kodinhoitaja kertoo isän olleen ”tutisevan oloinen”. Alkoholin käyttö

²¹ Myös Anna Leppo (2012) tutki raskaana olevien naisten päihteidenkäyttöön kohdistuvan suhtautumistavan muutosta 1970-luvulta 1990-luvulle, ja hän toteaa asenteiden päihteitä käyttävää naista kohtaan tiukentuneen samalla kun sikiön terveys on noussut yhä tärkeämmäksi arvoksi.

paljastuu myös, jos äiti on ”krapulaisen näköinen” tai ”vanha viina haisee selkeästi”. Jollain tapaa voidaan myös todeta, miten ”äidin olemuksesta huokuu pitkähkön ryyppyputken rasitukset”. Kyseessä on siis jokin kulttuurisesti jaettu tieto siitä, miltä päihdeongelman kanssa kamppaileva ihminen ulkoisesti näyttää. Kristiina Kuussaaren huumeidenhoitojärjestelmää koskeva tutkimus osoitti, että hoitohenkilökunta tarkkailee nimenomaan potilaiden ulkonäköä, olemusta ja käytöstä etsien merkkejä huumeiden käytöstä (Kuussaari 2006, 135-137).

Vanhempien ”erikoisena”, ”omituisena”, ”hallitsemattomana” tai ”selittämättömänä” pidetty käytös johtaa herkästi epäilyihin huumeiden käytöstä. Myös ”totaalinen väsymys” voi olla merkki siitä, että taustalta löytyy päihde- tai huumeongelmia.

”Heinäkuussa äiti asioi toimeentulotuessa mustat lasit silmillään. Työntekijälle tuli vaikutelma, että äiti oli jonkun muun kuin alkoholin vaikutuksen alainen.”

Kotoa löytyvä päihdevälineistö myös epäilemättä paljastaa kotikäyntejä tekeväälle sosiaalityöntekijälle tai kodinhoitajalle vanhempien suhteen päihteisiin. Piiput, ruiskut, neulat, klikkikupit tai heroiinin pellitysalustat eivät juuri selittelyä kaipaa. Toisinaan maininnan arvoisena nähdään vähäisemmätkin havainnot. Pöydälle jätetty avonainen olutpullo tai pullojen ”kilkuttelu” ja olutpullon avaamisesta syntynyt ääni on taltioitunut muutaman huostaanotto-tapauksen kohdalla sosiaalityöntekijöiden laatimiin lausuntoihin.

Päihteiden käyttöön tiiviisti linkittyvä riippuvuus ilmenee aineistossa muun muassa pitkien ”ryyppyputkien” korostamisena, päihdeongelman kiihkeänä kieltämisenä sekä päihteiden saannin pakottavana ensisijaisuutena, joihin liittyvä äärimmäinen itsekeskeisyys ja vastuuttomuus kuvataan yksityiskohdittain käytännön esimerkein. Juomisen kerrotaan olevan päivittäistä. Juominen voi olla myös ”ajoittaista”, mutta alkaessaan kestääkin sitten muutaman vuorokauden peräkkäin tai yhtäjaksoiset juomaputket saattavat venyä viikoiksi. Juomisen määrä ja juomaputken kesto jo sinänsä viestivät hallitsemattomasta suhteesta alkoholiin. Toisaalta kerrotaan vuosia jatkuneesta alkoholin väärinkäytöstä; antabuksen avulla pysytään raittiina kuukauden verran ja sitten juominen taas alkaa.

”Äiti kertoi, että tätä ennen hänellä on ollut viimeksi alkoholiongelmia n. 10 vuotta sitten. Toisaalta sukulaisten kertoman mukaan (Äidillä) on ollut alkoholiongelma jo vuosia.”

Päihderiippuvaiselle alkoholin hankinta menee kaiken muun edelle. Kesken asioiden hoidon vanhemmat saattavat esimerkiksi ”eksyä” pubiin tai ”päätyä” seurueisiin, joissa juodaan. Lapsi otetaan toisinaan kapakkaan mukaan, jos ei muuta ratkaisua keksitä tai sitten lapsi jätetään yksin tai tuntemattomien ihmisten huomaan pubin ulkopuolelle.

”Äiti oli luvannut tulla muutaman tunnin päästä mukanaan ruokaa lapsille. Koti oli ollut epäsiisti ja juomisen jäljiltä. Lapset väsyneitä ja likaisia. Äitiä ei kuulu koko päivänä kotiin ja kodinhoitajan työpäivän päättyessä klo 16.00 sosiaalityöntekijät kutsutaan kotikäynnille. Äiti tulee paikalle vahvasti päihtyneenä mukanaan seurue, josta ainakin osa on päihtyneenä.”

Alkoholiin hupenevat myös vaivihkaa rahat, jotka on myönnetty aivan muuhun, kuten vuokraan ja ruokaan: ”ryyppyputki meneillään ja rahat perheessä loppu”. Riippuvuutta ilmentää myös vanhempien haluttomuus hoidattaa päihdeongelmaa tai ottaa sitä ylipäätään edes puheeksi, sillä tähän ei nähdä mitään tarvetta: ”Äiti näki että hänellä on oikeus pitää hauskaa ja käydä pubissa” tai ”äidin mukaan tilanne on hyvä eikä alkoholista keskustelu onnistu”. Esille nousevat vanhempien ja sosiaaliviranomaisten ristiriitaiset käsitykset tilanteen vakavuudesta ja niinpä ongelman kieltäminen tekee tyhjäksi kaikki auttamistoimenpiteet.:

”Ensimmäistä kertaa myöntävät, että perheessä on alkoholiongelma, mutta uskovat (Äidin) tahdonvoimalla selviävän siitä. Lapsia katsovat aina hoitaneensa hyvin. Minulle tulee tunne, että heille sanojen ja tekojen maailma on hyvin kaukana toisistaan, voisi jopa sanoa niin, että ovat vastakkaisia toisilleen.”

Päihteet tuodaan esiin myös yhtenä itselääkinnän muotona. Osassa tapauksista ilmeni, että vanhempi käyttää alkoholia tietoisesti oman ahdistuksensa helpottamiseen ja omien vaikeuksiensa unohtamiseen. Pulloon tulee tartuttua tilanteissa, joissa tuntuu, että ei vain jaksaa lapsen kanssa tai kun perheriidat käyvät ylivoimaisiksi. Äiti saattaa kertoa olon olevan ”helpottunut ja ihmismäinen” kahden päivän kapakkakerroksen jälkeen tai ”lipittävänsä kaljaa” rauhoittaakseen hermojaan.

”Ilmeni, että he eivät pystyneet olemaan juomatta. (Äidin) oli vaikea olla ilman rauhoittavia lääkkeitä ja kun tuska ei helpottanut, hän turvautui alkoholiin.”

Selkeästi suurin osa asiakirjoissa esiin tuoduista vanhempien päihdeongelmista liittyvät alkoholin väärinkäyttöön. Huumeriippuvuus sinällään pitää sisällään täysin samantyyppisiä muotoja: ongelman kieltämistä sekä aineiden asemaa kaikkea muuta elämää hallitsevana voimana:

”Isä oli tokkurainen ja horjuva. Isä keräsi olohuoneen pöydältä aineiden käyttövälineensä olohuoneen kaappiin mm. pussin valkoista jauhetta. (Äiti) makasi sängyssä makuuhuoneessa eikä herännyt yrityksistä huolimatta. Isä kiisti oman käyttönsä lähituntien aikana ja kertoi, ettei (Äiti) ollut koskaan käyttänyt aineita.”

Vanhempien huumeiden käytön kuvauksia värittävä sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa kuitenkin alkoholinkäyttöä synkemmät sävyt. Huumeiden käyttö nähdään loputtomana ja yhä syvenevänä kierteenä, jossa siirtyminen lääkkeitä ja/tai kannabiksen poltosta suonensisäisesti käytettäviin aineisiin kuten amfetamiiniin, heroiiniin tai subutexiin indikoi suuntaa, jolta ei ole paluuta. Lausunnot kuvaavat vanhemman olevan ”pahassa huumeekoukussa”, ”retkahtanut” tai ”heikoilla”. Huumeiden käytön yhteydessä asiakirjat raportoivat myös huumeisiin liittyvästä mahdollisesta liiketoiminnasta. Mainitaan asunnoista, jotka toimivat huumausaineiden osto-, välitys- ja käyttöpaikkana. Asunnossa käy huumeidenkäyttäjiä jatkuvasti ja lapsi elää kaiken keskellä käyttäjien ”armoilla”.

”Asunnossa oli ollut äiti ja lapsen isä sekä kolme muuta henkilöä. Poliisin mennessä asuntoon sisälle, asunnon WC:ssä oli ollut kaksi henkilöä piikittämässä. Lapsen isä oli ollut erittäin sekavassa tilassa.”

Perheristiriidat

Perheristiriidoista selkeimmin huostaanottolausunnoista esille nousee fyysinen väkivalta ja sen erilaiset ilmenemismuodot. Näytön osoittaminen perheväkivallasta on haasteellista. Esimerkiksi juuri lastensuojelun asiakirjoissa perheväkivallasta puhutaan epäselvästi siten, että tekijöitä ja uhreja ei esitellä. Myös ymmärrys väkivallan seurauksista uhreille on huostaanoton päätöksenteon taustalla heikkoa. (Hiitola & Heinonen 2009, 53.) Ehkäpä juuri siitä syystä, että perheväkivallasta ei välttämättä ole helposti saavutettavissa selkeää näyttöä, silloin kun näyttöä ilmenee, se tuodaan asiakirjoissa esiin äärimmäisen yksityiskohtaisina ja toisinaan hyvin raakoinakin kuvauksina, joissa niin väkivallan tavat, seuraukset kuin pahoinpitelyssä käytetyt välineet eritellään.²² Pahoinpitelyn muodot ovat yleensä tavalla tai toisella lyömistä, potkimista tai kuristamista ja välineenä toimii asiakirjojen mukaan melkein mikä vain: juomalasit ja pullot, veitset ja puukot, ruuvimeisseli, keittiörahi, paistinpannu ja purkit. Pahoinpitelyt päättyvät toisinaan aina tajunnan mene-

²² Väkivallan eri muotojen erittelyä on perusteltu myös sillä, että ilman tietoa väkivallan luonteesta uhria ei voida kunnolla auttaa. Tästä syystä nähdään tarpeellisenä kartoittaa väkivallan olemusta niinkin tarkoin. (Säävälä ym. 2006, 17.)

tykseen, ambulanssin hälytykseen tai sairauslomaan, myös tapon yrityksistä raportoidaan.

Perheväkivallasta raportointiin saatetaan tietoisesti tai tiedostamatta liittää korostettua dramatiikkaa, joka on kenties eräs keino muistuttaa huostaanoton välttämättömyydestä: ”lapsi yltä päältä äidin kuivuneessa veressä”. Toisaalta väkivallasta raportointiin voidaan liittää psykologisempia tulkintoja: ”koska, vanhemmat eivät kykene käsittelemään keskenään riitatilanteita, turvautuu isä helposti väkivaltaan”. Osassa lausuntoja pahoinpitelytilanteet kuitataan suurpiirteisemmin: ”ollut riitatilanteita, joissa äiti on saanut selkään”.

Pitkään uskottiin vanhempien pystyvän suojelemaan lapsiaan perheväkivallalta ja että kyse olisi näin ollen vain aikuisten ongelmasta. Tutkimuksin on kuitenkin osoitettu perheväkivallan ja sen seurausten vaikuttavan voimakkaasti myös lapsiin riippumatta siitä, ovatko lapset konkreettisesti pahoinpitelyn kohteena vai eivät. Mikko Oranen (2004, 132.) Lapsi on aineistossani perheväkivaltatilanteissa osallisena joko pahoinpitelyn kohteena tai passiivisena sivustakatsojana:

”(Isä) on pahoinpidellyt (Äitiä) usein. Väkivalta on kohdistunut todistettavasti myös ainakin pariskunnan vanhempaan lapseen. (Äidin) kertoman mukaisesti isä on tukistanut (Lasta) niin että hiuksia on tarttunut kouraan, heittänyt päin seinää ja potkinut. (Äiti) kertoi myös, että öisin (Isä) on estänyt häntä menemästä (Lapsen) luokse, jos tämä on itkenyt.”

”Tilanne perheessä oli ajoittain rauhallinen, mutta toisinaan (Äidin) ja (Isän) välit kiristyivät ja tilanne päättyi miehen riehumiseen ja (Äidin) pahoinpitelyyn. Mies pahoinpiteli (Äitiä) toistuvasti ja lapset olivat usein läsnä nähden kaiken.”

Lapsen kokemukset perheväkivallan silminnäkijänä yhdistyvät asiakirjoissa pelon ja turvattomuuden tunteisiin. Lapset kertovat kotona tapahtuvista riitatilanteista ja niihin liittyvistä peloistaan päiväkodissa, koulussa ja sosiaalityöntekijälle. Lapsi tuo esimerkiksi esille, miten ei uskalla mennä kotiin, sillä pelkää kotona jatkuvasti läsnä olevaa väkivallan uhkaa. Kodissa vallitsevaa pelon ilmapiiriä kuvataan esimerkiksi seuraavasti:

Isän väkivaltaisen käyttäytymisen uhka vilahtelee (Lapsen) puheissa ja hän ottaa sen aina huomioon joka tilanteessa ts. miten isä tulee suhtautumaan asiaan.”

Lasten kokema pelko voi siis olla se nimenomainen tekijä, johon yhteisö reagoi. Yhdessä tapauksessa lasten havaittiin ”tärisseen pelosta” vanhempien riidellessä kovaäänisesti julkisella paikalla.

Väkivallan uhka ja väkivallalla uhkailu ovat henkisen väkivallan muotoja, joista asiakirjat raportoivat myös, joskin fyysistä pahoinpitelyä huomattavasti niukemmin. Henkisestä väkivallan käytöstä näytön osoittaminen on fyysistä väkivaltaa paljon vaikeampaa. Jonkin verran asiakirjat kuitenkin kertovat tappouhkauksista, puolison julkisesta häpäisemisestä ja nöyryyttämisestä, vainoamisesta ja häirinnästä: ”Isä kiipeää parvekkeen kautta asuntoon ja uhkaa tappamisella” tai perheen muiden jäsenten tilankäytön ja vapauden rajoittamisella: ”isä haluaa olla rauhassa TV:n ääressä, joten äiti kököttää lasten kanssa keittiössä.”. Henkinen väkivalta yhdistetään asiakirjoissa usein mustasukkaisuuteen tai vanhempien ”epäterveeseen” keskinäiseen riippuvuuteen.

Lapsiin kohdistuvan väkivallan ja lapsen kasvatustieteessä tarkoitettujen kurittamisen välisen eron tulkinnat tuntuvat lastensuojeluperheissä olevan häilyviä. Tarja Pösö (1995, 33) onkin todennut, että sama tilanne, esimerkiksi tukistaminen, voidaan lapsen taholta tulkita pahoinpitelynä, kun vanhempi näkee sen vain kurittoman lapsen ojentamisena. Kumman tulkinta tällöin on ”oikea”?

Kuritusväkivaltaan saatetaan turvautua, jos lasta ei muuten saada tottelemaan. Asiakirjat kertovat muun muassa ”luunapeista”, remminjäljistä, lyönneistä ja aresteista pimeässä komerossa. Äiti saattaa kertoa itse antaneensa lapselle ”selkään”, koska tämä ollut niin ”itseks”. Monissa perheissä ruumiillinen kuritus nähdään kuitenkin tietyin ehdoin hyväksyttävänä kasvatustieteen menetelmänä:

(Äiti) kertoo kurittavansa (Lasta) lyömällä tätä remmillä jaloille. Arvelee remmin olevan parempi kuin kädellä lyöminen.”

Ylipäätään väkivallan selittely, oikeuttaminen ja syyllisten osoittaminen itsen ulkopuolelta tuodaan lausunnoissa väkivaltatilanteiden kuvaamisen yhteydessä esiin. Vetoaminen tunnekuohussa tapahtuneeseen itsekontrollin menettämiseen on yksi tapa tehdä omasta väkivaltaisesta käyttäytymisestä oikeutetumpaa ja ymmärrettävämpää:

”(Isä) kertoi lyöneensä, koska oli väsynyt tilanteeseen; vaimo oli sairas ja hän hoiti kaiken. (Isän) mukaan oma viha vain menee joskus ns. yli.”

Saatetaan myös kertoa, että äidin nalkuttaminen ja ärsyttäminen johtaa siihen, että isälle ei jää muuta vaihtoehtoa. Lapsen kohdistuva väkivalta voidaan tarjoilla myös ikään kuin opittuna, sukupolvelta toiselle siirtyvänä mallina vanhemmuudesta. Tarja Pösö (1995, 37) kutsuu väkivaltaisen käyttäy-

tymisen selittämistä esimerkiksi pahoinpitelijän sosiaalis-taloudellisella tilanteella tai pahoinpitelijän omilla syrjintä- ja väkivaltakokemuksilla pahoinpitelyn ilmenemisen *ymmärtäväksi tulkintamalliksi*

”(Pvm) tuli lastensuojeluilmoitus, jonka mukaan isä pahoinpitelee (Lasta) keskimäärin kerran kuukaudessa. Pojalla on ilmoittajan mukaan nytkin silmä mustana. Isä on kertonut itsekin saaneensa selkään lapsena.”

Perheväkivaltaan tiiviisti liittyvät häpeän tunteet saavat aikaan sen, että ilmi selviäkin pahoinpitelytilanteita peitellään, vähätellään, salailaan ja kaunistellaan. Äiti kertoo kaatuneensa sienimetsässä tai kompastuneensa mattoon ja tästä syystä on silmäkulma auki tai mustelmia. Lausunnoissa sosiaalityöntekijät usein kuitenkin esittävät asiasta omat tulkintansa todetessaan, että uhrin vammat eivät välttämättä sovi esitettyihin kertomuksiin ja epäilyt vammojen muusta mahdollisesta alkuperästä heräävät:

”Lääkärien lausunnon mukaan olkavarren murtuma vaatii suhteellisen voimakkaan ulkoisen tekijän. Tavallisen lastenhoidon ja käsittelyn yhteydessä tällainen vamma ei synny.”

Silmämääräisiä epäilyksen merkkejä ovat asiakirjojen mukaan muun muassa kasvojen mustelmat yms. arvet ja verijäljet, käsi kipsissä, ristiriitaiset ja muuttuvat kertomukset vammojen synnystä tai lapsen pitkäaikainen poissaolo päiväkodista. Perheväkivallan uhrit saattavat esimerkiksi muuttaa kertomustaan tai perua pahoinpitelystä tehdyn rikosilmoituksen. Selityksiä löytyy myös sille, miten lasta suojellaan väkivallan näkemiseltä. Äiti kertoo isän lyövän häntä vasta kun lapsi on jo mennyt nukkumaan.

”(Äiti) ei usko lapsen tienneen tilanteesta, koska oli kääntynyt selin eteisessä äitinsä tultua lasta hakemaan ja näin ollen (Lapsi) ei ollut nähnyt hänestä valuvaa verta.”

Perheristiriidoissa ei välttämättä ole kyse yksinomaan henkisestä tai fyysisestä väkivallasta vaan myös kovaääninen välienselvittely, erityisesti perheen ulkopuolisia häiritessään, päätyy merkinnöiksi asiakirjoihin. Toistuva meteli, häirintä ja rappukäytävällä ja pihoilla ”räyhääminen” on johtanut varoituksiin, häätöihin ja poliisin vierailuihin perheessä. Vanhempien riitelyn vaikutusta lapsiin painotetaan useassa asiakirjassa:

”Naapurit ovat syksyllä valittaneet kotipalvelulle yöllisestä metelistä ja huudoista asunnossa; mies huutaa, nainen huutaa ja lapsi itkee hätäntyneesti.”

Edellä olen käsitellyt yksinomaan vanhempien keskinäisiä ristiriitoja, joihin lapsi ajautuu välikappaleeksi, sivusta seuraajaksi tai sijaiskärsijäksi. Konflikti voi yhtä lailla puhjeta myös lapsen ja vanhemman välille. Tällöin nähdään

usein, että kyse on murrosikäisen lapsen itsenäistymiseen liittyvästä oman tilan ja itsemääräämisen tarpeesta tai yhteisymmärryksen löytymisen puutteesta:

”(Lapsi) ja äiti olivat käynnillä sosiaalitoimistossa kesällä (vuosi), jolloin he kertoivat, että tilanne kotona on melko vaikea. Riidat ovat rajuja, ja äiti kertoi, että (Lapsi) on ollut useita öitä poissa kotoa, eikä äiti ole tietänyt missä (Lapsi) on. (Lapsi) kertoi, että tilanne kotona on pahentunut. Riidat ovat erittäin rajuja, ja (Lapsi) koki äidin säännöt ja rangaistukset kohtuuttomiksi.”

Riitaa lapsen ja vanhemman välille tulee rahankäytöstä, kotiintuloajoista, koulunkäynnistä, kavereista ja asioiden hoitamatta jättämisestä. Tunnelmaa tällaisessa perhetilanteessa sosiaalityöntekijät ovat kuvanneet muun muassa seuraavilla tavoilla: ”tulehtunut”, ”lapsi ei tiedä omaa paikkaansa” tai ”kodin jännittänyt ilmapiiri puhkeaa tämän tästä avoimiksi konflikteiksi”.

Voimavarojen riittämättömyys

Henkiset voimavarat ja niiden riittävyys vanhemmuudessa nousee asiakirjoissa esiin monessa yhteydessä. Voimavarat on kaikessa abstraktiudessaan vaikeasti mitattavissa oleva osa vanhemmuutta. Miten paljon sitä normaalilla vanhemmalla pitäisi olla, milloin sitä on riittävästi ja milloin nimenomaan voimavarojen puutteesta on kyse, kun lapsiperheessä alkaa ilmetä ongelmia. Voimavarat ymmärretään monesti hiukan mystisenä ja selittämättömänä resurssina, jota joillakin vanhemmilla vain on kun se joiltakin puuttuu, ja tulkinnat niiden riittävydestä näin ollen ovat yhtä moninaiset:

”Käytiin läpi palauteverkostossa sairaalan esille tuomaa suurta huolta vanhempien voimavaroista ja kyvyistä huolehtia ja suojata (Lapsen) kasvua ja kehitystä. Vanhemmat kokivat itse jaksavansa eivätkä tunnista omista voimavaroistaan puutteita.”

Voimavarojen puute harvoin näkyy ulospäin sanattomina merkkeinä eikä se myöskään ole häiriötekijä, joka herkästi aiheuttaisi yhteisöreaktioita. Niinpä ensimmäiset merkit voimavarojen ehtymisestä ovat usein vanhempien omat kokemukset. Äiti saattaa esimerkiksi ottaa yhteyttä lastensuojeluun arvioituaan ja mietittyään omaa jaksamistaan lapsen kanssa.

Monessa huostaanottotapauksessa viitattiin vanhempien voimavarojen vähyteen tai ehtymiseen erityisesti vaikeassa murrosiässä olevan lapsen kanssa. Voimavarojen puutteesta kärsivät vanhemmat ovat ”keinottomia”, ”neuvottomia”, ”voimattomia”, ”jaksamattomia”, ”väsyneitä”, ”uupuneita” tai ”avuttomia” vaativan lapsen kanssa. Voimavarojen riittämättömyys ilmenee

erityisesti rajojen asettamisen ja valvonnan vaikeutena. Vaativa lapsi kiusaa, määrää ja ”menee oman päänsä mukaan”.

”(Lapsen) äiti on aktiivisesti hakenut apua ja tukea itselleen ja (Lapselle). Hän on todennut, että hän ei pysty vastaamaan voimakkaassa murrosiän uhmavaiheessa olevan (Lapsen) tarpeisiin ja on kykenemätön laittamaan rajoja (Lapselle) eikä pysty turvaamaan (Lapsen) olosuhteita.”

Aina syyt voimavarojen puutteeseen eivät ole siirrettävissä lapseen ja ole näin ollen ymmärrettävissä sillä, että murrosikäisen lapsen vanhempana oleminen on jo lähtökohtaisesti haastavaa. Kun kyse on pienemmistä lapsista, jotka saattavat myös olla vaativia ja haastavia rajoja koetellessaan, odotetaan näissä tilanteissa vanhemmilta ymmärrystä ja jaksamista aivan toisella tavalla. Tällöin ongelman lähtökohdat painottuvat enemmän vanhempien puutteelliseen vanhemmuuteen:

”Lastenkodista käsin on kuitenkin tuntunut, ettei äidin voimavarat riitä tyydyttämään molempien lastensa tarpeita. Äidin tulisi ymmärtää pienen lapsen kehitysvaiheet mustasukkaisuuksineen ja oman tahdon ilmaisuineen, samalla kuitenkin unohtamatta toista lastaan.”

Sosiaalityöntekijöiden lausunnot tuovat esiin voimavarojen yhteyden muun muassa tukiverkoston olemassaoloon. Jos vanhemmilla on ympärillään ihmisiä, joiden puoleen he voivat vaikeuksissaan kääntyä, heillä on tällöin voimavaroja enemmän käytettävissään. Voimavarat käyvät vähiin etenkin silloin kun ei ole muista ihmisistä koostuvaa verkostoa, joka tarpeen tullen toimisi vanhempien tukena ja apuna.

”Äidillä on ollut vähän sosiaalisia suhteita ns. ”normaalisti” eläviin ihmisiin. Äidiltä on puuttunut ja puuttuu sosiaalinen tukiverkosto joka tukisi äidin vanhemmuutta.”

Tukiverkostojen vähyys selittyy muun muassa sillä, että isovanhemmat ovat kuolleet tai asuvat toisessa kaupungissa. Äidin yksinäisyyden kokemukset välittyivät usean huostaanottotapauksen kohdalla. Äidin omat aikuissuhteet nostettiin tärkeäksi jaksamista ylläpitäväksi tekijäksi ja yksinhuoltajien kohdalla tämä erityisesti korostui. Yksin vastuun ottaminen ja yksin lasten kanssa kotona oleminen koetaan raskaaksi. Äidit kaipaavat juttukavereita ja vapaa-ajan aikuiskontakteja.

”Äiti on vaikuttanut hajamieliseltä ja muissa maailmoissa olevalta. Äiti on myöntänyt, että hän ei aina oikein jaksa keskustella lasten kanssa, eikä keskittyä siihen, mitä tytöt kertovat, koska ajatukset ovat ihan muualla. Äiti on kärsinyt ystävien ja tukiverkoston puuttumisesta ja kaivannut välillä vapautta vastuusta.”

Voimavara- ja jaksamisongelmat nousivat myös esiin sellaisissa yhteyksissä, joissa lapsiperhettä rasitti jo valmiiksi jokin muu murhe. Erilaiset vanhempien omaan terveyteen, ihmissuhteisiin tai muuhun elämäntilanteeseen liittyvät huolet, kolhut ja pettymykset nähtiin tekijöinä, jotka antoivat selityksen vanhempien kokemaan raskaaseen tilanteeseen. On ymmärrettävää, että vanhemmuuden voimavarat ovat koetuksella jos perhettä kuormittaa esimerkiksi sairaus tai työttömyys. Voimavarojen väheneminen voi johtua yllättävistäkin käänteistä kuten perheen arjessa tiiviisti mukana olleen omaisen menehtyminen tai muutto kauas tutuista sukulais- ja ystävyyspiireistä. Ilmeistä on myös, että monilapsinen perhe vaatii voimia enemmän kuin pienet perheet, varsinkin alle kouluikäiset lapset ovat työläitä kasvattaa. Lisävoimavaroja saatetaan niin ikään tarvita lapsiluvun kasvaessa tai kun koliikkinen vauva laittaa vanhemmat koville. Vanhempien parisuhde saattaa myös verottaa voimia. Muutamassa tapauksessa mainittiin äidin väsymys isän harjoittaman henkisen ja fyysisen väkivallan johdosta. Myös isän juomisen, rahan tuhlaailun ja kavereiden nähtiin vaikuttavan äitiin kuluttavasti. Äidin mieltä saattavat myös painaa muiden läheisten, kuten sukulaisten, vaikeudet. Isiä taas ovat kuormittaneet muun muassa työpaineet. Esimerkiksi vuorotyö mainittiin tekijänä, joka nielee kohtuuttomasti voimavaroja.

Kun voimavarojen puute nähdään seurauksena jostakin tällaisesta ulkopuolelta tulevasta tekijästä, ongelman myöntäminen, ja myös korjaaminen, on helpompaa. Ylipäättäänkin voimavarojen puute on jotakin, jonka kokeminen nähdään hyväksyttävänä ja jonka ilmenemiseen sosiaalityöntekijöiltä löytyy ymmärrystä. Jos vanhempien voimavarat kuluvat omien ongelmien selvitteilyyn, on täysin inhimillistä, että ne eivät enää riitä tarkastelemaan asioita lapsen tarpeista käsin:

”Sosiaalityöntekijän näkemys äidistä on, että hän on aidosti kiinnostunut lapsestaan, hänen hyvinvoinnistaan ja kehityksensä tukemisesta, mutta omien ratkaisemattomien ongelmiansa vuoksi hänen voimavaransa eivät arjen tilanteissa tällä hetkellä riitä turvaamaan lapsen tarpeiden tyydyttämistä.”

Niinpä voimavarojen puute on jotakin sellaista, joka ei herätä voimakasta häpeää ja vanhempien kynnys avun hakemiseen on varsin matala. Asiakirjat tuovat selkeästi esiin sen, että vanhemmat ovat itse avoimia ja aktiivisia tunnistamaan voimavarojen puutteeksi näkemiään ongelmia kasvatuksessa. Voimavarojen puute ei ole myöskään niin henkilökohtaista kuin moni muu vanhemmuuteen liittyvistä ongelmista ja siksi ehkä myös vähemmän leimaavaa.

Elämänhallintaongelmat

Petri Paju ja Jukka Vehviläinen (2001) määrittelevät elämänhallinnan rahan, ajan ja tarpeen tyydytyksen keskinäisen säätelyn hallinnaksi. Elämänhallinnassa oleellista on tarvittavan itsekurin löytäminen ja usein elämänhallinnan ongelmat tulevatkin esille silloin, kun sen ylläpitämisen vaatima pitkäjänteisyys pettää. Konkreettisemmin ilmaistuna elämänhallinta on Pajun ja Vehviläisen mukaan arkisten perusvalmiuksien (esim. ruuanlaitto) taitamista, kykyä ilmaista omia tarpeitaan, budjetoinnin ja tarpeentyydytyksen lykkäämisen kykyä sekä motivaatio- suunnittelu- ja sitoutumiskykyä. (Paju & Vehviläinen 2001, 69-70.)

Toimiva ja lapsen kasvua ja kehitystä tukeva arki perustuu lastensuojelun asiakirjojen mukaan säännöllisyyteen ja toistuviin rytmeihin. Ruokailun, unen ja ulkoilun norminvastaiset käytännöt tulevat huomatuiksi ja ylös kirjatuiksi. Vuorokausirytmien vakiintumattomuus tai vinoutuneisuus on epänormaalia. Perhe, jossa toimitaan toisin, tulee palauttaa yhteiskunnan sovittuihin sääntöihin nukkumiseen ja valveilla oloon käytettävistä ajankohdista.

”Perheessä mentiin nukkumaan miten sattuu, usein vasta aamuyöllä. Perheeltä puuttui täysin päiväjärjestys ja säännöllisyys.”

Päivän mittaan lapselle tulee järjestyä aikaa myös ”rauhalliseen leikkiin”. Säännölliseen arkirytmiin kuuluvat niin ikään lapsen säännöllinen ”ulkoilu” sekä säännölliset päiväunet, joiden laiminlyöntiin kiinnitetään huomiota. Säännöllisten ruoka-aikojen olemassaolo ja ruoka-ajoista kiinni pitäminen nähdään yhtä tärkeänä kuin nukkumisrytmit. Aterioiden tulee lisäksi sisällöllisesti noudattaa myös muita ajanmukaisia suosituksia, joiden mukaan esimerkiksi yksi lämmin ateria päivässä ei riitä lapselle.

”Ruoka-aikoja perheessä ei ollut ja ruokaa laitettiin silloin kun jotakuta huvitti tehdä ruokaa. Jos ruokaa oli se oli yksipuolista esim. pelkkiä keitettyjä kananmunia, makkarasoppaa, jossa oli vain perunaa ja makkaraa. Perheen lapset joivat kovasti kahvia ja olivat nirsoja normaalin ruoan suhteen.”

Perheen ja kodin nähdään olevan lapselle sellaisia tukirakenteita, jotka edustavat pysyvyyttä ja vakautta. Perhettä pidetään arkisuutensa ja tuttuutensa vuoksi usein luonnollisena ilmiönä, eikä perhe-käsitteen historiallista moninaisuutta juuri problematisoida (Forsberg 2003, 8-10). Hannele Forsberg (1995, 70-71) myös tunnisti, että sosiaalityöntekijät vertaavat ongelmaperheitä helposti ihanteelliseen perhemalliin, jossa toteutuu muun muassa miehen ja naisen muodostama ja toinen toisiaan täydentävä tiimityöskentely.

Forsbergin mukaan ihanneperhemalli on kuitenkin perin abstrakti ja epärealistinen, ja niinpä sitä vasten monet sosiaalityön asiakkaiden kompleksiset perhekuviot näyttävät herkästi poikkeavina.

Asiakirjojen mukaan perherakenteen ja perheen rajojen tulee olla selkeät; lapsen tulee tietää mihin perheeseen hän kuuluu ja keitä muita perheeseen kuuluu. Jos lapsi jatkuvasti asuu vaihtelevissa perhekokoonpanoissa, useissa eri paikoissa ja kasvatuksen päävastuunkantajan vaihdellessa isältä äidille ja päinvastoin, nähdään sen aiheuttavan lapsessa turvattomuuden tunteita. Esimerkiksi ”risteily” kahden eri kodin välillä tulee saada päätökseen. Alituinen muuttamien johtaa siihen, että lapselle ei muodostu käsitystä varsinaisesta kodista.

”Kummallekin lapselle perheen käsite tuntui epäselvältä ja vaikutti siltä, että he kaipaisivat enemmän mahdollisuutta olla turvallisesti lapsia.”

Pysyvän, turvallisen, virikkeellisen ja viihtyisän kodin järjestäminen lapsille nähdään yhtenä vanhempien tehtävänä. Kotikäynneillään sosiaalityöntekijät arvioivat kotiympäristön sopivuutta lapselle ja tuovat näin esille niitä odotuksia, joita lapsen kasvua ja kehitystä tukevalta kodilta edellytetään. Kotiin liittyvät kuvaukset, erityisesti havaitut puutteet lapselle hyvästä kodista, on asiakirja-aineistossa rikkaasti ja vivahteikkaasti esitetty. Ilmeisesti kodin oletetaan kertovan asukeistaan ja näiden elämäntavoista enemmän kuin mitä lastensuojeluasiakkaat itse itsestään kertovat.

Havainnot kodista liittyvät ensisijaisesti sen turvallisuuteen. Jos koti on täynnä tupakansavua, kissanpissalätäköitä tai lapsen ulottuvilla olevia lääkkeitä tai muita päihkeitä, voidaan lapselle sopimatonta kotia perustella terveydellisin syin. Kodin herättämä muu vastenmielisyys välittyy sosiaalityöntekijöiden lausunnoista selkeästi. Mainintoja ”likaisesta” ja ”hoitamattomasta” kodista löytyy aineistosta jossain määrin. Esimerkiksi toimimaton jätehuolto toistuu monissa kotikäyntikertomuksissa. Huomataan, että ”parveke on kuin kaatopaikka”, ”asunnosta tulee porraskäytävään hajuhaittoja” tai ”Asunto oli kuin eläinten karsina, ei ihmisasumus”.

”Koti oli siivoton ja haju kauhea: lattialla oli koiran ulosteita, sanomalehtiä, kasoitain vaatteita. Parvekkeella oli ulosteita ja suuri kasa haisevia roskapusseja. Lapsella ei ollut eläinten ulosteista vapaata liikkumatilaa.”

Kotia arvioidaan myös sen perustella, millainen järjestys siellä vallitsee. ”Sotkuinen”, ”sekainen” ”siivoton” tai ”epäsiisti” kuvaavat usein sitä, että koti on täynnä väärissä paikoissa olevaa tavaraa. Järjestyksen puute ilmenee

”tiskiröykkiöinä” tai vaatteita ja muuta tavaraa lojuu asunnossa ”pitkin poikin”.

”Koti oli sekainen ja likainen, pyykkiä ja tiskiä oli runsaasti pitkin asuntoa. Puhtaita vaatteita oli kasana makuuhuoneen nurkassa ja useita täysinäisiä roskapusseja keittiön kaapeissa.”

Kolmas tekijä, johon sosiaalityöntekijöillä näyttäisi olevan sanottavaa, on kodin viihtyvyys. Kodin ei sovi olla ”ankea”, ”pimeä”, ”tunkkainen” tai ”karu”. Raportointikynnyksen ylittää myös se, että kalustus on ”niukka” tai ”puutteellinen” ja virikkeellisten lelujen ja koriste-esineiden määrä on vähäinen. Kodin tekstiilien kuten mattojen, verhojen ja liinavaatteiden puute tai niiden vääränlainen käyttö herättää niin ikään sosiaalityöntekijöiden huomion. Normaalin lapsuuden yhteys nykyiseen elintasoon ilmenee myös asiakirjoista. Mukavuuksia vailla olevaa vanhaa puutaloa pidetään lapselle sopimattomana asuinpaikkana. Nykylainsäädännön mukaan jokaisella suomalaisella on oikeus kohtuulliseen asumiseen, mikä tarkoittaa, että asunto kokonsa puolesta vastaa ruokakunnan tarpeita, on varusteiltaan ja rakenteiltaan tarkoituksenmukainen, terveellinen ja toimiva sekä kuluiltaan kohtuullinen suhteessa käytettävissä oleviin tuloihin (Laki asunto-olojen kehittamisestä 1985/919).²³

Toisinaan pienetkin poikkeamat normikodista kirjautuvat muistiin:

”Koti oli siisti, joskin niukasti kalustettu. Äiti nukkui lattialla, koska hänellä ei ollut sänkyä. Lastenhuone oli iloisesti kalustettu.”

Koti on paikka, joka tulee ensisijaisesti ”rauhottaa” perheelle. Kotiin kuitenkin on silloin tällöin tapana kutsua myös vieraita. Siihen, miten paljon, miten usein, minkälaisia vieraita ja milloin vieraiden läsnäolo on epäsopevaa, asiakirjat ottavat kantaa. Teksteissä kuvataan muun muassa, miten ”asunnossa on koko ajan porukkaa” tai ”vieraita kävi paljon”. Vieraiden kulkeminen asunnossa yöaikaan ja viikonloppuisin närkästyttää naapureita ja erityisen ongelmallista on, jos vieraat ovat nuorisoa. Lisäksi vieraiden pidempiaikainen oleskelu ja majoittaminen kotiin nähdään lapsen kasvun kannalta häiritsevänä tekijänä. Tilanne on riistäytynyt hallinnasta, jos nähdään, että porukka alkaa ”majailla” tai ”pitää majaa” asunnossa.

²³ Puutteellisten asumisolojen on helppo nähdä yhdistyvän lastensuojelun tarpeen olemassaoloon. Tästä huolimatta ne eivät milloinkaan voi olla huostaanoton varsinainen peruste, vaan kunnilla on velvollisuus korjata puute asunto- ja sosiaalipoliittisin menetelmin. (Mikkola & Helminen 1994, 134.)

”(Isä) majoittaa mielellään kavereitaan asuntoon ja seurustelee näiden kanssa. Perheessä onkin ollut koko ajan ongelmana ulkopuolisten majoittaminen asuntoon. Kotikäynnillä on yleensä aina tavattu joku ulkopuolinen tai ovikello on soinnut käynnin aikana.”

Äidin vaihtuvat miessuhteet ovat niin ikään sellainen uhkatekijä, johon yhteisö reagoi. Hyvältä ei näytä, jos ”äidillä käy jatkuvasti miehiä” tai asunnossa vierailee ”tuntemattomia miehiä”. Äidin 15-vuotias poikaystävä enteilee äidin vastuuttomuutta tai se, että äiti seurustelee usean miehen kanssa yhtä aikaa, eikä ulkopuolisille selviä, missä ominaisuudessa ja millä asialla tulevat ja menevät miespuoliset vieraat kulloinkin ovat. Perhesuhteiden sekamelska tulee esiin muun muassa seuraavassa toteamuksessa:

”(Äidin miesystävä) majaili perheessä, samoin joku (Äidin) entinen poikaystävä, jonka kanssa (Äiti) myös kotonaan ryypiskeli. (Äidin miesystävä) ja (Äiti) suunnittelivat jo kolmatta lasta, mutta samaan aikaan (Äidin miesystävä) soitteli toiselle naiselle, jonka kanssa parhaillaan seurusteli.”

Vanhempien sosiaalisten suhteiden yhteys päihteiden käyttöön nousee esiin monen huostaanottotapauksen kohdalla. Asunnossa vierailevien porukoiden todetaan olevan ”juoppoporukkaa”. Myös äidin liikkuminen asunnottomien päihteitten väärinkäyttäjien parissa tai ”erilaisissa jengikokoonpanoissa” tulkitaan riskialttiiksi sosiaalisuudeksi. Toisinaan epäsosiaaliseen elämäntapaan ei löydy selkeää selitystä. Asiakirjoissa todetaan vain, että perheessä vietettävä elämä on ”epämääräistä” tai ”kotona vallitsee yleinen epäjärjestys ja hulina”. ”Kuljeskelu” on myös merkki puutteellisesta elämänhallinnasta. Lapsen kannalta toivottavaa olisi vanhempien asettuminen paikoilleen:

”Äiti ei epäsosiaalisen ja kuljeskelevan elämäntapansa vuoksi kykene huolehtimaan lapsestaan.”

Myös asunnottomuudesta on viitteitä asiakirjoissa. Pysyvän asunnon puuttessa asutaan ”siellä sun täällä” tai ”missä milloinkin”. Öitä vietellään tutujen luona ja yöpaikat vaihtuvat tiheään. Vakinaisen asunnon menetykseen on useassa tapauksessa päädytty maksamattomien vuokrien takia.

Vanhempien omintakeinen suhde rahaan ja rahankäyttöön nouseekin esille monessa lastensuojelutapauksessa. Tyypillistä on, että rahat, joiden tulisi hyvin riittää arjen ylläpitämiseen, menevät väärin kohteisiin. Perhe saattaa olla jatkuvasti rahaton, vaikka sen tulisi pärjätä tuloillaan. Lausunnot korostavat vanhempien kyvyttömyyttä ymmärtää rahankäyttöön liittyvää vastuuta:

”Yritetään selvittää vuokra-asioita, mutta äidin tuntui olevan hyvin vaikeaa ymmärtää omaa osuuttaan vuokrasta. Oli sitä mieltä, että voi jättää vuokrat maksamatta ja ostaa puhelimen, jotta voisi pitää yhteyttä ulkomaailmaan.”

Rahankäyttöä kuvataan muun muassa ”oudoksi”, ”holtittomaksi” ja ”hallitsemattomaksi”. Rahankäytöstä tuntuisi puuttuvan suunnitelmallisuus ja priorisointi. Rahansaantipäivää seuraavana päivänä rahaa ei välttämättä enää ole. Laskut jäävät maksamatta ja tuttaville ja jopa lapsille ollaan velkaa. Siitä huolimatta rahaa käytetään merkillisiin asioihin. Vuokraan myönnetty rahat menevät juomiseen, lapsille tarkoitetut rahat menevät vanhempien harrastuksiin, elatusapurahat menevät velkojille, ruokarahat menevät pelaamiseen jne:

”Perhe on ollut jatkuvilla taloudellisissa vaikeuksissa. Kohtuullisista tuloista huolimatta ei ole rahaa aina riittänyt ruokaan. Vanhemmat käyttävät rahaa veneisiin, autoihin ja koneisiin. Ruoka ja lapsen tarpeet jäävät yleensä toissijaisiksi.”

Säännöllinen toimeentulo on suomalaisessa yhteiskunnassa tiiviisti yhteydessä palkkatyöhön ja sitä kautta työelämää koskeviin sääntöihin ja sopimuksiin. Työn vieroksuminen tai erilaiset työelämässä pysymisen ongelmat ovat yleinen piirre aineistoni lastensuojeluperheissä. Osan vanhemmista todetaan olevan ”vaikeasti työllistettäviä” esimerkiksi kroonisen alkoholin väärinkäytön vuoksi tai siitä syystä, että itsenäinen työskentely vaikuttaa muutoin ylivoimaiselta. Työt tai työllistymiseen suuntaavat työvoimapolitiiset koulutukset keskeytyvät tai niihin hakeutuminen ylipäättään tuottaa hankaluuksia.

”Työhistoriaa kummallakaan vanhemmalla ei juuri ole. (Äiti) ei ole ollut juuri lainkaan työelämässä ja (Isän) työsuhteet ovat pääsääntöisesti olleet lyhytaikaisia. Kumpikaan ei ole viimeisen viiden vuoden aikana ollut lainkaan työelämässä. Vanhempia yritettiin työllistää syksyllä (vuosi). (Isä) ei puheidensa mukaan päässyt työhaastatteluun, koska pyörästä puhkesi rengas. (Äiti) ilmoitti työnantajalle, että hän ei oikeastaan halukaan töihin.”

Kyvyttömyys sitoutua työelämän sanelemiin ehtoihin johtaa irtisanomisiin ja karenssiin. Työ ja siitä saadut ansiot eivät välttämättä myöskään kiinnosta siksi, että ne menevät kuitenkin ulosottoon. Vanhempien vastahakoista suhtautumista työntekoon kuvataan muun muassa ”innostumisen”, ”motivaation” ja ”aktiivisuuden” puutteena.

5.2. Kun lapsen käytös herättää reaktiot

Kouluongelmat

Lapsen koulunkäynnin sujuminen saa aineistossani suuren painoarvon. Jos lapsi ei viihdy koulussa tai ei aktiivisesti osoita motivaatiota koulutyöhön, ollaan tekemisissä ongelman kanssa. Koulun sujumisella nähdään olevan kauaskantoisia seurauksia lapsen oman paikan löytymisen kannalta tulevaisuuden yhteiskunnassa. Suurin ja eniten aineistossa esiintyvä yksittäinen koulunkäynnin ongelma ovat luvattomat poissaolot. Jatkuvat myöhästymiset, epäselvät ja selittämättömät poissaolot tunneilta, pitkät yhtäjaksoiset poissaolot tai täydellinen kieltäytyminen menemästä kouluun tulkitaan merkkeinä niiden taustalla mahdollisesti vaikuttavista vakavammista ongelmista. ”Pinaaminen” tai ”lintsaaminen” yhdistettiin monen lapsen kohdalla kodin riittämättömään vastuunottoon ja huolehtimiseen lapsen koulunkäynnistä.

”Koti ei ole pystynyt tukemaan (Lapsen) koulunkäyntiä vaadittavalla tavalla, joten hän on osallistunut syksyn opetukseen vain epäsäännöllisesti.”

Toisaalta kouluviihtymättömyys ilmenee passiivisuutena oppitunneilla, läksyjen laiminlyöntinä ja asioiden unohteluna. Joskus lapsen todetaan olevan koulussa lähinnä vain ”säilössä”. Pahimmillaan kouluhaluttomuus rinnastettiin oppivelvollisuuden laiminlyöntiin ja huoli peruskoulun oppimäärästä suoriutumuksesta nousi joissakin lausunnoissa esiin. Syitä kouluhaluttomuuden taustalla eivät välttämättä tunnistanee oppilaat sen enempää kuin opettajatkaan.

(Lapsi) itse kertonut, ettei jaksaa käydä koulua eikä tule koulussa toimeen kenenkään opettajan kanssa. Hän ei osannut sanoa syytä miksi hän ei halua mennä kouluun.”

Jopa yllättävän pieni osa asiakirjojen esiin nostamista kouluongelmista kohdistui suoranaisesti heikkoon koulumenestykseen. Muutaman lapsen kohdalla mainittiin oppimisvaikeuksista, joiden todettiin olevan suorassa yhteydessä heikkoon suoritustasoon. Huomattiin esimerkiksi, että lapsi ei ymmärrä lukemaansa tai muulla tavoin kohtaa vaikeuksia uusien asioiden omaksumisessa. Muutamassa tapauksessa edessä oli lapsen jääminen luokalleen suoritattomien tai liian heikosti suoritettujen koulutehtävien vuoksi.

”Äidin arvion mukaan (Lapsella) on osa kokeista suorittamatta ja loput menneet huonosti. Äiti kertoi, että (Lapsi) vaikuttaa toivottomalta koulun suhteen.”

Monessa sosiaalityöntekijän lausunnossa mainitaan lapsen levottomuudesta luokkatilanteissa, keskittymisvaikeuksista ja vaikeuksista työskennellä isoissa ryhmissä. Muun muassa Tarja Tolonen (2001, 94) on käsitellyt tutkimuksissaan kouluinstituution sosiaalista järjestystä ja hierarkiaa. Hiljaa pulpetissa istuminen osoittaa Tolosen mukaan nuoren kulttuurisen paikan oppimisen kohteena. Kouluympäristössä häiriköinti ja koulun sääntöjen vastainen käytös päätyvät myös maininnoiksi sosiaalityöntekijöiden raportteihin. ”Outo ja törkeä käytös”, aggressiivinen käytös, ”haistattelu”, ”törkykielenkäyttö” ja ”suun soittaminen” ovat vakavia merkkejä siitä, että lapsella on vaikeuksia sopeutua koulumaailman sääntöihin.

Johtopäätöksenä voitaisiinkin todeta, että kun yhteisö reagoi lapsen kouluongelmiin, ongelmat tarkoittavat nimenomaan sitä, että lapsi ei sopeudu siihen normatiiviseen tapojen ja sääntöjen maailmaan, jota koulu edustaa. Joel Kivirauma (1995, 13-14) esittää, että lasten koulunkäyntiongelmista ei niinkään olisi kyse lapsen ongelmista, vaan oppilaiden ja koulun *yhteensopiuvuusongelmista*, joita on havaittu aina niistä ajoista lähtien, kun koulu alkoi koskettaa jokaista lasta. Toiset yksilöt siis vain sopivat koulun normatiiviseen muottiin paremmin kuin toiset. Kun joidenkin oppilaiden poikkeava käytös *yksilöllistetään* oppilaista itsestään johtuviksi, vältetään kyseenalais- tamasta muiden toimijatahojen, kuten kouluhallinnon tai poliitikkojen, toimintaa (Furlong 1985, 69-70).

Ilmeistä lausuntojen esiin nostamille kouluongelmille näyttäisi pikemminkin olevan, että ne näkyvät ja kuuluvat ulospäin. Ne häiritsevät opetuksen sujuvuutta ja luokkatovereiden työrauhaa. Ne herättävät ärtymystä ja ehkä juuri siitä syystä tulevat huomatuiksi ja raportoiduiksi.

Lisäksi useassa asiakirjassa kouluhäiriköinti hahmotetaan ensisijaisesti oireena jostakin muusta. Häiriökäyttäytymisen yhteys lapsen psyykkiseen pahoinvointiin otetaan esille: ”Ongelmat alkoivat näkyä koulussa häiritsevänä käytöksenä.” Erityisesti yllättävät muutokset huonoon suuntaan lapsen käyttäytymisessä saivat koulumaailman aikuiset huolestumaan. Kun lapsen oireilu herättää kouluympäristön huomion, ongelmat yleensä tulevat esiin monella tapaa ja monella alueella yhtä aikaa:

”(Lapsi) on uusi oppilas koulussa, hänellä on runsaasti poissaoloja ja lintsausta, välipitämättömyyttä ja huonoa käytöstä. (Lapsen) äitiä on tavattu koululla ja äiti on neuvoton lapsen kanssa eikä tiedä mitä tehdä. Ilmoituksessa todetaan (Lapsen) lyöneen koulunkäynnin läskiksi heti tultuaan. (Lapsi) tupakoi koulun pihalla vastoin koulun sääntöjä ja hänellä on paljon poissaoloja. (Lapsi) on usein jälki-istunnossa

tupakanpolton, koulualueelta poistumisen ym. syiden takia. (Lapsen) koulunkäynti menee koko ajan alaspäin ja tarvitsisi nopean pysäytyksen.”

Lapsen päihteiden käyttö

Sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa esiin tuodut nuorten päihteiden käyttöä koskevat havainnot koskevat pääsääntöisesti erilaisten huumeiden käyttöä. Nuorten alkoholinkäyttöä koskevia havaintoja löytyy aineistosta huomattavasti vähemmän. Alkoholinkäyttö herättää yhteisössä reaktioita vasta, kun sen todetaan olevan kasvavaa, jatkuvaa tai säännöllistä tai kun sen huomataan häiritsevän muuta elämää, kuten koulunkäyntiä. Usein nuoren alkoholikäyttö määrittyy ongelmaksi vasta siinä vaiheessa, kun siitä seuraa suoranaista terveydellistä vahinkoa, kuten alkoholi-intoksikaatio tai sammuminen kadulle, mistä syystä nuori on toimitettu putkaan, sairaalaan tai selviämisasemalle.

”(Lapsi) kertonut aiemmin juovansa noin 18 pulloa keskiolutta kerralla ja olleensa sammuneena useita kertoja mm. juhannuksena.”

Nuorten alkoholin käyttö on luonteeltaan vahvasti sosiaalista. Kavereiden kanssa keksitään mitä mielikuvituksellisimpia keinoja alkoholin hankkimiseksi. ”Saalis” nautitaan yhdessä kotibileissä tai luonnon äärellä. Vaikeaa onkin vetää rajaa siihen, milloin nuoren kiinnostus alkoholiin on nuoruuteen normaalina nähtyä rajojen testaamista, jännityksen hakemista ja aikuisten maailmaan tutustumista ja milloin alkoholista alkaa tulla nuorelle ongelma, johon jo liittyy riippuvuuteen viittaavia piirteitä tai toisaalta väline, jonka avulla paetaan muita ongelmia. Merkkejä alkoholin hallitsevasta asemasta nuoren elämässä ilmenee muun muassa seuraavassa aineisto-otteessa:

”Huoli (Lapsen) alkoholin käytöstä on lisääntynyt syksyllä (vuosi) tehdyissä ilmoituksissa. Myös (Lapsi) itse on ilmoittanut olevansa huolissaan päihteiden käytöstään.”

Nuoren huumeiden käyttö sitä vastoin on aineistoni perusteella aina ongelma siitä hetkestä lähtien, kun merkkejä huumeiden käytöstä alkaa ilmaantua. Asiakirjat eivät juuri keskity perustelemaan tai pohtimaan sitä, miten huumeiden käyttö vaikeuttaa nuoren elämää tai miksi nuori on hakeutunut huumeiden pariin, sillä se ei ole relevanttia. Jos nuoren huumeiden käytöstä on näyttöä, ollaan jo tekemisissä ongelman kanssa. Neulanjäljet käsivarsissa ja huumeiden käytössä käytettävien välineiden löytyminen nuoren huomasta ovat selvä viesti aikuisille. Vielä ilmeisempää on, jos nuori toimitetaan ensiapuun yliannostuksen ja kouristelun vuoksi. Selvän näytön puuttuessa turvaututaan huumetesteihin, jotka viimeistään paljastavat huumeiden käytön.

Susanna Hoikkala (2011, 269-271) kuvaa hoivaavan vallan käsitteellä ilmiötä, johon päihdekontrolli nykyisten huumeiden mahdollistamana on siirtynyt. Lapsen vakuutteluja ei ole enää tarpeellista kuunnella, sillä varmuus lapsen huumeiden käytöstä saadaan teknisin menetelmin.

”Osastolle tullessa tehdyissä kokeissa sekä kannabis että amfetamiini olivat positiiviset. (Lapsi) myönsi poltelleensa kannabista. Heti ensimmäisen viikonloppuloman jälkeen otetussa testissä oli amfetamiini jälleen positiivinen. Myöhemmin (Lapsi) antoi vielä kaksi amfetamiinipositiivista näytettä. (Lapsi) ei tunnustanut käyttäneensä amfetamiinia.”

Huumeiden käyttöä koskevaa raportointia leimaa tietty ehdottomuus, josta ei aina ilmene, johtuuko se varsinaisesti nuoren tilanteen herättämästä huolestuneisuudesta vai heijasteleeko se enemmän yleistä, huumeisiin liittyvää pelonsekaista suhtautumistapaa, *narkofobiaa* (ks. Partanen 2002, 18). Pitkät kuvaukset nuoren päihdehistoriasta erilaisine käänteineen ovat sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa yleisiä. Nämä kuvaukset noudattavat huumeiden käytöstä puhuttaessa usein viitatus *porttiteorian* mukaista kaavaa, jossa mietojen aineiden kokeilusta vähitellen siirrytään vahvempiin käyttötiheyden kasvaessa ja päihdeongelman yhä syvetessä (Christie & Bruun 1986, 86-87).

”Häiriökäyttäytymisen lisäksi (Lapsella) on lääkärin mukaan myös vakava huumeriippuvuus. (Lapsi) itse kertoo aloittaneensa päihteiden käytön kaksi vuotta sitten hasiksen polttelulla. (Lapsi) oli tuolloin 12-vuotias. Myöhemmin mukaan tulivat tabletit. (Lapsi) käytti päivittäin hasista. Amfetamiinia ja ekstaasia (Lapsi) kertoo käyttäneensä satunnaisesti ja LSD:tä hän kertoi kokeilleensa kerran. (Lapsi) tuntee lääkkeet hyvin. Käytännössä (Lapsi) on syönyt kaiken mitä käteensä vain on saanut.”

Yleistä nuorten huumeiden käytön raportoinnissa on myös erilaisten päihteiden ja käyttötapojen tarkka listaus. Päihdyttävien aineiden valikoima on laaja: alkoholin lisäksi käytössä ovat lääkkeet (pääasiassa uni- ja rauhoittavat lääkkeet), sienet, bensa, kannabis, amfetamiini, buprenorfiini (Subutex), ekstaasi ja LSD.²⁴ Päihteitä ”impataan”, ”nuuskataan”, ”poltellaan”, ja ”piikitetään”.

Osa lausunnoista raportoi, että nuori myöntää avoimesti oman käyttönsä kun se otetaan puheeksi ja toivoo myös saavansa apua ongelmaansa. Osa nuorista taas kiistää huumeiden käytön tai vähättelee käytön aiheuttamaa riippuvuusongelmaa. Huumeiden käytön yhteys kaveriporukoihin tulee esiin joidenkin huostaanottotapausten kohdalla. Nuoret kertovat viettävänsä aikaa

²⁴ Jostain syystä aineistostani ei löytynyt yhtään merkintää nuorten heroinin käytöstä.

porukoissa, joissa käytetään huumeita ja näissä piireissä myös opitaan huumeiden käyttöön liittyvät tavat, kuten itseään ”pistäminen”.

”(Lapsi) on kertonut, että hänen kaveripiiristään löytyy useita, jotka ovat jääneet ”subukoukkuun”. Hän on kertonut myös, että haluaa apua omaan päihteidenkäyttöön. Hänen suhtautumisensa päihteisiin on todettu olevan jonkin verran ambivalentti. (Lapsen) kannabiksen käyttöön liittyy selvästi riippuvuustasoisia piirteitä.”

Rajaton käytös

Lapsen varttuessa hänen itsenäistymisen tarpeensa kasvaa ja aikuisen lapselle asettamat kasvatukselliset rajat joutuvat jatkuvan puntaroinnin kohteeksi. Sen annostelu, missä määrin lapsen sallitaan ottaa vastuuta itseään koskevista asioista ja missä määrin hänen on noudatettava aikuisten hänelle asettamia sääntöjä, on murrosikäisen kanssa elävälle aikuiselle haastava tehtävä. Myöskään se, milloin rajoista kiinni pitäminen, silloinkin kun lapsi kokee sen epämukavana, nähdään lapsen perusturvallisuutta ylläpitävänä ja milloin taas aikuisten harjoittamana mielivaltaisena vallankäyttönä, vaihtelee riippuen siitä, kenen näkökulmasta asiaa katsoo. Asetelma voi kääntyä niinkin päin, että aikuinen rikkoo lapsen henkilökohtaisia rajoja, tallaa tämän tarpeita ja loukkaa lapsen itsemääräämisoikeutta. Milloin siis rajoja tulisi tiukentaa ja milloin höllentää, riippuu siitä, mitä lapsen rajoja uhmaavan käyttäytymisen nähdään viestivän. Tommi Hoikkala (1993, 236-237) lanseeraa termin *yksilöllisen nuoruuden puhe*, jolla hän viittaa nykyiseen näkemykseen siitä, että lapset kasvavat itse. Kun lapset nähdään yhä enemmän itsenäisinä ja omatoimisinä, aikuisten kanssa tasavertaisina toimijoina, eri-ikäisten erilaiset asemat hämärtyvät. Kiinnostavaa kuitenkin on, että nykypäivän kasvatustieteessä rajojen asettaminen ”tiukan paikan tullen” nähdään perusteltuna. Rajat ovat tuen ja turvan luomista, välittämistä ja huolehtimista. Samalla tulee torjutuksi vapaa kasvatusta, joka ymmärretään holtittomuudeksi ja välittämättömyydeksi.

Lapsen rajaton käytös on sosiaalityöntekijöiden asiakirjoissa kuvattu ongelmakäyttäytymisenä, joka viestii joko lapsen oireilusta tai vanhempien liian löysästä otteesta lapseensa. Asiakirjojen viesti on kuitenkin selkeästi se, että lapsi tarvitsee aikuisten maailman rajoja ja raameja ja niitä koetellessaan hän itse asiassa pohjimmiltaan hakee niitä sen sijaan että kokisi ne epäoikeudenmukaisina.

Lapset testaavat rajoja hyvin konkreettisesti muun muassa selittämättömillä katoamisilla ja karkailuilla, kotiintuloaikojen laiminlyönneillä tai sillä, että jättävät ilmoittamatta menoistaan vanhemmille. Karkureissut saattavat venyä

yön yli tai joskus useiden päivien mittaisiksi. Vanhemmat viestivät huoltaan ja keinottomuuttaan valvoa lastensa tekemisiä ja pysyä perillä näiden mielenliikkeistä. He ovat epätietoisia siitä, missä ja kenen seurassa lapsi liikkuu ja viettää yönsä, hakevat apua ja tekevät katoamisilmoituksia.

”Kotona (Lapsen) kanssa ongelmia kotiintuloajoista sekä rajojen noudattamisessa. Kotiintuloajoissa lipsumisia, äidin vaikea pitää kiinni rajoista.”

Karkureissujen takaa paljastuvat toisaalta kodin ahdistava tunnelma, jota lapsi pakenee, kuten riidat vanhempien kanssa ja päihtyneiden vanhempien lapsessa herättämät pelot. Toisaalta kodin ulkopuolisen maailman vastustamattomat houkutukset saavat lapset lähtemään omille teilleen.

”(Lapsi) on onnistunut olemaan omilla teillään erilaisten verukkeiden turvin. Erityisesti viikonloput ovat (Lapsen) rauhattomaksi ja levottomaksi tekeviä. Karkumatkoilta palatessaan (Lapsi) on näyttänyt psyykkisesti ja fyysisesti huonovointiselta ja uupuneelta.”

Lapsen mielenosoituksellinen omaehtoisuus ja vaikeus hyväksyä sosiaalisia sääntöjä voidaan toisaalta tulkita lapsen yritykseksi hallita kaoottiseksi kokeamaansa tilannetta. Avointa kapinointia lapsen taholta on esimerkiksi se, että ylipäättään kaikkiin sääntöihin suhtaudutaan piittaamattomasti. Pelisääntöjen etsiminen lapsen ja aikuisten välillä laukaisee toisinaan konflikteja, joissa rajoja selvitetään hyvinkin äänekkäästi. Muun muassa lapsen riidanhaluisuus, ruma kielenkäyttö, raivokohtaukset ja itsemurhalla uhkailu mainittiin asiakirjoissa rajoitustilanteiden yhteydessä.

”(Lapsella) oli rajoittamistilanteissa kontrolloimattomia raivokohtauksia kuten hajottamista ja lyömistä. (Lapsella) oli ilmennyt kyvyttömyyttä tulla toisten osaston lasten kanssa toimeen.”

Lapsen psyykinen oireilu

Lapsen psyykinen vointi ja siinä tapahtuvat käännteet ovat tarkan arvioinnin kohteena koko lastensuojeluasiakkuuden ajan ja raportointi tehdyistä havainnoista on ahkeraa. Sosiaalityöntekijät kiinnittävät erityisen paljon huomiota lapsen ulkoiseen olemukseen ja tuottavat tästä pitkiä kuvauksia. Lapsen todellisen voinnin selvittäminen on toisinaan haasteellista, sillä lapsi saattaa ilmaista pahaa oloaan hyvin monella tapaa, niin ulkoisella aggressiivisella oireilulla kuin vetäytymällä ja kätkeymällä sisäänpäin. Joskus lapsen paha olo ei anna ulospäin minkäänlaisia merkkejä. Lapsen omat kokemukset ja kertomukset taltioidaan toki tarkasti, mutta niihinkin liittyy aina mahdolli-

suus, että lapsi puheillaan kaunistelee, suojelee jotakuta, on ikävässä lojaliteettiristiriidassa tai aikuisten manipuloima (ks. esim. Eskonen ym. 2006).

Näkyvin merkki siitä, että kaikki ei ole kunnossa, on lapsen käytöksen muuttuminen ”häiriökäyttäytymiseksi”²⁵ Häirikkölapset hakevat huomiota äännekkäällä, uhmakkaalla ja impulsiivisella käytöksellä, ”riehumalla”, ”rähjäämällä” ja saamalla ”raivareita”, jolloin tavarat lentelevät ja paikat hajoavat. Avointa aggressiivisuuttaan lapsi ilmentää lyömällä, potkimalla, sylkemällä, tönimällä, puremalla, repimällä hiuksista ja teräaseilla huitomalla. Myös tarpeiden tekeminen paikkoihin joihin se ei ole sopivaa on yksi mielenosoituksen keino. Verbaalinen häiriköinti ilmenee alatyylisenä kielenkäyttönä, ”haistatteluna”, kiroiluna ja nimittelynä:

”Tapaamisella (pvm) tuli esille (Lapsen) suuret vaikeudet oman käyttäytymisensä hallinnassa. (Lapsi) on häiriköinyt koulussa ja on ollut välinpitämätön ja uhmakas. (Lapsen) kielenkäyttö on rumaa eikä hän noudata koulun sääntöjä. Palaverin loputtua (Lapsi) menetti totaalisesti tilanteen hallinnan, heitteli tavaroita ja nimitteli ihmisiä.”

Lapsen aggressiivinen käyttäytyminen kohdistuu hänen itsensä lisäksi myös muihin herättäen pelkoa ja yleistä kaaosta. Häirikkölapsen käytökseen puututaan, sillä yleinen rauha ja järjestys on turvattava. Häiriköivän lapsen rauhoittaminen saattaa toisinaan edellyttää voimakkaitakin kontrollikeinoja kuten sairauslomaa koulusta, holding-otteita tai lapsen toimittamista käsiraudoissa poliisiasemalle. Häiriökäyttäytymisen takana on asiakirjojen mukaan nähty muun muassa kipeitä menetyksiä. Raivokohtauksia perustellaan myös lapsen kyvyttömyytenä sietää pettymyksiä ja vastoinkäymisiä. Lapsen aggressiivisuuden todetaan liittyvän kiinteästi rajoitustilanteisiin ja muihin sellaisiin tilanteisiin, joissa lapsen tarpeisiin ei löydy välitöntä tyydytystä.

Häiriköinnille täysin vastakkainen reagoititapa, vetäytyminen, passivoituminen ja itseensä kätkeytyminen tulkitaan niin ikään merkkeinä psyykkisestä pahoinvoinnista. Tällaista lasta kuvataan asiakirjoissa muun muassa ”apaattiseksi”, ”alakuloiseksi”, ”väsähtäneen näköiseksi”, ”jaksamattomaksi”, ”on-

²⁵ Lasten ja nuorten käyttäytymisongelmat on suomalaisessa pedagogiikassa perinteisesti luokiteltu niiden erilaisen ilmenemismuodon mukaan kahteen pääryhmään: sosiaalisiin ongelmiin sekä emotionaalisiin ongelmiin. Sosiaaliset ongelmat ilmenevät toisiin ihmisiin kohdistuvina tekoina ja emotionaaliset ongelmat yksilön itseensä kohdistuviksi teoiksi. Vastaavasti joskus puhutaan myös ulos- ja sisäänpäin suuntautuneesta häiriökäyttäytymisestä. Jako on karkea ja teoreettinen ja käytännössä monilla lapsilla on havaittavissa yhtäaikaaisesti sekä sosiaalista että emotionaalista häiriökäyttäytymistä (Ruoho ym. 2002, 249-250.)

nettoman oloiseksi”, ”araksi” ja ”pelokkaaksi”. Vetäytyvällä lapsella on surullinen katse, mustat silmäanaluset ja hän on kasvoiltaan harmaa. Hän sulkee kontaktin muihin ihmisiin ja uppoutuu yksin omiin maailmoihinsa. Vetäytyvä lapsi peittelee itseään ja pahaa oloaan: hän hakeutuu komeroon piiloon tai vetää pipon syvälle päähän. Johanna Korpinen (2008, 181-183) nimittää lapsen ulkonäköön ja käyttäytymiseen ja reagoititapaan liittyvää kerrontaa *lapsen olemuksen kuvauksiksi*, jotka saattavat ajoittain toimia sosi-aaliryöntekijöiden tekeminä *epävirallisina diagnooseina* silloin kuin virallisia diagnooseja ei ole. Korpinen kuitenkin toteaa, että lapsen olemuksen kuvausten uskottavuus on vaakalaudalla usein siksi, että sama olemus voidaan tulkita usealla tavalla: kun toinen näkee hiljaisen ja pelokkaan lapsen, toisen silmissä sama lapsi voikin olla rauhallinen ja rento.

”(Lapsen) yleisilmeenä oli pahantuulisuus ja väsymys. Neuvotteluissa hän istui pöydän ääreen lysähtäneenä ja mustaan huppariin piiloutuneena.”

Vetäytyvän lapsen kohdalla asiakirjat puhuvat usein masennuksesta ja ahdistuksesta, jonka ulkoisia ilmenemismuotoja edellä esitetyt kuvaukset ovat. Lamaantuneisuuden takaa tunnistetaan joissakin tapauksissa lapsen kokemia hylätyksi tulemisen tunteita kuten äitisuhteen etäisyyttä tai aikuisen tuen puutetta.

Vaihtoehtoisesti lapsi voi peittää pahaa oloaan keskittymällä puhdikkaasti muiden huolehtimiseen, mutta itkeskelee yksin salaa. Toistuvat itkukohtaukset ja itkuisuus, johon ei löydy selkeää syytä mainittiin myös usean lapsen kohdalla. Myös tunneilmaisun puuttuminen kokonaan herätti huolen: lapsen, jolla ei ollut sen enempää ilon kuin surunkaan aiheita, nähtiin patoavan joltain sisälleen. Lisäksi näille lapsille ilmeistä oli ruokahalun katoaminen ja kehityksen taantuminen: esimerkiksi leikit ovat paljon pienemmän lapsen leikkejä.

”Äiti on kertonut lapsen puhuneen muutamia sanoja viime syksynä, mutta muuttuneen puhumattomaksi joulukuussa (vuosi). Tällöin lasten vanhempien välit menivät kokonaan poikki eikä isä enää tavannut lastaan säännöllisesti.”

Kun lapselta puuttuu keino ilmaista pahaa oloaan, löytää se toisenlaisen reitin tulla esiin. Asiakirjat raportoivat joukon erinäistä fyysistä oireilua, joiden nähtiin olevan alun perin lähtökohdiltaan psyykkistä. Esimerkiksi huonovointisuus, vatsakivut, pistely, päänsärky, migreeni ja muistikatkokset nähtiin vihjeinä lapsen kokemasta sisäisestä ahdistuksesta. Tällaisiksi miellettiin myös kynsien syöminen ja änkyttäminen. Pelot ja ahdistus heijastuvat myös nukkumiseen. Nukahtamisvaikeudet, öinen heräily ja painajaisunet mainit-

tiin joidenkin tapausten kohdalla. Selkeimpiä esimerkkejä psykosomaattisesta oireilusta olivat kastelu ja tuhriminen, jotka lastensuojelulasten kohdalla tuntuivat olevan melko yleisiä.

”(Lapsen) olemus viestittää turvattomuutta. Suhde äitiin on pettymysten sävyttämä. (Lapsi) on masentunut ja surullinen lapsi. Hän ilmaisee pahaa oloaan tuhrimalla.”

Itsetuhoisten ajatusten ilmaantuminen on erittäin vakavasti otettava viesti lapsen psyykkisestä pahoinvoinnista. Lapsen itsemurhapuheet ja tekoyritykset johtivat aina välittömään reagointiin ja kiireellisiin psykiatrisiin toimenpiteisiin. Itsetuhoisella käyttäytymisellä uhkailulla lapsen todetaan muun muassa viestivän kyvyttömyyttään käsitellä tunteitaan ja ajatuksiaan. Itsemurhapuheet saatettiin toisaalta tulkita myös lapsen epätoivoiseksi pyrkimykseksi tulla kuulluksi ja otetuksi vakavasti.

”(Lapsi) oli mm. uhkaillut itseään veitsellä ja sanonut, että kukaan ei välitä hänestä ja parempi olisi kun hän olisi kuollut.”

Lisäksi asiakirjat raportoivat käyttäytymisestä, jossa itsetuhoisuus ei ole tiedostettua, vaan jossa ensisijaisesti lapsi hakee helpotusta epämääräiseen ahdistuneisuuteensa.

”Uutena asiana äiti kertoi (Lapsen) aloittaneen kesällä käsivarsiensa viiltelyn, joka jatkui edelleen. (Lapsi) ei osannut kertoa syytä viiltelyyn.”

Psyykkisten häiriötilojen lisäksi lapsen vaiheittain etenevä kehitysprosessi on sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa jatkuvan arvioinnin kohteena. Kehityspsykologisten teorioiden mukaan lapsuus voidaan hahmottaa perättäisten kehitysvaiheiden sarjana, jossa kutakin vaihetta luonnehtivat tietyt biologiset, psyykkiset ja sosiaaliset ilmiöt. Kuuluisimpia kehitysteorioita ovat Jean Piagetin kognitiivisen kehityksen teoria, Sigmund Freudin psykoseksuaalinen kehitysteoria, Margaret Mahlerin yksilöitymis-itsenäistymiskehitys, Erik H. Eriksonin psykososiaalinen kehitysteoria sekä Daniel Sternin teoria lapsen psyyken varhaiskehityksestä. (Almqvist 2004; Tamminen et al. 2004.) Vaikka sosiaalityöntekijöiden lausunnot eivät varsinaisesti avaa, minkälaisiin teoreettisiin taustakäsityksiin arviot lapsen kehityksestä kulloinkin viittaavat, erilaisia implisiittisiä sovelluksia näistä lausunnot kuitenkin heijastavat. Carolyn Taylor (2004) onkin havainnut, että käytännön sosiaalityössä kehityspsykologinen tieto on merkittävässä asemassa, mutta sitä sovelletaan osittain puolittaisesti ja varsin kritiikittömästi.

Näyttäisi olevan lisäksi hyvinkin yleistä, että sosiaalityöntekijät sisällyttävät otteita psykiatrien ja psykologien laatimista lausunnoista osaksi omia lausun-

tojaan. Psykiatrian lausunnot kommentoivat lapsen kehityksen etenemistä. Lapsen kognitiivisen, kielellisen tai sosioemotionaalisen kehityksen todetaan olevan joko ikätason mukaista, alle ikätason, mutta joskus myös ikätasoa edellä. Kehitys eri osa-alueilla voi olla myös epätasaista. Lapsi saattaa olla jollakin alueella hyvin kehittynyt, esimerkiksi kognitiivisesti ikätasoa älykkäämpi, mutta sosiaalis-emotionaalisesti ”lukossa”. Myös kehityksen muutoksia eri osa-alueilla seurataan tarkasti, onko edistystä tapahtunut odotetulla tavalla, onko se ehkä viivästynyt tai mahdollisesti kokonaan pysähtymässä.

”Psykologin testien mukaan (Lapsen) kognitiivinen taso on keskitasoa, mutta muu kuormittuneisuus laskee sitä. (Lapsella) on mielialan laskua, masennuksen oireita. Lisäksi tutkimuksista välittyy (Lapsen) kokemus deprivatio, liian vähäinen aikuisen tuki. Lääkäriin mukaan (Lapsella) ei ole psykiatrista häiriötä, mutta kehityksen pysähtymisen vaara on, ellei (Lapsi) saa tarvitsemaansa tukea.”

Havaittu psyykinen poikkeavuus nimetään diagnoosilla. ”Heikkolahjaisuus” tai ”kehitysprofiilin jälkeenjääneisyys” viittaavat siihen, että lapsen kehitys on liikaa luisunut ulos normatiivisilta kehityskäyryiltä. ”Epäsosiaalinen käytöshäiriö” tai ”määrittämätön käytöshäiriö” taas luokittelevat epänormatiivisen käyttäytymisen omiin diagnostisiin lokeroihinsa. Pekka Sulunen (1994, 132) toteaa, että poikkeavuuden määrittelemisen sairaudeksi lieventää sitä tosiasiaa, että lopulta kyse on kontrollista. Näennäisesti kontrolloijan ja kontrolloitavan välinen suhde verhotaan tasa-arvoisemmaksi auttamiseksi, vaikka taustalla on lopulta pyrkimys rajoittaa poikkeavaan käyttäytymistä.

Varhaisia vuorovaikutussuhteita pidetään oleellisina lapsen terveelle psyykkiselle kehitykselle. Sosiaalityöntekijöiden lausunnot sisältävätkin laajan kirjon John Bowlbyn (1957) kiintymyssuhdeteorian erilaisia sovelluksia ja heijastumia (ks. myös Kalland 2004). Turvallista kiintymyssuhdetta vaille jääminen johtaa tunne-elämän häiriintymiseen, josta merkkejä ovat esimerkiksi lapsen ”omaehtoinen ja impulssiherkkä käytös emotionaalisesti kuormittavissa tilanteissa” tai toisaalta ”jäykkä ja välttämiskäyttäytymiseen perustuvana kapea-alainen toimintatapa”. Turvaton lapsi on varauksellinen, vaatii paljon aikaa luottamussuhteen syntymiseen toisten ihmisten kanssa ja on tunnelmaiseltaan rajoittunut. Turvattomasti kiintyneellä lapsella todetaan olevan ”pienenä olemisen vaikeus”.

Kun lapsi on turvallisesti kiinnittynyt ja onnistuneen kehitysprosessin läpikäynyt, kasvaa hän persoonallisuudeltaan eheäksi ja itsenäiseksi. Psyykkiset häiriöt ovatkin näin ollen seurausta persoonallisuuden rakenteen eriytymättömyydestä ja kypsymättömyydestä. Asiakirjoissa kuvataan havaintoja siitä,

että lapsella on vaikeuksia irtaantua äidistään. Hän ei ole psyykkisesti ”kasvanut omaksi itsekseen”. Eheytyttömästä persoonallisuuden rakenteesta johtuva ”minätunteen” hallitsemattomuus ja kontrolloimattomuus aikaansaavat konflikteja esimerkiksi sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa.

”(Lapsella) todettiin kypsyyttömästä persoonallisuuden rakenteesta johtuvat kontrollikapasiteetin ja stressitoleranssiin liittyvät vaikeudet. Sosiaaliset kyvyt ovat rajoittuneet, ja lisäksi hänellä todettiin alhainen itsetunto, joka altistaa depressiiviselle ajatusmallille.”

Muutokset ystäväpiirissä

Toveripiirin vaikutteet ja hyväksyntä ovat teini-ikäiselle lapselle usein tärkeitä ja yleensä se, missä seurassa lapsi liikkuu, kertoo hänen kiinnostuksen kohteistaan ja arvoistaan. Tästä syystä lapsen ystäväpiiriä tarkkaillaan. Ystäväpiirissä tapahtuneita äkillisiä muutoksia pidetään hälytysmerkkinä siitä, että lapsi on ajautumassa riskialttiille alueelle. Vääristä paikoista samastumiskohteiden hakeminen voi olla lapsen tulevaisuuden kannalta kohtalokasta.

Ongelmia saatetaan nähdä esimerkiksi kaveripiirin ikä- ja sukupuolirakenteessa. Väärää seuraa ovat muun muassa lasta itseään selkeästi vanhemmat ystävät. Huolestuttavaa on myös se, jos tytön kaveripiiri koostuu suurimmaksi osaksi pojista. Lapselle epäedullisia sosiaalisia suhteita on asiakirjoissa luonnehdittu myös ”jengiksi” tai ”huonoiksi kavereiksi”. Lapsen kiinnostuksen epäsuotuisia jengikulttuureita kohtaan nähdään usein juontuvan vähävirikkeisistä ja vaikeista sosiaalisista olosuhteista, joissa lapsi ei saa aikuiselta riittävää huomiota (Piha et al. 2004). Ylipäätään reaktioita herättää se, että lapselle on alkanut ilmaantua ystäviä, joita vanhemmat eivät tunne.

Toisaalta kaveripiiri identifioidaan sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa jonkin tietyn toimintamuodon mukaan.

”(Lapsi) ajautui itseään vanhempaan, rikollista elämäntyyliä viettävään kaveriporukkaan, joka haravapiikeillä murtautui autoihin ja anasti niitä.”

”Koulu oli huolissaan (Lapsen) liikkumisesta tyttöporukassa, missä esiintyi pahoinpitelyä ja kiusaamista.”

Toiminta kavereiden kanssa voi olla aktiivista ja toiminnallista, jolloin ”tuhutaan” ja ollaan mukana erilaisissa projekteissa kuten valmistamassa kiljua kavereiden kanssa. Toisaalta ystävien kanssa voidaan viettää aikaa passiivisemmin esimerkiksi vain ”kuljeskelemalla kaupungilla” tai ”vaeltamalla

joukoissa”. Toisinaan tekemisen sisältöä ei asiakirjoissa sen tarkemmin kuvata, vaan esimerkiksi toteamus ”epämääräistä vapaa-ajan viettoa koulua käyvälle tytölle sopimattomina aikoina” kertoo kaiken tarpeellisen osoittaakseen, että tilanteen kulkuun tulee puuttua.

Asiakirjat korostavat lapsen tuntemaa, kaveripiirin herättämää vastustamattomaa vetovoimaa. Lapsen esimerkiksi ”osoittavat kiinnostusta” itseään vanhempien nuorten häiriökäyttäytymistä kohtaan. Lapsen kuvataan myös joissain tapauksissa olevan passiivisemmin ”muiden vietävissä” tai ”ajautuvan” arveluttaviin porukoihin.

”Avohuollon sijoituksen aikana on voitu todeta (Lapsen) olevan ikäistensä ja itseään vanhempien kanssa ”altavastaaja”. Hän ei ilmaise voimakkaasti omaa tahtoaan vaan menee voimakkaampien pillin mukaan.”

Jossain vaiheessa nuorille alkaa ilmestyä myös tyttö- ja poikaystäviä, ja näiden sopivuutta niin ikään arvioidaan lausunnoissa. Varsinkin tyttöjen seurustelusuhteisiin nähdään kätkeytyvän paljon sellaisia riskejä, joista tyttöjä tulisi suojella. Erityisesti seurustelukumppaneiden iällä tuntui olevan väliä. Tyttöjen seurustelu itseään vanhempien poikien tai miesten kanssa nähtiin aina haitallisena mutta myös poikia vanhemmat tyttöystävät nähtiin sopimattomana seurana. Seurustelusuhteet voivat pahimmassa tapauksessa turmella kaiken sen, jonka lapsi on saavuttanut.

”(Lapsi) oli syksyn alussa aloittanut seurustelun kaksi vuotta vanhemman pojan kanssa. (Lapsi) ei tullut yöksi kotiin eikä äidillä ollut tietoa hänen olinpaikastaan. Aamuisin (Lapsi) ei jaksanut lähteä kouluun liiallisen valvomisen ja kulkemisen vuoksi. (Lapsi) oli aiemmin harrastanut pikamatkojen juoksemista ja käynyt säännöllisesti valmentajan ohjaamissa harjoituksissa, mutta jätti harrastuksen syksyn aikana.”

Rikollinen käytös

Joskus lapsen rajaton käytös ylittää lain toiselle puolelle, ja voidaan puhua lapsen rikollisesta käyttäytymisestä. Sosiaalityöntekijöiden kirjaamissa lausunnoissa esiin tuodut lasten tekemät rikolliset teot ulottuvat pienistä, hyödyttömistä ja melko harmittomistakin yksittäisistä teoista toistuvaan, järjestäytyneeseen ja rikolliseksi elämäntavaksi mielletävään käyttäytymiseen. Timo Harrikarin (1999, 94-95) laatiman typologian mukaan rikoksesta epäilty lapset voidaankin ryhmitellä hairahtajiin, pikku ilkimyksiin, kokeilijoihin sekä uraputkeen kurkistajiin. Hairahtajien rikokset ovat lieviä ja jäävät ainekertaisiksi. Pikku ilkimykset sitä vastoin uusivat tekojaan useammin, mutta eivät syyllisty vakaviin rikoksiin. Kokeilijat taas ovat epäiltyinä vaka-

vammasta rikoksesta, mutta heidän tekonsa jää kuitenkin kertaluonteiseksi kokeiluksi. Uraputkeen kurkistajat sen sijaan ovat epäiltynä useista vakavista rikoksista. Heidän kohdallaan voidaan alkaa puhua rikollisesta elämäntavasta.

Rikollinen käyttäytyminen ennakoi vaikeuksia. Tällöin on jo jouduttu tekemisiin virkavallan ja lain rikkomista seuraavien sanktioiden kanssa. Aineistosta välittyy vahvasti se kuva, että rikoskierteeseen ajautumista, sekä tähän liittyvää totaalista syrjäytymistä yhteiskunnasta, pidetään rikollisesta teosta kiinni jääneen nuoren kohdalla vakavasti otettavana riskinä. Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö (2006, 212) tosin muistuttavat, että toisaalta nuoruuteen on myös nähty kuuluvaksi kaikenlaiset riskialttiit kokeilut, joille odotetaan ymmärrystä aikuisten taholta, sillä nuoren kypsyessä ja aikuistuesssa tällainen käytös tasoittuu itsestään. Kohtuullinen annos rikoskokeiluja siis mahtuisi varsin hyvin normaalin nuoruuden raameihin. Pekka Sulkunen (1994, 130-131) huomauttaa lisäksi, että nuorten rikollisuuteen (kuin myös alkoholin ja päihteiden käyttöön liittyvä huoli on osittain ongelmien vääriä tunnistamista, jossa pohjimmiltaan on kyse kontrollin suuntaamisesta siihen väestönosaan, jolla on ylipäätään vähän valtaa yhteiskunnassa.

Suurin osa asiakirjoissa mainitusta lapsen tekemistä rikoksista ovat eri tyyppistä näpistystä tai varastamista. Näpistyksestä puhutaan niissä yhteyksissä kun lapsen matkaan lähtee kaupasta makeisia, jätelöä tai virvokkeita, toisin sanoen silloin kun kyse on hyötyarvoltaan hyvin pienimuotoisesta rikkeestä. Toisinaan näpistämisen ainoa tarkoitus on se, että tehdään jotain kiellettyä. Näpistyksen merkitys lapselle on siis aivan jotain muuta kuin rahallisen hyödyn tavoittelu.

”Poliisi ilmoitti, että (Lapsi) oli jäänyt kiinni näpistyksestä. Edellisen vuoden marraskuussa hän oli ottanut jouluvalosarjan kaupasta ja jättänyt sen maksamatta. (Lapsi) kertoi tuolloin, että halusi sen jouluksi kotiin, eikä äidillä ollut siihen rahaa.”

Näpistys muuttuu asiakirjoissa ”varastamiseksi” tai ”anastamiseksi” silloin kun kohteena ovat tupakka ja alkoholi, kosmetiikka, kengät tai vaatteet, eli jolloin niiden hyöty- ja mahdollinen jälleenmyyntiarvo kasvaa. Kännyköiden yhteydessä saatetaan puhua jo ”ryöstöstä”. Autovarkaudet ovat erityisesti poikia kiehtovaa rikollista toimintaa, jolloin varastamisen tai anastamisen lisäksi puhutaan usein ”luvattomasta käyttöönotosta”, minkä lisäksi tähän liittyy muutakin rikollista toimintaa, kuten alaikäisenä korttilla autolla ajaminen.

Jossain vaiheessa joidenkin lasten kohdalla käy niin, että rikokset muuttuvat satunnaisista yksittäisistä teoista säännölliseksi ja totutuksi toimintatavaksi. Asiakirjat kertovat lapsista, joilla on ”liikemiehen imago” tai jonka ”vapaa-ajan viettotavat” ovat suuressa määrin laittomia. Lapsi alkaa esimerkiksi säännöllisesti kantaa taskussaan välineitä, joilla murtautua autoon. Lapsen rikollisesta elämäntavasta vihjaa muun muassa se, että lapsella on yhtäkkiä käytettävissään poikkeuksellisen paljon rahaa tai erinäistä tavaraa. Huume-
piireihin päätyneet lapset saattaa alkaa myös toimia huumeiden välittäjänä ja integroituu osaksi ”katumaailman” sosiaalisia verkostoja. Seuraava aineisto-
ote kuvaa hämmentävän selkeästi lapsen ajautumista rikoskierteeseen:

*”Maaliskuussa (vuosi) (Lapsella) oli ensimmäinen henkilökohtainen kontakti poliisiin. (Lapsi) oli rikkonut ikkunan. Tämän jälkeen poliisi on kuulustellut häntä mm. maksuvälinepetoksesta, pahoinpitelystä, näpistyksistä, moottorikulkuneuvon käyttö-
varkaudesta, varkaudesta, laittomasta uhkauksesta ja laittomasta aseiden hallussapidosta ja myynnistä. (Lapsi) itse kertoo syyllistyneensä mm. puukotus-, ampumase-, ryöstö- ja huumeaineriikoksiin”*

Lisäksi muutamassa sosiaalityöntekijän lausunnossa esiin tuodut lapsen rikolliset teot olivat erilaisia ilki- ja väkivaltarikoksia, eli toisia ihmisiä tai näiden omaisuutta tietoisesti vahingoittavaa. Ympäristön sabotointi töhrimällä, rikkomalla tai polttamalla tuntuivat viehättävän joitain lapsia. Mielivaltainen ikkunoiden rikkominen, kiinteistöihin murtautuminen ja lehtisäiliöiden tuleen sytyttäminen tulkittiin asiakirjoissa viestinä lapsen ulkoistamasta ahdistuksesta.

”(Lapsi) oli maalannut spray-maalilla seiniä ja rikkonut paikkoja, sekä repinyt eristeitä kerrostalon kellarissa.”

Koulukavereihin, ulkomaalaisiin, sosiaaliviranomaisiin tai täysin tuntemattomiin ohikulkijoihin kohdistuva henkinen ja fyysinen väkivalta toistui usean huostaanottotapauksen kohdalla. Asiakirjat raportoivat muun muassa lasten harjoittamasta kiristyksestä, uhkaavista tekstiviesteistä, tappouhkauksista tai läheisten vahingoittamisella uhkaamisesta.

”(Lapsi) on kaveriensä kanssa pahoinpidellyt heille tuntemattoman miehen. (Lapsi) lyönyt miestä nyrkillä naamaan ja potkaissut tätä vähintään kaksi kertaa sekä vartaaloon että päähän. (Lapsi) varastanut miehen omaisuutta. (Lapsi) kertoo tuolloin juoneensa noin 10 keskiolutta ja suuttuneensa uhrille tämän vinoilusta.”

5.3. *Yhteenveto*

Sosiaalityöntekijöiden lausuntojen kuvaukset käsittelevät useimmiten lastensuojelun asiakkaaksi tulon sekä huostaanoton väliin jäävää aikavyöhykettä. Toisin sanoen kun lapset ja perheet ovat astuneet lastensuojelun viranomaisen systemaattisen valvonnan piiriin, mutta huostaanottoratkaisut ovat vasta arvioinnin kohteena.

Kuvaukset konstruoivat poikkeavaa lapsuutta, joka ilmenee sekä vanhempien että lapsen puheissa, käytöksessä, ulkonäössä, olemuksessa, kodissa sekä siinä, missä seurassa nämä liikkuvat. Vanhempien kohdalla sosiaalityöntekijät näkivät erityisen tähdellisenä raportoida lapsen tarpeiden (niin fysiologisten kuin emotionaalisten) laiminlyönnistä, päihteiden käytöstä erityisesti raskauden aikana sekä päihteiden käytöstä aiheutuvasta yleisestä häiriöstä, perheväkivallan fyysisistä seurauksista sekä täysin holtittomasta talouden hoidosta. Lapsiin liittyvässä raportoinnissa korostettiin erityisesti ongelmia sopeutua koulumaailman sääntöihin, lasten huumeiden käyttöä ja katoamistemppejuja. Lapsen psyykinen hyvinvointi ja tähän liittyvät ymmärryksen kuvaukset ja analysointi saivat lisäksi sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa erityisen paljon tilaa.

Lausuntojen kuvaukset tuovat selkeästi esiin sen, että näyttöä lapsen kasvulle ongelmallisista olosuhteista on toisinaan vaikea osoittaa. On turvaututtava pieniin vihjeisiin ja vaikutelmiin, joiden perusteella tulkintoja tehdään. Ratkaisun tekeminen sen suhteen, milloin jokin perheen tai lapsen elämään liittyvä ilmiö nähdään normaaliin elämään kuuluvana ja milloin mennään normaalin yli, vaikuttaisi välillä olevan täysin sattumanvaraista. Paikoitellen voidaan jopa kysyä, ovatko ongelmien kuvaukset seurausta systemaattisen valvonnan aiheuttamasta stigmatisoitumisesta kuin varsinaisesti lapsen terveyttä ja kehitystä vaarantavista olosuhteista?

Lausuntojen kuvaukset tuovat konkreettisesti esille sen, miten yhteisön suvaitsevaisuuskynnys ylittyy ja yhteisö reagoi määrittäen näin tietyt tilanteet poikkeaviksi (Lemert 1951, 57-58). Bourdieulaisittain ajateltuna poikkeavuus on seurausta ajautumisesta ulos normaaliuden kentältä. Sovellankin sosiaalityöntekijöiden laatimiin kuvauksiin Bourdieun habituksen (esim. Bourdieu & Wacquant 1995) ja pääoman (Bourdieu 1986) käsitteitä pohtien erityisesti sitä, minkälaista habitusta tai pääomaa lastensuojelutoimenpitei-

den kohteilla *ei ole*, koska ovat päätyneet normaalin lapsuuden kentän ulkopuolelle.

Vääränlaista habitusta ilmentää tilanteisiin sopimaton käytös, joka voi olla liian passiivista tilanteissa, joissa aktiivisuus ja aloitteellisuus on toivottavaa, esimerkkinä vanhempien laiska työnhaku tai haluttomuus vuorovaikutukselliseen leikkiin lapsen kanssa. Toisaalta käytös voi olla liian aktiivista silloin, kun se ei ole sopivaa, esimerkiksi lapsen levoton liikuskelu luokkahuoneessa tai vanhemman liialliset menohalut. Vääränlainen käytös ilmentää selvää ”pelisilmän” puutetta. Habitus ilmenee myös puheessa. Esimerkiksi vanhemman ristiriitaiset ja alati muuttuvat tiedonannot tapahtumien kulusta tai toisaalta lapsen törkykielenkäyttö eivät sovi normaalin lapsuuden kentälle. Habituksen fyysinen, ruumiillinen ulottuvuus, *hexis* (Bourdieu 1977, 87-88) on sosiaalityöntekijöille tärkeä tiedonlähde silloin, kun tietoa on muuten vaikea tavoittaa. Alkoholistin verestävät silmät, masentuneen harmaat kasvot, hoidotta jääneen lapsen hauraat hiukset, äidin musta silmä jne. paljastavat elämäntapaan liittyviä asioita, joista ei ääneen puhuta. Myös koti tavaroineen, äänineen ja jopa hajuineen saattaa viestiä siitä, että nyt liikutaan normaalin lapsuuden kentän reunamilla.

Normaalin lapsuuden kentällä käytössä tavataan kaikkia pääoman lajeja (ks. Bourdieu 1986). Taloudellisen pääoman merkitystä ei sovi kiistää. Vaikka suomalaisessa yhteiskunnassa hyvinvoinnin takaavat peruspalvelut ainakin periaatteessa ovat kaikkien ulottuvilla, rahalla on mahdollista ostaa lisäpalveluja, joilla perheet voivat lisätä mahdollisuuksiaan kentällä pysymiseen.²⁶ Moni aineistoni lastensuojelun asiakasperheistä painiikin juuri erityisesti taloudellisten ongelmien kanssa. Sosiaalityöntekijöiden lausunnot eivät kuitenkaan varsinaisesti puhu köyhyydestä, vaan pikemminkin itse aiheutetuista työllistymisen ja toimeentulon ongelmista sekä rahankäytön hallitsemattomuudesta kuten impulsiivisista hankinnoista, ulosotoista, hädöistä ja veloista. Lastensuojeluasiakkaiden ongelma ei siis tuntuisi niinkään olevan taloudellisen pääoman puute, vaan sen vääränlainen käyttö. Forssén ym. (2002, 90) toteavat, että lastensuojelun asiakasperheiden köyhyys on ilmiönä niin kompleksinen, että se vain harvoin on pelkillä tulonsiirroilla korjattavissa. Heikkoihin taloudellisiin puitteisiin kytkeytyvät monet sosiaaliset ongelmat, kuten perhe-elämän epäsäännöllisyys. (ks. myös Raunio 2006, 123.)

²⁶ Tällaisia ovat esimerkiksi yksityiset terveyden-, lasten-, tai kodinhoitopalvelut sekä kattavammat mahdollisuudet erilaiseen virike- ja virkistystoimintaan (harrastukset, matkustaminen jne.).

Taloudellisen pääoman oikeanlainenkaan käyttö ei kuitenkaan välttämättä takaa pysymistä normaalin lapsuuden kentällä. Paremmiin siellä pärjäävät ne, joilla on sosiaalista pääomaa ja parhaiten ne, jotka omaavat kulttuurista pääomaa.

Sosiaalinen pääoma on omistajalleen suhde, jolta hän saa hyötyä ja tukea, aineellista tai henkistä. Sellaisia sosiaalisia suhteita, joista epäilemättä on hyötyä omistajalleen, tuntuisi monella aineiston vanhemmalla ja lapsella olevan. On ryyppyporukoita, epämääräisiä seurustelusuhteita ja rikollisjengejä. Ne ovat yhtä lailla sosiaalista pääomaa, mutta jollakin täysin toisella kentällä. Noora Ellosen ja Riikka Korkiamäen (2005, 422-423) mukaan erityisesti joissakin nuorten vertaisryhmissä sosiaalinen pääoma saattaa perustua juuri odotetun normikäyttäytymisen aktiiviseen vastustamiseen.

Normaalin lapsuuden kentällä arvokasta sosiaalista pääomaa sen sijaan ovat suhteet, jotka tarjoavat esimerkiksi lastenhoitoapua tai toisaalta kuuntelevaa korvaa vaikeassa elämäntilanteessa. Analyysissä esiin tullut voimavarojen ja tukiverkoston vähyys on selkein esimerkki sosiaalisen pääoman puutteesta lastensuojelun asiakkailta. Yhtä lailla sosiaalista pääomaa (tällä nimenomaisella kentällä) ovat sellaiset sosiaaliset suhteet, jotka puuttuvat sopimattomaan ja holtittomaan käytökseen ja oikaisevat asianosaiset takaisin odotettuun muottiin. Sosiaalinen pääoma ilmenee sosiaalisen tuen ja sosiaalisen kontrollin muodossa. Tuen ja kontrollin välinen suhde voidaan ymmärtää myös yhden ja saman ilmiön kahtena eri puolena. Näiden kahden keskinäinen suhde on vaikeasti avattavissa oleva (ks. Pekkarinen 2010, 171; Hoikka 2011, 249).

Kulttuurista pääomaa hyvän lapsuuden kentällä taas on sukupolvelta toiselle siirtyvä ”vanhemmuuden taito”, jonka puutteesta nimenomaan lastensuojeluperheet näyttäisivät kärsivän ja joka monessa kohtaa myös sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa nousi esiin. Kulttuurinen pääoma on jotain epämääräistä, voimakkaasti habitukseen ja elämäntapaan nivoutuvaa ”taitoa elää normaalia arkea lasten kanssa” josta ei ole olemassa kirjoitettua ohjeistusta. Se perustuu näkymättömiin sääntöihin, jotka joko hallitaan tai sitten ei, ja sen puute paljastuu, kun joku tähän reagoi.

”Itselleni on syntynyt sellainen vaikutelma, että (Äiti) yrittää parhaansa. Hän hoitaa päiväkotiin viemiset ajallaan. Samoin lapset ovat siististi ja hyvin vaatetettuja, mutta elämisen sisältöä ei ole. (Äiti) ei varmasti ole itse saanut riittäviä ”eväitä” kotoa jotta hän tietäisi miten lasten kanssa kuuluisi olla. Hän ei tiedä elämisen laadusta, rajojen asettamisen tärkeydestä, elämän säännöllisyydestä ja turvallisuuden tunteen antamisesta juurikaan mitään.”

6. MITÄ RAJANYLITYSPAIKOILLA TAPAHTUU?

Lastensuojelun avohuollon tukitoimien aloittamista sekä lapsen huostaanottoa perustellaan olosuhdetekijöillä, joiden nähdään vaarantavan lapsen tervettä kasvua ja kehitystä. Edellisissä luvuissa olen tuonut esiin näiden perustelujen erilaisia ilmenemismuotoja sekä erilaisia tapoja tunnistaa niitä. Olosuhde tai syy ei kuitenkaan yksinään vielä johda toimenpiteisiin. Lisäksi tarvitaan *yhteisöreaktio*. Tarvitaan siis joku, joka ensinnäkin havaitsee tilanteen, sekä sen jälkeen myös mieltää tilanteen lapsen kannalta epäedulliseksi. Yhteisön toleranssiasteen kriittinen piste täyttyy ja reagointi käynnistää tapahtumasarjan, jonka myötä ensin lastensuojelun asiakkuus ja toiseksi huostaanottovalmistelut käynnistyvät.

Tässä luvussa keskityn sosiaalityöntekijöiden lausunnoista jäljittämään syvemmin niitä yksittäisiä tilanteita, joissa lapsen siirtymät ensinnäkin lastensuojelun asiakkuuden piiriin ja toiseksi avohuollon piiristä huostaan lopulta tapahtuvat. Tarkastelen näitä tilanteita Bourdieun idean mukaisina normaalilapsuuden kentän rajanylityspaikkoina, joilla kamppailut normaalilapsuuden määrittelyistä lopulta käydään. Tarkastelen tässä luvussa myös niitä institutionaalisia tahoja, jotka ovat reagoineet lapsen ja perheen olosuhteisiin. Rajanylityspaikoilla reagoivat toimivat näyttäytyvät näin ollen siis myös kentän tietyissä asemissa olevina toimijoina, joilla on käytettävissä erilaisia pääoman muotoja kentän rajoja vartioidessaan.

6.1. Tarinan juoni kääntyy

Metodologisesti ajatellen voidaan näissä tilanteissa puhua narratiivisista juonenkäännöksistä. Ensimmäinen tarinallinen käänne tapahtuu kun lapsi tai perhe päättyy lastensuojelun asiakkaaksi. Toisen kerran tarinassa juoni kääntyy siinä vaiheessa, kun avohuollon toimien sijaan kannanottoja huostaanoton valmisteluista alkaa ilmestyä tekstiin.

Kun ryhdytään lausunnoista purkamaan tapahtumien kulun taustoja, huomataan, että juonenkäännökset palautuvat tiettyihin yksittäisiin, toisinaan täysin vähäpätöisiltä vaikuttaviin episodeihin. Viime kädessä kyse on konkreettisista tilanteista, teoista tai joskus myös tekemättä jättämisistä. Toisinaan kyse on siitä, kuka ongelman havaitsee, toisinaan puhtaalla sattumalla on osuutensa asiaan. Jossain sijaitsee kuitenkin aina se yhteisön toleranssiasteen kriittinen piste, joka saa lastensuojelun asiakkuuden tai huostaanottovalmistelut käynnistymään.

Sosiaalityöntekijöiden huostaanottoa koskevista lausunnoista on siis haettava vastauksia kysymyksiin: Mitkä olivat ne viimesijaiset tekijät, jotka toivat lapsen ensin lastensuojelun avohuollon asiakkuuden piiriin, ja toisaalta mitkä olivat ne tekijät, jotka lopulta käynnistivät huostaanottovalmistelut? Mitä kanavaa pitkin yhteys lastensuojeluun on alun perin syntynyt ja toisaalta mitkä tapahtumat ovat johdattaneet siihen, että avohuollon toimista on siirrytty valmistelemaan lapsen huostaanottoa? Mitä siis noilla normaaliutta ja poikkeavuutta erottavilla hiuksenhienoilla rajanylityspaikoilla todella tapahtui? Nämä kysymykset mielessäni poimin jokaisesta aineistoni lausunnosta ne osat, joiden tulkitsin kuvaavaan juuri näitä ratkaisevia juonenkäänteitä. Poimimani tekstinosat olen ryhmitellyt seuraavasti:

Siiirtymä lastensuojelun avohuollon asiakkuuteen tapahtuu

ASIAKKUUS ON JO OLEMASSA ENNEN LAPSEN SYNTYMÄÄ. Lapsi saattaa joskus syntyä suoraan lastensuojelun asiakkaaksi. Syntyvän lapsen asiakkuus on olemassa automaattisesti tilanteissa, joissa jompikumpi vanhemmista on vielä alaikäinen ja itsekkin lastensuojelun piirissä. Tällöin kyse on sukupolvia ylittävästä lastensuojeluasiakkuudesta. Lastensuojelun asiakkaana itse oleva vanhempi saattaa olla avohuollon tukitoimien piirissä, mutta yhtä lailla hänellä itsellään saattaa olla lastenkoti- tai nuorisokotitausta, ja lapsi saattaa siis näin ollen syntyä suoraan laitosisolosuhteisiin. Kaikissa tutkimuksen kohteena olevissa tapauksissa, joissa vanhempi on vielä itsekkin lastensuojelun asiakas, on kyse äideistä. Isien kohdalla ei vastaavia tapauksia aineistosta löytynyt.

”(Äiti) on ollut näin pitkään lastensuojelun asiakkaana. (Äiti) oli (Lapsen) syntyessä vasta 16-vuotias. (Äiti) oli tuolloin itsekkin vielä lapsi ja oli monenlaisen avun tarpeessa.”

Lapsi syntyy valmiiksi lastensuojelun asiakkuuteen myös silloin, kun perheen asiakkuus on käynnistynyt ennen lapsen syntymää vanhemman sisaren

tapauksesta. Tällöin ensisijaisen arvioinnin kohteena on ollut joko vanhemmuus tai sitten on kiinnitetty huomiota sisaren oireiluun.

”Kysymyksessä pitkäaikainen lastensuojeluperhe, perhettä on tuettu myös lastensuojelun varoista. (Lapsen) syntyessä jo sairaalassa oltiin huolestuneita äidin avuttomuudesta lastenhoidossa.”

Kun lapsi syntyy tilanteeseen, jossa perhe jo on valmiiksi lastensuojelun piirissä, hänen kohdallaan ei varsinaisesti voida puhua ensimmäisen suvaitsevaisuuskynnyksen ylittämisestä, sillä tämä rajapyykki on syntyvän lapsen osalta jo ylitetty. Toisin sanoen tällaisissa tilanteissa lapsi ikään kuin määrittyy poikkeavaksi jo syntymästään lähtien.

LASTENSUOJELUILMOITUKSET. Moni sosiaalityöntekijöiden lausunnoista viittaa suoraan lastensuojeluilmoitukseen, josta lapsen tai perheen tie lastensuojelun piiriin on alkujaan alkanut. Tarja Kivinen (1994, 103-104) toteaa, että lastensuojeluilmoitukset eivät niinkään ole seurausta lain sanelemista lapsen hyvinvoinnin ehdoista, vaan syntyvät ilmoittajan inhimillisen huolestumisen tuloksena. Näin ollen lastensuojeluilmoituksen sisältö sekä muotoilu kuvaavat niitä tulkintoja, joita ilmoittajilla itsellään on lastensuojelun tehtävästä ja tarpeesta.

Aineistoni tapauksissa lastensuojeluilmoitukset koskevat kaikkein useimmiten vanhempien päihteiden käyttöä. Lastensuojeluilmoituksissa kuvataan muun muassa vanhempien juomiseen liittyvää lasten hoidon laiminlyöntiä ja heitteille jättöä. Erityisesti äidin päihteiden käytöstä tehdyistä lastensuojeluilmoituksista lausunnot raportoivat, ja äidin raskauden aikainen päihteiden käyttö on asia, josta lastensuojeluilmoituksia tehdään erityisen herkästi.

”Perheestä tehtiin lastensuojeluilmoitus, jonka mukaan lapsen äiti käyttäisi jatkuvasti alkoholia ja huumeita ja että hän olisi ”kaljoitellut” raskauden aikana.”

Lapsen laiminlyöntiä koskevissa lastensuojeluilmoituksissa korostuu huoli riittävästä ruuasta, puhtaudesta, kasvatuksesta ja virikkeistä. Ilmoituksissa tulee esiin myös huoli lapsen öisin kuuluvasta loputtomasta itkusta ja äidin hermostumisesta lapsille sekä perheristiriidoista ja tähän liittyvästä väkivallasta tai sen uhasta. Lisäksi lastensuojeluilmoitukset sisältävät usein havainnot vanhempien katoamisista ja yksin tai epäasialliseen seuraan jätetyistä lapsista.

”Ilmoittaja kertoi myös, että (Äiti) oli jättänyt lapsen hoitoon humalaiselle naiselle, joka oli istunut lapsen kanssa humalaisessa seurassa pubissa.”

Kun sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa viitataan lapsen käyttäytymistä koskeviin lastensuojeluilmoituksiin, käsittelevät ne useimmiten koulussa ilmenneitä ongelmia. Huolenaiheena tällöin on usein lapsen levoton, ahdistunut tai itsetuhoinen käytös. Ilmoitukset raportoivat lisäksi lasten keskinäisistä tappeluista koulussa, lapsen vaikeuksista noudattaa koulumaailman sääntöjä tai lapsen jättäytymisestä kokonaan pois koulusta. Lapsen tekemistä rikoksista tai muusta häiriköivästä käyttäytymisestä tehdyistä lastensuojeluilmoituksista lausunnot raportoivat myös.

”(Koulun) koulukuraattori teki (pvm) lastensuojeluilmoituksen (Lapsen) koulupoissaolojen vuoksi. Poissaoloja oli kertynyt syksystä (vuosi) alkaen paljon ja tilanne oli pahentunut niin, että (Lapsi) oli kieltäytynyt kokonaan lähtemästä kouluun.”

”(Lapsi) on tullut lastensuojelun asiakkaaksi poliisin tehtyä lastensuojeluilmoituksen (pvm). Ilmoituksen mukaan nuoriso häiritsi rappukäytävässä. (Lapsella) oli ollut kavereita asunnolla ja nämä olivat aiheuttaneet häiriötä, osittain pienen kaljoittelun johdosta.”

VIRANOMAISTEN YHTEYDENOTOT LASTENSUOJELUUN. Lastensuojelun asiakkuuden alkaminen ei välttämättä edellytä lastensuojeluilmoitusta. Se voi toisinaan tapahtua epäbyrokraattisemminkin, siten, että joku muu perheeseen yhteydessä oleva viranomainen ottaa yhteyttä lastensuojelun sosiaalityöntekijään tilanteessa, jossa arvelee perheessä ilmenevän lastensuojelullisen tuen tarvetta. Sosiaalityöntekijöiden lausuntojen mukaan viranomaisyhteistyö on yleisintä tilanteissa, joissa vanhempi on päihde- tai psykiatrisen hoidon piirissä. Yhteydenotot koskevat vanhempien terveydellisiin ongelmiin liittyvää huolta lapsen hoidon järjestymisestä toivotulla tavalla. Ongelmia havaittiin niin puutteellisessa hygieniassa ja perushoidossa kuin vanhempien motivaation puutteessa hoitaa lasta. Toisaalta huoli kohdistui vanhemman jaksamiseen ja psyykkisten voimavarojen riittävyteen.

”Psykiatrian klinikalta otettiin allekirjoittaneeseen yhteyttä ja pyydettiin neuvotteluun. Tarkoituksena oli miettiä avohuollon tukitoimenpiteitä ja niiden tarkoituksenmukaisuutta sen jälkeen, kun (Äiti) olisi yksin vauvan kanssa kotona.”

Viranomaisyhteys saattaa toisaalta syntyä tilanteissa, joissa vanhemmat kaatoavat mystisesti ja lapset jäävät muiden vastuulle. Äiti saattaa häipyä omille teilleen synnytyssairaalaista tai turvakodista ja jättää lapsensa muiden hoidettavaksi.

”Perhe tuli lastensuojelun asiakkaaksi (pvm) poliisin toimitettua lapset (Sijoituskohteeseen). Tämä tilanne syntyi lasten äidin lähdettyä vapun viettoon, eivätkä lastenhoitojärjestelyt lasten isän ja tuttavien kanssa sujuneetkaan suunnitelmien mukaisesti.”

Viranomaisten tekemät yhteydenotot lastensuojeluun näyttäisivät keskittyvän pääosin vanhempien erilaisiin elämäntilanteen ongelmiin. Vain yhden tapauksen lausunnossa mainittiin psykiatrisen poliklinikan suorasta yhteydenotosta lastensuojeluun lapsen psyykkisistä vaikeuksista johtuen.

”(Lapsen) perhe tuli lastensuojelun asiakkaaksi marraskuussa (vuosi) Nuorten psykiatrisen poliklinikan otettua yhteyttä sosiaalityöntekijään. Psykologi kertoi, että (Lapsella) on ollut vaikeuksia irtaantua äidistä, nukkua erillään, (Lapsi) kiusaa ja määrää pikkusiskoaan ja pelaa tietokonetta kaikki vapaa-ajat.”

PERHEEN OMA YHTEYDENOTTO. Lastensuojelun asiakkuus alkaa toisinaan siitä, että perheet ottavat itse oma-aloitteisesti yhteyttä lastensuojeluun. Lausuntojen mukaan aktiivisimmin perheet ovat itse yhteydessä lastensuojeluun silloin kun vanhemmat tuntevat itsensä väsyneiksi ja kokevat jääneensä yksin vanhemmuudessaan. Vanhemmat turvautuvat lastensuojelun tarjoamaan apuun saadakseen joskus aikaa itselleen tai voidakseen jonkun kanssa pohtia omaa vanhemmuuttaan.

”Vanhemmat pyytävät apua tilanteessa, jossa vauvalla on vahvat koliikkioireet reippaine oksenteluineen niin, ettei äiti ole uskaltanut nukkua. Äiti väsynyt ja vauvan kanssa yksin sekä kärsi synnytyksen jälkeisestä masennuksesta. Äiti kokenut, ettei pysty vuorovaikutussuhteeseen vauvan kanssa. Perheen sosiaalinen tukiverkko puuttuu.”

Väkivaltainen perhetilanne tai muu kodin tulehtunut ilmapiiri on toinen yleinen syy, jonka vuoksi joku perheenjäsenistä oma-aloitteisesti lähestyy lastensuojelua. Riidat ovat joko vanhempien keskinäisiä tai sitten lapsen ja vanhemman välillä olevia selvittämättömiä konflikteja, joihin haetaan ulkopuolista apua. Vanhemmat kääntyvät lastensuojelun puoleen ja hakevat apua joskus myös silloin, kun nuori rajattomalla ja epäasiallisella käytöksellään käy ylivoimaiseksi. Nuoren huolestuttavat, alituisen vaihtuvat kaverit ja näiltä saadut vaikutteet sekä selittämättömät yö- ja koulupoissaolot koettelevat vanhempien kestävyyskykyä.

”(Lapsen) äiti otti yhteyttä lastensuojeluun syksyllä (vuosi). Äiti oli huolissaan (Lapsen) koulunkäynnistä ja siitä, että (Lapsi) ei totellut kotona.”

Siirtymä huostaanottovalmisteluihin tapahtuu

Hetki, jolloin huostaanottovalmistelut varsinaisesti käynnistyvät, ei erotu sosiaalityöntekijöiden lausunnoista yhtä selkeästi kuin lastensuojeliasiakkuuden alkamisen ajankohta. Huostaanottoratkaisuun päätyminen pohjautuu tapauskohtaisesti paljolti siihen, minkälainen on lapsen ja perheen asiakkuustausta eli miten ja kuinka paljon ongelmia on onnistuttu ensinnäkin

tunnistamaan ja toiseksi ratkaisemaan avohuollon keinoin. Ryhmittelin sosiaalityöntekijöiden lausunnoista löytämäni huostaanottovalmistelujen suuntaan kääntyvät tekstikuvaukset seuraavasti:

**YHTEISTYÖHALUTTOMUUS JA TILANTEEN MUUTTUMATTO-
MUUS.** Perheen havaittu haluttomuus tai kyvyttömyys yhteistyöhön lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa johtaa ennen pitkää huostaanottovalmisteluihin. Yhteistyökyvyttömyys ilmenee muun muassa siten, että lupaukset ja sovitut asiat eivät pidä, tapaamisaikoja ei käytetä tai huoltosuunnitelmassa yhdessä tehtyihin suunnitelmiin ei sitouduta. Selittämättömät poissaolot palavereista tai toistuvat peruutukset, selittelyt ja tekosyyt tulkitaan haluttomuudeksi toimia yhteistyössä lastensuojelun kanssa. Mirja Määttä ja Laura Kalliomaa-Puha (2006, 18) näkevät yksilöiden sitouttamisen erilaisiin sopimuksiin yhtenä vallankäytön muotona, jossa valtaa on yhä enemmän siirretty yksilön itsehallintaan. Sopimuksellisuus problematisoituu erityisesti tilanteissa, joissa sopimusosapuolet eivät ole löytäneet keskinäistä luottamusta. Voidaanko silloin ylipäätään puhua ”sopimuksista” vai tulisiko ennemminkin puhua vastuuttavasta vallankäytöstä? Arja Jokinen, Kirsi Juhila sekä Tarja Pösö (1995, 22) kuvaavat tätä neuvotteluprosesseissa olevaa vallankäyttöä ”hienovaraisen suostuttelevan vallan” käytöksi. Vallankäyttö on tällöin epäsuoraa ja siksi vaikeasti havaittavissa olevaa.

”Äidin kanssa sovittiin, että hän harkitsisi asioitaan viikonlopun ajan ja lapsen asiasta neuvoteltaisiin Ensi-Kodissa (pvm). Tällöin äiti saisi lapsensa välittömästi takaisin ja asuminen Ensi-Kodissa voisi jatkua. (Äiti) ei tullut kyseiseen neuvotteluun vaan otti yhteyttä sosiaalitarkkailijaan vasta (pvm), jolloin sovittiin em. menettelystä uudelleen. (Äiti) ei edelleenkään saapunut yhteiseen neuvotteluun. (Äiti) on omalla toiminnallaan aiheuttanut sen, että huoltosuunnitelmassa yhteisesti sovitut edellytykset lapsen hyvinvoinnille ovat vakavasti vaarantuneet.”

Vanhempien kyvyttömyys vastaanottaa heille tarjottua apua tekee avohuollon yritykset tehottomiksi ja tilanne pakottaa sosiaalityöntekijät ryhtymään huostaanoton valmisteluihin. Yhteistyöhaluttomuus konkretisoituu erityisesti tilanteissa, joissa vanhempi aktiivisesti kieltäytyy hänelle välttämättömäksi nähdystä hoitosuhteesta kuten päihdekuntoutuksesta tai psykiatrisesta hoidosta. Saamattomuus hoitoon hakeutumisessa tai hoidon keskeyttäminen ja varattujen hoitoaikojen käyttämättä jättäminen tulkitaan niin ikään piittämättömyytenä asenteena vanhemmuutta kohtaan.

”Lisäksi äidin psyykinen hyvinvointi on niin heikoilla, että hän tarvitsee asioiden selvittelyä sairaalassa. Äiti on kuitenkin kieltäytynyt psykiatrisesta hoidosta vedoten siihen, että hän hoitaa alkoholiongelmaansa ensin. Isä ei myöskään lähtenyt selvittämään omia ongelmiaan.”

Yhteistyöhalua ja -kykyä edellytetään yhtä lailla myös lapselta tilanteissa, joissa hänen psykiatrisen, päihde- tai kriminaalihuollon onnistuminen nähdään ainoana keinona välttää huostaanotto. Jos yhteistyöhalukkuutta ei löydy, ylittyy suvaitsevaisuuskynnys ja tilanteeseen reagoidaan.

”(Lapsi) on kuitenkin (pvm) sosiaalitoimistossa kertonut, että ei ole aloittanut nuorisopalvelua eikä aio myöskään jatkossa käydä Kriminaalihuoltolaitoksen tapaamisissa.”

Toisinaan suvaitsevaisuuskynnys ylittyy myös tilanteissa, joissa halua yhteistyöhön hoidon suhteen olisi perheellä ollutkin, mutta se ei ole tuottanut toivottua tulosta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät toteavat lausunnoissaan, että vanhemmat eivät esimerkiksi kykene tarvittaviin toimiin elämäntilanteensa muuttamiseksi sellaiseksi, että se mahdollistaisi vanhemmuuden. Yrityksistä huolimatta tilanne ei kohene ja niinpä huostaanottoa lähdetään valmistelemaan.

”(Äiti) on ollut hoidettavana huumeongelman vuoksi, mutta ilmeisesti tulos on ollut epätydyttävä.”

Erääksi merkiksi vanhempien yhteistyöhalusta mielletään myös se, miten aktiivisesti ja säännöllisesti vanhemmat käyvät tapaamassa avohuollon sijoituksessa olevaa lastaan. Tällä tavalla vanhemmat osoittavat motivaatiotaan ylläpitää suhdetta lapsen ja vanhemman välillä ja suhtautua vakavasti ajatukseseen lapsen kotiuttamisesta. Mikäli osoittautuu, että vanhempi ei ole käynyt lasta tapaamassa lastenkodissa eikä ole kiinnostunut tämän kuulumisista, tulkitaan hänen luopuvan vanhemmuudesta.

”(Äiti) on käynyt katsomassa (Lasta) (Sijoituskohteessa) vain kaksi kertaa (pvm) ja (pvm). Hän on osoittanut ettei ole halukas hoitamaan lasta eikä lapsen ja äidin välistä suhdetta ole syntynyt.”

AKUUTTI TOIMENPITEET LAUKAISEVA TAPAHTUMA. Toisinaan sosiaalityöntekijöiden lausuntojen kerronta rakentuu siten, että jokin selkeä, yksittäinen ja konkreettinen teko tai tapahtuma on toiminut sysäyksenä huostaanottovalmistelujen käynnistymiselle. Varsinaisen toleranssiasteen kriittinen piste saattaa täytyä hyvin pienenkin tekijän vaikutuksesta, mikäli taustalla on jo pitkäaikainen kamppailu monimuotoisen ongelma-avyyhdin kanssa. Alkuun ongelmien kasautuessa niihin pyritään erilaisin avohuollon tukitoimin hakemaan helpotusta. Jossain vaiheessa asiat vain mutkistuvat liikaa ja tilanne saattaa lopulta kärjistyä johonkin varsin vähäiseltä ja merkityksettömältä vaikuttavaan tapahtumaan. Painoarvon tuolle tapahtumalle luo se lastensuojelun asiakkuuden tausta, jota perhe ja lapsi ”kantavat” mukanaan.

Tilanteet näyttävät erilaisilta riippuen siitä, minkälaista taustaa vasten ne asettuvat.

Esimerkiksi vanhempien ongelmallinen päihteiden käyttö on usein lastensuojeluasiakkuuden alkamisen syy. Avohuollon toimin pyritään ensialkuun hakemaan ratkaisua ongelmaan. Huostaanottovalmisteluihin johtava suvaitsevaisuuskynnyksen ylittävä teko tai tapahtuma usein tällöin liittyy myös jollakin tavalla päihteisiin. Ongelmat kuvataan tällöin avohuollon tukitoimille ylivoimaisina. Toleranssiasteen kriittinen piste saattaa olla esimerkiksi tilanne, jossa lukuisten katkaisujen jälkeen vanhemman havaitaan retkahtaneen kaikesta huolimatta uudestaan päihteisiin.

”Kesäkuussa (Äidin) todettiin käyttäneen heroïinia ja huoneesta löytyi käytettyjä ruiskuja. Tällöin (Äiti) joutui uudestaan tiukkaan vierihoitoon. Vierihoidojakson päätyttyä (äiti) katosi yöksi omille teilleen ja (pvm) hän otti yliannoksen lääkkeitä ja joutui sairaalaan ja vatsahuuhteluun.”

”(Äiti) oli vienyt lapsen (Sijoituskohteeseen) (pvm), koska (Isä) oli ruokarahoillaan ostanut kaksi pulloa viskiä ja alkanut juoda. (Äiti) pelkäsi ja vei lapsen lastenkotiin.”

Toinen, usein lausunnoissa esiintyvä yksittäinen syy huostaanottovalmistelujen käynnistymiselle on se, että vanhempi yllättäen katoaa. Selittämättömät katoamiset ovat monesti yhteydessä vanhemman päihdeongelmaan. Juomaputki imaisee vanhemman viikoksikin omille teilleen. Aina vanhempien katoamiset eivät kuitenkaan selity päihteillä, vaan kyse saattaa olla myös monimutkaisemmista elämänhallinnan ongelmista.

”(Isoäiti) oli tehnyt poliisille katoamisilmoituksen - (Äitiä) ei löytynyt ja hän oli jättänyt äidilleen itsemurhauhkauskirjeitä. Illalla (Äiti) oli kuitenkin tullut kotiin. Edellisenä päivänä saatu lapsenhoidon tuki oli käytetty.”

Huostaanottoratkaisuun saatetaan päätyä myös tilanteissa, joissa puolisoiden keskinäiset välien selvittelyt purkautuvat avoimeksi väkivallaksi. Huostaanottoon johtava suvaitsevaisuuskynnyksen ylittävä teko on tällöin esimerkiksi jonkun osapuolen joutuminen pahoinpitelyn kohteeksi. Toisaalta jo pelkkä pakotoimiin johtanut väkivallan uhka voidaan lausunnoissa kuvata sinä viimeisenä tekijänä, joka osoittaa huostaanoton olevan ainoa vaihtoehto.

”Turvakodista soitetaan ja kerrotaan, että (Äiti) on tullut sinne edellisenä iltana. Kotona oli tilanne ollut uhkaava ja (Äiti) ei ollut halunnut tulla uudelleen pahoinpidellyksi.”

Ratkaiseva käänne voi niin ikään olla vanhemman terveydentilassa tapahtunut akuutti muutos, esimerkiksi vanhemman päätyminen tahdonvastaiseen

suljettuun psykiatriseen hoitoon. Vanhemmuuden kyseenalaistavat terveydelliset käänteet voivat liittyä toisaalta myös mihin tahansa terveysongelmiin, jotka aiheuttavat vaaratilanteita lapselle, kuten vakaviin sairauskohtauksiin.

”Äiti oli saanut epileptiakohtauksen. Poliisit olivat vieneet (Lapsen) (Sijoituskohteeseen). Äiti oli viety ambulanssilla terveyskeskukseen päähaavan takia. (Tapahtumapaikalla apua antanut henkilö) oli hälyttänyt paikalle poliisit ja ambulanssin, koska äiti oli ollut sekava ja kaatuillut pihalla. Lapsi oli ollut rattaissa ja nämä olivat kaatuneet 4-5 kertaa. Lapsi oli lentänyt näistä ulos joka kaatumisen yhteydessä ja loukannut kätensä”

Suvaitsevaisuuskynnyksen ylittävä teko tai tapahtuma voi yhtä lailla liittyä lapsen käytöksessä tapahtuneisiin äkillisiin käänteisiin. Lapsen huumeiden käytöstä tehdyt havainnot ennakoivat usein suoraviivaista siirtymää kohti huostaanottoa. Huumetestin positiiviset tulokset tai ylipäätään mikä tahansa varma näyttö lapsen huumeiden käytöstä on merkki siinä määrin vakavasta ongelmasta, että huostaanottovalmistelut käynnistyvät.

”Toisen kerran lapsi palasi lomilta aineiden vaikutuksen alaisena. Kun asioita selviteltiin, hän kertoi, että oli käyttänyt n. vuoden verran erilaisia huumaavia aineita ja pillereitä, joita hän on hankkinut esim. äidiltä varastamallaan rahoilla.”

Lapsen toistuvat karkureissut johtavat myös huostaanottopohdintojen äärelle. Karkumatkojen aikana tapahtuneet rikkomukset ja koulunkäynnin totaalinen laiminlyönti pitkiksi venyneiden karkureissujen aikana ovat vakavasti otettavia merkkejä siitä, että toimenpiteisiin on aika ryhtyä.

”(Lapsen) tilanne muuttuu kaoottiseksi. Hän oli kateissa viisi päivää eikä olinpaikasta ollut tietoa. Hän oli myös putkassa muutamia kertoja. Poliisi korjasi hänet kaupungilta kuljeksimasta.”

ASIANOSAISTEN OMAT ALOITTEET. Vanhemmat saattavat myös itse päätyä ajatukseen, että lapsen huostaanotto on paras ratkaisu. He eivät esimerkiksi katso itse kykenevänsä tarjoamaan lapselleen sellaista turvallista kasvuympäristöä, jota lapsen tasapainoinen kasvu ja kehitys vaatisivat. Joskus osoittautuu, että vanhemmilla ei ole riittävästi myöskään motivaatiota huolehtia lapsesta, vaan lapsi on ilmaantunut keskelle elämäntilannetta, johon häntä ei varsinaisesti koskaan toivottu. Vanhemman oma elämäntyyli voi myös olla ristiriidassa niiden odotusten kanssa, jota hän itse ajattelee vanhemmuudelta vaadittavan.

”(Pvm) (Äiti) otti yhteyttä lastensuojelun sosiaalityöntekijään pyytäen tyttärelleen pitkäaikaista sijoituspaikkaa, koska koki, ettei pysty tarjoamaan lapselleen kasvuoloja, jotka mahdollistaisivat (Lapsen) myönteisen kehityksen.”

Toinen yleinen taustasy vanhempien toiveille lapsen huostaanottoon ovat jatkuvat riittämättömyyden tunteet lapsen kanssa. Vanhemmat toisinaan itse myöntävät keinojensa olevan lopussa vaativan lapsen kanssa. Vanhemmat saattavat myös kokea lapsen tarvitsevuuden liian kuormittavana, mikä saa kasvatustuon tuntumaan ylivoimaiselta.

”Sosiaalityöntekijän kysyessä äidiltä, uskoiko tämä jaksavansa (Lapsen) kanssa äiti vastasi, että hän oli pitkään kerännyt rohkeutta puhua keskeyttämiseen sosiaalityöntekijälle siitä, että hän halusi lasten muuttavan sijaisperheeseen. Lapset ärsyttivät häntä ja ”kunnolla”. Voimat eivät riittäneet lasten hoitamiseen. Äiti kehotti sosiaalityöntekijää ”kirjoittamaan paperit”, hän allekirjoittaisi ne.”

Vaikeiden alkoholiongelmien kanssa kamppailevat vanhemmat saattavat lisäksi itse tunnistaa omien ongelmien vevän kaiken heidän huomionsa ja lapsesta huolehtimisen jäävän juomisen varjoon. Näiden kahden vaihtoehdon väliltä vanhemmat saattavat aktiivisesti valita päihteiden kyllästyvän elämäntavan ja suojella näin lastaan antamalla hänet vapaaehtoisesti toisten kasvatettavaksi.

”Sosiaalityöntekijä ilmoitti, että äiti on keskeyttänyt hoitonsa. Äiti oli kertonut osastolla pidetyssä palaverissa, että hoidon keskeyttäminen on hänen mielestään lapsen kannalta parempi, että lapsi pääsee toiseen perheeseen. Äiti oli lisäksi todennut, että ei usko pystyvänsä tarjoamaan lapselle hyvää elämää. (Äiti) oli kertonut ymmärtävänsä, että hoidon keskeyttäminen merkitsisi huostaanoton valmistelun aloittamista.”

Kyse ei ole aina vanhempien toiveista ja ratkaisuista. Myös lapsi itse voi olla ensimmäinen aloitteen tekijä ja ottaa oman huostaanottonsa puheeksi, jos hän itse kokee sen tarjoavan enemmän tasapainoa elämäänsä kuin mihin hänen vanhempansa kykenevät. Esimerkiksi Sarianna Reinikaisen (2009, 30-34) mukaan väkivaltainen koti on keskeisin syy nuorten omille aloitteille kodin ulkopuoliseen sijoitukseen. Kun pelko ja ahdistus kasvavat liian suuriksi, mikä tahansa vaihtoehto ohittaa kotiin jäämisen. Toisaalta lapsi saattaa todeta, että vain huostaanotolla pyritään ratkaisemaan hänen omia ongelmiaan. Ratkaisu voi olla myös lapsen ja vanhempien yhteinen.

”(Lapsi) oli välittänyt palaveriin (Sijoituskohteen) henkilökunnan välityksellä terveiset, että ei halua palata kotiin ja toivoo pitempiaikaista sijoituspaikkaa. (Lapsi) toisti tapaamisessa edelleen sen, että ei aio mennä kotiin. (Lapsi) halusi, että huostaanottoa ryhdytään valmistelemaan..”

AUKTORITEETIN TOTEAMA HUOSTAANOTON TARVE. Huostaanoton tarvetta arvioitaessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden lisäksi siihen osallistuvat eri erityisalojen asiantuntijat. Huostaanottopäätös varmistuu usein viimeistään siinä vaiheessa, kun jokin ulkopuolinen auktoriteetti suosittaa lausunnossaan huostaanottoa tai toteaa sen peräti välttämättömäksi. Sosiaalityöntekijät viittaavat omissa lausunnoissaan usein lääkäreiden ja erityisesti psykiatrien laatimiin lausuntoihin. Kääriäinen (2003, 66) on todennut, että sosiaalityöntekijät aktiivisesti hakevat asiantuntijoita apuun perustelemaan päätöksensä. Asiantuntijoiden tuottama tieto tuntuisi olevan painoarvoltaan tärkeämpää ohittaen usein muut tietolähteet.

Asiantuntija-arvioita tehdään niin vanhemmuuden kompetenssista kuin lasten kehityksen ja psyyken tilasta riippuen siitä, minkälaisia ongelmia perheen asiakkuustaustasta löytyy. Kasvatus- ja perheneuvolassa laadittu vanhemmuuden arvio kiinnittää huomion vanhempien kasvatuskyykyyn. Vanhempien puutteelliset resurssit vastata lapsensa täysipainoisesta kasvatuksesta ja hoivasta tuodaan lausunnoissa esiin lapsen kehitystä ja hyvinvointia hidastavana tekijänä. Ulkopuoliset lausunnot ovat tarpeen erityisesti tilanteissa, joissa vanhemmat eivät itse tunnista puutteita vanhemmuudessaan. Arvioidun kasvatuskyyvyttömyyden lisäksi vanhempien psykiatrinen terveydentila sekä päihdeongelmat voidaan todeta asiantuntijalausuntojen kautta riittäviksi esteiksi vanhemmuudelle ja näin legitimoida huostaanottovalmistelut.

”Vanhempien kyvystä toimia kasvattajina pyydettiin psykiatrin arvio. Lääkärin arvion mukaan (Äiti) pystyy huolehtimaan kolmesta lapsesta vain lastensuojeluviranomaisten maksimaalisen, päivittäisen tuen avulla, psykiatrinen avohoito ei riitä (Äidin) tukemiseksi oman ja lasten asianmukaisen hoidon turvaamiseksi.”

”Lääkärien mukaan (Äidin) aineriippuvuus on akuuttia. Siten aiempi sopimus ja (Äidin) tilanne edellyttävät lapsen huostaanottoa ja sijoitusta.”

Kun asiantuntijalausunnot koskevat lasta, on useimmiten kyse psykiatrin tai psykologin suorittamista tutkimuksista, joissa huoli lapsen psyykkisestä tilasta ja kehityksestä tuodaan esiin. Lapsi voidaan psykiatriseen diagnostiikkaan vedoten todeta turvattomasti kiintyneeksi, erityistä hoitoa vaativaksi, tarkkaavaisuushäiriöiseksi jne., mikä joidenkin tapausten kohdalla on riittänyt osoittamaan huostaanoton välttämättömyyden. Lapsen vakavien huumeongelmien kohdalla pitkäaikainen sijoitus nähdään ehdottomana edellytyksenä.

”Psykiatri toi esille, että kyseessä on käytösproblematiikka, johon avohuollon keinoin ei pystytä vaikuttamaan, vaan ensin tarvitaan turvalliset rajat laitosolosuhteissa ja hoitomahdollisuudet, jotka edesauttavat koulunkäynnin sujumista ja nuoruusiän suotuisaa kehitystä.”

”(Lääkäriin) mukaan (Lapsella) on vakava päihdeongelma, mihin tulee puuttua tehokkaasti. Vanhemmat eivät pysty riittävästi rajaamaan ja turvaamaan (Lapsen) päihteetöntä elämää. Tämän vuoksi (Lääkäriin) mukaan on (Lapsi) ehdottomasti huostaan otettava. Lääkäriin arvion mukaan, mikäli huostaanotto ei toteudu, (Lapsi) ajautuu varmasti vieläkin hankalampiin päihdeongelmiin.”

6.2. Portinvartijoita kahdella rajalla

Normaalin lapsuuden kentän rajoilla valvoviksi *portinvartijoiksi* olen analyysissäni mieltänyt kaikki he, joilla on jonkinlainen osuus niissä lausuntojen juonenkäännöksissä, joissa ratkaisut lastensuojelun avohuollon tukitoimien aloittamisesta tai huostaanotosta kuvataan. Rajapaikoilla päivystävät toimijat arvioivat kukin lapsen tilannetta oman asemansa ja roolinsa kautta sekä riippuen lisäksi siitä, minkälainen suhde toimijoilla on lapseen ja perheeseen. Asemansa ja suhteensa kautta toimijat osallistuvat normaalin lapsuuden määrittelyprosessiin. Pekka Sulkusen (1994, 126) mukaan normista voidaan erottaa aina normin valvoja, joka esimerkiksi laissa säädettyjen normien kohdalla on poliisi, koulun virallisessa normistossa opettaja, terveydenhuollon alueella taas lääkäri. Viralliselle normistolle ominaista usein on se, että normin valvoja tunnustetaan selkeästi. Mitä epävirallisemmasta normistosta on kyse, sen epämääräisemmäksi käy, kenelle niiden valvonta kuuluu.

Näitä avainasemassa olevia toimijoita olen lähtenyt kartoittamaan siten, että olen alkuun listannut kaikista aineistoni lausunnoista ne henkilöt, jotka on mainittu edellä esiteltyjen juonenkäännösten yhteydessä. Katson, että lausuntoihin päätyneet henkilöt toimivat jollakin tapaa tärkeässä asemassa suhteessa suvaitsevaisuuskynnysten ylittymiseen, sillä heidän mainitsemisensa asiakirjoissa on nähty tarpeelliseksi. Listatut henkilöt olen jakanut kahdeksaan ryhmään: 1. lastensuojeluviranomaiset, 2. terveydenhuolto, 3. poliisi, 4. muut viranomaiset, 5. päiväkotit, 6. koulu, 7. omaiset/tuttavat sekä 8. naapurit/ohikulkijat. Nämä ryhmät edustavat tässä tutkimuksessa kahdeksaa erilaista, normaalin lapsuuden määrittelyprosessissa mukana olevaa instituutio-naalista toimijatahoa.

Seuraavaksi tarkastelen, minkälaiden ongelmien yhteydessä mitäkään toimijoita lausunnoissa mainitaan. Mihinkin nämä eri toimijaryhmät kohdistavat katseensa ja huomionsa perheen ja lapsen tilannetta arvioidessaan kahdella suvaitsevaisuuskynnyksellä. Mitä nämä toimivat näkevät ja havaitsevat?

Toimijat ensimmäisellä suvaitsevaisuuskynnyksellä: lastensuojelun avohuollon asiakkuus alkaa

1. LASTENSUOJELUVIRANOMAISET ovat itsestään selvästi keskeisin lausunnoissa esiintyvä toimijaryhmä. Onhan kyse nimenomaan lastensuojeluinstituution itsensä harjoittamista toimenpiteistä. Esimerkiksi Kääriäinen (2003, 166) näkee, että sosiaalityöntekijällä on usein paras ja kokonaisvaltaisinkin käsitys lapsen ja perheen tilanteesta verrattuna muihin perheen kanssa tekemisissä oleviin viranomaisiin. Lastensuojeluviranomaiset ovat harvoin kuitenkaan ensimmäisenä paikalla silloin kun tarvetta lastensuojelulle ilmenee ensimmäisen kerran, vaan sysäys asiakkuuden alkamiseen tulee jostain toisaalta. Poikkeuksena ovat ne tilanteet, joissa perhe on jo lapsen syntyessä lastensuojelun asiakkaana.

”(Lapsen) äiti (nimi) on tullut sosiaalitoimen asiakkaaksi 16- vuotiaana. Tiedot (Äidin) nuoruudesta perustuvat lastensuojeluviranomaisen muistiinpanoihin.”

”Perhe on ollut lastensuojelun asiakkaana vuodesta (vuosi) alkaen. Asiakkuuden syyinä oli (Lapsen siskon) raju oireilu. Perhettä ja (Siskoa) tuettiin avohuollon tukitoimenpiteillä.”

Tällaisissa tilanteissa ei varsinaisesti arviota perheen asiakkuuden tarpeesta ole tarpeellista tehdä, sillä se on todettu jo aikaisemmin. Kun lapsi syntyy lastensuojelun asiakkaana olevaan perheeseen, sosiaalityöntekijöiden etulyöntiasema normaalin ja poikkeavan lapsuuden määrittelijänä entisestään korostuu.

2. TERVEYDENHUOLLON edustajat vaikuttavat lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen pääasiassa synnytyslaitoksen, lastenneuvolan ja päihde- sekä mielenterveyshuollon kautta. Synnytysosastolla huomio kiinnittyy usein äidin kykyyn suoriutua kasvatustavasta. Muun muassa äidin psyykkiset ongelmat ja muut jaksamisvaikeudet, tukiverkoston puute tai avuttomuus ja epäitsenäisyys lapsenhoidossa herättävät synnytysosaston henkilökunnan reagoimaan. Myös äidin alkoholinkäyttö tai elämänhallinnan ongelmat kuten asunnottomuus saattavat paljastua nimenomaan synnytysosaston kautta. Kun äidin ja joskus myös syntyneen lapsen huumeseulat antavat positiivisen tuloksen, on yhteydenotto lastensuojeluun välitön. Synnytysosaston yhteys

lastensuojeluun syntyy luonnollisesti myös tilanteissa, joissa äiti katoaa jättäen tarkoituksenmukaisesti lapsen osastolle.

”Sairaalasta otettiin yhteyttä lastensuojeluviranomaisiin. (Pvm) synnyttäneen (Äidin) ja hänen lapsensa huumetestit olivat olleet positiiviset (mm. amfetamiini). Lisäksi (Äidin) mielentilat vaihtelevat koko ajan.”

Neuvolapalveluja käyttää lähestulkoon koko lapsiväestö (Hakulinen-Viitanen & Pelkonen 2009)²⁷. Neuvolatoiminta keskittyy lasten ja lapsiperheiden neuvontaan ja tukemiseen; epäsuorasti sen voidaan nähdä harjoittavan melko voimakastakin valvontaa, arviointia ja kontrollointia. Aineistosani neuvolan huomio kiinnittyi pääasiassa vanhempien lastenhoidollisiin taitoihin, jaksamiseen, päihteiden käyttöön ja perheristiriitoihin. Näihin liittyvät ongelmat johtavat lastensuojeluasiakkuuden alkamiseen. Neuvola reagoi nopeasti myös lapsen havaittuihin kehitysviivästymiin ja -vääristymiin johtuen siitä, että sen eräs tehtäväalue on nimenomaan lapsen kehityksen seuraaminen.

”(Äidin) raskauden aikana äitiysneuvolan terveydenhoitaja oli huolissaan äidin kyvystä huolehtia lapsestaan ja hän oli yhteydessä sosiaalitoimistoon.”

”(Lapsi) on tullut lastensuojelun asiakkuuteen ensimmäisen kerran maaliskuussa (vuosi) neuvolan terveydenhoitajan (pvm) tekemän lastensuojeluilmoituksen johdosta, jolloin (Lapsi) oli n. 5 kuukautta vanha. Ilmoituksessa ilmaistiin huoli (Lapsen) perushoidon puutteesta. Terveydenhoitajan mukaan (Lapsi) oli ollut marraskuussa (vuosi) neuvolatarkastuksessa käydessään nälkiintynyt.”

Päihdehuollon piiristä lastensuojelun asiakkuuden raportoidaan alkavan useimmiten tilanteissa, joissa pitkän päihdehistorian omaava äiti päätyy omaehtoisesti hoitoon raskaaksi tultuaan. Psykiatrian puolelta taas lastensuojelun asiakkuuteen johtavat tilanteet, jossa jompikumpi vanhempi päätyy psykiatriseen laitoshoitoon, joko omasta tahdostaan tai tahdonvastaisesti. Myös muut vanhempien psyykkiset ongelmat tai psyykkisten voimavarojen puute johtavat perheen toisinaan juuri terveydenhuollon viranomaisten kautta lastensuojelun piiriin.

”Lokakuun alussa (vuosi) sairaalasta otettiin yhteyttä lastensuojeluun. Perheen äiti on ollut siellä kuukauden ajan masennuksen vuoksi.”

3. POLIISI mainitaan sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa lastensuojeluasiakkuuden alkamisen yhteydessä silloin, kun kotona ilmenee vakavia päih-

²⁷ Vuonna 2008 neuvolapalvelut tavoittivat jopa 99,5 % alle kouluikäisen lapsen perheistä (Hakulinen-Viitanen & Pelkonen 2009).

de- ja väkivaltatilanteita, joihin joku kutsuu poliisit paikalle. Toisaalta poliisit ilmestyvät paikalle myös julkisilla paikoilla tapahtuviin äänekkäisiin vanhempien välisiin ristiriitoihin, joissa lapsi on jollakin tapaa osallisena tai vähintäänkin läsnä.

”(Lasta) koskeva lastensuojelun tarve on tullut ensimmäisen kerran esiin poliisien tekemän LsL 40 §:n mukaisessa ilmoituksessa (pvm). Ilmoituksen perusteena oli poliisien tekemä kotikäynti perheeseen vanhempien alkoholinkäytön ja perheristiriitojen vuoksi.”

Poliisi on myös tekemisissä niiden alaikäisten kanssa, jotka jäävät kiinni näpistyksistä tai varkauksista tai jotka häiriköivät yleisissä tiloissa kuten rappukäytävillä. Useimmiten lausuntojen mainitsevat poliisit ilmaantuvat paikalle siis vanhempien tai lasten aiheuttaman häiriön kontrolloimiseksi, mutta aineistossa on myös tapauksia, joissa vanhemmat turvautuvat poliisiin etsiessään kuljeskelevaa ja karkailevaa teini-ikäistään.

”Lapsi on tullut lastensuojelun asiakkaaksi vuoden (vuosi) alussa. (Lapsi) oli tuolloin 9-vuotias ja oli ollut luvatta tuntemattomien ihmisten luona. Asiaa tutkittiin tuolloin epäilynä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. (Lapsi) oli ollut poliisi-ilmoituksen mukaan pariin otteeseen kateissa ja molemmilla kerroilla samojen miesten luona. (Lapsi) oli tällöin myös yötä pois.”

4. MUIDEN VIRANOMAISTEN ryhmä on moninainen. Tähän toimijaryhmään lukeutuvat muun muassa toimeentulotuen, sairaalan ja turvakodin sosiaalityöntekijät, vankilan henkilökunta ja maahanmuuttoviranomaiset. Toimeentulotuen sosiaalityöntekijät informoivat lastensuojelua ensinnäkin omaan toiminta-alueeseensa liittyvissä epäkohdissa kuten vuokranmaksu- ja taloudenhoito-ongelmissa, mutta toisaalta kiinnittävät huomiota myös ongelmiin, jotka eivät suoranaisesti ole tekemisissä toimeentulon kanssa. Tällaisia ovat lapsen ja vanhemman väliset havaitut vuorovaikutusongelmat, perheväkivaltatilanteet tai vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat.

”Lapsesta huolestuttuun sosiaalitoimistossa vuoden (vuosi) lopulla äidin asioidessa toimeentulotuen asioissa. Huomio kiinnittyi äidin ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen ja lapsen olemukseen. Lapsi oli rajaton, eikä äiti saanut lapselle rajoja.”

Turvakodin kautta alkanut lastensuojelun asiakkuus liittyy useimmiten jollain tapaa väkivaltatilanteisiin kotona. Turvakoti on toisaalta ottanut yhteyttä lastensuojeluun myös tilanteessa, jossa äiti katoaa jättäen lapsen turvakotiin. Vankeinhoidon henkilökunta on mukana asiakkuuden alkuvaiheessa muun muassa silloin kun jompikumpi vanhemmista on menossa suorittamaan vankeusrangaistusta tai kun äiti synnyttää vankilassa lapsen. Näissä tapauksissa

on ollut kyse huolesta vanhempien pärjäämisestä lapsen kanssa muuttuvassa elämäntilanteessaan.

”Vankilan sosiaalityöntekijä soitti lastensuojelun takapäivystykseen (pvm) ja ilmoitti (Äidin) lapsen syntymästä. Ilmoituksen taustalla oli myös epävarmuus olisiko (Äiti) kykenevä huolehtimaan lapsesta vapautumisensa jälkeen.”

5. PÄIVÄKOTI on lähes päivittäin tekemisissä sekä lapsen että vanhempien kanssa. Päiväkotiä pidetäänkin merkittävänä yhteistyötahona juuri siitä syystä, että päiväkodin suunnasta lapsen kehityksen vaarantuminen on herkästi havaittavissa (Piha et al. 2004). Lapsen omilla vanhemmilla ei ole aina muita lapsia vertailukohteena, ja siksi Pirjo Pölkin (2001, 32-32) mukaan kodin ulkopuoliset henkilöt saattavat tunnistaa epäedullisten elinolojen seurauksia lapsissa joskus paremmin kuin lapset omat vanhemmat. Vaikka päiväkodin henkilökunta kohtaa vanhemmat päivittäin, ja pääasiassa kyse on täysin arkisesta aikuisten välisestä asioiden hoidosta, kohtaamistilanteissa kuitenkin jatkuvasti myös havainnoidaan ja tarkkaillaan muun muassa vanhempien ulkoista olemusta sekä vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta (Onnismaa 1999, 18).

Sosiaalityöntekijän lausuntojen mukaan päiväkotia huomaa hoitamattoman, likaisen ja nälkäisen lapsen. Myös lapsen muut ongelmat, kuten vaikeudet syömisessä ja nukkumisessa tulevat päiväkodissa esille. Kodin järjestyksen ja säännöllisyyden puute paljastuu kun lapsi ei sopeudu päiväkodin rutiineihin. Myös lapsen ja vanhempien väliset vuorovaikutuksen ongelmat ilmenevät päiväkodissa. Jos esimerkiksi lapset eivät lähde mielellään äidin mukaan päiväkodista, saattaa tämä päiväkodin toimesta johtaa perheen lastensuojelun asiakkuuteen. Toisinaan päiväkodin henkilökunnalla on enemmän aavistuksia, kuin varmaa tietoa kodin ongelmista. Vanhempien alkoholin käytöstä ja perheväkivallasta syntyvät jäljet ja merkit kulkeutuvat päiväkodin tietoisuuteen kun vanhemmat piipahtavat päiväkodin ovelta lapsia viedessään ja haikiessaan.

”Päiväkodissa lapset olivat nälkäisiä, lisäksi oli muutamia mustelmia, joihin ei saatu selvyyttä. Vanhempien ongelmana oli raju alkoholin käyttö. Lisäksi epäiltiin muidenkin aineiden käyttöä.”

6. KOULU sen sijaan näkee pääasiassa vain lapsen, ja kouluinstituution toimijat jäävät usein lapsen kotioloja koskevan päivittäisen informaation ulkopuolelle. Niinpä koulun henkilökunta: opettajat, koulukuraattori, rehtori tai oppilashuollon muut jäsenet keskittyvät lapseen. Lapsen huono ja häiri-

köivä käytös, paikkojen rikkominen, levottomuus ja poissaolot ovat niitä tekijöitä, jotka saavat koulun kääntymään lastensuojelun puoleen.

”(Lapsen) koulunkäynti sujui huonosti syyslukukaudella (vuosi). (Lapsella) oli luvattomia poissaoloja ja koulun saamien tietojen mukaan (Lapsi) yöpyi luvatta pois kotoa. (Lapsella) oli myös vaikeuksia keskittyä opetukseen ja hyväksyä opettajan asettamia rajoja.”

Myös koulun toiset oppilaat voivat reagoida, kun heidän työskentelyään terrorisoi hankala ja ryhmätyöhön sopeutumaton luokkatoveri. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden lausunnot raportoivat tilanteista, jossa lapsi on itse uskoutunut opettajalle kodin ongelmista. Aineistosta löytyy kuitenkin myös muutama sellainen tapaus, jossa koulu on ensisijaisesti huolestunut lapsen kotitilanteesta, huoltajan psyykkisistä ongelmista, laiminlyönnistä ja päihteiden käytöstä, vaikka lapsi ei ulkoisesti ilmentäisikään puuttumista edellyttävää käyttäytymistä.

”(Lapsen) asiakkuus lastensuojelussa on alkanut vuonna (vuosi), jolloin (Lapsen) opettaja teki (Lapsesta) lastensuojeluilmoituksen. Opettaja oli huolissaan (Äidin) päihteidenkäytöstä, (Lapsen) hoidon laiminlyönnistä ja heitteillejättöstä sekä psyykkisistä vaikeuksista.”

7. OMAISET JA TUTTAVAT on ryhmä, jonka katson koostuvan lapselle ja perheelle läheisistä ihmisistä, kuten isovanhemmista ja sukulaisista, ystäväistä ja kummeista, mutta myös perheenjäsenistä; lapsesta, vanhemmista ja sisaruksista. Myös nimettömistä lastensuojeluilmoituksista alkaneet asiakkuudet olen laskenut tähän ryhmään, koska olen tulkinnut nämä tilanteet niin, että asialla on ollut joku perheelle tuttu henkilö. Perheiden omaehtoiset yhteydenotot lastensuojeluun koskevat pääsääntöisesti äidin ongelmia jaksamisen, terveysongelmien tai alkoholin kanssa. Lisäksi äiti saattaa ottaa yhteyttä isästä johtuvien ongelmien, kuten häirinnän tai perheväkivallan, vuoksi. Toinen tekijä, joka saa vanhemmat kääntymään lastensuojelun puoleen, on vanhempien voimavaroja koetteleva ja epäkunnioittavasti käyttäytyvä murrosikäinen nuori, joka karkaa, varastelee ja laiminlyö koulun.

”(Lapsen) äitipuoli teki lastensuojeluilmoituksen (Lapsesta) kertoen, että he ovat uupuneita (Lapsen) isän kanssa pojan sen hetkiseen käytökseen. (Lapsella) oli ongelmia koulussa. Kotona (Lapsi) ei noudattanut kotiintuloaikoja, hän jäi sopimatta yöksi pois kotoa eikä hänen olinpaikastaan ollut tietoa. Kaveripiiri oli huolestuttava. Isän ja äitipuolen mukaan (Lapsi) oli helposti muiden vietävissä. Käyttäytymisen kotona oli epäasiallista.”

Joskus lapsi ja vanhempi voivat myös yhteistuumin hakea apua lastensuojelusta omiin ongelmiinsa, joista heillä on selkeä käsitys. Isä esimerkiksi tun-

nistaa itse runsaan alkoholin käyttönsä yhteyden lapsen psyykkiseen oireiluun ja kaipaa ulkopuolista tukea ongelman korjaamiseen.

Perheen ulkopuolisista henkilöistä erityisesti isovanhemmat pääsevät useimmiten näkemään lapsen ja perheen elämää lähemmältä kuin muut sukulaiset tai tuttavat. Isovanhemmat tiedottavat lastensuojeluun lähinnä havaitsemistaan vanhempien ongelmista suoriutua kasvatusvastuustaan. Vanhempien päihdeongelmat, mielenterveysongelmat tai muu sairaus, lapsen hoidon laiminlyönti tai väkivaltaisuus herättävät isovanhemmissa tarvetta avun hakemiseen. Myös lapsen psyykkinen oireilu herättää isovanhemmissa huolta. Sen sijaan lapsen huonosta käytöksestä eivät isovanhemmat kuitenkaan aineistoni perusteella näytä huolestuvan.

”(Lapsen) isoäiti teki (pvm) lastensuojeluilmoituksen, koska oli huolissaan (Lapsesta). Vanhempien eron jälkeen isoäiti menetti kontaktin tyttärensä ja tämän poikaan. Isoäidin mukaan (Lapsen) äidillä puhkesi paniikkiahdistus, joka jäi hoitamatta.”

Muut perheen tuttavat ja sukulaiset kiinnittävät huomionsa lähes yksinomaan äidin alkoholin käytöstä johtuviin seurauksiin kuten lapsen hoidon laiminlyöntiin ja heitteille jättöön. Esimerkiksi äidin kaappijuoppoutta on vaikea havaita, ja niinpä siitä ovatkin usein perillä vain kaikkein läheisin piiri. Nimettömät lastensuojeluilmoitukset koskevat aineistossani myös havaintoja, jotka edellyttävät lapsen ja perheen melko tarkkaa tuntemista. Siivoton koti, lapsen vaihtuvat hoitajat, perushoidon laiminlyönti ja äidin epäsosiaalinen elämäntapa ovat usein nimettömien lastensuojeluilmoitusten sisältöjä.

”Nimetön ilmoittaja teki lastensuojeluilmoituksen. Ilmoittaja oli huolissaan (Äidin) päihhteiden käytöstä ja kertoi (Äidin) käyttävän alkoholia raskausaikana.”

8. SATUNNAISET OHIKULKIJAT ovat usein naapureita tai jollain muulla tapaa kanssakäymisessä perheen kanssa ilman, että he olisivat varsinaisesti tuttavina tai että he toimisivat jonkin tietyn instituution nimissä. Satunnaisia ohikulkijoita ovat lisäksi julkisilla paikoilla sattumalta paikalle osuneet ihmiset, jotka reagoivat tilanteisiin. Tilanteet, joihin tuntemattomat ohikulkijat puuttuvat, ovat esimerkiksi vanhempien humalainen rähinöinti julkisella paikalla lapsen läsnä ollessa. Naapurit taas havahtuvat seinän takaa kantautuvaan meteliin. Jos asunnosta kuuluu öisin itkua ja huutoa ja rapussa juoksee epämääräistä porukkaa edestakaisin, naapurit häiriintyvät ja ottavat yhteyttä lastensuojeluun.

”(Lapsi) oli naapureiden toimesta viety lastenkotiin lapsen hoitajana olleen miehen päihtymyksen vuoksi. Naapurit olivat kuulleet (Äidin) asunnosta hysteeristä lapsen itkua ja miehen huutoa. (Äiti) kertoi, että oli lähtenyt poikaystävänsä luokse (pvm) ja oli sopinut hoitajan kanssa palaavansa kotiin seuraavana aamuna.”

Toisaalta naapurit näkevät ikkunoistaan yksin pihoille jätettyjä, hoitamattomia lapsia tai tekevät havaintoja lapsen huonosta kohtelusta. Myös äidin päihde- ja mielenterveysongelmat välittyvät usein naapureille, ja saavat nämä reagoimaan.

”Perheestä tuli ensimmäinen lastensuojeluilmoitus toukokuussa (vuosi). Äiti oli tavattu rappukäytävässä niin humalassa, että ilmoittaja epäili ettei hän pysty huolehtimaan lapsesta.”

Lisäksi murrosikäisen lapsen häiriköivä ja uhmakas tai lainvastainen käytös, kuten kaljoittelu rappukäytävässä tai auton luvaton käyttöönotto johtavat toisinaan naapureiden suvaitsevaisuuskynnyksen ylittymiseen. Sally Hollad, Stuart Tannock ja Hayley Collicott (2011) tarkastelivat artikkelissaan sitä, missä määrin naapurustoissa ja paikallisyhteisöissä tapahtuu *epävirallista lastensuojelua*. Epävirallisella suojelulla he tarkoittavat sitä, että aikuiset pitävät vaivihkaa silmällä myös toisten lapsia. Hollandin ja kumppaneiden havainnot kumoavat sen yleisen käsityksen, että nykyään ihmiset eläisivät niin eristynyttä elämää, etteivät enää välittäisi sekaantua muiden asioihin kantamalla huolta esimerkiksi vieraiden lasten hyvinvoinnista.

Toimijat toisella suvaitsevaisuuskynnyksellä: huostaanottoratkaisuun päädytään

1. LASTENSUOJELUN VIRANOMAISET seuraavat lapsen ja perheen tilannetta ja siinä tapahtuvia muutoksia lastensuojelun asiakkuuden aikana, keräävät näkemyksiä muilta perheen kanssa tekemisissä olevilta tahoilta ja pyytävät eri alojen asiantuntijoilta tarvittaessa lausuntoja. Lastensuojeluviranomaiset kuitenkin aina viime kädessä tekevät ratkaisun siitä, ryhdytäänkö huostaanoton valmisteluihin vai ei. Sysäys huostaanottovalmisteluihin ryhtymiseen usein johtuu jostakin tapahtumasta, jossa lastensuojeluviranomaiset eivät ole osallisena, mutta jonka he lausunnossaan konstruoivat kuitenkin sinä oleellisena yhteisön toleranttiasteen kriittisenä pisteenä, joka laukaisee lastensuojelun jatkotoimenpiteet.

Toisinaan sosiaalityöntekijät päätyvät huostaanottoratkaisuun tilanteissa, joissa vanhemmille on jo annettu riittävän monta mahdollisuutta, mutta jotka eivät ole johtaneet toivottuihin tuloksiin. Jos perheen ja sosiaalityöntekijöiden välinen yhteistyö ei toimi, sopimukset ja lupaukset osoittautuvat katteet-

tomiksi, vanhemmat eivät ryhdistäydy, eivät sitoudu hoitoihin ja vastuuseen, eivätkä näe tarpeellisena muuttaa epäsosiaalista, lapselle haitalliseksi nähtyä elämäntyyliään, on huostaanoton tarve perusteltu. Tilanteen arviointi on näissä tapauksissa suoraan sosiaalityöntekijällä, eikä huostaanottovalmisteluihin johtava suvaitsevaisuuskynnyksen ylittyminen edellytä ulkopuolisia reagoivia tahoja.

”Palaverissa todettiin muun muassa, että (Lapsen) tilanne on todella huolestuttava. Hän oireilee voimakkaasti. Äiti ei ole käynyt huumetestissä kertaakaan heinäkuun (vuosi) jälkeen. Koska tilanteessa ei ole tapahtunut muutosta parempaan, (Lapsen) huostaanottoa lähdetään valmistelemaan.”

Useassa tapauksessa lapsi päätyy huostaan avohuollon sijoituksen kautta. Lapsi siis on jo ikään kuin ”valmiiksi” lasten- tai perhekodissa ja siellä havaitut lapsen käyttäytymiseen liittyvät piirteet saavat lastensuojelun sosiaalityöntekijät vakuuttumaan huostaanoton tarpeesta. Tällaisia havaintoja ovat muun muassa lapsen psyykinen oireilu, lapsen rajattomuus tai lapsen kiinnostus päihteisiin. Yhtä lailla, vähän paradoksaalisestikin, huostaanottopäätöstä puoltaa toisaalta lapsen edistysellinen kehittyminen ja voinnin kohentuminen avohuollon sijoituksen aikana.

”(Sijoituskohteeseen) tullessa (Lapsi) oli hyvin avuton, ei osannut tehdä mitään omin neuvoin. Lastenkodissa oloaikana (Lapsi) on tullut itsenäisemmäksi ja oppinut uusia taitoja kuten peseytymään ja pukeutumaan ja selviämään WC:ssä käynneistä ilman apua.”

Avohuollon sijoituskohteen henkilökunta arvioi myös vanhempien aktiivisuutta käydä tapaamassa lastaan. Jos säännölliseen yhteydenpitoon lapsen kanssa ei vanhemmilta löydy motivaatiota, kykyä tai halua, ovat perusteet huostaanottoon ryhtymiselle täyttyneet.

”Voimia ja halua muutokseen ei ole (vanhemmilla) kuitenkaan ollut. Kun käynnit (Lapsen) luona lastenkodissa ovat hiipuneet ja lopulta loppuneet melkein täysin, poissaoloissa alkanut olla ”selittelyn makua”, on vain vahvistunut vaikutelma, että (Äiti) ei jaksa (Lapsen) kanssa, hän on luopumassa lapsesta.”

2. TERVEYDENHUOLLON osuus huostaanottoratkaisuissa on keskeinen. Merkittävin ammattiryhmä terveydenhuollon piirissä ovat psykologit ja psykiatrit, jotka lausunnoissaan vähintäänkin suosittelevat huostaanottoa mutta ajoittain näkevät huostaanoton ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Vanhemmuuden taidoista laaditut psykiatriset ja psykologiset arviot ovat usein etulyöntiasemassa lastensuojelun ratkaisuja tehtäessä. Myös vanhempien psyykinen terveydentila saatetaan lausunnon todistaa heikoksi ja sitoutuminen hoitoon huonoksi. Perhetilanne tai vanhempien elämäntilanne voidaan

määritellä myös niin selkiytymättömäksi, että oikeaoppinen vanhemmuus on uhattuna.

”Psykologi toteaa lausunnossaan seuraavaa: ”Koska perhetilanteen selvittelyn yhteydessä ei ole muodostunut selkeää kuvaa siitä, kuka kantaa tulevaisuudessa vastuun lapsista, eikä siitä, että (Lapsen) hyvinvointi ja turvallinen kasvu kodissa voidaan taata, voidaan (Lapsen) huostaanottoa pitää perusteltuna”.”

Lastensuojelun viranomaisten kanssa yhteistyötä tekevät kasvavassa määrin lapsi- ja nuorisopsykiatrian asiantuntijat (Pösö 2002, 404). Lapsia koskevat psykiatriset ja psykologiset arviot, joihin sosiaalityöntekijät lausunnoissaan viittasivat, koskivat lapsen psyykkistä oireilua, käytösproblematiikkaa tai päihteiden käyttöä. Huostaanoton tarvetta perusteltiin esimerkiksi lapsen turvattomuudella, kiintymyssuhdehäiriöllä, psyykkisen kehityksen vaarantumisella tai vaaralla ajautua epäsosiaaliseen elämäntapaan. Lapsen kieltäytymisen yhteistyöstä psykiatrin kanssa tai sitoutumattomuus hoitoon toimi yhtenä kimmokkeena huostaanottovalmisteluille.

”Tilanne kotona ajautui väkivaltaiseksi niin (Lapsen) kuin vanhempienkin osalta ja käynnin jälkeen (Lapsen) tila meni niin huonoksi, että hänet vietiin nuorten psykiatriselle osastolle. Nuorten psykiatrisella osastolla pidettiin palaveri (pvm). (Lasta) on jouduttu osastolla rajoittamaan paljon, hän on ollut lepositeissä päivittäin. Koska (Lapsi) on ollut poissa tolaltaan ja vaaraksi itselleen, siirrettiin hänet pakkohoitoon 4 viikoksi.”

Huostaanottoa voivat suositella myös esimerkiksi terveyskeskuslääkärit tai koululääkäri, ja aina sosiaalityöntekijöiden lausunnot eivät tarkemmin kerro, minkä alan lääkäri huostaanottosuositusten takana on ollut. Myös lapsen todetut neurologiset erityistarpeet on erityisesti neuvolan lääkärin taholta nähty riittävinä perusteina huostaanottoon.

”Huostaanoton tarve on neuvolan lääkärin mukaan selvä ja kiistaton, koska kyseessä on vuorovaikutuksessa ja neurologisessa kehityksessä poikkeava lapsi, jolla autistisia piirteitä.”

Muut tilanteet, joissa terveydenhuolto on jollakin tavalla huostaanottoratkaisussa osallisena, liittyvät vanhempien tai lapsen päihdehuollon tarpeeseen. Huostaanotto tulee toisinaan kyseeseen esimerkiksi silloin, kun vanhempi on menossa päihdehoitoon, kun vanhempi keskeyttää hoidon, hoidon tulos on epätydyttävä tai vanhempi ei osoita lainkaan halukkuutta hoitaa päihdeongelmaansa. Päihdehuollon taholta saatetaan myös raportoida vanhemman olevan kyvytön kohtuukäyttöön ja vanhemmuus näin ollen on mahdotonta.

Kun kyseessä on lapsen päihdeongelman hoito suljetussa huumeyksikössä, edellyttää se lääkärilausuntojen mukaan itsestään selvästi huostaanottoa.

”(Lapsen) päihdeongelman arvioidaan olevan niin vakava, ettei (Lasta) voida kotiuttaa (Päihdekuntoutuslaitoksesta) toistaiseksi. Lisäksi (Lapselle) ryhdytään hakemaan jatkohoitopaikkaa. (Lapsi) siirtyy hoitajan ohjauksella toisiin tiloihin, jonka aikana kerrotaan vanhemmille näiden kysyessä (Lapsen) kotiin palauttamisesta, ettei (Lapsi) voisi millään selviytyä kotioloissa näin vahvan päihdeongelman kanssa ja ainoa mahdollisuus on pitempiaikainen jatkohoito.”

3. POLIISI on osallinen huostaanottoratkaisuissa esimerkiksi silloin kun vanhemmat ovat kadoksissa ja lapsi jäänyt heitteille. Huostaanottovalmistelut ovat käynnistyneet myös episodeista, joissa äiti tekee poliisille ilmoituksen perheväkivallasta tai kun äiti saa sairauskohtauksen julkisella paikalla. Toisaalta karkailevan lapsen etsiminen poliisin voimin voi myös olla se välttämätön kriittinen piste huostaanottovalmistelujen käynnistymiselle. Tarja Pösön (2002, 404) mukaan nuorten lastensuojelutapauksissa poliisi onkin usein yksi tärkeimmistä ja keskeisimmistä toimijoista. Lapsen rikollinen käytös tai huumeiden käyttö ovat poliisiasioita, jotka toisinaan myös johtavat siihen, että huostaanottoratkaisu alkaa näyttäytyä tarpeellisena. Pirita Juppi (2011) huomauttaa, että poliisi näyttäytyy keskeisenä toimijana erityisesti silloin, kun nuoriso kuvataan erityisenä uhkana ja turvallisuusriskinä yhteiskunnalle.

”Joulukuussa (Lapsen) tilanne muuttui kaoottiseksi. Hän oli kateissa viisi päivää eikä olinpaikasta ollut tietoa. Hän oli myös putkassa useita kertoja. Poliisi korjasi hänet yöllä kaupungilta kuljeksimasta.”

”(Lapsi) on tehnyt myös rikoksia karkumatkojen yhteydessä, syyllistynyt kuluvan vuoden aikana mm. neljästi ajo-oikeudetta ajoon ja moottorikulkuneuvon käyttövarkauteen, kahdesti liikenneturvallisuuden vaarantamiseen, ryöstöön (lisäksi epäilty muutaman kerran edellä olevista tai vastaavista rikoksista, joiden käsittely kesken) ja virkamiehen vastustamiseen ja joutunut tällöin kahdesti poliisivankilaan.”

4. MUITA VIRANOMAISIA ei sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa huostaanottovaiheessa enää juuri näy. Ainoa tällainen havainto on turvakoti, jonne äiti päätyy perheväkivaltaa pako. Tässä tapauksessa tilanne tulkittiin kokonaisuuteen nähden huostaanottoa edellyttäväksi kriittiseksi pisteeksi.

”(Pvm) turvakodista soitetaan ja kerrotaan, että (Äiti) on tullut sinne edellisenä iltana. Kotona oli tilanne ollut uhkaava ja (Äiti) ei ollut halunnut tulla uudelleen pahoinpidellyksi.”

5. PÄIVÄKOTI mainitaan enää harvassa tapauksessa silloin, kun huostaanottovaihtoehto alkaa näyttää aiheelliselta. Päiväkodin osuus huostaanot-

tovalmisteluissa liittyy havaintoihin äidin retkahtamisesta juomaan tai yksinkertaisesti katoamisesta omille teilleen.

”Välittömästi (Päihdekuntoutuslaitoksesta) päästyään (Äiti) aloitti rajun juomisen. Hän jätti taas (Lapsen) hakematta päiväkodista eikä häntä tavoitettu mistään. (Lapsi) sijoitettiin uudelleen lastenkotiin (pvm) alkaen LsL § 14 mukaan avohuollon tukitoimenpiteenä ja huostaanottoa ryhdyttiin valmistelemaan.”

6. KOULUUN yhdistyvät huostaanottoa pohjustavat tilanteet liittyvät useimmiten lapsen koulunkäynnissä ilmenneisiin vaikeuksiin. Lapsen jättäytyminen kokonaan pois koulusta ja aggressiivinen käytös koulussa ovat yleisimmät huostaanoton taustalla mainitut tapahtumat. Myös muita lapsen ongelmia, kuten psyykkisiä tai päihdeongelmia, havainnoidaan koulusta käsin. Joskus ongelman ydin on kodin ja koulun välisen yhteistyön epäonnistuminen.

”Opettajan ja erityisopettajan antaman lausunnon mukaan vaikeuksia lapsen koulunkäyntiin aiheuttaa luvattomat poissaolot. Luvattomia poissaoloja (Lapsella) on toistuvasti. Oppitunneilla (Lapsi) käyttäytyy asiallisesti, mutta koulutyöskentelyssä motivaatio puuttuu. (Lapsen) koulumenestys ei ole hänen kykjään vastaavaa.”

7. OMAISET JA TUTTAVAT vaikuttavat huostaanottovalmisteluihin päättymiseen eniten tilanteissa, joissa vanhemmat tai lapsi itse osoittavat halukkuutensa huostaanottoon ja sijoitusratkaisu syntyy sovussa perheen ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Vanhemmat kokevat itse lapsen huostaanoton ratkaisuksi esimerkiksi silloin, kun näkevät omat resurssinsa liian vähäisiksi ja kasvatustavastaan liian raskaaksi ja joskus vanhemmuus ei muista syistä vain sovi/mahdu vanhemman elämään. Joissakin tilanteissa on taas niin päin, että vanhempi päättää mennä päihdehoitoon täysin tietoisena siitä, että se onnistuu vain antamalla lapsi huostaan.

”(Äiti) on ottanut yhteyttä (Sijoituskohteeseen), koska tilanne on riistäytynyt sellaiseksi, ettei ole pystynyt huolehtimaan lapsista. Huostaanoton valmistelut aloitetaan.”

Lapsen sijoitukseen hyväksyvästi suhtautuvat vanhemmat voivat toisaalta nähdä ongelmien lähtökohdat lapsessa. Lapsen uhmakas, rikollinen, rajaton ja päihdehakuinen käytös on joskus vanhemmille niin ylivoimaista, että ajatus sijoituksesta tuntuu helpottavalta. Lapsi itse on sosiaalityöntekijöiden lausuntojen mukaan ollut joskus myös aloitteellinen osapuoli huostaanottovalmisteluihin siirtymisessä, kun hän kokee perheolosuhteet liian raskaiksi. Tällaiset tilanteet ovat aineistossa tosin harvinaisia.

”(Lapsen) toivomuksesta (Lapsi) tavattiin (Sijoituskohteessa) ilman vanhempien läsnäoloa (pvm). (Lapsi) toisti tapaamisessa sen, että ei aio mennä kotiin. (Lapsi) halusi, että huostaanottoa ryhdytään valmistelemaan. (Lapsi) itse toivoo, että saisi apua oppiakseen hallitsemaan tilanteita, jossa hermostuessaan huutaa ja saattaa jopa käydä toisten ihmisten kimppuun.”

Muutamassa tapauksessa lapsen huostaanoton varovainen suosittelu tulee perheen ulkopuolisilta omaisilta. Esimerkiksi isovanhemmat tunnistavat vanhemmuuden ongelmat, kuten alkoholin liian suuren roolin perheessä, paremmin kuin asianosaiset itse.

”(Äidin) äiti ja isä saapuvat (neuvotteluun), mutta ei (Äiti). Kertovat, että (Äiti) on ollut viikon hävikissä, kulkee ryyppyporukassa. Molemmat kertovat, että heidän tyttärensä ei pysty näistä lapsista huolehtimaan.”

8. SATUNNAISET OHIKULKIJAT päätyvät sosiaalityöntekijöiden lausuntoihin myös huostaanoton tarvetta arvioitaessa osumalla paikalle julkisissa välikohtauksissa.

”(Äiti) ja (Isä) olleet eilen (Kauppakeskuksessa) humalassa. (Äiti) yrittänyt näpistää kaupasta deodoranttia, myyjän tullessa huomauttamaan asiasta (Isä) uhannut vetää myyjää turpaan.”

Lisäksi lastenhoitojärjestelyjen ontuminen näyttäisi olevan asia, johon tuntemattomat puuttuvat. Huostaanottojärjestelyihin johtanut suvaitsevaisuuskynnys on joidenkin tapausten kohdalla ylittynyt tilanteissa, joissa pieniä lapsia jätetään joko keskenään tai nuorison hoitoon. Kaiken kaikkiaan satunnaisten, paikalle osuvien tuntemattomien ihmisten tai naapureiden osuus huostaanottovalmistelujen käynnistymisessä on kuitenkin vähäinen.

6.3. Normaalin lapsuuden vaihtelevat määritykset

Aineistoni 178 huostaanottotapauksesta jokainen on ainutkertainen ja ainutlaatuinen. Kahta taustoiltaan ja ongelmatekijöiltään samanlaista tapausta ei ole. Niinpä normaali lapsuus saa myös aineistossani useita erilaisia määrittelyjä. Lopuksi solmin vielä analyysin langat yhteen tarkastelemalla sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa mainittujen, normaalin lapsuuden määrittelyssä mukana olevien toimijoiden vaihtelua kuuden huostaanottotyypin välillä. Arja Jokinen, Kirsi Juhila sekä Tarja Pösö (1995, 14) puhuvat *ongelmatyön erilaisista areenoista* viitattaessaan siihen, että sosiaalisia ongelmia ovat sosi-

aalityön lisäksi arvioimassa ja konstruoimassa monet muutkin professiot ja instituutiot. Sosiaalityö on aina yhteydessä tähän muilla areenoilla tapahtuvaan ongelmien tulkintaan, vaikka se yksinään muodostaakin oman toimintakenttensä. Lähtöoletukseksi omassa tarkastelussani olen ottanut ajatuksen, että normaalin lapsuuden määrittelyt riippuvat pitkälti siitä, millä areenoilla sitä määritellään eli kuka sitä on määrittämässä.

Haasteita tyyppien väliselle vertailulle asettaa se, että ne ovat määrällisesti hyvin erikokoisia. ”Olosuhteiden uhrin” koostuu kaikkiaan 119 erillisestä huostaanottotapauksesta kun ”ongelmanuoria” taas on vain viisi. Toimijoiden variaatio on siis väistämättä suurempaa silloin, kun tapauksia on paljon. Tähän haasteeseen olen hakenut ratkaisua ns. minimiperiaatteella. Tällä tarkoitan sitä, että pienimmän tyyppin kaikki viisi tapausta on otettu vertailuasetelmaan mukaan, ja jokaista muuta tyyppiä edustamaan on valittu viidestä yksittäisestä huostaanottotapauksesta koostettu näyte. Näytteisiin päätyneet tapaukset on valittu sillä perusteella, että ne ovat lapsen iän, avoimuuden perusteluiden sekä huostaanoton perusteluiden suhteen mahdollisimman lähellä asetelmassa 2 (ks. s. 91) mainittuja taustatekijöitä. Vertailuasetelmassa ovat näin ollen mukana jokaisen kuuden tyyppin viisi *tyypillisintä* tapausta. Kaikkiaan vertailuasetelmaan päätyi siis 30 yksittäistä tapausta.

Vertailuasetelmaan valikoituneita tapauksia olen lähtenyt purkamaan siten, että jokaista tapausta koskevassa sosiaalityöntekijöiden lausunnossa olen keskittynyt ensimmäisen ja toisen suvaitsevaisuuskynnyksen ylittymisen yhteydessä mainittuihin toimijoihin. Toimijoiden vaihtelua kuuden huostaanottotyyppin välillä kuvataan seuraavissa taulukoissa. Ensimmäisessä taulukossa keskityn hetkeen, jolloin lastensuojelun asiakkuus alkaa. Tämän jälkeen vertailua tehdään huostaanottovalmisteluihin siirryttäessä. Taulukoiden logiikka toimii siten, että kukin toimijataho saa merkinnän siinä tapauksessa, että se esiintyy vähintäänkin *yhdessä* niistä viidestä tapauksesta, jotka on valittu edustamaan kutakin tyyppiä.

Toimijat ensimmäisellä suvaitsevaisuuskynnyksellä: lastensuojelun avoimuuden asiakkuuden tarvetta määrittelevät toimijat

Institutionaalisten toimijoiden vaihtelu siinä vaiheessa kun lastensuojelun asiakkuus alkaa, on nähtävissä asetelmasta 3. Toimijoiden esiintyminen tyyppien välillä näyttää vaihtelevan. Sillä, missä määrin lastensuojelun ongelmat nähdään toisaalta kodin olosuhteisessa ja toisaalta lapsen käyttäytymisessä, on siis jotakin tekemistä sen kanssa, ketkä ovat osuneet paikalle lastensuojelun tarvetta arvioimaan.

	1. OLOSUHTEIDEN UHRIT	2. VARHAISET OIREILIJAT	3. KUORMITTUNEET LAPSET	4. KUORMITTAVAT LAPSET	5. VAIKEAHOITOISET	6. ONGELMANUORET
Lastensuojeluviranomaiset	X					
Terveydenhuolto		X	X			
Poliisi					X	X
Muut viranomaiset		X	X	X		
Päiväkoti	X					
Koulu		X			X	X
Omaiset / tuttavat	X	X	X	X	X	X
Satunnaiset ohikulkijat	X	X		X		

Asetelma 3: Lastensuojelun avohuollon asiakkuuden tarvetta määrittelevät toimijat kuuden huostaanottotyypin kohdalla

Omaiset ja tuttavat ovat läsnä jokaisen tyypin lastensuojelutoimien alkuhetkinä. Omaiset ja tuttavat ovat henkilöitä, jotka tuntevat lapsen ja perheen tilanteen kaikkein parhaiten. He elävät usein siinä määrin lähellä perhettä, että pystyvät havainnoimaan sekä kodin että lapsen ongelmia ehkä kokonaisvaltaisemmin kuin muut toimijat.

Muut toimijat ovat lastensuojelun asiakkuuden alkaessa mukana hajaantuneemmin keskittyen enemmän jompaankumpaan päähän: kotipainotteisiin tapauksiin tai lapsen käyttäytymisen ongelmia painottaviin tapauksiin (ks. s. 88). Lastensuojeluviranomaiset havainnoivat lastensuojelun asiakkuuden alkamisen tarvetta vain olosuhteiden uhrien kohdalla. Nämä ovatkin juuri niitä tilanteita, joissa lastensuojelu on lapsen elämässä mukana jo tämän syntymästä alkaen. Kodin ongelmiin keskittyvät lisäksi päiväkoti sekä satunnaiset ohikulkijat. Tyypeissä, joissa lastensuojelun asiakkuuden alkami-

seen johtaa pääasiassa lapsen ongelmakäyttäytyminen, tätä ovat todistamassa poliisi sekä jossain määrin terveydenhuolto sekä koulu. Taulukon pohjalta voidaankin tehdä kiinnostava havainto: ammatillisten ja asiantuntijuuteen pohjautuvien toimijoiden (poliisi, koulu, terveydenhuolto) osuus on suurempi silloin, kun ongelma nähdään lapsen käyttäytymisessä. Epäviralliset, yksityisyyden piiriin kuuluvat toimijat, (tuttavat tai satunnaiset ohikulkijat), näkevät enemmän huolen aiheita kodin olosuhteissa.²⁸ Säilyykö tämä asetelma, kun tarkastellaan toimijoita toisella suvaitsevaisuuskynnyksellä eli silloin kun suunnitelmat lapsen huostaanotosta alkavat käydä ajankohtaisiksi?

Toimijat toisella suvaitsevaisuuskynnyksellä: huostaanoton tarvetta määrittelevät toimijat

Huostaanottoratkaisujen yhteydessä sosiaalityöntekijöiden lausunnoissa mainitut institutionaaliset toimijat kuuden erilaisen tyypin kohdalla ilmenevät seuraavan sivun asetelmasta 4. Jo nopea silmäys paljastaa, että toimijat ovat jakautuneet kahteen leiriin: toiset keskittyvät kodin olosuhteiden ongelmiin huostaanoton tarvetta arvioidessaan, toiset taas näkevät huostaanoton syyt tiiviimmin lapsen käyttäytymisen ongelmissa.

Toimijoiden välinen työnjako huostaanoton tarvetta pohdittaessa on jotta-kuinkin samanlainen kuin lastensuojelun asiakkuuden alkaessa. Omaisten ja tuttavien joukko on toimijaryhmistä kokonaisvaltaisin. He ovat mukana huostaanoton mahdollisuutta pohdittaessa niin kotiin kuin lapseenkin liittyvissä ongelmatilanteissa. Satunnaisia ohikulkijoita ei tyypillisesti enää tapaa tämän lastensuojelun äärimmäisen toimenpiteen ollessa ajankohtainen. He eivät ota kantaa siihen, onko huostaanotolle tarvetta vai ei. Kun huostaanotto käynnistyy pääosin kodin olosuhteista johtuvista ongelmista, mukana on päiväkotit ja muita viranomaisia. Lastensuojelun viranomaiset keskittyvät myös lasta enemmän kodin ongelmiin. Kun ongelmia aletaan yhä voimakkaammin nähdä lapsen käyttäytymisessä, paikalle ilmestyykin täysin toisenlaisista toimijoista muodostuva joukko. Vaikeahoitoisten ja ongelmanuorten huostaanotot käynnistyvät terveydenhuollon, koulun ja poliisin aloitteesta, toisin sanoen ammatillisista asiantuntijoista muodostuvat toimijat korvaavat epäviralliset ja yksityisyyden piiriin kuuluvat tahot.

²⁸ Lastensuojeluprosessin epävirallisista toimijoista, kuten ystävistä, naapureista ja sukulaisista, Tarja Pösö käyttää nimitystä ”maallikkoasiantuntijat”. Hän näkee maallikkoasiantuntijoiden osuuden myös hyvin tärkeänä, kun tarvetta lastensuojelutoimien aloittamiselle puntaroidaan. (Pösö 2002, 404.)

	1. OLOSUHTEIDEN UHRIT	2. VARHAISET OIREILIJAT	3. KUORMITTUNEET LAPSET	4. KUORMITTAVAT LAPSET	5. VAIKEAHOITOISET	6. ONGELMANUORET
Lastensuojeluviranomaiset	X	X	X	X		
Terveydenhuolto			X	X	X	X
Poliisi					X	X
Muut viranomaiset	X					
Päiväkoti	X					
Koulu				X	X	X
Omaiset / tuttavat	X	X	X	X		X
Satunnaiset ohikulkijat						

Asetelma 4: Huostaanoton tarvetta määrittelevät toimijat kuuden eri tyypin kohdalla

6.4. Kuusi pientä kertomusta poikkeavaksi määrittymisestä

Edellisessä tarkastelussa käytetyn aineiston vähäisyydestä²⁹ johtuen huostaanottotyyppien välisen vertailun tarjoamaa informaatiota tulee tulkita enemmänkin suuntaa-antavana ja jatkokysymyksiä virittävänä avauksena kuin mallina siitä, miten asiat menevät. Onhan kyse ainutkertaisista ja ainutlaatuisista, monimuotoisista ja sattumien sävyttämistä elämänpoluista. Joka tapauksessa asetelmien sanoma voidaan kiteyttää toteamukseen: Mitä enemmän ongelmat painottuvat lapseen, sitä enemmän arvioita huostaanoton

²⁹ 30 yksittäistä huostaanottotapausta koko tutkimusjoukon 178 tapauksesta.

tarpeesta tekevä toimijaryhmä professionalisoituu. Osaltaan nämä havainnot mukailevat esimerkiksi Lämsän (2009, 219) omassa väitöskirjassaan esiin nostamaa tulosta lastensuojelun asiakkaan vaikutusmahdollisuuksien kaventumisesta ja kontrolliverkon kiristymisestä syrjäytymisen asteen syvetessä.

Analyysini tuottama materiaali (asetelma 2 sivulla 91, sekä asetelmat 3 ja 4 sivuilla 161 ja 163) voidaan lopulta ”herättää eloon” eräänlaisen synteesin kautta: Tutkimukseni tuloksista olen koostanut kuusi erilaista ideaalitarinaa siitä, miten lastensuojelun asiakkaaksi sekä huostaan päätyminen kautta poikkeavaksi määrittymisen prosessi etenee. Empiirisen analyysin myötä syntyneen informaation inspiroimat tarinat voidaan ymmärtää ”weberiläisinä” ideaalityyppeinä. Tällä tarkoitan sitä, että tyypit eivät ole yleistyksiä eivätkä edusta aineiston keskivertotapauksia, ja lopulta on jopa hyvin epätodennäköistä, että ne sellaisenaan löytyisivät reaali maailmassa. (ks. Weber 1978, 23-24.) Ideaalityyppien avulla pystyn kuitenkin havainnollistamaan ilmiötä, jossa lastensuojelun ongelmien kohdistuminen kodin olosuhteiden ja lapsen välillä vaihtelee, sekä sitä, millä tavalla ongelmiin reagoidaan ja kuka milloinkin osuu paikalle ongelmia havainnoimaan.

Olosuhteiden uhri

Naapurit ovat esittäneet huolensa ja närkästyksensä päihtyneenä pihalla ja kauppakeskuksen ympäristössä harhailevasta raskaana olevasta naisesta. Myös nimettömiä lastensuojeluilmoituksia on tehty perheen tilanteesta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät kotikäynnin perheeseen. Selviää, että vanhemmat kärsivät syvästä päihderiippuvuudesta, ja heidän koko elämänsä pyörii alkoholin ympärillä. Perhe-elämää sävyttävät päihteiden käytön ikävät lieveilmiöt kuten krooniset vaikeudet talouden hallinnassa. Perhe on jatkuvissa rahavaikeuksissa. Kaikki arjen asiat ovat aina olleet pahasti rempallaan perustarpeiden tyydyttämisestä alkaen. Koti on erinäisten ryyppyseurueiden kohtauspaikka, rauhaton ja sekainen. Syntyvä lapsi ilmaantuu tällaiseen perhekuviioon ei-suunnitellusti, eivätkä vanhemmat vaikuta olevan kovin omistautuneita vanhemmuudelle.

Havainnot johtavat lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen ja niinpä olosuhteiden uhri on lastensuojelun asiakas jo heti syntyessään. Perhettä tuetaan järjestämällä kodinhoidollista tukea, tukemalla vanhempia päihdekuntoutuksessa sekä myöhemmin järjestämällä lapselle päivähoitopaikka. Perheen elämäntavoissa mikään ei näytä kuitenkaan muuttuvan. Vanhemmat eivät vaikuta sitoutuneilta omaan kuntoutumiseensa, eivätkä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa tehdyt sopimukset pidä. Vanhemmat eivät jaksakaan he-

rätä sovittuihin palavereihin, unohtelevat asioita ja eksyvät omiin juomaympyröihinsä.

Avohuollon asiakkuus ei ehdi venyä kovinkaan pitkäksi. Päiväkodin työntekijän havainto aamulla hoitoon tuodusta likaisesta, nälkäisestä ja hoitamattomasta lapsesta on viimeinen niitti, ja avohuollon tukitoimista päätetään siirtyä huostaanoton valmisteluihin. Lapsi otetaan huostaan ennen ensimmäistä ikävuottaan johtuen kodin ongelmallisista olosuhteista, joiden uhriksi hän päätyi.

Varhainen oireilija

Neuvolan terveydenhoitaja ottaa yhteyttä lastensuojeluun. Hän on huolissaan vastaanotollaan käyneestä äidistä, joka kertoi perheen isän juovan paljon ja humalassa ollessaan käyttäytyvän väkivaltaisesti. Perheen ilmapiiri on jatkuvan pelon ja väkivallan uhan sävyttämä. Perheen neljävuotias lapsi ajautuu humalaisen perheväkivallan sivusta seuraajaksi, ja toisinaan äiti hakee turvaa lapsesta. Kerran on äidin ja lapsen tarvinnut lähteä turvakotiin aggressiivista isää pakoona. Äidinäiti on kehoittanut äitiä eroamaan väkivaltaisesta miehestään, mutta tähän äidillä ei ole riittävästi voimia eikä päättäväisyyttä. Hän on emotionaalisesti riippuvainen miehestään.

Perhe kirjataan lastensuojelun asiakkaaksi ja avohuollon tukitoimina järjestetään keskusteluapua äidille, jotta hän pystyisi selkiyttämään omia voimavarojaan ja tavoitteitaan. Isä ei tunnista ongelmia omassa käyttäytymisessään eikä tarvetta muuttua, sillä juomisen sekä väkivaltaisen käyttäytymisensä syyt hän näkee itsensä ulkopuolella. Tilannetta tarkkaillaan ja seuraillaan lastensuojelusta käsin.

Vanhempien väliset riidat ja väkivalta jatkuvat. Lapsi viettää paljon aikaa isoäitinsä luona, ja niinpä isoäiti havaitsee tämän kärsivän univaikeuksista. Lapsi on alkanut nähdä painajaisia ja kastelee toistuvasti sänkynsä öisin. Isoäiti ottaa suoraan yhteyttä lastensuojelun sosiaalityöntekijään, joka päättellee, että lapsi ilmaisee käyttäytymisellään turvattomuutta oireilemalla psykosomaattisesti. Vanhempien keskinäinen välienselvittely näkyy myös lapsen oireiluna. Sosiaalityöntekijät arvioivat tilanteen vakavaksi ja yhdessä lapsen havaitun psyykkisen oireilun sekä perheristiriitojen muuttumattomuuden vuoksi huostaanoton kriteereiden katsotaan täyttyneen. Lapsi otetaan huostaan hiukan ennen kouluikää.

Kuormittunut lapsi

Esikoulun juuri aloittanut lapsi käyttäytyy kodin ulkopuolella uhmakkaasti ja häiritsevästi. Hän saa hillittömiä ja äänekkäitä raivokohtauksia julkisilla paikoilla, kuten bussissa tai kaupassa. Lapsen rauhattomuus herättää ympäristön huomion, linja-auton kassamatkustajista osa on silmin nähden ärsyyntynyt. Äiti on myös kertonut neuvolassa, miten lapsi terrorisoi vanhempiaan ja vanhemmat osoittautuvat keinottomiksi hallitsemaan tilannetta. Neuvolan terveydenhoitaja kääntyy lastensuojelun puoleen.

Viranomaisyhteydenoton myötä lastensuojelun sosiaalityöntekijät ryhtyvät selvittämään syytä poikkeuksellisen uhmakkaalle käyttäytymiselle. Lastensuojelun asiakkuus alkaa ja avoimuuden tukimuotona perheen sisäisiä vuorovaikutussuhteita pohditaan kasvatusneuvolassa yhdessä ammatti-ihmisten kanssa. Tilanteen kokonaiskuva alkaa tapaamisten myötä pikkuhiljaa hahmottua, kun ryhdytään tarkemmin tarkastelemaan lapsen kotioloja. Sieltä alkaa paljastua vanhempien päihteidenkäyttöä sekä valtaklikkejä ja muita tulehtuneita suhdekuvioita eri perheenjäsenten välillä.

Perheneuvolan psykologi diagnosoi lapsen häiritsevän käyttäytymisen lopulta oireiluksi, joiden syyt palautuvat kodin olosuhteisiin. Lapsen rauhaton ja hallitsematon käytös selitetään lapsen ilmaisuiksi turvattomuudesta ja ahdistuksesta, joita kodin ilmapiiri hänessä herättää. Lapsen nähdään olevan kasvuympäristössään olevien psykososiaalisten rasitustekijöiden johdosta hyvin kuormittunut. Hänen etunsa mukaiseksi arvioidaan vakaa ja johdonmukainen kasvuympäristö, ja koska hänen vanhempansa ovat voimattomia tätä lapselle tarjoamaan, pystytään tämä turvaamaan vain huostaanotolla.

Kuormittava lapsi

Toimeentulotuen sosiaalityöntekijä konsultoi lastensuojelua nuoresta perheestä, jossa taloudellisten pulmien lisäksi saattaisi olla tarvetta myös lastensuojelullisille toimenpiteille. Perheessä tiedetään olevan satunnaista alkoholin käyttöä ja kerran äiti on tullut tapaamiseen silmä mustana. Perheessä on kaksi alakouluikäistä lasta.

Asiakkuussuhde lastensuojeluun syntyy ja perhe saa lastensuojelusta tukea välttämättömiin kuluihin, muun muassa lasten vaatehankintoihin. Lisäksi lasten harrastuksiin meneviä kuluja korvataan lastensuojelun varoista sekä järjestetään lapsille kesäleiripaikka. Perhe onnistuukin avoimuuden tukemana

pärjäilemään arjen velvoitteista ja lasten kasvatuksesta. Kaikki näyttää menevän ihan mukavasti.

Yläkouluun siirtyessään vanhemman sisaruksen käytös kuitenkin yllättäen muuttuu. Kouluarvosanat tipahtavat. Koulun terveydenhoitaja tunnistaa lapsessa viiltelyn jälkiä ja lapsen ulkonäön sekä kaveripiirin huomataan muuttuneen huolestuttavaan suuntaan. Lapsi kapinoi avoimesti kaikkia auktoriteetteja ja rajoja vastaan, ja pistää kotona vanhempansa kovalle. Kielenkäyttö on alatyylisiä ja tavarat lentävät. Koulun, lastensuojelun ja perheen muodostamassa verkostopalaverissa ruoditaan lapsen yllättävää muutosta. Vanhemmat ovat tehneet mielestään kaiken voitavan ja toistavat palaverissa tilanteen vain riistäytyneen käsistä.

Kuormittavan lapsen kohdalla tasapainottomassa kodissa pitkään sopeutunut ja muita myötäillyt lapsi käy siis läpi tavallista rajumman murrosiän, jolloin hän alkaa viimein ilmaista omia tarpeitaan, tunteitaan ja oikeuksiaan koettelemalla ympärillään olevien aikuisten sietokyvyn rajoja. Lapsen raju oireilu siirtää perhetilannetta havainnoivan ympäristön katset kuitenkin ensisijaisesti lapseen. Lopulta päädytään huostaanottoon, joka perustellaan suurimmaksi osin lapsen ongelmakäyttäytymisestä johtuvilla syillä.

Vaikeahoitoinen lapsi

Monilapsisen perheen yksinhuoltajaäiti hakee apua lastensuojelusta kasvatuspulmiinsa selviytyäkseen haastavan teini-ikäisen nuorensa kanssa, joka vaikuttaa täysin passivoituneelta ja johon äiti ei saa minkäänlaista kontaktia. Nuori ei piittaa kotiintuloajoista ja hänellä on tapana kadota toisinaan jopa viikonlopun yli kestäville karkureissuilleen. Nuorta on useaan kertaan etsitty aina poliisivoimin. Myös koulusta raportoidaan, että luvattomien poissaolojen määrä on alkanut kasvaa ja koulutoverit ilmoittavat nähneensä nuoren usein maleksivan kauppakeskuksen epämääräisissä nuorisoporukoissa.

Nuoren välinpitämättömyys ja hällävälä-asenne määrittyvät kasvatus- ja perheneuvolan tutkimuksissa lieväksi masennukseksi ja nuoren oloa pyritään kohentamaan, sekä samalla äidin roolia helpottamaan, nuorisopsykologin kanssa käydyllä supportiivisella terapialla. Nuori käy terapiassa vaihtelevasti, kunnes jättää käynnit lopulta kokonaan.

Työn ja perheen yhdistämisestä johtuvien arjen paineiden alla sinnittelevä äiti alkaa tilanteen jatkuessa kokea sen mahdottomaksi. Karkailut ja katoamiset vievät äidin voimat. Myöskään koulunkäynnin suhteen ei ole ollut

nähtävissä parannusta tilanteeseen. Kun erään kerran lapsi tavoitetaan naapurikaupungista ja hänet toimitetaan poliisin saattamana kotiin, päätyvät asianosaiset, nuorisopsykologi sekä lastensuojelun työntekijät yhteistuumin siihen ratkaisuun, että lapsen itsenäistymisprosessi sekä koulunkäynti voidaan turvata vain huostaanotolla.

Ongelmanuori

Poliisilta tulee lastensuojeluun useita lastensuojeluilmoituksia nuoresta, joka on jäänyt kiinni näpistyksestä tavaratalossa. Myös koulun oppilashuolto-ryhmä tekee nuoresta lastensuojeluilmoituksen: koulu sujuu heikosti ja pois-saoloja on runsaasti.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ottavat yhteyttä kotiin. Selviää, että nuori tulee ja menee oman mielensä mukaan ja saapuu toisinaan kotiin vahvasti päihtyneenä. Vanhemmat eivät tiedä, mistä nuori tällöin tulee, tai missä porukoissa hän liikkuu. Pohdintojen jälkeen yhdessä perheen kanssa päädytään ratkaisuun, että kokeillaan nuoren avohuollon sijoitusta perhekeskukseen ja seuraillaan tilannetta.

Nuori käy koulua perhekeskuksen valvonnassa, mutta edistystä tilanteessa ei ilmene. Perhekeskuksen työntekijä löytää eräänä päivänä nuoren tavaroiden joukosta huumeruiskun ja nuori toimitetaan nuorisopsykiatriselle osastolle huumetestiin. Näytteen tulos on positiivinen. Pian tämän jälkeen sairaalasta tulee ilmoitus, että poliisi on tuonut nuoren sinne huumeiden käytöstä johtuneen yliannostustilan vuoksi. Selviää, että nuori on vakavasti päihderiippuvainen ja rahantarpeensa vuoksi integroitunut mukaan rikoksia tekevään ja huumeita välittävään jengiin. Todetaan välittömän päihdekatkaisun tarve, johon vanhemmat antavat suostumuksensa.

Päihdepoliklinikan lääkäri toteaa lausunnossaan, että ainoana vaihtoehtona mahdollistaa nuoren päihdekuntoutus sekä koulunkäynti nähdään nuoren sijoittaminen rajoiltaan tiukkoihin ja valvottuihin laitosesolusuhteisiin. Nuori huostaanotetaan epäsosiaalisen ja vahingollisen elämäntavan katkaisemiseksi.

6.5. Yhteenveto

Lastensuojelun asiakkuus alkaa joskus suoraan lapsen syntyessä, jos perhe jo ennalta on lastensuojelun piirissä. Lastensuojeluilmoitukset taas johdattavat lapsen ja perheen lastensuojelun piiriin erityisesti vanhempien päihteiden käyttöön liittyvissä ongelmissa, mutta usein myös lapsen koulussa havaituista ongelmista tehdään lastensuojeluilmoituksia. Perheen ollessa tekemisissä muiden viranomaistahojen kanssa, kontakti lastensuojeluun syntyy usein viranomaistaitse ja syyt liittyvät tällöin niin ikään vanhempien päihteiden käyttöön tai mielenterveyden ongelmiin. Perhe itse taas oma-aloitteisesti kääntyy lastensuojelun puoleen lähinnä jaksamiseen liittyvissä ongelmissa. Perheiden omat yhteydenotot tapahtuvat usein tilanteissa, joissa he muuten saattaisivat kääntyä sosiaalisten tukiverkostojensa puoleen, mikäli sellaisia heillä olisi.

Huostaanottovalmisteluihin ryhtyminen käynnistyy toisinaan jonkin yksittäisen akuutin tapahtuman myötä, toisinaan taas erityisesti juuri siksi, että mitään ei tapahdu. Ongelmallisen tilanteen muuttumattomuus ja parantumattomuus erinäisistä ratkaisuyrityksistä huolimatta, vanhempien yhteistyöhaluttomuus ja sitoutumattomuus lupauksiin, hoitoihin ja suunnitelmiin jouduttavat huostaanottovalmisteluja. Akuutti, huostaanottovalmistelut laukaiseva tapahtuma taas on esimerkiksi varma näyttö lapsen huumeiden käytöstä. Toisaalta akuutti tapahtuma on paljon kiinni perheen taustoista. Esimerkiksi päihderiippuvaisen vanhemman yksi tietty retkahdus voi olla liikaa lukuisten hoito- ja katkaisuyritysten jälkeen. Vanhempien oma käsitys vanhemmuuteen sopimattomasta elämäntyylistään tai kokemus kyvyttömyydestä tai motiivaatiosta vanhemmuuteen ovat syitä, joilla vanhemmat perustelevat toiveitaan lapsen huostaanotolle. Toisaalta huostaan voi haluta myös lapsi itse. Huostaanottoratkaisussa saatetaan kääntyä myös asiantuntijoiden puoleen ja hakea näiltä oikeutusta epävarmoissa tapauksissa. Useimmiten tällöin on kyse psykiatrisista tai psykologisista, huostaanottoa voimakkaasti suosittavista tai jopa edellyttävistä, lausunnoista. Toisinaan psykologinen evaluointi kohdistuu vanhempiin, toisinaan lapsiin. Asiantuntijoiden näkemyksille annetaan merkittävästi painoa huostaanottoratkaisua pohdittaessa.

Näiden lastensuojelun käännekohtien yhteydessä mainitut toimijat kohtaavat lapsen ja perheen erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja niinpä he kiinnittävät huomiota myös eri puoliin. Toiset toimijoista näkevät ensisijaisesti kodin ja

vanhempien ongelmat, toiset toimijoista taas keskittyvät ensisijaisesti lapseen. Osalla toimijoista on näköalapaikka perheen sisäisiin, yksityisiin ongelmiin, toiset taas reagoivat vain ulkoisiin ja julkisesti näkyviin häiriöihin. Jotkut ongelmista ovat sellaisia, että ne herättävät usean toimijatahon huomion. Tällainen ongelma on esimerkiksi vanhempien päihteiden käyttö. Joku ongelma saattaa sitä vastoin rajoittua vain yhden toimijan havaintopiiriin, kuten lapsen kouluhäiriköinti. Lisäksi osa toimijoista toimii puhtaasti ammatillisen ja institutionaalisen roolinsa takaa kun osalla toimijoista ei varsinaisesti ole mitään rooleja, ainakaan virallisesti tunnustettuja.

Toimijoiden pääasialliset havainnoinnin kohteet eivät kovin paljon vaihtelee sen mukaan, onko kyse asiakkuuden alkamisen vain huostaanoton hetkestä; huostaanottovaiheessa asetelma vain professionalisoituu enemmän. Lisäksi vertailtaessa toimijoiden läsnäoloa kuuden erilaisen huostaanottotyypin välillä havaittiin, että mitä enemmän lastensuojelullista puuttumista edellyttävät ongelmat painottuvat lapsen käyttäytymiseen, sitä ammatillisemmaksi asiantuntija- ja viranomaisverkostoksi muuttuu tilannetta arvioivien toimijoiden joukko.

Bourdieu'n mukaan kentän rakenne määrää sekä toimijan aseman että hänen käytettävissään olevat pääoman lajit (Bourdieu 2004, 59). Analyysissäni voidaan erottaa normaalin lapsuuden kentällä toimijoita kolmessa erilaisessa asemassa: 1) *Määrittelyn kohteet*, jotka eivät itse osallistu lastensuojelutarpeen määrittelyyn 2) *määrittelijät*, jotka ovat itse taas suojassa määrittelyiltä, mutta jotka arvioivat määrittelyn kohteiden mahdollisuuksia pysytellä kentällä sekä 3) toimijat, jotka ovat samanaikaisesti *sekä kohteita, että määritteliöitä*. He määrittelevät itse itsensä ulos kentältä todetessaan, että heillä ei ole sellaista pääomaa, jolla he pärjäisivät kentän pelissä³⁰. Lemertin (1951, 75-76) käsitteiden valossa nähtynä tässä kolmannessa ryhmässä on kyse siis sekundaari-poikkeavuudesta, poikkeavuuden omaksumisesta osaksi omaa identiteettiä.

Lapsen ja perheen siirtyminen ensin lastensuojelun avohuollon asiakkuuteen ja toisaalta lapsen siirtyessä avohuollon piiristä huostaan ovat tulkintani mukaan niitä rajanylityspaikkoja, joilla yksilöt kulkeutuvat ulos normaalin lapsuuden kentältä. Tässä luvussa tarkastelemani toimijat näyttävät normaali-

³⁰ Normaalin lapsuuden kentällä olevia määrittelyn kohteita ja heidän hyödyntämäänsä pääoman lajeja tarkastelin luvussa viisi.

lin lapsuuden kentällä asemissa, jotka tekevät arvioita ja määrityksiä lastensuojelutarpeesta. Tulkinnallisesti miellän nämä toimijat normaalin lapsuuden kentän rajanylityspaikkoja valvovina portinvartijoina, jotka arvioinneissaan hyödyntävät erilaisia pääoman lajeja.

Hallitsevien ja hallittujen epäsymmetrinen suhde ilmenee aineistossa erityisen voimakkaasti asiantuntijavaltaa käyttävien toimijoiden kohdalla. Asiantuntijavaltaa edustavat tällä kentällä keskeisimmin lastensuojeluviranomaiset; onhan huostaanotto-prosessin käynnistäminen tai käynnistämättä jättäminen lopulta heidän käsissään. Erja Saurama (2002, 238) nimittää tätä sosiaalityöntekijän käytettävissä olevaa valtaa *tulkintavallaksi*. Sosiaalityöntekijän aseman ja toiminnan voidaankin ajatella perustuvan doksiseen eli ”oikeaan” ja vaikeasti kyseenalaistettavaan käsitykseen lapsen edusta. Sosiaalityöntekijän valta on symbolista valtaa (Bourdieu 1977; 1985).

Asiantuntijavaltaa edustaa myös poliisi, joka taas toimii yleisen järjestyksen valvojana mandaattinaan lainsäädäntö, toisin sanoen virallisesti tunnustettu ymmärrys oikeasta ja väärästä. Terveystieteellisen toiminnan voidaan nähdä legitiimiin lääketieteelliseen diagnostiikkaan perustuvana symbolisena valtana. Myös päivähoitoa edustavien toimijoiden voidaan ajatella soveltavan symbolista pääomaa tarkkailemalla päivittäin sitä, miten hyvin vanhemmat vanhemmuudessaan ”onnistuvat”. Maarit Alasuutari (2010, 194-196) havaitsikin lasten varhaiskasvatussuunnitelmia tutkiessaan, että päivähoitoa edustavien toimijoiden voidaan ajatella soveltavan symbolista pääomaa tarkkailemalla päivittäin sitä, miten hyvin vanhemmat vanhemmuudessaan ”onnistuvat”. Maarit Alasuutari (2010, 194-196) havaitsikin lasten varhaiskasvatussuunnitelmia tutkiessaan, että päivähoitoa edustavien toimijoiden voidaan ajatella soveltavan symbolista pääomaa tarkkailemalla päivittäin sitä, miten hyvin vanhemmat vanhemmuudessaan ”onnistuvat”.

Asiantuntijuutta edustaa myös koulu, joka vain keskittyy vanhempien sijasta enemmän lapseen. Opettaja-oppilas -suhde on kulttuuriseen järjestykseen perustuva hierarkkinen suhde, jossa koulun aikuisten sallitaan vaativan lapselta tietynlaisia käyttäytymistä ja asioiden omaksumista. Kivinen, Rinne ja Jokirauma (1985, 2) nimittävät koulumaailman institutionaalista järjestystä shakkipeliksi, jossa oppilaat ovat pelinappuloita, ja opettaja pelaaja.

Toimijoiden tehtävät kentän rajanylityspaikoilla ovat usein kuitenkin moninaiset. Asiantuntija-aseman lisäksi esimerkiksi opettaja-oppilassuhde sisältää myös monenlaisen aikuiselta lapseen kohdistuvan tuen, joka näyttäytyisi symbolisen vallan sijasta enemmänkin oppilaan sosiaalisena pääomana (ks. esim. Ellonen & Korkiamäki 2005, 419-420). Lisäksi niin lastensuojelu kuin terveydenhuoltokin edustavat myös monenlaisia tuen muotoja lastensuojelu-

asiakkaille, ja nämä voidaan nähdä sellaisena sosiaalisena pääomana, josta on apua asiakasperheiden pysymiseen normaaliuden kentällä. Yhtä lailla sosiaalista pääomaa perheelle on karkuteillä olevaa teini-ikäistä etsiskelevä poliisi.

Omais- ja tuttavat edustavat toimijoista kuitenkin voimakkaimmin sosiaalista pääomaa, joka ilmenee toisinaan sosiaalisen tuen ja toisinaan sosiaalisen kontrollin muodossa. Tosin, mm. Liliana Sousa (2005) teki ongelmaperheiden epävirallisia sosiaalisia verkostoja tutkiessaan havainnon, että vaikka näillä olikin ympärillään tiiviit tuttava- ja sukulaisverkot, eivät perheet saaneet näistä suhteista kuitenkaan sen enempää emotionaalista kuin konkreettistakaan tukea, vaan monessa tapauksessa pikemminkin arvostelua ja vähättelyä. Omaisverkostojen olemassaolo ja yhteydenpidon tiheys eivät siis yksiselitteisesti takaa tai lisää sosiaalisen pääoman määrää. Omais- ja tuttavat käyttävät lisäksi kulttuurista pääomaa arvioidessaan, onko määrittelyn kohteena olevan perheen toiminta sen mukaista, mitä normaalilta vanhemmuudelta ja lapsuudelta odotetaan. Satunnaiset ohikulkijat niin ikään soveltavat tuota samaa kulttuurista pääomaa, mutta toisaalta myös sosiaalista pääomaa epävirallisen, mutta voimakkaan sosiaalisen kontrollin muodossa, puuttuen lasten ja vanhempien julkisilla paikoilla ilmeneviin häiriöihin.

Tulkintaa onkin hyvä syventää toteamalla, että normaalin lapsuuden rajoilla tapahtuu jatkuvasti tiettyä valikointia, jossa portinvartijat erilaisia pääoman muotoja käyttäen tekevät päätöksiä siitä, mille puolen rajaa kohteita lajitellaan (vrt. Pösö 2010). Omaan kysymyksenasetteluuni ajatusta valikoinnista voisi soveltaa esimerkiksi seuraavin esimerkein: 1) Rajojen sisällä pysyville perheille ja lapsille psykiatria edustaa sosiaalista pääomaa tuoden helpotusta havaittuihin psykiatrisiin ongelmiin. Rajanylitysvaiheessa psykiatriasta tulee huostaanottoa edellyttävien lausuntojen muodossa realisoituvaa symbolista valtaa. 2) Jos naapurit reagoivat rappukäytävässä häiriköivään nuorisoporukkaan tekemällä lastensuojeluilmoituksen, toimivat he kentällä portinvartijatehtävässä. Jos he sen sijaan itse soittaisivat ovikelloa ja kehottaisivat nuoria hiukan rauhoittumaan, olisivat he näille nuorille enemmän kentän pelissä hyödyttävää sosiaalista pääomaa.

7. POIKKEAVUUS KATSOJAN SILMÄSSÄ? KOKOAVAA TARKASTELUA

Pohdin lopuksi omaa tutkimustani kokonaisuutena, sen keskeistä kysymyksenasettelua, viitekehystä, tuloksia sekä näistä nousseita tulkintoja. Pyrin kiteyttämään sen, mitä sanottavaa väitöskirjallani lopulta on ja mikä on sen paikka lapsuuden tutkimuksen kentällä sekä lasta ja lapsuutta koskevassa keskustelussa.

7.1. Normaalin lapsuuden rajat

Työssäni olen etsinyt niitä kulttuurisia *rajoja*, jotka erottavat toisistaan normaalin ja poikkeavan lapsuuden sekä toisaalta niitä tapoja, joilla nuo rajat asettuvat. Lasten kohtelu ja asema yhteiskunnassa ovat aiheita, jotka herättävät herkästi keskustelua. Näkemykset lapselle parhaista tai riittävästä kasvuolosuhteista tässä keskustelussa vaihtelevat, ja lopulta kuva lapsuudesta jääkin tuossa moniäänisessä keskustelussa himmeäksi ja epätarkaksi. Olen pyrkinyt löytämään konkreettista sisältöä tähän usein varsin abstraktiksi jäävään lapsuuskuvaan sekä tuomaan oman kontribuutiosi keskusteluun, jossa hyvää ja normaalia lapsuutta pyritään nimeämään ja määrittämään.

Käsitykset normaalista lapsuudesta peilautuvat aina jotakin kulttuurista ja historiallista taustaa vasten. Lapset ovat aina olleet rakenteellinen osa yhteiskuntaa, mutta lapsiin ja lapsuuteen on eri aikoina ja eri kulttuureissa liitetty erilaisia merkityksiä. Lapsen asema yhteiskunnan jäsenenä on muuttunut yhtä matkaa yhteiskunnan muiden rakennemuutosten kanssa. Muutokset elinkenoelämässä, väestörakenteessa tai poliittisessa päätöksenteossa ovat 1900-luvun aikana Suomessa muuttaneet hyvinvointivaltion rakentumisen³¹ myötä myös suomalaista lapsuutta, jota rytmittävät muun muassa erilaiset lapsuuden instituutiot kuten koulu, neuvolatoiminta ja lastensuojelu.

³¹ ja sittemmin myös murenemisen (ks. Hämäläinen 2007, 395-399).

Tarkasteluni kohteena ovat lapset, joiden kohdalla on päädytty lastensuojelun äärimmäiseen ja viimesijaiseen toimenpiteeseen, huostaanottoon. Huostaanotto edustaa tutkimuksessani tapahtumaa, jossa yhteisön normatiivisia ihanteita on rikottu. Niinpä keskittymällä siihen, millä tavoin lastensuojelun tarvetta perustellaan, saadaan nuo rajat näkyvimmiksi. Lastensuojelun asiakkuuden alkamisen sekä huostaanoton perusteluja olen kartoittanut kahdentyyppisistä lastensuojelun asiakirjoista: huostaanoton päätösasiakirjoista sekä huostaanottoa puoltavista sosiaalityöntekijöiden lausunnoista³². Hahmotan lastensuojelun asiakirjat tutkimuksessani tarinoina, jotka kertovat eräänlaista kulttuurista ”totuutta” normaalista ja poikkeavasta lapsuudesta.

Normaalin lapsuuden määrittymistä olen lähestynyt kysymällä: Millä tavalla lasten huostaanotto vetää rajaa toisaalta poikkeavan ja normaalin kasvuyhteisön ja toisaalta poikkeavan ja normaalin lapsuuden välille? Tätä olen pyrkinyt selvittämään etsimällä vastausta ensinnäkin siihen, millä ongelmatekijöillä lastensuojelutoimia perustellaan ja miten näitä ongelmia aineistossani kuvataan. Lisäksi olen tutkimuksessani pyrkinyt jäljittämään sitä hetkeä, jossa normaalin lapsuuden määrittelyn kohteeksi päätyy lapsen kasvuympäristön ohella tai sijasta itse lapsi ja hänen käyttäytymisensä. Kolmanneksi olen pyrkinyt nimeämään ne institutionaaliset toimijat, jotka osallistuvat normaalin ja poikkeavan lapsuuden määrittelyprosessiin.

Normaalin lapsuuden ehtoja olen tarkastellut erityisesti sosiologisesta näkökulmasta. Näkökulmassani lapsuus hahmottuu ensisijaisesti sosiaalisena konstruktiona. Konstruktionistinen näkökulma korostaa lapsuuden kontekstisidonnaista, historiallista ja kulttuurista luonnetta. Myöskään lastensuojeluongelmat eivät ole pysyviä, universaaleja ja objektiivisia asiointiloja, vaan se mikä milloinkin mielletään sosiaalisesti ongelmaksi, on sidottu historiallisiin ja kulttuurisiin yhteyksiin.

Tutkimukseni tulkintakehys pohjautuu Pierre Bourdieun ideaan kentästä, jonka rajat piirtyvät Edwin M. Lemertin teorian tarjoilemissa yhteisöreaktioiden prosesseissa. Bourdieun teoriassa sosiaalinen maailma rakentuu suhteellisen itsenäisistä sosiaalisista kentistä, joiden toiminnan logiikka perustuu kentällä vallitseviin erilaisiin asemiin, sekä näiden käymään keskinäiseen peliin. Kentän toimijat kamppailevat kullakin nimenomaisella kentällä arvostettujen pääomien, taloudellisen, kulttuurisen tai sosiaalisen, hallinnasta. Kentän sanattomien toimintalakien tuntemus kiteytyy toimijoiden habituksessa, joka voidaan ymmärtää sisäistyneenä elämäntapana tai käyttäytymis-

³² Tarkastelussa oli mukana kaikkiaan 178 lapsen asiakirjat

taipumuksena. Kenttä onkin systeeminä avoin, ja myös sen rajat ovat jatkuvan kamppailun kohteena (Bourdieu & Wacquant 1995). Lemertin teoriassa poikkeavuus on yksilöiden ja heihin kohdistuvan yhteisön reaktioiden vuorovaikutuksen tulosta. Yhteisö reagoi, kun se saavuttaa sille ominaisen, normeihinsa sidotun toleranssiasteen kriittisen pisteen. Tällöin yhteisön suvaitsevaisuuskynnys ylittyy ja yhteisössä herää tarve tehdä asialle jotain; havaittuun tilanteeseen reagoidaan. (Lemert 1967.)

Omassa tulkinnassani ne tilanteet, joissa yhteisö reagoi lapsen tai vanhemmuuden olosuhteisiin osoittaen ne näin ollen poikkeaviksi, osoittavat rajat sille sosiaaliselle tilalle, jonka miellän bourdieu'laisittain normaalin lapsuuden kentäksi. Seuraavassa alaluvussa esittelemäni tutkimuksen tulokset asetuvat osaksi tätä Bourdieun sosiaalisen kentän sekä Lemertin yhteisöreaktion ideoiden pohjalta rakentamaani tulkinnallista näkökulmaa.

7.2. Keskeiset tulokset

Tutkimukseni teoreettinen tulkintakehys ohjaa tarkastelemaan lastensuojeluongelmia tietystä näkökulmasta. Lastensuojeluongelmat määrittyvät sellaisiksi vasta, kun joku niihin reagoi. Yhteisö reagoi silloin, kun yksilön käyttäytyminen jollakin tapaa ylittää yhteisön normatiiviset odotukset, jotka oman tutkimukseni tapauksessa tarkoittavat ymmärrystä siitä, mitä hyvään ja normaaliin lapsuuteen nähdään ja ei nähdä kuuluvaksi. Tutkimukseni keskeiset tulokset sekä niiden tulkinnat voidaan tiivistää kolmeksi päähavainnoksi:

1) Vaikeasti määrittyvät ongelmat

Sosiaalityöntekijöiden lausuntoihinsa kirjoittamat ongelmakuvaukset viestivät siitä, miten toleranssiasteen kriittinen piste täyttyy ja missä kohtaa se täyttyy. Kuvaukset osoittavat, että ero riittävien ja riittämättömien kasvuolosuhteiden välillä on toisinaan veteen piirretty viiva. Maritta Törrönen (1994, 60) kutsuu tätä riittävän ja riittämättömän väliin jäävää vyöhykettä *kohtuullisuudeksi*, jonka toisessa ääripäässä on hyvinvointi ja toisessa pahoinvointi. Kohtuullisuus ei selkeästi edusta kumpaakaan, vaan se on jotain, joka jää selkeiden määrittelyjen rajamaastoon. Lastensuojeluongelmat eivät näyttäyty myöskään omassa aineistossani selvärajaisina ja yksittäisten ongelmatekijöiden vakavuusaste vaihtelee. Kun ongelmia havaitaan, mutta ne mielletään

lieviksi, vasta usean eri ongelmatekijän yhteisvaikutus ylittää yhteisön suvaitsevaisuuskynnyksen.

Tulkitsin sosiaalityöntekijöiden lausuntoja niin, että mitä haastavampaa oli saada riittävä näyttöä ongelmasta, josta sosiaalityöntekijällä oli aavistus, sitä enemmän ongelmaa puoltavia merkkejä lausunnoissa oli nostettu esiin. Ongelmat, jotka näkyvät ja kuuluvat ulospäin, kuten vanhempien äänekäs, humalainen riitely julkisella paikalla tai lapsen muita ihmisiä vahingoittava tai muuten ärsyttävä häiriökäyttäytyminen ylittävät yhteisön suvaitsevaisuuskynnyksen helposti. Sitä vastoin kodin yksityisyyden suojissa tapahtuva perheväkivalta tai sellaiset lapsen murheet, jotka hän kätkee muilta, saattavat jäädä yhteisöltä näkemättä ja tunnistamatta. Lastensuojeluongelmien sosiaalinen luonne on ilmeinen. Onkin aiheellista kysyä: johtuuko esimerkiksi vanhempien päihteiden käytön keskeinen osuus lastensuojelutoimien perusteluissa siitä, että ongelma näkyy ja kuuluu. Siitä havaittavat merkit ovat ilmeisiä ja aiheuttavat siinä määrin häiriötä, että ongelmaan reagoidaan. Lastensuojeluongelmat ovat joukko tekoja ja tapahtumia, jotka ensinnäkin uhkaavat käsityksiämme hyvästä vanhemmuudesta ja hyvästä lapsuudesta. Toiseksi ne ovat joukko tekoja ja tapahtumia, jotka määrittävät ongelmiksi vasta kun niille löytyy silminnäkijöitä ja todistajia.

Lausuntojen näytöt osoittavat siis myös sen, miten asettuu raja normaalin ja poikkeavan lapsuuden välille, mihin piirtyvät normaalin lapsuuden kentän ääriiviivat. Lastensuojelun asiakasperheiden luisuminen normaalin lapsuuden kentän rajojen yli merkitsee bourdieulaisittain tällä nimenomaisella kentällä tarvittavan habituksen ja pääomien puutetta. Vääränlaista habitusta ilmentävät tilanteisiin sopimaton käytös, puheet tai erilaiset ulkoiset normaaliin lapsuuteen sopimattomat tunnusmerkit, kuten asiakkaan ulkonäöstä tai kodista tehdyt havainnot.

Taloudellisen pääoman merkitystä normaalin lapsuuden kentällä ei voi täysin ohittaa, mutta se ei suoranaisen taloudellisen omistamisen muodossa nouse kentällä kuitenkaan kovinkaan keskeiseksi. Paremmiin tällä kentällä pärjäävät he, joilla on sosiaalista pääomaa. Keskeisin pääoman muoto on kuitenkin kulttuurinen pääoma, joka normaalin lapsuuden kentällä ilmenee sukupolvelta toiselle siirtyvänä ”vanhemmuuden taitona”. Vanhemmuuden taito on voimakkaasti habitukseen nivoutuva olemisen ja elämisen tapa, josta ei ole olemassa mitään julkikirjoitettua ohjeistusta. Niinpä sen sisältö paljastuukin vasta tilanteissa, joissa ympäristö reagoi sen puuttumiseen. Tulkinassani tuli esille, että niissäkin tilanteissa, joissa näyttäisi olevan helppo

osoittaa normaalin lapsuuden rajojen ylittyneen, tuntuu edelleen olevan vaikeaa eritellä, missä varsinaisesti on menty pieleen. Kulttuurinen ymmärrys on vaikeasti muunnettavissa konkreettisiksi näytöiksi. Tarja Kivinen (1994) viitanee samaan ilmiöön todetessaan lastensuojelun peruskäsitteiden olevan ”näennäistarkkoja”.

II) Katsooko ongelmanmäärittely kotia vai lasta?

Lastensuojelutoimien perusteena olevien ongelmien määrittämisessä kiinnostavaa on, mikä lopulta näyttäytyy poikkeavana: lapsen kasvuyhteisö vai lapsi itse, vaiko kenties molemmat. Mihin toisin sanoen yhteisö kohdistaa katseensa?

Kun lastensuojeluongelmat nähdään kodin olosuhteissa, käynnistyvät lastensuojelutoimet lapsen varhaisessa ikävaiheessa. Niissä tapauksissa taas, joissa ongelmia havaitaan myös lapsen käyttäytymisessä tai joissakin tapauksissa yksinomaan lapsen käyttäytymisessä, on lastensuojelun mukaantulo perheen elämään tapahtunut vasta lapsen myöhemmissä ikävaiheissa. Lapsen määrittäminen käytöksensä perusteella poikkeavaksi on siis selkeästi kytköksissä lapsen ikään. Tämä vaikuttaa tietenkin itsestään selvältä, sillä lähtökohtaisesti lähes kaikkien lasten voidaan ajatella syntyvän normaalina. Tulkintalinssini ohjaa katsomaan tätäkin asiaa toisesta näkökulmasta.

Tutkimuksessani etsin sitä, miten normaalista lapsesta alkaa vähitellen konstruoitua poikkeava ja minkälaisia välivaiheita tässä siirtymässä voidaan erottaa. Tätä siirtymää ”olosuhteiden uhrista” ”ongelmanuoreksi” tarkastelin typologian avulla, jossa kuusi huostaanoton tyyppiä muodostavat jatkuksen³³. Sen toisessa ääripäässä ovat lapset, joiden kohdalla lastensuojelutoimenpiteiden syyt nähdään yksinomaan kotitaustan vakavissa ongelmissa, kuten vanhempien holtittomassa päihteiden käytössä ja täydellisessä välinpitämättömyydessä lapsen tarpeisiin. Toisen ääripään muodostavat sellaiset rikolliseen elämäntapaan ajautuneet syrjäytyneet nuoret, jotka määrittävät ongelmaryhmäksi ilman, että kotitaustan osuutta nuorten käytökseen tunnistetaan lainkaan. Näiden kahden ääripään väliin jäävät neljä tyyppiä edustavat siirtymävaiheita, joissa painopiste siirtyy vähitellen ongelmallisesta kotitaustasta kohti lapsen ongelmakäyttäytymistä. Ensimmäiset havainnot lapsen oireilusta ovat usein jonkinlaista psyykkistä oireilua ulkoistuen siitä ongel-

³³ Olen nimennyt analyysini kautta muodostuneet kuusi tyyppiä seuraavasti: olosuhteiden uhrin, varhaiset oireilijat, kuormittuneet lapset, kuormittavat lapset, vaikeahoitoiset lapset sekä ongelmanuoret.

makäyttäytymiseksi koulussa ja muuttuen yhä vakavammiksi ongelmiksi päihteiden ja rikosten ilmaantuessa lapsen elinpiiriin. Samassa tahdissa kodin ongelmien osuus vähenee ja kotitaustan vaikutteet nähdään ylipäättään lievempinä suhteessa lapsen ongelmiin sitä mukaa, mitä vakavampana lapsen ongelmakäyttäytyminen nähdään. Lopulta kotitausta häviää tarkastelusta kokonaan ja katseiden kohteeksi jää yksin ongelmallinen lapsi/nuori.

Poikkeavuuden määrittäminen siirtyy pikkuhiljaa lapsen kasvuoloista lapseen itseensä, riippuen siis siitä, mitä katsotaan ja mihin reagoidaan. Raja ongelmakodin ja ongelmanuoren välille piiryy vaiheittain, eikä ole mahdollista osoittaa mitään selvää hetkeä, jossa katse siirtyy kodista lapseen.

III) Katseiden erilaiset suunnat

Lapsiperheet elävät aina osana jotakin laajempaa yhteisöä. Laajasti ymmärrettynä lastensuojelu onkin kaikkia kansalaisia, ei yksinomaan sosiaaliviranomaisia koskeva asia (Taskinen 2007, 10). Reagoimalla lapsen ja perheen elämän olosuhteisiin yhteisön muut jäsenet osallistuvat lastensuojelun tai huostaanoton tarpeen määrittelyyn, näin ollen normaalin ja poikkeavan lapsuuden määrittelyyn. Olen jakanut aineistossani mainitut yhteisön jäsenet kahdeksaan eri institutionaaliseen toimijaryhmään.³⁴ Eri toimijat kohtaavat lapsen ja perheen hyvin erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja niinpä eri toimijat myös kiinnittävät huomiota eri asioihin:

Toimijat, jotka asioivat pääsääntöisesti vanhempien kanssa, näkevät herkemmin vanhempien ongelmakäyttäytymisen. Lasten kanssa tekemisissä olevat toimijat rekisteröivät taas herkemmin lapsen käyttäytymisessä ilmenviä ongelmia. Osalla toimijoista on pääsylippu kodin seinien sisälle perheen yksityisyyteen, kun toiset reagoivat vain ulkoisiin, julkisissa tiloissa tapahtuviin häiriöihin. Lisäksi osa toimijoista toimii puhtaasti ammatillisen ja institutionaalisen roolinsa takaa³⁵ kun osalla toimijoista ei ole mitään erityistä ammattiroolia. Ja luonnollisesti pienet lapset elävät erilaisten instituutioiden ympäröimänä kuin kouluikäiset tai murrosikäiset nuoret. Vertailles-

³⁴ Nämä toimijaryhmät ovat: 1) lastensuojeluviranomaiset, 2) terveydenhuolto, 3) poliisi, 4) muut viranomaiset, 5) päiväkotit, 6) koulu, 7) omaiset/tuttavat sekä 8) satunnaiset ohikulkijat.

³⁵ Tuija Eronen (2007, 8) havaitsi, että ammatillisissa lehdissä käytyjen keskustelujen mukaan eri ammattiryhmillä voi olla erilainen käsitys siitä, mitä lastensuojelulla tarkoitetaan, ja että nämä ammattikeskustelut saattavat olla hyvinkin eriytyneitä ja suljettuja.

sani eri institutionaalisten toimijoiden mukana oloa kuuden erilaisen huostaanottotyyppin ongelman määrittelyissä havaitsin, että mitä enemmän lastensuojelullista puuttumista edellyttävät ongelmat painottuvat kodin olosuhteiden sijasta lapsen käyttäytymiseen, sitä ammatillisemmaksi asiantuntija- ja viranomaisverkostoksi käy tilannetta arvioivien toimijoiden joukko.

Lastensuojelun tarvetta määrittävä yhteisö lapsen elinpiirissä vaihtelee, niinpä vaihtelevat myös lastensuojelutarpeen määritykset. Mm. Tarja Pösö (2002, 404) huomauttaakin, että nykypäivän lastensuojelulle on ominaista moniammatillisuus. Tämä mahdollistaa erilaiset vaihtoehdot ja toisinaan myös keskenään ristiriidassakin olevat näkemykset siitä, missä ongelma kulloinkin nähdään. Niinpä mitä enemmän toimijat ovat tekemisissä lapsen kanssa, sitä todennäköisemmin poikkeavaksi määrittyy lapsi.

Tulkinnallisesti miellän nämä yhteisön jäsenet normaalin lapsuuden kentän rajoja valvovina portinvartijoina. Määrittelemällä normaalia ja poikkeavaa lapsuutta eri tavoin eri toimijat valvovat vain omaa reviiriään. Portinvartijasemassa olevat toimijat hyödyntävät normaalin lapsuuden kentällä keskeisimmin symbolista, mutta myös kulttuurista pääomaa. Normaalin lapsuuden kentän rajat eivät ole kiinteät, vaan ne muotoutuvat, joustavat, venyvät ja asettuvat tilannekohtaisesti. Rajojen asettuminen riippuu erityisesti siitä, minkälaisessa yhteisössä perhe elää ja minkä instituution kanssa lapsi tai perhe päätyy tekemisiin, sillä erilaisissa tilanteissa ongelmia havaitsevat silminnäkijät vaihtelevat. Normaali lapsuus, on vaikeasti tavoiteltavaa, sillä eri tahot tuottavat erilaista tietoa. Yhden normaaliuskäsityksen asemesta aineiston pohjalta piiryykin monta suhteellisen itsenäistä normaalin lapsuuden kenttää, esimerkiksi terveydenhuollon, koulun tai pihayhteisön kenttä, asettuen limittäin ja lomittain suhteessa toisiinsa. Siihen, miten lapsen kasvuyhteisö tai toisaalta lapsi itse määrittyy poikkeavaksi ja ketkä ovat näitä määrittäjiä tekemässä, vaikuttavat kontekstisidonnaiset ja monesti täysin sattumanvaraisetkin tekijät. Kahdesta samanlaisen taustan ja samanlaiset ominaisuudet omaavasta lapsesta toinen voi määrittyä poikkeavaksi, toinen ei. Lopulta ei ole mahdollista esittää yksiselitteistä määritelmää siitä, mikä vielä on normaalia ja mikä ei sitä enää ole.

7.3. Tutkimusprosessin arviointia

Tutkimuksen tekeminen on jatkuvaa ongelmanratkaisua, jossa tutkija törmää työn edetessä yhä uusiin työn itsensä synnyttämiin haasteisiin, jotka pakottavat hänet pysähtymään hetkeksi miettimään omia tavoitteitaan ja tutkimuksen kokonaisuuden kannalta toimivimpia ratkaisuvaihtoehtoja. Tutkimusta tehdessäni eteeni osui kiperiä kysymyksiä erityisesti epistemologisten, metodologisten sekä tulkinnallisten aihepiirien tiimoilta.

Tutkimukseni kohdistui lastensuojeluinstituution tuottamaan aineistoon. Aineisto on täydellisesti lastensuojeluorganisaation käytäntöjen läpäisemä, itse asiassa se on kuvaus juuri tuon instituution toiminnasta. Minkälaista tietoa asiakirja-aineistosta voidaan ylipäätään saavuttaa? Voidaanko tuolla aineistolla tutkia muuta kuin lastensuojeluinstituution itsensä toimintaa? Nigel Parton, David Thorpe ja Corinne Wattam (1997, 78-79) korostavat, että lastensuojelun asiakirjojen tieto on lähinnä tietoa siitä, mikä nähdään lastensuojelun päätösten teon kannalta oleellisena, se on lastensuojeluorganisaation tuottamaa tietoa tiettyä tarkoitusta varten. Mirja Satka (1992, 23-25) näkeekin, että jotta asiakirjojen tietoa voitaisiin ymmärtää, tulee olla tietoinen siitä, miten tapahtuu se dokumentointiprosessi, jossa tieto muuntuu asiakkaan kohtaamistilanteesta arkistojen sisältämäksi viranomaistiedoksi. Tässä prosessissa asiakkaiden moniulotteinen elämä pelkistyy ja neutralisoituu hallinnolliseen, poliittiseen ja epäpersoonalliseen muotoon.

Tarja Kivinen taas (1994, 152) toteaa, että lastensuojelun asiakkuuden määrittelyssä kyse on kokonaisuudesta, jossa mukana ovat sekä asiakas itse, että hänelle merkitykselliset yhteisölliset tahot ja sosiaalityöntekijä. Vaikka lastensuojelun sosiaalityöntekijällä onkin viimeinen sana ja tulkintavalta, hänellä ei kuitenkaan ole kaikkialle näkeviä silmiä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä tekee ratkaisut niistä aineksista, joita hänelle tarjotaan. Eri tahot välittävät hänelle tietoa, jonka varassa sosiaalityöntekijä on päätöksiä tehdessään. Lopulta näenkin, että kyse on tutkimuksen näkökulmavalinnasta: tutkitaanko lastensuojeluinstituution toimintaa sinänsä vai lavennetaanko perspektiiviä laajemmalle.

Toisaalta voidaan todeta, että tämä samainen dilemma nousee tutkijan ratkaistavaksi missä tahansa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, sillä ihmisen käyttäytymistä koskevat aineistot eivät milloinkaan ole ”puhtaita” tai

”vapaita” niistä institutionaalisista konteksteistaan, joissa ne syntyvät. Esimerkiksi Aino Kääriäisen (2003, 15-16) mukaan on oleellista ensin esittää kysymys siitä, suhtaudutaanko dokumenttiin tutkimuksessa *aiheena* vai *lähteenä*. Valittu näkökulma ohjaa katsomaan aineistoa tietyin silmin. Koska tekstit ovat aina riippuvaisia sosiaalisista ja historiallisista yhteyksistään, ovat lastensuojelun asiakirjat aina myös osa sitä kulttuuria, jossa lastensuojelua harjoitetaan. Näin ollen asiakirjoja voidaan lähestyä tuon kulttuurisen tiedon lähteenä.

Olen myös tässä tutkimuksessa pohtinut lastensuojeluasiakirjojen syntyehtoja ja tuonut niitä esiin siinä mittakaavassa, kuin se tutkimukseni ongelmanasettelun kannalta on tarpeellista. Lastensuojelun asiakirjat tuottavat yhden näkökulman normaalin ja poikkeavan lapsuuden välisestä rajasta. Toisenlaisella aineistolla ja tutkimusotteella kuva olisi ollut toinen. Huostaanoton kriteereihin syventymällä saadaan käsitys siitä, missä kulkevat normaalin lapsuuden *äärimmäiset* rajat. Huostaanottohan on lopulta kaikessa tulkinnanvaraisuudessaankin hyvin konkreettinen toimenpide: lapsi siirretään fyysisesti paikasta toiseen (Mikkola & Helminen 1994, 150). Tämä toimenpide ottaa toisin sanoen vahvimmalla mahdollisella tavalla kantaa siihen, mikä lapsuudessa nähdään normaalina ja mikä ei. Näiden äärimmäisten rajojen sisäpuolelle mahtuu vielä monia erilaisia ääniä, tulkintoja ja ideologioita. Näitä näemme ja kuulemme esimerkiksi juuri joukkotiedotusvälineissä ja niiden kirvoittamissa kahvipöytäkeskusteluissa.

Asiakirjojen kuvaukset ovat pahoinvoinnin kuvauksia. Tutkimukseni tuloksia voitaisiin katsoa myös siitä näkökulmasta, että normaalia lapsuutta koskeva tieto on tutkimustulosteni kääntöpuoli. Maritta Törrönen (1994, 55-57) on soveltanut tätä näkökulmaa omassa tutkimuksessaan, jossa hän arvioi asiakirjoissa käytettyjen määritysten kuvastavan erityisesti juuri niitä arvoja, joihin asiakasperheiden elämää verrataan. Myös omassa tarkastelussani asiakirjat siis käänteisesti kuvaavat niitä lapseen ja hänen kasvuyhteisöönsä kohdistuvia odotuksia, jotka lunastavat yhteisön hyväksynnän.

Aineiston moniulotteisuus edellytti menetelmällisten ratkaisujen ja valintojen tarkkaa pohdintaa. Aineistossa oli kyse tietyllä aikavälillä kootusta näytteestä, josta ei voida sanoa sen olevan millään tavoin edustava, kattava tai laajempiin väestöryhmiin yleistettävissä oleva. Sisällöllisestä rikkaudestaan johtuen aineistokokonaisuus kuitenkin tarjosi hienon mahdollisuuden lastensuojelun määrittämisen poikkeavuuden laadulliseen tarkasteluun. Aineiston osaryhmien välinen vertailu asetti lisäksi omat haasteensa. Esimerkiksi ta-

pausmääriltään hyvin erisuurten huostaanottotyyppien välisten vertailumenetelmien kehittäminen johti melkoiseen yliyksinkertaistamiseen. Kuusi huostaanottotyyppiä (ks. asetelma 2 s. 91) jättivät paljon kiinnostavaa tietoa pimentoon. Tekeekö tällainen pelkistäminen väkivaltaa ilmiön monimuotoisuudelle?

Pertti Alasuutarin (1995, 84-88) mukaan laadullinen aineisto on aina näyte tutkimuksen kohteena olevasta kulttuurista, ja sille on ominaista juuri se, että se on kompleksinen ja rikas. Loputtomaan moninaisuuteen keskittyvä tutkimus ei Alasuutarin mukaan saa lopulta tutkimuksesta mitään irti. Siksi laadullisessa tutkimuksessa pyritään juuri pelkistämään, esimerkiksi weberiläisen tyypittelyn keinoin, tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta olennainen aines aineiston tarjoamaa nyanssivalikoimaa harvemmiksi havaintojoukoksi (Alasuutari 1995, 43.)

Voidaan myös kysyä, onko sukupuolella – lapsen tai vanhemman – väliä? Olisiko sukupuolimuuttujan mukaan otolla ollut tulkintaan jotain annettavaa? Osa suomalaisista lastensuojelun tutkimuksista (Pösö 1993; Vehkalahti 2009; myös Heino & Säkkinen 2011) osoittavat, että sukupuolen kategoriolla on lastensuojelun kentässä vaikutus muun muassa siihen, miten ongelmia nähdään ja ymmärretään. Tyttöjen ja poikien poikkeavuus määrittyy eri tavoin, mikä paljastaa heihin kohdistuvat erilaiset sukupuolirooliodotukset. Myöskään vanhemmuuden normit eivät ole sukupuolineutraaleja, vaan isiin ja äiteihin kohdistuu erilaisia rooliodotuksia (ks. esim. Kähkönen 1994, 54). Äitiyden yhteiskunnallisia ehtoja laajemmassa mielessä on tutkinut mm. Minna Kelhä (2009), isyyden olemusta taas esim. Johanna Mykkänen (2010).

Sukupuolikategorian poisjätto tutkimukseni analyysiä jäsentävänä taustamuuttujana on ollut tietoinen rajaus. Tutkimustulosten tulkinta sukupuolinssin läpi tarkasteltuna olisi toki tuonut lisää kiinnostavaa syvyyttä lopullisiin tuloksiin. Katsoin kuitenkin järkeväksi tässä tutkimuksessa pitäytyä yksinomaan *sukupolvinäkökulmassa* ja keskittyä siis vain vanhempi-lapsidikotomiaan, joka jo toi analyysiin kahdella eri suvaitsevaisuuskyynyksellä vertailtuna melkoisesti liikkuvia osia. Tässäkin kohtaa nojaan Alasuutarin (1995, 43) toteamukseen, että liiallisella nyanssivalikoimalla olisi ollut enemmänkin analyysia hajottava, kuin selkiyttävä vaikutus. Niinpä sukupuolispesifit tulkinat jätettäkään jatkotutkimuksen aiheeksi.

Toisaalta pelkistämisen ongelma ilmeni tutkimuksessani niiltä osin, kun monivaiheiset lastensuojeluprosessit pilkottiin yksittäisiksi ongelmalosoiksi,

mikä esti muun muassa ongelmien kasautumisen hahmottamisen. Monessa tapauksessahan lastensuojelun toimenpiteet olivat seurausta moniongelmaisuu-
den kasautumisesta tiettyyn pisteeseen, joka sitten herätti ympäristön reagoimaan. Muun muassa Plummer (2001, 202) on nostanut esiin narratiivisen analyysin ontologiset, mutta myös eettiset haasteet silloin, kun tarinan kokonaisuus puretaan paloihin. Menetetäänkö tällöin jotakin ilmiön kokonaisuuden kannalta oleellista? Kertovatko yksittäiset palaset lopulta aivan eri tarinaa kuin tarina kokonaisuudessaan? Olen tarkastelussani lähtenyt kuitenkin siitä ajatuksesta, että kaikki ne tilanteet, joihin yhteisö on reagoinut, määrittyvät yhteisössä poikkeaviksi riippumatta siitä, onko tilanteiden takana lyhyt vai pitkä ongelmakasauma. Jos esimerkiksi lapsen levottomuus koulussa herättää huolen, vaikkakin vasta monen muun havaitun ongelman yhteisvaikutuksesta, kertoo tämä siitä, että lapsen levottomuus koulussa hahmottuu epänormaalina, poikkeavana käyttäytymisenä. Näin ollen pienet, joskus mitättömiltäkin tuntuvat sattumukset, kuten kodin riittämätön siisteystaso, määrittää sitä, mihin normaaliuden ja poikkeavuuden välinen raja asettuu. Ylittessään asiakirjojen raportointikynnyksen ylittävät nämä tilanteet myös kulttuurisen ymmärryksen normaalista ja poikkeavasta lapsuudesta.

Tulkinnallisen viitekehyksen mahdollisuudet ja rajat nousivat myös aika ajoin oman arviointini kohteeksi työni edetessä, ja jouduin esittämään itselleni kysymyksen: Mistä syystä Lemertin ja Bourdieun, kuitenkin hyvin erilaisiin tieteen perinteisiin alun perin pohjaavien teorioiden käsitteiden yhdistäminen tuotti tulkintaani parhaimman mahdollisen näkökulman? Kumpikaan teoreettinen lähestymistapa ei kuitenkaan olisi yksinään tarjonnut yhtä toimivia välineitä tarkastella tätä poikkeavaksi valikoitumisen sumuista prosessia vastaavalla kontekstisidonnaisella ja vuorovaikutusta tähdentävällä tavalla. Bourdieulta lainaamieni habituksen ja pääoman käsitteiden avulla sain avattua ilmiöstä puolia, jotka tarjoavat selityksen sille, miksi lastensuojelutarpeen tunnistaminen osoittautuu välillä haasteelliseksi miksi näytön ja perustelujen osoittaminen lastensuojelutoimien välttämättömyydelle on usein niin vaikeaa, kuin se on. Normaali lapsuus on jotain, joka on vaikeasti tunnistettavissa olevaa, eikä selkeästi rajattua. Sitä määrittää tietty symbolinen ja kulttuurinen resurssivaranto, joka (tai paremminkin joiden puute) aktivoituu erityisesti lastensuojeluasiakkaiden habituksessa. Lemertiltä taas sain käyttööni välineet kohdistaa huomio niihin vuorovaikutustilanteisiin, joissa poikkeavuus määrittyy. Tämä näkökulma korostaa erityisesti poikkeavan yksilön ja häntä ympäristön välistä suhdetta, joka lopulta on välttämätön koko ilmiön olemassaololle nostaen esiin poikkeavuuden sosiaalisen luonteen.

7.4. Lopuksi

Tutkimukseni tulokset kytkeytyvät osaksi meneillään käytävää keskustelua lapsen edusta, asemasta ja siitä, mitä on olla lapsi 2000-luvun Suomessa. Lasten ja lapsiperheiden hyvin- ja pahoinvointi on säilynyt kestoaiheena julkisuudessa 2000-luvun Suomessa (Sauli ym. 2011, 535). Ajankohtaista keskustelua ovat sävyttäneet erityisesti seuraavat kaksi teemaa:

***1) Väestön polarisoituminen eli jakautuminen niihin jotka pysyvät kyydis-
sä ja niihin, jotka putoavat.***

Paljon puhutaan lapsiperheiden aseman jakautumisesta hyväosaisiin sekä niihin, joiden vaikeudet syvenevät entisestään. Polarisaatiokehitys palaute-
taan usein 1990-luvun syvään taloudelliseen lamaan, jonka jälkeen mm. palvelujen heikentyminen sekä tietty epävarmuuden ilmapiiri ovat jääneet pysyväksi osaksi yhteiskuntaa. (mm. Harrikari 2008, 21.) Hannele Sauli, Minna Salmi sekä Johanna Lammi-Taskula (2011) ovat tutkineet lapsiperheiden toimeentulon kehitystä vuosina 1995-2009, lamasta lamaan. He toteavat, että lapsiperheiden taloudellisen aseman heikentyminen sekä lapsiköyhyys³⁶ ovat ilmiöitä, jotka seurasivat 1990-luvun lamaa ja jäivät sitten päälle myös hyvän taloudellisen kasvun vuosina. (Sauli 2011, 535-537.)

Lapsiperheiden ahdinko viittaa siihen, että joidenkin lasten kohdalla kahtiajako menestyjiin ja häviäjiin uhkaa jo varhaisina vuosina. Markku Jahnu-
kainen (2002, 9) kysyykin, saavatko nämä lapset ylipäättään sellaisia eväitä elämäänsä, joiden avulla kasvaa tasapainoisiksi kansalaisiksi. Nuorten keskuudessa taas yhä syvenevät ongelmat näkyvät muun muassa erityispalvelujen ruuhkautumisena, nuorten vahingollisena käytöksenä, elämäntapa- ja terveysongelmina sekä erityisesti syrjäytymisenä koulutus- ja työmarkkinoilta (Eräranta & Autio 2008, 8). Tilastot kertovat myös huostaan otettujen nuorten syrjäytymisen koulutus- ja työmarkkinoilta olevan selkeästi suurempaa kuin muiden nuorten (Heino & Johnson 2010). Väestön kahtiajakautumisessa on siis erotettavissa selkeitä ylisukupolvisia piirteitä.

³⁶ Käsitteellä lapsiköyhyys tarkoitetaan köyhiin kotitalouksiin kuuluvien lasten osuutta kaikista alle 18-vuotiaista (Sauli ym. 2011).

2) *Ikärakenteen muutokset ja maahanmuuttajien kasvava osuus väestöstä.*

Demografiset tekijät vaikuttavat monella tapaa lasten ja nuorten asemaan yhteiskunnassa. Törrönen ja Vornanen (2004, 185) olettavat että johtuen alhaisesta syntyvyydestä lapsen ja lapsuuden arvo todetaan tulevaisuudessa entistä painokkaammin. Toisaalta samalla sukupolvien välinen tasa-arvo nousee tärkeäksi kysymykseksi. Se, että lapset ovat nykyään vähemmistöä, asettaa etemme poliittisen haasteen: Miten ja mihin resursseja jatkossa suunnataan? Alaikäisillä ei ole äänioikeutta; äänestäkö ikääntyvä väestö omien vai tulevien sukupolvien hyvinvoinnin ja palvelujen puolesta? (ks. Campiglio 2009.)

Myös monikulttuurisuuden kysymykset alkoivat koskettaa yhä enemmän yhteiskuntaamme maahanmuuttajien määrän alettua kohota 1990-luvulla (Hämäläinen 2007, 395). Riskinä on kasvavan maahanmuuton myötä tapahtuvan yhteiskunnan moniarvoistumisen myötä tapahtuva eri ryhmien välinen eriarvoistuminen. Niinpä mm. Mirja Satka (2009, 29) on todennut, että monikulttuurisuus edellyttää yhä avoimempaa keskustelua siitä, mitä hyvällä lapsuudella ylipäätään ymmärretään.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole tavoitella toimivampaa lastensuojelupolitiikkaa sinänsä. Lastensuojelutyön käytännön kirjoittamattomien ammattirutiinien puute on varmasti luettavissa analyysistäni, joten en aio myöskään esittää parannusehdotuksia siitä, miten lastensuojelutyötä *tulisi* tehdä. Jätän sen tehtävän lastensuojelun ammattilaisille.

Sen sijaan tutkimukseni mahdollistaa uusien tarkastelukulmien luomisen niihin elämän olosuhteisiin, jotka määrittävät lastensuojeluongelmiksi sekä kulttuurimme tuottamaan lapsuuskuvaan suhteellisen totuutena, lopputuloksena sosiaalisten kontekstitekijöiden sanelemista ehdoista. Aittola ja Raiskila (1994, 229-230) tuovat esiin, että inhimillinen todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta. Tällöin siihen liittyy aina mahdollisuus, että se voisi rakentua myös toisin. He muistuttavat, että tällaisten vaihtoehtoisten rakennusehdotusten tarjoaminen vallitsevan ymmärryksen korvikkeeksi, on nimenomaan sosiologialle ominainen tehtävä. Niinpä tutkimukseni tarjoaakin vaihtoehtoisen ja relationaalisen näkökulman hahmottaa hyvän lapsuuden ja lapsen edun määrittymistä. Lastensuojeluongelmat konstruoiduvat sellaisiksi tietysissä sosiaalisissa kontekstissa, kun niitä tietyllä tavalla katsotaan. Väitöskirjani ohjaa tarkastelemaan lastensuojeluongelmia ”katsojan silmin”. Se avaa mahdollisuuden kysyä: Entä jos katsojana olisikin ollut joku muu tai entä jos olisikin katsottu toisin?

Tutkimusta on mahdollista jatkokehitellä moneenkin suuntaan. Erittäin kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisi seurantatutkimus, joka todella paljastaisi ongelmien ylisukupolvisen luonteen. Miten esimerkiksi esittelemissäni kuudessa eri tyypissä ongelmat lopulta siirtyvät – toisin sanoen miten tyypittelyn logiikka siirtyy seuraavalle sukupolvelle? Minkälaista vanhemmuutta aikanaan toteuttavat ne lapset, jotka typologiassani määrittyivät ongelmanuoriksi? Toiseksi eri toimijoiden tuottamiin käsityksiin normaalista lapsuudesta olisi kiinnostavaa syventyä tarkemmin ja verrata sitten, miten paljon näissä eri määrityksissä on liikkumavaraa. Miten yhteneväisiä ovat esimerkiksi neuvolan, poliisin tai naapurin käsitykset siitä, mitkä ovat hyvän lapsuuden edellytykset? Ja erityisesti missä kohdin ja minkälaisissa tilanteissa nämä näkemykset asettuvat ristiriitaan keskenään? Kolmas jatkotutkimusmahdollisuus on siirtää tutkimukseni tulkinnallinen viitekehys sellaisenaan erilaisiin konteksteihin, esimerkkinä maaseutu-kaupunki – vertailu. Viitekehys tarjoaa ainekset myös aina kansainvälisten vertailujen tekemiseen.

KIRJALLISUUS

Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (2003): ”Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historian”, Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.): Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 32. SKS, Helsinki, 9-31.

Aapola, Sinikka (2003): ”Murrosiän lyhyt historia Suomessa”, Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.): Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 32. SKS, Helsinki, 87-105.

Airio, Ilpo, Moisio, Pasi & Niemelä, Mikko (2004): Intergenerational transmission of poverty in Finland in the 1990s. Sosiaalipolitiikan laitos, sarja C:13, Turun yliopisto.

Aittola, Tapio & Raiskila Vesa (1995): Jälkisanat teoksessa Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus, Helsinki, 213-231.

Alanen, Leena (1992): Modern childhood? Exploring the ”child question” in sociology. Kasvatustieteen tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 50, Jyväskylän yliopisto.

Alanen, Leena (2007): ”Lasten ja aikuisten kentät. Kenttäänalyysi sukupolvisuhteiden tutkimuksessa”, Teoksessa: Alanen, Leena, Salminen, Veli-Matti & Siisiäinen, Martti: Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 103-123.

Alanen, Leena (2009): ”Johdatus lapsuudentutkimukseen”, Teoksessa: Alanen, Leena & Karila, Kirsti: Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Vastapaino, Tampere, 9-30.

Alasutari, Maarit (2010): Suunniteltu lapsuus. Keskustelut lapsen varhaiskasvatuksesta päivähoitossa. Vastapaino, Tampere.

Alasutari, Pertti (1995): Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.

Alasutari, Pertti (2007): Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Gaudeamus / Oy Yliopistokustannus, Helsinki.

Almqvist, Fredrik (2004): ”Bio-psykososiaalinen viitekehys”, Teoksessa: Moilanen, Irma, Räsänen, Eila, Tamminen, Tuula, Almqvist, Fredrik, Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.): Lasten- ja nuorisopsykiatria, Duodecim, Jyväskylä, 17-19.

Arajärvi, Terttu & Arajärvi, Pentti (1996): ”Lapsen aseman kehittyminen 1900-luvulla”, Teoksessa: Arajärvi, Terttu, Forsius, Harriet, Kalliopuska, Mirja, Saarinen, Pirkko & Seitamo, Laila (toim.): Pahantapaisista pojista ja tytöistä itkeviin vauvoihin – yli 100 vuotta lasten mielenterveystyötä. Lastenpsykiatrian tutkimussäätiön julkaisusarja n:o 6, Tampere, 3-8.

Ariés, Philippe (1962): Centuries of childhood. Random House, London.

Arnkil, Tom Erik (2004): ”Verkostotyö lastensuojelussa – menetelmät huolen mukaan”, Teoksessa: Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki, 214-239.

Bauman, Zygmunt (1999): Sosiologinen ajattelu. Vastapaino, Tampere.

- Becker, Howard S. (1963): *Outsiders. Studies in the sociology of deviance.* Free Press of Glencoe, New York.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966): *The social construction on reality.* Benguin Books Ltd, New York.
- Bergstresser, Sara (2006): "Deviant roles, normal lives: why every piazza needs its own 'madman'", Teoksessa: Ernst, Waltraud (toim.): *Histories of the normal and the abnormal. Social and cultural histories of norms and normativity.* Routledge, New York, 262-281.
- Blomberg, Helena, Corander, Clary, Kroll, Christian, Meeuwisse, Anna Scaramuzzino, Roberto & Swärd, Hans (2010): "A Nordic model in child welfare?", Teoksessa: Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): *Social work and child welfare politics through Nordic lenses.* The Polity Press, Bristol, 29-45.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J.D (1995): *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta.* Joensuun yliopisto.
- Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a theory of practice.* Cambridge; Gambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1985): *Sosiologian kysymyksiä.* Vastapaino, Tampere.
- Bourdieu, Pierre (1986): "The forms of capital", Teoksessa: Richardson, John G. (toim.): *Handbook of theory and research for the sociology of education.* Greenwood Press, New York, 241-258.
- Bourdieu, Pierre (1998): *Järjen käytännöllisyys.* Vastapaino, Tampere.
- Bourdieu, Pierre (2004): *Science of science and reflexivity.* Chigaco: The University of Chicago Press.
- Bowlby, John (1957): *Lasten hoivan ja hellyyden tarve.* WSOY, Porvoo.
- Bühler-Niederberger, Doris (2010): *Introduction: Childhood sociology – defining the state of the art and ensuring reflection.* *Current Sociology* 58:2, 155-164.
- Campiglio, Luigi (2009): "Children's right to vote: The missing link in modern democracies", Teoksessa: Qvortrup, Jens, Brown Rosier, Katherine & Kinney, David A.: *Structural, historical and comparative perspectives.* *Sociological Studies of Children and Youth.* Volume 12, 221-247.
- Christie, Nils & Bruun, Kettel (1986): *Hyvä vihollinen. Huumausainepolitiikka pohjolassa.* Weilin+göös, Espoo.
- Corsaro, William (2004): *The sociology of childhood.* Pine Forge Press.
- Donzelot, Jacques (1979). *The policing of families. Welfare versus the state.* Hutchinson & Co., London.
- Dovidio, John, Major, Brenda & Crocker, Jennifer (2000): "Stigma: Introduction and overview", Teoksessa: Heatherton, Todd, Kleck, Robert, Hebl, Michelle & Hull, Jay (toim.): *The social psychology of stigma,* The Guildford Press, New York, 1-28.

- Durkheim, Émile (1982): Sosiologian metodisäännöt. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Elliot, Jane (2005): Using narrative in social research. Qualitative and quantitative approaches. SAGE Publications, London.
- Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka (2005): ”Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten näkökulmasta”, Teoksessa: Jokivuori, Pertti (toim.): Sosiaalisen pääoman kentät. Minerva Kustannus Oy, Jyväskylä, 414-431.
- Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka (2006): ”Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina. Sosiaalinen pääoma-käsitteen käyttö kansainvälisessä lapsuus- ja nuorisotutkimuksessa”, Teoksessa: Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus, Jyväskylä, 221-247.
- Elonheimo, Henrik (2010): Nuorisorikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 299.
- Emirbayer, Mustafa & Williams, Eva M. (2005): Bourdieu and social work. Social Services Review 79(4), 689-724.
- Erikson, Erik H. (1962): Lapsuus ja yhteiskunta. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Eronen, Tuija (2007): Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf> [viitattu 7.12.11]
- Eräranta, Kirsi & Autio, Minna (2008): ”Johdanto: Polarisatio käsitteenä ja empiirisesti koeteltuna tutkimusteeseinä”, Teoksessa: Autio, Minna, Eräranta, Kirsi & Myllyniemi, Sami (toim.): Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot-vuosikirja. Nuorisotutkimusseuran julkaisu 84, Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja 38, Stakes, Helsinki, 8-15.
- Eskonen, Inkeri, Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006): ”Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia”, Teoksessa: Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus, Jyväskylä, 21-44.
- Esping-Andersen, Göran (1990): The three worlds of welfare capitalism. Polity Press, Cambridge.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002): Why we need a new welfare state. Oxford University Press.
- Forsberg, Hannele (1995): ”Perhe ja elämän eväät”, Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 54-77.
- Forsberg, Hannele (2003): ”Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä”, Teoksessa: Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus, Helsinki, 7-15..
- Forssén, Katja (1993): Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja, sarja A:2, Turun yliopisto.

- Forssén, Katja (2000): Child poverty in the Nordic countries. Sosiaalipolitiikan laitos, sarja B:22, Turun yliopisto.
- Forssén, Katja, Laine, Kaarina & Tähtinen, Juhani (2002): "Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa", Teoksessa: Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi, Jyväskylä, 81-104.
- Fox Harding, Lorraine (1991): Perspectives in child care policy. Longman Group, New York.
- Furlong, V. J. (1985): The deviant pupil. Sociological perspectives. Milton Keynes, Philadelphia.
- Gilbert, Neil (toim.)(1997): Combating child abuse: International perspectives and trends. Oxford University Press.
- Gilbert, Neil, Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011): Child protection systems. International trends and orientations. Oxford University Press.
- Gillis, John R. (1981): Youth and history. Tradition and change in European age relations, 1770-Present. Academic Press, New York.
- Goffman, Erving (1963): Stigma. Notes on the management of spoiled identity. Prentice-Hall Inc. New Jersey.
- Hakulinen-Viitanen, Tuovi & Pelkonen, Marjaana (2009): "Lastenneuvola lapsen ja perheen terveyden ja hyvinvoinnin edistäjänä", Teoksessa: Lammi-Taskula, Johanna, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 152-161.
- Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (2011): "Tapaustutkimus lasten julkisen kotiintuloaikasuositusten asettamisesta", Teoksessa: Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino, Tampere, 95-130.
- Harrikari, Timo (1999): Lapsi rikoksesta epäiltynä. Lapsirikollisuus poliisin tutkintaineistossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 7, Tietosanoma Oy.
- Harrikari, Timo (2004): Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Nuorisotutkimusseuran julkaisu 48, Helsinki.
- Harrikari, Timo (2008): Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusseura, julkaisu 87, Helsinki.
- Hearn, Jeff, Pösö, Tarja, Smith, Carole, White, Sue & Korpinen, Johanna (2004): What is child protection? Historical and methodological issues in comparative research on *lastensuojelu*/child protection. International Journal of Social Welfare, 13, 28-41.
- Heikkinen, Hannu L.T. (2002): "Whatever is narrative research?", Teoksessa: Huttunen, Rauno, Heikkinen, Hannu L.T., Syrjälä, Leena (toim.): Narrative research. Voices of teachers and philosophers. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, 13-28.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010): "Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina", Teoksessa: Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.): Perhepiirissä. Kela, Helsinki, 266-293.

Heino, Tarja & Säkkinen, Salla (2011): ”Sukupuoli lastensuojelussa”, Teoksessa: Pietiläinen, Marjut (toim.): Nuori tasa-arvo. Tilastokeskus, Edita, Helsinki, 135-148.

Heino, Tarja (1997): Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän määrittäminen lastensuojelun asiakkaaksi. Stakes, tutkimuksia 77. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Heino, Tarja (2007): Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakes 30/2007, Helsinki.

Heino, Tarja (2009): ”Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia”, Teoksessa: Lammi-Taskula, Johanna, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 198-213.

Heiskala, Risto (1995): ”Sosiaalinen konstruktionismi”, Teoksessa: Heiskala, Risto: Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus, Tampere, 146-172.

Helne, Tuula (2002): ”Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua”, Teoksessa: Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi, Jyväskylä, 20-43.

Helve, Helena & Bynner, John (toim.)(2007): Youth and social capital. The Tufnell Press, London.

Henkilötietolaki 22.4.1999/523 FINLEX Ajantasainen lainsäädäntö.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523> [viitattu 10.10.11]

Hessle, Sven (1988): Familjer I sönnerfall. En rapport från samhällsvården. Norstedts, Göteborg.

Hetherington, Rachael (2002): ”Learning from difference: comparing child welfare systems”
http://www.wlu.ca/documents/7203/Hetherington_Keynote_Address.pdf [viitattu 01.03.2012]

Hiilamo, Heikki (2009): What could explain the dramatic rise in out-of-home placement in Finland in the 1990s and early 2000s? Children and Youth Services Review 31, 177-184.

Hiilamo, Heikki & Kangas, Olli (2010): Liiallista huolta vai todellista hätää? Kodin ulkopuolelle sijoittamisen kuntatason taustatekijät suomalaisissa kunnissa 1998-2008. Yhteiskuntapolitiikka 75(5), 488-497.

Hiitola, Johanna & Heinonen, Hanna (2009): Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. THL -Raportti 46/2009, Helsinki.

Hoikkala, Susanna (2006): Onko lastensuojelun laitoshuollon asiakkaista tullut vaikeahoitaisia ja erityisen huolenpidon tarpeessa olevia lapsia? Nuorisotutkimus 2, 83-87.

Hoikkala, Susanna (2011): ”Ratsauksia ja kusitestejä. Päihde- ja huumevalvonta lastensuojelulaitoksessa”, Teoksessa: Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino, Tampere, 243-278.

Hoikkala, Tommi & Suurpää, Leena (toim.)(2009): Kauhajoen jälkipaini. Nuorisotutkijoiden ja ammattilaisten puheenvuoroja. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 25, Helsinki.

Hoikkala, Tommi (1993): Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Holland, Sally, Tannock, Stuart & Collicott, Hayley (2011): Everybody's business? A research review of the informal safeguarding of other people's children in the UK. *Children & Society* 25, 406-416.

Holmila, Marja, Bardy, Marjatta & Kouvonen, Petra (2008): Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 73:4, 421-432.

Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2006): "Vaikeat aiheet haavoittuvissa olosuhteissa", Teoksessa: Hallamaa, Jaana, Launis, Veikko, Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.): *Etiikkaa ihmistieteille. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja, Tietolipas 211*, Helsinki, 296-317.

Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2006): "Rikokset nuorten "juttuina" – narratiivisen lähestymistavan mahdollisuuksia", Teoksessa: Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (toim.): *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 221, Nuorisotutkimusseura 66, Nuorisosiain neuvottelukunta 33*, Helsinki, 211-234.

Huuskonen, Saila, Korpinen, Johanna, Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino (2010): Kolme polkua lastensuojelun avoimuuden organisatorisessa muistissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 75(6), 650-658.

Häggman, Kai (1994): Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen historiallisen seuran tutkimuksia 179, Helsinki.

Hämäläinen, Juhani (2007): Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. *Snellman-instituution A-sarja 22/2007*, Kuopio.

Jaatinen, Jaana (1995): "Alkoholiongelman avoimuus ja sulkeutuneisuus", Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto*, Helsinki, 99-125.

Jahnukainen, Markku & Järvinen, Tero (2005): Risk factors and survival routes: social exclusion as a life-historical phenomenon. *Disability & Society* 20/6, 669-682.

Jahnukainen, Markku (2002): "Johdanto", Teoksessa: Jahnukainen, Markku (toim.): *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Lastensuojelun keskusliitto*, Helsinki, 9-10.

James, Allison, Jenks, Chris & Prout, Alan (1998): *Theorizing childhood*. Polity Press, Cambridge.

Johnson, Marianne (2010): "Valtakunnallisten terveysterveys- ja sosiaalirekistereiden käyttö lapsi- ja nuorisotutkimuksessa", Teoksessa: Lagström, Hanna, Pösö, Tarja, Rutanen, Niina & Vehkalahti Kaisa (toim.): *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 101*, Helsinki, 131-136.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995): "Tulkitseva sosiaalityö", Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto*, Helsinki, 9-31.

Juhila, Kirsi (2002): "Sosiaalityö marginaalissa", Teoksessa: Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 11-19.

Juppi, Pirita (2011): Pahoinvoivia uhreja, turvallisuusuhkia ja taloudellisia taakkoja. Nuorten syrjäytymisen tulkintakehykset suomalaisessa uutismediassa. *Janus* 19(3), 200-220.

Jyrkämä, Jyrki (1986): ”Nuoret sivuraiteelle?” Nuorisosta, syrjäytymisestä, yhteiskunnasta”, Teoksessa: Mikkola, Armi: Suomalaista nuorisotutkimusta – Tutkijoiden puheenvuoroja. Kansalaiskasvatuksen keskus ry, Helsinki, 37-58.

Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku (2001): ”Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua”, Teoksessa: Suutari, Minna (toim.): Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20, Helsinki, 125-151.

Kaasila, Raimo (2008): ”Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä”, Teoksessa: Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.): Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi. 41-67.

Kajava, Mirja (1997): Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Käyttäytymistieteiden laitos, Oulu.

Kalland Mirjam & Sinkkonen, Jari (2001): Finnish children in foster care: evaluating the breakdown of long-term placements. *Child Welfare*, 80(5), 513-527.

Kallio, Kirsi Pauliina (2010): ”Lasten ja nuorten epäsuoran kohtaamisen etiikka”, Teoksessa: Lagström, Hanna, Pösö, Tarja, Rutanen, Niina & Vehkalahti Kaisa (toim.): Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 101, Helsinki, 163-187.

Kallio, Kirsi Pauliina, Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (2010): ”Johdanto”, Teoksessa: Kallio, Kirsi Pauliina, Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.): Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 105, Helsinki, 7-13.

Karila, Kirsti & Alasuutari, Maarit (2012): Drawing partnership on paper: How to do the forms for individual educational plans frame parent-teacher relationship? *International Journal about Parents in Education*, 6(1), 15-27.

Karvonen, Sakari, Moisio, Pasi & Simpura, Jussi (2009): ”Suomalaisten hyvinvointi ja elinolot 2000-luvulla”, Teoksessa: Lammi-Taskula, Johanna, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 20-34.

Kelhä, Minna (2009): Vääränikäisiä äitejä? Ikä ja äitiyden yhteiskunnalliset ehdot. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 223. Helsingin yliopisto.

Kestilä, Laura, Paananen, Reija, Väisänen, Antti, Muuri, Anu, Merikukka, Marko, Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012): Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(1), 34-52.

Kitinoja, Manu (2004): ”Koulukoteihin sijoitetut lapset lapsityyppinä”, Teoksessa: Jahnukainen, Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.): Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43, Helsinki, 97-118.

Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2001): Totuus, kieli, käytäntö. Pragmatistisia näkökulmia toimintaan ja osaamiseen. WSOY, Helsinki.

Kivinen, Osmo, Rinne, Risto & Kivirauma, Joel (1985): Koulun käytännöt: koulutussosiologinen tarkastelu. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, julkaisusarja A:105.

Kivinen, Tarja (1994): Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittämiseen. Stakes, tutkimuksia 45, Helsinki.

Kivirauma, Joel (1995): Koulun varjossa. Entiset tarkkailuoppilaat kertovat koulukokemuk-
sistaan. Jyväskylän yliopisto, erityispedagogiikan laitos, tutkimusraportteja 53, Jyväskylä.

KM 1982:67. Lastensuojelutoimikunta 1982:n mietintö. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Kokkonen, Riina (2010): Käyrillä? Vanhempien tulkintoja lapsistaan ja vanhemmuudestaan
suhteessa lasten pituus- ja painonormeihin. Yhteiskuntapolitiikka 75(2), 145-157.

Korpinen, Johanna (2008): Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset
käsitteet hallinto-oikeudessa. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampere.

Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2011): Lastensuojelu 2010 - tilastoraportti. THL, Helsin-
ki. http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2011/Tr29_11.pdf [viitattu 12.3.12]

Kurki-Suonio, Kirsti (1999): Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeu-
delliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-
sarja N:o 222, Helsinki.

Kurki-Suonio, Kirsti (2000): ”Kulttuurisidonnainen lapsen etu monikulttuurisessa maailmas-
sa”, Teoksessa: Valjakka, Eeva (toim.): Näkökulmia lapsen oikeuksiin. Suomen YK-liitto ry,
Helsinki, 39-44.

Kuula, Arja (2006): ”Yksityisyyden suoja tutkimuksessa”, Teoksessa: Hallamaa, Jaana, Lau-
nis, Veikko, Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.): Etiikkaa ihmistieteille. Tutkimuseettisen
neuvottelukunnan julkaisuja, Tietolipas 211, Helsinki, 124-140.

Kuussaari, Kristiina (2006): Näkemysten kirjo, sirpaloitunut tieto. Terveystieteiden, sosiaa-
litoimen ja nuorisotoimen työntekijöiden käsityksiä huumeiden käyttäjien hoitopalvelujärjes-
telmästä. Stakes, tutkimuksia 155, Helsinki.

Kähkönen, Päivi (1994): Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen
asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskus.

Kääriäinen, Aino (2003): Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedon-
muodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003, Helsinki.

Kääriäinen, Juha (1994): Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kont-
rollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1, Helsinki.

Laki asunto-olojen kehittämisestä 29.11.1985/919. FINLEX Ajantasainen lainsäädäntö
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850919> [viitattu 7.12.11]

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2010): ”Lapsiperheiden toimeentulo lamasta
lamaan”, Teoksessa: Vaarama, Marja, Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (toim.): Suomalaisten
hyvinvointi 2010. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 198-214.

Lastensuojelulaki (kumottu) 5.8.1983/683 FINLEX Ajantasainen lainsäädäntö.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1983/19830683> [viitattu 10.10.11]

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. FINLEX Ajantasainen lainsäädäntö.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#P27> [viitattu 14.3.11]

Lehtinen, Anja-Riitta & Vuorisalo, Mari (2007): ”Lasten sosiaalinen pääoma – mittaamisen kokemuksia ja haasteita”, Teoksessa: Alanen, Leena, Salminen, Veli-Matti & Siisiäinen, Martti (toim.): Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylä, 211-247.

Leijala, Hannu (2004): ”Psyykkisesti sairias vanhempi ja lapsi”, Teoksessa: Söderholm, Ann-liss, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim, Helsinki, 176-186.

Leira, Arnlaug (2008): Childcare in Scandinavia. Parental responsibility and social right. *European Journal of Feminist History* 19(1), 81-103.

Lemert, Edwin M. (1951): *Social pathology. A systematic approach to the theory of socio-pathic behavior.* McGraw-Hill, New York.

Lemert, Edwin M. (1967): *Human deviance, social problems & social control.* Englewood Cliffs, Prentice-Hall.

Leonard, Madeleine (2005): Children, childhood and social capital: Exploring the Links. *Sociology* 39(4), 605-622.

Leppo, Anna (2012): Precarious pregnancies: alcohol, drugs and the regulation of risks. *Publications of the Department of Social Research 3, Sociology, University of Helsinki.*

Lieblich, Amia, Tuval-Mashiach & Zilber, Tamar (1998): *Narrative research. Reading, analysis and interpretation.* Applied Social Research Methods Series 47, Sage Publications, London.

Lipponen, Lasse, Adje, Regine, Lastikka, Anna-Leena, Luotola, Linda, Ojala, Mikko, Hytönen, Juhani & Keltinkangas-Järvinen, Liisa (2010): Omahoitajakokeilu, päiväkodin melutaso ja lasten sitoutuminen toimintaan. *Psykologia* 45(4), 316-329.

Lämsä, Anna-Liisa (2009): Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. *Kasvatustieteiden tiedekunta, Oulu.*

Mahkonen, Sami (2010): *Lastensuojelu ja laki.* Edita, Helsinki.

Mannila, Simo & Peltoniemi, Jyri (1997): *Köyhiä ja kipeitä. Terveystila ja syrjäytyminen 1986-94. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 57,* Helsinki.

McLanahan, Sara (2004): Diverging destinies. How children are faring under the second demographic transition. *Demography* 41(4), 607-627.

Merton, Robert K. (1938): Social structure and anomie. *American Sociological Review* 3(5), 672-628.

Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994): *Lastensuojelu.* Legisactio Oy / Karelactio, Helsinki.

- Mikkola, Matti (2004a): "Lastensuojelu ja eurooppalaiset ihmisoikeudet", Teoksessa: Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki, 61-76.
- Mikkola, Matti (2004b): "Lastensuojelulain tausta", Teoksessa: Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki, 77-84.
- Mishler, Elliot G. (1995): Models of narrative analysis: A typology. *Journal of Narrative and Life History*, 5(2), 87-123.
- Morrow, Virginia (1999): Conceptualising social capital in relation to the well-being of children and young people: a critical review. *The Sociological Review* 47(4), 744-765.
- Mykkänen, Johanna (2010): Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus. Kasvatustieteiden laitos, tutkimuksia 382, Jyväskylän yliopisto.
- Myllärniemi, Annina (2005): Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Soccan ja Heikki Waris - instituutin julkaisusarja, Helsinki.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996): Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? *Stakes, aiheita* 4, Helsinki.
- Mäkelä, Klaus (2010): Raskaana olevien naisten päihde-ehdotin pakkohoito ja sen kriteerit. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(4), 456-463.
- Määttä, Mirja & Kalliomaa-Puha, Laura (2006): "Sopivaksi kasvattava yhteiskunta", Teoksessa: Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.): Projektityhteiskunnan kääntöpuolia. Gaudeamus, Helsinki, 179-193.
- Nieminen, Marjo (2007): Lastensuojelulapset ja koulutus sosiaali- ja koulutuspoliittisessa keskustelussa 1900-1930-lukujen Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja, C/259.
- Niiniluoto, Ilkka (1980): Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus. Otava, Helsinki.
- Oksanen, Atte, Räsänen, Pekka, Nurmi, Johanna & Lindström, Kauri (2010): "This can't happen here!" Community reactions to school shootings in Finland. *Research on Finnish Society* 3, 19-27.
- Onnismaa, Eeva-Leena (1999): Päiväkoti lastensuojelun tukitoimena – toiveiden tynnyri vai huolten hautomo? *Stakes*, Helsinki.
- Oranen, Mikko (2004): "Lapsi ja perheväkivalta", Teoksessa: Söderholm, Annliss, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim, Helsinki, 128-152.
- Paju, Petri & Vehviläinen, Jukka (2001): Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 18, Sitra 241, Helsinki.
- Parsons, Talcott (1964): *The social system*. The Free Press of Glencoe, London.
- Partanen, Juha (2002): "Huumeet maailmalla ja Suomessa", Teoksessa: Kaukonen, Olavi & Hakkarainen, Pekka (toim.): Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa, Gaudeamus, Helsinki, 13-35.

- Parton, Nigel (2006): "Every child matters": The shift to prevention whilst strengthening protection in children's services in England. *Children and Youth Services Review* 28, 976-992.
- Parton, Nigel, Thorpe, David & Wattam, Corinne (1997): *Child protection. Risk and the moral order*. MacMillan Press Ltd, London.
- Peillon, Michel (1998): Bourdieu's field and the sociology of welfare. *Journal of Social Policy* 27(2), 213-229.
- Pekkarinen, Elina (2010): Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 102, Helsinki.
- Pekkarinen, Elina (2011): Lastensuojelun tieto ja tutkimus - Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 51, Lapsuudentutkimuksen seura & Lastensuojelun Keskusliitto & THL. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> [viitattu 17.2.12]
- Peltonen, Irkka (2004) "Lastensuojelun eettiset kysymykset", Teoksessa: Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): *Lastensuojelu tänään*. Tammi, Helsinki, 320-334.
- Piha, Jorma, Moilanen, Irma, Almqvist, Fredrik, Räsänen, Eila, Tamminen, Tuula, Pajulo, Marjukka, Karhu, Jari & Länsimies, Esko (2004): "Perhe ja ympäristö", Teoksessa: Moilanen, Irma, Räsänen, Eila, Tamminen, Tuula, Almqvist, Fredrik, Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.): *Lasten- ja nuorisopsykiatria, Duodecim, Jyväskylä*, 61-116.
- Plummer, Ken (2001): *Documents of life. An invitation to a critical humanism*. Sage Publications, London.
- Polkingthorne, Donald (1995): "Narrative configuration in qualitative analysis", Teoksessa: Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (toim.): *Life history and narrative*, Falmer Press, London, 5-23.
- Pringle, Keith (2010): "Epilogue: on developing empowering child welfare systems and the welfare research needed to create them", Teoksessa: Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): *Social work and child welfare politics through Nordic lenses*. The Polity Press, Bristol, 161-169.
- Prout, Alan & James, Allison (2005): "A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems", in James, Allison & Prout, Alan (eds): *Constructing and reconstructing childhood*, RoutledgeFalmer, 7-33.
- Pulma, Panu (1987): "Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa", Teoksessa: Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (toim.): *Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto*. Helsinki, 11-26.
- Purhonen, Semi, Rahkonen, Keijo & Roos, J.P. (2006): "Johdanto. Bourdieun sosiologian merkitys ja ominaislaatu", Teoksessa: Purhonen, Semi & Roos, J.P. (toim.): *Bourdieu ja minä*. Vastapaino, Tampere, 7-53.
- Puuronen, Vesa (2001): "Youth research at the beginning of new millenium", Teoksessa: Puuronen, Vesa (toim.): *Youth on the threshold of 3rd millenium*, Joensuu yliopisto, 7-12.

Pölkki, Pirjo (2001): ”Lasten erityistarpeiden tunnistaminen päivähoitossa”, Teoksessa: Hämäläinen, Juha, Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta (toim.): Lasten erityistarpeiden kohtaaminen päivähoitossa. Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus, 31-40.

Pösö, Tarja (1993): Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Sosiaalipolitiikan laitos, Tampereen yliopisto.

Pösö, Tarja (1995): ”Lasten pahoinpitely lastensuojelussa – ollako vai eikö olla?”, Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 32-53.

Pösö, Tarja (2002): ”Lasten suojeleminen on pysyvästi ajankohtaista”, Teoksessa: Jahnukainen, Markku (toim.): Lasten erityishuolto ja –opetus Suomessa. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki, 397-405.

Pösö, Tarja (2007): ”Lastensuojelun puuttuva tieto”, Teoksessa: Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.): Perhetyön tieto. Vastapaino, Tampere, 65-82.

Pösö, Tarja (2010): Havainnot suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18(4), 324-336.

Qvortrup, Jens (2005): ”A voice for children in statistical and social accounting: A plea for children’s right to be heard”, Teoksessa: James, Allison & Prout, Alan (toim.): *Constructing and reconstructing childhood*, RoutledgeFalmer, 85-106.

Raatikainen, Panu (2004): *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus, Helsinki.

Rauhala, Urho (1978): *Huostaanotto*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Rauhala, Urho (1980): *Huostaanotto 2*. Huostaanoton keston selittäminen ja ennustaminen huostaanoton yhteydessä kertyneen asiakirja-aineiston valossa. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Raunio, Kyösti (1998): *Positivismi ja ihmistiede*. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Gaudeamus, Helsinki.

Raunio, Kyösti (2006): *Syrjäytyminen*. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki.

Reinikainen, Sarianna (2009): *Nuorisokodista maailmalle*. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisessä. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224, Helsingin yliopisto.

Roos, J.P. (2002): ”Huostaanotto ja ihmisoikeudet”, Teoksessa Roos, J.P. (toim.): *Huostaanottokirja*. <http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/huostaanottokirja.htm> [viitattu 17.06.09]

Ruoho, Kari, Ihatsu, Markku & Kuorelahti, Matti (2002): ”Käyttäytymishäiriöiset lapset ja nuoret”, Teoksessa: Jahnukainen, Markku (toim.): *Lasten erityishuolto ja –opetus Suomessa*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki, 249-265.

Saarikallio-Torp, Miia, Heino, Tarja, Hiilamo, Heikki, Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta (2010): ”Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa”, Teoksessa: Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.): *Perhepiirissä*. Kela, Helsinki, 236-264.

- Sabour, M'hammed (1995): Pierre Bourdieu, omaperäinen intellektuelli. Suomenkielisen laitoksen esipuhe teoksessa Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J.D: Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuun yliopisto, 5-11.
- Salmi, Minna, Bardy, Marjatta & Sauli, Hannele (2004): ”Lapsen ja lapsiperheiden asema nyky-Suomessa”, Teoksessa: Söderholm, Annaliss, Halila, Ritva, Kivitiie-Kallio, Satu, Mertso-la, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim, Helsinki, 16-39.
- Salmi, Venla (2004): Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa nuoruutta? Helsingin 12-13-vuotiaiden kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 40, Helsinki.
- Satka, Mirja & Eydal, Gudny Björk (2004): “The history of Nordic welfare policies for children”, Teoksessa: Brembeck, Helene, Johansson, Barbro & Kampmann, Jan (toim.): Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies. Roskilde, University Press, 33-62.
- Satka, Mirja (1992): Perheen kahdet kasvot – yksi lähestymistapa hyvinvointivaltion perhekäsitysten tutkimukseen”, Teoksessa: Alanen, Leena & Kähkönen, Päivi (toim.): Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3, 17-28.
- Satka, Mirja (1995): Making social citizenship. Conceptual practices from the Finnish poor law to professional social work. Publications of Social and Political Sciences and Philosophy. University of Jyväskylä.
- Satka, Mirja (2009): Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. Yhteiskuntapolitiikka 74(1), 17-32.
- Sauli, Hannele, Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2011): Kriisistä kriisiin: lapsiperheiden toimeentulo 1995-2009. Yhteiskuntapolitiikka 76(5), 535-543.
- Saurama, Erja (2002): Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 7/2002, Helsinki.
- Scull, Andrew T. (1988): ”Deviance and social control”, Teoksessa: Smelser, Neil J. (toim.): Handbook of sociology. Sage Publications, California, 667-693.
- Shemmings, David (2000): Professionals’ attitudes to children’s participation in decision-making dichotomous accounts and doctrinal contests. Child and Family Social Work 5, 235-243.
- Sousa, Liliana (2005): Building on personal networks when intervening with multi-problem poor families. Journal of Social Work Practice (19)2, 163-179.
- Strandell, Harriet (2010): From structure–action to politics of childhood: sociological childhood research in Finland. Current Sociology 58, 165-185.
- Sulkunen, Pekka (1994): Johdatus sosiologiaan. WSOY, Juva.
- Sund, Reijo (2008): Methodological perspectives for register-based health system performance assessment. Developing a hip fracture monitoring system in Finland. Research Report 174, Stakes, Helsinki.

- Säävälä, Hannu, Nyqvist, Leo & Salonen, Santtu (2006): "Väkivallan olemus", Teoksessa: Säävälä, Hannu, Pohjoisvirta, Riitta, Keinänen, Eero & Salonen, Santtu (toim.): Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Oulun ensi- ja turvakoti ry, 17-29.
- Tamminen, Tuula, Almqvist, Fredrik & Rantanen, Päivi (2004): " Psykkinen kehitys eri ikäkausina", Teoksessa: Moilanen, Irma, Räsänen, Eila, Tamminen, Tuula, Almqvist, Fredrik, Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.): Lasten- ja nuorisopsykiatria, Duodecim, Jyväskylä, 37-49.
- Taskinen, Sirpa (2007): Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Stakes, Oppaita 65, Helsinki.
- Taylor, Carolyn (2004): Underpinning knowledge for child care practice: reconsidering child development theory. *Child and Family Social Work* 9, 225-235.
- Thomas, Nigel & O'Kane, Claire (1999): Children's participation in reviews and planning meetings when they are 'looked after' in middle childhood. *Child and Family Social Work* 4, 221-230.
- Tolonen, Tarja (2001): Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Gaudeamus, Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Tähtinen, Juhani, Salmi-Niklander, Kirsti & Tuomaala, Saara (2009): Lapsuuden tutkimuksen monet ja monitieteiset kasvot. *Kasvatus & Aika* 3(3), 3-8.
- Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta (2004): "Lastensuojelun ehkäisevä työ", Teoksessa: Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki, 154-191.
- Törrönen, Maritta (1994): "Tulkittu lapsi", Teoksessa: Törrönen, Maritta (toim.): Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto, julkaisu 94. Helsinki, 54-71.
- Uusikylä, Petri (1994): Lastensuojelun toimeenpanoverkostot. Tutkimus yhteistyön rakenteista ja merkityksestä kuntien lastensuojelutyössä. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.
- Uusitalo, Ritva (1991): "Sosiologian nuorisokuvat", Teoksessa: Hoikkala, Tommi (toim.): Törmäävät tulkinnat. Kirja nuorista ja nuoruudesta, Gaudeamus, Helsinki, 247-253.
- Vandenbroeck, Michel & Bouverne – De Bie, Maria (2010): "Lasten toimijuus ja kasvatuksen normit: neuvoteltu yhtälö", Teoksessa: Kallio, Kirsi Pauliina, Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.): Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 105, Helsinki, 17-32.
- Weber, Max (1978): Selections in translation. Cambridge University Press.
- Vehkalahti, Kaisa (2008): Daughters of penitence. Vuorela state reform school and the construction of reformatory identity, 1893-1923. *Cultural History*, University of Turku.
- West, Andy (1999): "They make us out to be monsters. Images of children and young people in care", Teoksessa: Franklin, Bob (toim.): Social Policy, Media and Misrepresentation. Routledge, New York, 253-267.

Winter, Michael F. (1996): Societal reaction, labeling and social control: the contribution of Edwin M. Lemert. *History of the Human Sciences* 9(2), 53-77.

Wyness, Michael (2006): *Childhood and society: an introduction to the sociology of childhood*. Palgrave Macmillan.

Yesilova, Katja (2009): *Ydinperheen politiikka*. Gaudeamus, Helsinki.

Yleissopimus lapsen oikeuksista (2010). www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet [viitattu 31.08.10]

Zelizer, Viviana (1994): *Pricing the priceless child*. Princeton University Press

